

AGRIA

atölele
biztos
teddel
halov
not eleter ad
mindig csatla
nem leszint

AGRIA
AGRIA
AGRIA

AGRIA
AGRIA
AGRIA

AGRIA

Irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat
Megjelenik negyedévente

Főszerkesztő: KÖDÖBÖCZ GÁBOR

Főmunkatársak: ANGA MÁRIA
BARABÁS ZOLTÁN
BERTHA ZOLTÁN
SERFŐZŐ SIMON
SZAKOLCZAY LAJOS

Nyelvi lektor: BOZSIK GABRIELLA
Szerkesztőségi titkár: HEGYI ZSANETT
Tipográfiai szerkesztő: TÖMÖSKÖZI PÉTER
Arculattervező és képszerkesztő: HERCZEG ISTVÁN
Elektronikus levelezés: IFJ. KÖDÖBÖCZ GÁBOR
Lapmenedzser: BÉRCZESSY ANDRÁS

Kiadó: Eger Megyei Jogú Város Önkormányzata
A kiadásért felelős: HOMA JÁNOS, a Kulturális Bizottság elnöke

Szerkesztőség: Eszterházy Károly Főiskola
3300 Eger, Eszterházy tér 1.
Tel.: (36) 520-450/2064
Fogadóóra: hétfő 10.00–12.00
www.agriafolyoirat.hu
agria@agriafolyoirat.hu

Terjeszti a LAPKER RT. és az alternatív terjesztők.

Előfizethető: postán és e-mailen.

Előfizetési díj 1 évre: 1200 Ft.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Nyomdai munkák: B.V.B. Nyomda és Kiadó Kft., 3300 Eger, Fadrusz u. 4.

A lapot az Eszterházy Károly Főiskola és az EKMK
különbéféle szolgáltatásokkal sokrétűen támogatja.

HU ISSN 1789-4379

Tartalomjegyzék

<i>Kiss Benedek</i> Tokaji aszú	11
------------------------------------	----

ARTériák

<i>Fecske Csaba</i> In memoriam Kosztolányi Dezső	12
Esti dal	12
<i>Finta Éva</i> Karneválozók	13
<i>Koncsek József</i> A Batraz mítosza (<i>Szkíta-oszét töredék</i>)	14
Bárányok, puha anyajuhok	16
M. tekintete	17
<i>Baka Györgyi</i> Fohász oldásért és kötésért	18
Ismét	19
Akkor majd...	19
Egy régi Szent Iván éj	20
Ha szeretni tudnál	20
<i>Serfőző Simon</i> Mint ahogy én	21
Mégse	21
Almaszüret	21

Dialógus

Aki feltalálta a playbacket. <i>Beszélgetés Kányádi Sándorral</i> – drámáról, színházról, filmről. <i>Beszélgetőtárs: Tarján Tamás</i>	22
--	----

ARTériák

<i>Lászlóffy Csaba</i> Ars poetica	30
---------------------------------------	----

Muravidéki palackposta

<i>Bence Lajos</i>	
Ódaféle az Építőnek, rontás(ok) ellen (<i>az ács-kőműves-poétának, Makovecz Imrének</i>)	32
<i>Göncz László</i>	
Egy kisfiú a határkö árnyékában	34
<i>Zágorec-Csuka Judit</i>	
Én már tudom...	43
A labirintus vége	43
<i>Pápes Éva</i>	
Szavak (<i>ciklus</i>)	44
<i>Báti Zsuzsa</i>	
Zivatar	45
<i>Halász Albert</i>	
Palackposta, címként jobb híján: Levél az uralkodó(k)hoz	46
<i>Göncz László</i>	
Messiások	47
Istenem, miért hagytál el engem	49

Műhely

<i>Győrffy Sándor</i>	
Az éjszaka sokszínű virágai	51

ARTériák

<i>Iancu Laura</i>	
Fák	61
A föld	61
Melankólia	61
<i>Hutvágner Éva</i>	
Mi van a kezemben (<i>A fáraó halála, A fáraó felkészítése, A történet</i>)	62
<i>Anga Mária</i>	
Zarándokidő	63
Ablakot nyit az ég...	63
Őseim megfogannak újra	64

<i>Csík Mónika</i>	
Teremtés	65
Konfesszió	65

Műhely

<i>G. Komoróczy Emőke</i>	
„Az álmai se váltak meg tőle...” (<i>Mátyus Aliz műveiről</i>)	66

ARTériák

<i>Mátyus Aliz</i>	
Ikon	86
Érintett látó a 41. Magyar Filmszemlén	89

Debreceni mozaik

<i>Vitéz Ferenc</i>	
Debrecen	93
Szép volt magyarnak	93
Holló László aktot fest	94
Férfi táncol holddal	96
<i>Tóth-Máthé Miklós</i>	
Én, Károli Gáspár (<i>monodráma, részlet</i>)	97
<i>Ószabó István</i>	
Válasz-vers	103
Kettőnk nagy csendje	103
Szemmel vertek	104
Gyöngykavicson	105
Világósz szele fúj	105
<i>Bálint Péter</i>	
Bácsikám emlékezete	106
<i>Dusa Lajos</i>	
Sárkányölő	111
Hortobágy hótengerén	111
Ísa	112
Barbár húsvéti ének	112
A kecske láttán	112

<i>Fátyol Zoltán</i>	
A nyár utolsó napja Fribourgbán	113
Tavaszpont	114
Üzenet	115
A przemysl-i templomok csendje	116
<i>Szénási Miklós</i>	
Vidéki táj	117
Egyirányú utca	118
Szabadulni szeretne	118
Az illetékes osztály	119
<i>Szűk Balázs</i>	
Kiálts, Eger!	120
Verespatak	122
<i>Hadnagy József</i>	
A háláról	124
Kő és tükör között	125
<i>Kocsis Csaba</i>	
Meditációk	126
<i>Kelemen Erzsébet</i>	
Tiszta szándék – <i>Gróf Batthyány Lajos olmützi és pesti naplója, levelei (részletek)</i>	128
<i>Lapis József</i>	
Büszke vár, rád nem vár...	138
<i>Nyilasy Balázs</i>	
Az angyalok és Eszterke (<i>Bánki Éva kislányának</i>)	139

Debreceni szimpozion

<i>Bertha Zoltán</i>	
Mítosz és poézis (<i>Fátyol Zoltán: Lezuhant mítosz</i>)	142
<i>Szakonyi Károly</i>	
A történelem színháza (<i>Tóth-Máthé Miklós drámái</i>)	146
<i>Bertha Zoltán</i>	
A vértanú-sors példázatossága (<i>Kelemen Erzsébet: Tiszta szándék</i>)	148

Soltész Márton	
Robin Hood újabb kalandjai (Nyilasy Balázs korai költészete)	152

Bertha Zoltán	
A költői szó labirintusai (Hadnagy József: Labirintus)	164

ARTÉRIÁK

Korányi Mátyás	
Amerikai József Attila	167

Karádi Márton	
Úton	168

Színek a palettán

Szakolczay Lajos	
VÍZ FÉNY, VÍZFÉNY, VISZ FÉNY, VISSZFÉNY (Hagymás István fotókiállítása a szigligeti Alkotóházban)	169

ARTÉRIÁK

Oláh András	
félelem	172
meddig él	172
méregtelenítés	172

Fazekas István	
Ének anyámnak	173
A hajnal	173
A vezeklés balladája	173

Dénes László	
A hallgatás egyik arca	174
megkeményítem én az én szívemet	174

Lipcsei Márta	
Megyek az utcán...	175
Májust köszöntő	175

Barabás Zoltán	
Torzó	176
Isten háttal áll...	176

Műhely

Bozók Ferenc

Dosztojevszkij és a pravoszláv egyházi szertartások 177

ARTériák

Papp Fűr János

Így 181

szonett nekünk 181

Szécsényi Barbara

kívül is köd 182

gallyakat hoztál 182

Bódai-Soós Judit

Gyermek-idő 183

A némaságban fénylesz 183

Megcsalva 183

Laudatio

Pécsi Györgyi

Tóth László Péterffy-díjas 184

ARTériák

Lengyel János

Az arany ára 187

Renn Oszkár

Unter uns... (*Az öreg fenyő monológja*) 189

Csatáné Bartha Irénke

Akácósaim 191

Fénymadár 191

Szabadesés 192

Fogság 192

Kiúttalanság 192

Hiányérzet 192

Tekinteted 192

Anyóka 192

Bereti Gábor Odüsszeusz a buszon (Payer Imre: <i>Pattanni, hullni</i>)	193
Kusper Judit Holttér (Magolcsay Nagy Gábor: <i>150 °</i>)	198
Verók Attila Amikor a szellem emberei beszélgetnek (Csillaghy András – Hubay Miklós: <i>Két kuruc beszélget</i>)	202
Busku Anita Andrea Tükrödben légy önmagad; hátad mögött Isten (Bozók Ferenc: <i>Tükörkrisztus</i>)	207
Peterdi Nagy László Az „elérhetetlen” föld bevétele (Konczek József: <i>Damó</i>)	213
Konczek József Fiatalon a forma fegyelmében (Baka Györgyi: <i>Fényfehérben</i>)	216
Balázs Beáta „– ugyan mondjátok, ki érti ezt...” (Oláh András: <i>Közjáték vagyunk – 50 év 50 vers</i>)	219
Csiha László „Most minden hajnalban újra látom a Tabánt” (Ferdinandy György: <i>Az amerikai menekült</i>)	223
Zolcsák Tamás Politikai nyomozás <i>Egy rendőrfőkapitány-helyettes jelentései</i>	227
Máriás József A szeretet vár valahol – <i>Válogatás Gál Elemér kisprózáiból</i> –	231
Antal Attila Irodalomról, tudományról – felelősen (Ködöböcz Gábor: <i>Megtartó párbeszéd</i>)	234

Vendégünk volt...

Safranka János

Ágh István a Fénylő Parnasszuson, Egerben

237

ARTériák

Kis Pál István

Kortyadagoló időmértékek (melyekkel Dúzsi Tamás borait
dicsértük Szekszárdon, a pincéjében, 2010. május 19-én)

*Alisca, Olaszrizling, Rozé, Kadarka, Kékfrankos, Cabernet,
Merlot, A borok házassága, Dúzsi Tamás poharára*

239

Kiss Benedek

Tokaji aszú

Folyékony aranyrögökként gördülő
magyar könny!
Istennők,
tüzes görög szűzek fűszeres könnye,
kit még Zeusz is ünnepekkor
emelhet ajkaihoz!
Pápák, császárok serlegeiben égő
foghatatlan nedű,
kit ha ínyünk ízlelhet olykor,
föltörnek bennünk Berzsenyi bús sorai,
föltör a „resurrexit vulnera inclitae
Gentis Hungariae” megcáfolhatatlan
igazsága. Édes hazám,
te gyöngyözöd ki ezt a csodát,
metszett sebeidet érintik a szőlőszedőlányok
illatos tomporai, s míg a végső
csodálatosság lesz a halhatatlan gerezdekből,
tudjátok,
hozzáértő atlétakarok virtuosus s gondos
keze is kelletik hozzá.
Ünnepek remegő kézzel csurgatott bora,
ha Máriának s a kisednek
én is ajándékot küldhetnék,
téged csomagolnálak ezüstpapírba.
Gondoskodó kezét az Istenszülő Nagyasszony
már csak e pár cseppért is terjessze
jobban fölénk!
Mert nem bor ez csak, hanem jelkép,
ilyet tud ez a föld,
ilyet tudnak a gazdái,
s nemcsak bosszújuk hatalmas olykor,
hiszem,
hanem egyszer jókedvüinktől is dörgő lesz még
a Kárpátok medencéje!

Fecske Csaba

In memoriam Kosztolányi Dezső

Az élet szép, halálos élvezet,
a halál a távolban mennydörög,
egy percre megfogom, ami örök,
lepkéket, álmot, rémest, édeset.

És látom őt, a bájos kisdedet,
amint titokban rám tekint.
Nem tudja még, odalesz kincse mind,
Szemébe visszanézni nem merek.

Elvegyül benne álom és való.
Kezében álmosan virraszt a kard,
s a sarokban a szilaj hintaló.

Jövődöt tudni soha ne akard,
egy kisgyereknek tudás nem való,
Elmédbbe karma máris belemart.

Esti dal

ág se moccan szárny se rebben
összefut a csönd szívedben
szendereg a szél a lombban
a fájdalom is a csontban

ami eddig volt most hol van
minden elmúlt perc a holtam
ki fészekben ki meg ágyban
alszik bennem régi vágyam

vajon hova visz az álom
talán túlhan a halálon
ami fontos e világon
szívetekben megtalálom

Finta Éva

Karneválozók

(Gulácsy: A hídon furcsa tarka csoport vonul keresztül)

Ili képcsarnokába

Gulácsy ott rekedt a szülőcsatorna
 képzeletbeli lesiklopályáján
 még emlékezve önnön életeire
 képekre barokk rokokó s más furcsa időkből
 hol lenge párában a fínom test illata
 s a kacér önfeltárásban semmi sem anyag.
 Na'Conxypan ezért alkotta meg magát
 sorsában képein a színes szappanbuborék
 fátyla mögött melyben holt lelkek tánca vibrál
 miként Orpheusz zénéjében az elkerülhetetlen
 vágódás örök tilalma.
 Így tűnik el légbuborékok függönyében
 rejtélyes arca minden lénynek
 kik gyaníthatóan léteztek túl a képzeleten is
 s Gulácsy nagy fellángolását is megörökítik
 egy örök Nőben tündéerkertbe zártan.
 A varázslat csak idővel szürkül öreggé
 barnává sárgáva karcossá mintha le akarná
 kaparni a vászonzól a festő
 de nem teheti mert a ritka térben
 ennyi imbolygó élet nélkülözhetetlen
 a létezés bizonyosságaira.

S a híd mely örült éjszakán vezet
 sehonnán sehová
 bolydult karneválként viszi hátán
 ismeretlen idegenjeit
 kiknek vonulása színpadi kellék
 játék a lehetőséggel
 éjszakai szivárvány.

Már zárva a zártkert
 hol még huszonnégyig látott s festett
 és majd nyolc évig nézte ezt a kettős
 egyiksem világot legbelül
 elpárállott szeme világa mögött
 a kert a rózsa és a szerelem
 örök eksztázisának foglyaként.

Koncsek József

A Batraz mítosza

Szkíta-oszét töredék

/Vannak olyan mítoszok;
nem kell feltörni őket. Egészben
süllyednek le,
tengeralattjárók.
S ott maradnak.
Népek tanulságaul./

Batraz
a népek szemeláttára a dámajátékot,
már néven az ostáblázást űzte napra-nap.
S egyedül. Egyik keze a másik
ellenében játszott.
Mondták is neki:
„Batraz, Batraz, ez miféle játék?
Ha legalább valakivel közlünk? –”

„Én nem bánom – mondta Batraz –, hanem
ha én győzök,
levágom a fejét a vesztesnek.
És ha ő győz, akkor is levágom,
mert én vagyok Batraz.”

Hm. Hm.
Hm. Hm.

/Gondolták, tán őt kéne levágni,
mielőtt játszani kezd.”

Ki is állt vele valaki az ácsorgó legények
közül,
s veszített végül. Batraz meg kezdte,
hogyan levágja.

Ám a fiú eltűnt egy nagy kúnhalom tetején
át a labirintusban.

Batraz pedig ott lát egy szép menyasszonyt
halotti ágyon,
ébredve, mosolyogva, a szobán meg átmegy
egy vénember, hófehér-szakállas,
aztán visszajön /belőle/ egy kisfiú,
s mondogatják neki többen,
mindenki a maga helyén:
„Mi van, Batraz? Mi van, Batraz? Hogy érzed magad?”

Batraz persze ámul.
S kérdezi a mosolygó menyasszony-lánytól:
„Mondd, te, mi ez? Mi volt ez? Ez itt..”

„Semmi, semmi, ugyan, semmi” – mondja a leány,
a szép menyasszony.

„Dehát mégis.”
„Nézd, Batraz, ha nem tudnád,
a halott asszonyod vagyok.”
„Micsoda, hisz nekem nincsen se asszonyom,
se menyasszonyom.
Dehát, végülis, mi ez?” – kérdi kétségbeesve.

„Látod, végülis” – mondja az –, „figyelj csak ide,
menj vissza a néped közé, tanítsd meg a játékot nekik,
de a fejét senkinek ne vedd. Senkinek, érted!”

„Megígérem – mondta Batraz –, akkor visszament
és tanítani kezdte.

/Dehát erről nem tudunk,
Mondom, olyan ez, akár egy
tengeralattjáró./

Egyébként a mítosz
 pontosabban úgy van,
 hogy elsőre győzött a fiú
 Batraz ellenében,
 s felajánlotta neki, hogy nem vágja le a fejét
 Batraznak,
 Batraz pedig azt mondta, hogy: „Jó. Játsszunk tovább.”

Bárányok, puha anyajuhok

Nyájas *Ázsia* –

Aranytűzporgyapjas illatos időhaza, az idehozott édeni aranygyapjúhaza,
 amint bárányok mennek a legelőről este, aranyporosan az úton,
 térnek tovább a községi tűzoltószertárház előtt az anyajuhokkal,
 és báránykaszaga van az elragyogó napnyugatnak,
 a fecskékkel portyázó alkonyatnak.

A kút körül már elszunnyad az a molyhos levelű kicsi *libapázsit*,
 a gerendavályú, a hosszú pad, a ház meszelt fala,
 meg a beszélgető öregek is... szóval... szó nélkül, a szavuk nélkül is
 olyanok, mintha életre kelne az emlék,
 hogy megidézze mezítlábszárgyerekkorom tűzcsalános boldog *ázsiait*,
 ott lássam egy udvari asztalnál az Édessel együtt üldögélő Adyendrét,
 azt a már előre kirabolt Édest meg a fiát, Adyendrét,
 amikor együtt voltam a feketegyöngyös nagyanyával, nagyanyámmal,
 a *zsuzsorogva* elnyugvó *parázssal*,
 és újra-újra nagyapámmal, aki *ánizs-*
 pálinkás poharat emel most már valahol messze,

ott is Kossuth Lajosról tündöklik,

míg bennem az érzékek egymás mellé fűzik, morzsolgatják
 a szavakat, hogy *pázsit*, *morzsa*, *zsuzsorog* aztán *Párizs*, *Ázsia*,
 aranyportűzgyapjas illatos gyermekidőmhaza, *lemorzsol*t elimádkozott haza...

Időig.
 Időn túl.

M. tekintete

Belenéztem magamat a mélybe,
S rebbenetlen szavakkal szólhatok róla.
Hallgathatok is.

Volt bennem régen is muzsika.
Éltet.
Izgat.
Nyugtat.
Játszik.

Egyszer már több perce néztem a szemébe,
s végül nevetve lökte meg a mellemet:
Hagyd abba!
De hát ez olyan, mintha magamat hagynám –

S kivártam:
„Csak azt engedd meg, hogy a szemedbe nézzek,
akarom érezni a mosolyodat,
amint lassan átvált, elmélyül, megérik,
lehet, először
valami zavart önérzet készül tiltakozni,
mégis maradj így, nézz vissza, így
azt akarom, hogy nem menj el innen,
és engedd, hogy benne lehessenek a tekintetedben.

Baka Györgyi

Fohász oldásért és kötésért

Nagy Gáspár égi útjához

Hozzád kiáltok, Mária,
vedd oltalmadba lelkét!
Szent Kristóf, emeld válladra,
vidd át a háborgó égi vizeken,
a lelkek sarkantyús vámszedőit
kergesd el közeléből.

Nem volt bűn nélkül való,
de volt veszélyes igazmondó,
az Úr fénye mellett virrasztó
vívódó éjszakákon át.
Vond őt szívedhez, Mária,
takard el sebeit éjkék köntösöddel,
símogató kezeit se láthassa senki már.

Integet felé az Asszonyok Kertje,
több volt a megkötés itt,
mint amit oldani bírtak,
illatával röpteti kankalin, mályva,
rózsa és pipitér, de mind mit ér,
elfoszlik, mint földi álom,
addig a magasságig már nem szállhat,
ahol szindbádi köpenyét leejti.

Vidd fel őt, Mária
az Ég köldökén növény
magas hegyre,
ott teremjen fekete szőlő,
abból bor legyen, égvörös,
szomjazó, útonlevő lelke
ihasson belőle!

Ismét

Találkozunk márciusban –
ezt mondta csendesen,
személytelen.

Azóta vágyaimból tornyot rakok
vagy tégláit hánykódó éjszakák
gödrébe ásom.

Túláradásom mégsem neki szól,
ismét képzelgéssel tömködöm
a tátott szájú ürességet,

színes kockák, semmiségek,
látszatok, épp mintha játszanék
rakosgatom telis-tele

a Legfőbb Jó helyét.

Akkor majd...

Akkor majd beszédesből
hallgataggá leszek érted
szemed szád bőröd jeleit
hangtalan olvasom
elrejttem mélyre az üzenetet
raktározom a szívben a májban
hogy előrántsam szükséged
ha rám parancsol: Élj!
és ég majd bennem, mi eddig pará-
zsolt,
lobog, szikrákat vet az éjbe,
s látni fogok a bizonytalanban,
érezni a megfoghatatlanban.

Egy régi Szent Iván éj Ha szeretni tudnál

Sorra nyitom a belső
tengerre nyíló kapukat,
kóborolhass kedvedre
nyughatatlan Szindbád.

Ne lásd többé felizzó
arcomat, csak az áramlás
ringasson túl a csillagokon.

Lobogjanak forró Szent Iván éji
tüzek, párban ugrásra vágyunk,
néhány órára szabad a bujóska
egymás villódzó mélyeibe,

szorgos kezekkel bontogatjuk
az éj homálya alól
az ismeretlen tisztásokat
az idő nem kívánságunk
szerint hajlik, mindjárt kitarja
sugaras karjait a hajnal

mi lassan, vonakodva az álom
színére visszazállunk,
nem tudjuk még mi volt
mi átfénylett rajtunk,

sikáljuk sietve a testünkre
hullott fölös Hold-port,
állunk percekgig moccanatlan,

nehogy megcsendüljünk,
mikor óvatosan a
küszöbön átlépünk.

Ha szeretni tudnál,
bennem megláthatnád magad

legörbülő szám sarkában
tegnapi szavaid gödre

szorongásod köddel takarja
a bennem vándorló Napot

mégis bizalmam újulva
virágait kibontja:

apróbojtorján, szalmagyopár,
gyujtoványfű és iringó

leveleiket ha összemorzsolod
sebeidet belőlem gyógyítod

arcod és álarcod között
a résben tanúként ott vagyok

merülj belém
szüntelen forrásodba

odaadottságom áradásában
ha elvesztenéd magad

rátalálhatnál legbelül
arra, akit eddig még nem

láthattál soha vakfoltod miatt

Serfőző Simon

Mint ahogy én

A Nap nem kíván
Hold lenni az űr kertvége fölött,
hogy éjszaka világítson.
A Tejút felé elcsapva
hiába lehetnének szabadon, őrizetlen
a dobrokoló dombok,
szelek kötőfékeit tépő hegyek,
nem vágyakoznak az égre.
Ahogy a föld is föld akar lenni,
nem cserél a magassággal helyet.

A homok is homokként akar szállni,
magából halmokat rakni, halmozni.
Mint ahogy én – én akarok lenni,
s e nép is az, aki,
nem akar más helyett élni!
Sem mások kárára, ágakat: idegeket
rándító sérelmére.
Csak magáért kiállni,
becsületéért végre.

Mégse

Erre menjek,
amazt tegyem.

Dehogy megyek.
Azt se teszem.

Megyek csak a
jöttöm nyomán.

S teszem, ami
kezemhez áll.

Almaszüret

Alma az ég,
a Nap, almaarcúak
a lányok.

Szét tett lábbal
áll a létra,
alákandikálok.

Aki feltalálta a playbacket

*Beszélgetés Kányádi Sándorral – drámáról, színházról, filmről
Beszélgetőtárs: Tarján Tamás*

– Kányádi Sándornak erősen megkésve, csak 2004-ben jelent meg először drámakötete. Az Ünnepek háza (*Magyar Napló*) két – sokkal korábban íródott – színművet és egy tévéballadát tartalmazott. Mivel a Kányádi-szakirodalom is viszonylag kevés szót ejt a színdarabokról, sokak előtt szinte rejtve maradt, hogy a kitűnő költő sikeres drámaíró is. Aki ráadásul a kolozsvári színiakadémián kezdte felsőfokú tanulmányait. De miért éppen ott?

– Hiszen Petőfi Sándor is színészként kezdte! Arany János is. A színjátszás iránti vonzalmam anyai ágról öröklődött. Otthon, Nagygalamfalván úgy tartották: korán elhunyt édesanyámnak volt a legszebb hangja a faluban. Anyám legkisebb öccsének unokája, Benedekffy Katalin zenés színházi színésznő lett. Még nem hallottam szerepelni, de tudom, hogy fiatal művésznőként szép sikereket ért el Győrött, Szolnokon, s egyre nagyobb, komolyabb feladatokra készül. Színészképző iskolát is alapított.

Természetesen odahaza volt műkedvelő színikörünk. Minden télen bemutattak két-három énekes darabot, népszínművet. Papp János ügyködött főrendezői minőségben. Ő az I. világháború idején plakátkihordóként tevékenykedett: e színházi múltja predesztinálta a magas méltóságra. Tőle hallottam először olyan kifejezéseket, mint szkeccs vagy kuplé. Cseperedő legényként aztán én léptem elő a színikör bonvivánjává. Sajnálatos módon azonban őszinte beleéléssel előadott dalaim nem nyerték el eléggé Papp főrendező úr tetszését. Próbát énekeltetett jó kiállítású unokatestvéremmel, Kányádi Jenővel, akinél a vers néha hibázott, hangja viszont szebben csengett. „Feltaláltuk a playbacket”: az előadáson én tátoztam, a színpalak mögött Jenő áriázott. Ki tudja, mekkora nemzetgazdasági kárt okoztam azzal, hogy a Papp János által kifundált, de általam megvalósított újítást nem jegyeztettem be az illetékes hivatalban találmányként, s hagytam, hogy az amerikaiak fölözzék le a playbackelést! Ezt az emlékemet később bele is szőttem *Vidéki Prométheusz* című, máig befejezetlen darabomba.

– *Ennyi tehát a készülődés – ám még nem vagyunk a színművészeti főiskolán.*

– Egy pár esztendeig még nem is leszünk: tovább indázik az előtörténet. Mivel én tanulmányaimban a háború meg a betegségem folytán évesztes voltam, s az akkoriban kötelező ún. kísérettségi miatt újabb évet vesztettem volna, a székelyudvarhelyi református kollégiumban, illetve a római katolikus főgimnáziumban 1941 és 1945 között folytatott tanulmányokat követően fémipari középis-

kolába jelentkeztem, mert ezzel – noha nem sok közöm ígérkezett a fémiparhoz – az évvesztést megtakaríthattam. Ebben az iskolában is hozzáálltam a színházcsináláshoz. Sárközi György *Dózsját* rendeztem, magam alakítottam a címszerepet, s ha kellett, lesúgtam társaimnak a szöveget. Derekas sikert arattunk, turnézunk is Parajdig, Felsősófalváig. Csak 1848-as egyenruhákat tudtunk kölcsönözni jelmezsükségletünk kielégítésére; Dózsa serege honvédként feszített.

Gyászba borult a tanári kar, amikor tudomásukra jutott, hogy 1950-ben, érettségi után (már huszonegy éves voltam) nem az iskola jellegének megfelelő továbbtanulási lehetőséget választok. Pedig csak a négy legjobb diák előtt nyílt volna meg a műszaki felsőoktatás, s én e négy egyike voltam. Keserűen léhűtőnek tituláltak, amiért cserbenhagytam a fémipart. Az akkor még Kolozsváron működő és akkor még nem egyetemi, hanem főiskolai státusú Magyar Színművészeti Intézet felvételi vizsgájára a későbbi híres rendező, a színészi diplomáját épp azon a tavaszon megszerző Harag György készített elő. Hírességek foglaltak helyet a felvételi bizottságban: Kovács György, Szabó Lajos színművész, Szentimrei Jenő író. Alkalmasnak találtak tanulmányaim megkezdésére. Tanáraim közül olyan egyéniségekre emlékezhetem, mint a később Magyarországra települt, hosszú életére és pályájára a budapesti Katona József Színházban pontot tevő Sarlai Imre, aki drámagyakorlatot oktatott. Rátermett évfolyam volt a miénk: Zsoldos Árpád, Pásztor János, Barkó György, Bereczky Julianna, Schaaser Richárd többek között. (Az utódaink már Marosvásárhelyen, egyetemen tanulják a színi mesterségeket, az első magyar Tiborc, Szentgyörgyi István nevét viselő intézményben.)

– *Zsoldos Árpád gyűjtötte fel egy romániai országos színházi szemlén a színpadot, Kocsis István Bolyai János estéje című monodráájának előadása közben.*

– Nemcsak felgyűjtötte, díjat is nyert vele. Bukarestben volt a fesztivál, és amikor a lobogó kellégyertya a nagy buzgóságban véletlenül felborult, kanócától lasan tüzet fogott a díszlet. Zsoldos a lángok ellenére sem szakította meg szerepét, játszott szent tűzben. A zsűritagok is észlelték a felkanyargó füstöt, viharos lelkesedésben törtek ki a modern megoldás láttán, és díjazták az átizzó produkciót.

– *Ha jó tanárok keze alatt, jó közösségben kezdődtek a színművészeti tanulmányok, miért tartott mindez csupán egy szemeszteren át?*

– Mert megint rám nehezedett, hogy nem tudok énekelni. Nem is kellett volna, de előttem a „totális színész” eszménye lebegett. Táncórán össze-vissza léptem, nem követtem a ritmus kitapsolását. Nem kirostáltak: tehetségesnek mondott növendékként tudatosan hagytam el az intézetet. Gaál Gábor, a legendás szerkesztő azzal vigasztalt: neki sokkal szebb orgánuma van – és ő sem lett „csepűrágó”. Vigaszomra szolgálhat, hogy ha Babits Mihály énekelt, csak a szövegből tudták, a *Himnusz*t vagy a *Szózat*ot énekli-e, s mégis milyen csodás dallamú verseket költött. Tanáraim igyekeztek lebeszélni a távozásról. Szabó Lajos tanulmányi igaz-

gató, tudva irodalmi és szerkesztői ambícióimat, féltett a „nyomdakuliságtól”, s inkább Moszkvába akart küldeni rendezőhallgatónak.

A Bolyai Tudományegyetem Nyelv- és Irodalomtudományi Karára hetven százalékos látogatásfelmentéssel iratkoztam be. Azaz tíz órából csak három kellett teljesítenem, mivel megkezdtem munkámat az Irodalmi Almanach szerkesztőségében. Ott maradtam 1953-ig, majd következett néhány hónapig az *Utunk*, 1955 és 1960 között a *Dolgozó Nő* s végül három évtizeden keresztül, 1990-es nyugdíjazásomig a *Napsugár* című gyermeklap szerkesztősége.

A színészetről az irodalomra való átnyergeléssel, a pénzkereséssel az is szándékom volt, hogy nálam jóval fiatalabb húgom iskolázását havi kétszázötven lejjel segítsem. Tanárainak érzéketlensége – vagy húgom érthető érzékenysége – miatt ez az összeg nemigen ért célt.

– *Összefügg a korai színészi álmokkal, tanulmányokkal, hogy a Kányádi-vers – a fejből tudott teljes lírai életmű – ma is költője ajkáról szól a legszuggesztívebben?*

– Nem, ez másfajta adottság, készítés. Különbözik tudom én mások verseit is, nem csupán a sajátjaimat. Mesélhetnék bőven anekdotákat. Boldogult úrfikoromban például József Attilát és Kosztolányi Dezsőt szembeállítva álltam hallgatóságom elé. Elszavaltam a *Születésnapomra* strófáit, kidomborítva, magyarázva, milyen keményen, eltökélten éli meg ezt az életkort a proletár költő. Majd „lecsaptam” a „Most harminckét éves vagyok...” Kosztolányijára, a polgári származék „Egészséges bronzarcomat / aranyfényvel veri a nap” soraira. Alig fejeztem be – „Vad délután volt és parázsló, / Részeg-virágok és darázs-szó” –, a közönség tapsban tört ki: „Ez az! Ez az!” József Attilát akartam – s befuttattam Kosztolányit.

– *A színház, a színházi este a későbbiekben milyen élményt jelentett?*

– Szinte nem volt olyan előadása az akkor hat társulatot számláló romániai magyar színházművészetnek, amelyet ne láttam volna. Nem hagytam ki a bukaresti, a moszkvai színházak vendégjátékait sem. Amikor 1953-ban a Szentgyörgyi István Színházi Intézet tizenhét végzős hallgatója együtt kívánt maradni, s Nagyváradon – a román társulat mellett – négy hét alatt megalapították a magyar tagozatot, én is velük szorgoskodtam. Harag Györgyöt hívták meg művészeti vezetőnek.

Az aktív színházszeretet mindennapjainkat is kitöltötte. Eszembe jut: Bálint Tibor író társammal állunk sorba tojásért, s közben lankadatlanul beszélgetünk – Shakespeare-rel vetekedő másik nagy kedvencemről, Csehovról. Tíz tojást reméltünk fejenként – váratlanul húszat tudtunk szerezni. Tibi rögtön kifundálta: nem viszi haza egyszerre valamennyit. A felét félrerakja a szerkesztőségben, s majd másnap büszkélkedik a feleségének: megint szert tett tíz tojásra. A teljesebb – te-

átrálisabb? – hatás kedvéért le is tépett egy gombot az ingéről: íme, ilyen közel-harcba került tíz tojás! Csehovot különben beleírtam az *Ünnepek háza* replikáiba: ott nevének, műveinek ismerete fokmérő.

– *Az első darab, a Kétszemélyes tragédia alatt ez áll datálásként: 1968 szeptembere és 1969 januárja között keletkezett.*

– Sebestyén Györgynek, az 1956 után Ausztriában letelepedett írónak már 1967-ben részletesen elmondtam a darab tervét. Olyannyira elnyerte a tetszését, hogy amikor 1968-ban, bécsi és párizsi utamnak köszönhetően ismét összejöttünk, rákérdezett: készen van-e? Három-négy nap alatt megírtam az első részt, s azt füllentettem: kész az egész. 1969. január 4-én felültettem feleségemet a hazafelé tartó vonatra, magam pedig kivonultam Ostermittingbe, ahol egy idős vadász író vendégszeretetét élvezhettem. E menedékben be is fejeztem a darabot.

Amikor az elkészült színművet társaságban, Sebestyénnél felolvastam, jelen volt egy neves osztrák színésznő és ugyancsak elismert rendező párja. Őszinte elismeréssel engedélyt kértek, hogy a drámát megjeleníthessék hangjáték formájában. Mivel ugyan nem szolgalelkű, de törvénytisztelő ember vagyok, azt kellett felelnem: megtisztelő az ajánlat, szívből köszönöm, de Romániában az a szabály, hogy nyomtatásban még meg nem jelent vagy színházban még műsorra nem tűzött szöveget tilos külföldi bemutatásra átadni. A Deutsche Welle rádióállomás nyolcezer nyugatnémet márkát fizetett volna a fordításért, illetve a rádiópremierért.

Ugyanígy jártam, amikor Székely Jánossal tett utunk alkalmával (épp alakulóban volt a Protestáns Európai Szabadegyetem) Bolzanóban az emigráns magyar írónak, Szabó Zoltánnak olvastam fel a *Kétszemélyes tragédiát*. Méghozzá úgy, hogy Szabó a mi szálláshelyünkre jött át fürödni: mi fürdőszobás szobát kaptunk, ő nem. Hevert a fürdőkádban, eresztgette magára a hideg-meleg vizet, s nem győzött dicsérni: jól olvasok fel; költő akad ötven is, de drámaíró alig. Ekkor egy francia fordító kezébe került a szöveg, és egy francia rádióállomás látott benne fantáziát, de mivel továbbra sem létezett romániai, kinyomtatott támpéldány, és hivatalos bemutató sem biztosított védőernyőt, ismét nemet kellett mondanom. De nem estem kétségbe. Ha egy darab jó, jó az tíz, húsz, harminc év múlva is.

– *Meddig ment ez így?*

– Először csak Magyarországon jelenhetett meg a dráma, tíz esztendővel születése után, a debreceni folyóirat, az *Alföld* hasábjain 1979 májusában. Romániában a marosvásárhelyi *Látó* már a rendszerváltozást követően, 1990/9. számában publikálta. Készült belőle angol fordítás még a nyolcvanas években. Amikor elolvasásra odaadtam egy amerikai színházértő, színházcsináló fiatalnak, meglepetésemre azokon a részekben nevetett, amelyeket a letragikusabbnak szántam. Ez elgondolkodtató volt az írói elképzelést és a közeget illetően is. (Valami hasonlót

éltem át, amikor Varga Vilmos paródiaként szavalta egyes korai verseimet – melyeket én teljes komolysággal írtam egykoron.)

Műkedvelő vagy félamatőr előadásokat 1984 óta tudhat magáénak a színmű. 1984-ben Aradon, Znorovszky Attila rendezésében egy gyógyszerésznő és egy munkásember játszott el. A bemutató estéjén ítéletidő kerekedett, magam is alig vergődtem az előadóteremig a premier-köszönésül szánt két csokor virággal. Az est végén a rendező gratulált: a száznolcva főt befogadó szalában kilencvenegyen jelentek meg. Túlléptük az ötven százalékos bemutatót, „hivatalosan” is érvényes a színrevitel! Ahogy elcsendesült a taps, és indultam kifelé, mind a kilencvenegy ember kezét fogott velem. Ez volt az örömöm és a jutalmam.

Másnap megjelent az újságban a kritika. Harmadnap pedig betiltották az előadást.

Magyarországon Romhányi László rendező figyelt fel a műre. Romhányi későbbi viselt dolgaival itt nem kívánok foglalkozni. Még nem állt az általa kezdeményezett, 1987-ben megnyitott Jurta Színház, de már működött – 1983-tól – a magyar dráma ügyének ápolását szolgáló Magyar Színkör. Két, Erdélyből áttelepült színésszel, Borbáth Ottiliával és Geréb Attilával kezdődtek meg a próbák. Borbáth kedvéért írtam bele a darabba a „récés jelenetet”, hogy teltebb legyen a szerep (a befejezővers is utólag került a szövegbe). Kell-e mondanom, hogy már a próbákon utolérte a *Kétszemélyes tragédiát* a letiltás? Aczél György azonban magyarázat-kérésemre úgy tett, mintha nem az ő keze lenne a dologban, s az előadás eljutott a premierig. Igaz, nem az előre meghirdetett játszóhelyen, a Kossuth Klubban, hanem a Gutenberg Művelődési Központban. A kettő nincs különösebben messze egymástól, de ahhoz eléggé, hogy aki átsétál, átsétál, aki nem, nem. Aztán a feloldott betiltás ellenére a produkció ismét a betiltás sorsára jutott.

– *Hol és mikor került sor a hivatalos kőszínházi bemutatóra?*

– A ma Csiky Gergely nevét viselő temesvári színház vette repertoárra 1990-ben. Cseresznyés Gyula rendezte, Szász Enikő és Dukász Péter alakította a két szerepet. Budapesten a Nemzeti Színház egykori kamaraszínházában, a Várszínházban Sík Ferenc szerette volna megvalósítani a magyarországi ősbemutatót, de – tudomásom szerint – előbb egy diplomázó rendező hallgatóra testálta a feladatot, majd Kozák András színművész karolta fel – rendezőként – a darabot, de olyan húzott-nyútt szövegváltozatban, amely semmiképp sem szolgált tetszésemre. Varga Kata színművésznő viszont nem kurtította, hanem toldotta művemet. Harmadik szereplőt iktatott be: a megszemélyesített Félelmet, amint a házaspár létét fojtogatja. (Hasonló megoldásra Páskándi-darabból tudok példát.)

Számomra nagyon fontos, hogy Moszkvában a neves irodalmi folyóirat, az *Inostrannaja Lityeratura* mellékleteként látott napvilágot a szöveg. Udmurtiában, Izsevszkben járván, az ottani egyetem finnugor szakos hallgatóinak magyarul

tudó, ötvenfős közössége előtt én olvastam fel a darabot. Az orosz fővárosban pedig – bizonyára a Moszkvai Magyar Kulturális Intézet akkori igazgatójának, Mayer Ritának a szorgalmazására is – oratóriumváltozatot tekinthettem meg a *Kétszemélyes tragédiából*. Nagy álmom volt, hogy ezt a variánst meghívjuk Romániába, Erdélybe. Egy bőrröndbe elfértek volna a kellékek. A sűgővel együtt jöttek volna mondjuk mindössze hárman. Nagyszerű lett volna, ha éppen ezt a színművet megszólaltatják Erdélyben – oroszul! Erre nem került sor.

– *Akadnak elemzők, akik úgy vélekednek: a Kétszemélyes tragédia nyugat-európai dramaturgiai inspirációkat is mutat, és simul a közép-kelet-európai groteszk egyes szerzőinek drámafelfogásához, esetleg kamaradarabjaihoz. Sławomir Mrożek, Tadeusz Różewicz, Václav Havel, valamint Örkény István és Páskándi Géza neve merül fel.*

– A lengyel, cseh szerzőket 1969-ben nem ismertem, magyar dramaturgiai hatás sem ért különösebben. Egyszerűen szólva: a mi legsajátabb életünk lett a dráma anyaga. A feleségemé és az enyém. Egy házaspáré, akik spionszemek, lehallgató berendezések, fenyegetések keresztüzében kényszerülnek élni, megőrizni önmagukat, egymást, a gyermek áldotta jövőjüket, a hitüket. Szerettem, szeretem a darabban, hogy nem konkrét politikai szöveggel igyekszik operálni. Az ábécé olyan építőkö, amely görög vagy cirill betűkkel sem változik. Ha kell, önkéntelenül és természetesen lefordítja önmagát, logikáját, erkölcsét a szöveg. A „poloskákka”, a „magnókészülékkel” való játékot Deák Tamás író társam kifogásolta, mondván: a technika megköti a cselekményt és a dialógust, holnap már százszorta fejlettebb módszerekkel lesik ki és béklyózzák a magánszférát. Lehet – a lényegen, a szabadság korlátozásán viszont nem lép túl az idő.

– *A Kétszemélyes tragédia történetének követésével átsiklottunk az Ünnepek háza bemutatóján.*

– A kétszemélyes darabbal, úgy éreztem, belejöttem a drámaírásba. Munkált bennem korábbról már legalább öt drámaterv, egyiket-másikat meg is osztottam barátaimmal, teszett is nekik. Úgy gondoltam, húsz-huszonöt büszkén vállalható vers, egy-két maradandó dráma, talán egy-egy novella meg némi műfordítás elegendő egy írói életmű törzsének. Az elbeszéléssel adós maradtam, bár van nekem novellám is.

Az Ünnepek házát 1970-ben a szatmárnémeti színház vállalta. Kovács Ferenc – Kovács András Ferenc költőnk édesapja – vette kézbe a rendezést. Amikor felolvastam a társulatnak a darabot, lelkesedtek, mondván, bárcsak olyan hatásfokkal tudnák eljátszani, mint amelyet a felolvasásból megéreztek. Csak annyit kértem: aki nem tud ráhangolódni a szerepére, bátran adja vissza, nem éri semmiféle rektorzió! Így került be Elekes Emma színművésznő (ő pedig Kovács András Ferenc édesanyja), ugyanis Soós Angéla nem találta magához valónak Zsuzsi figuráját. A

Csiky András–Soós Angéla művész házaspárra azután – bevallom – mégis róttam ki „büntetést”. Felkerekedtem feleséggel, fiúgyerekekkel, s alaposan megvendégeltettem magunkat, baráti evés-ivás keretében.

A próbafolyamat ezúttal sem volt zökkenőmentes. Ács Alajos igazgatóval, Kovács Ferenc rendezővel, Gyöngyösi Gábor dramaturggal kétszer is mentünk négyesben raportra a hivatalossághoz. Kaptam dorgálást amiatt, hogy Apu a darabban meghal. A munkásból lett vezető kádernek nem szabad meghalnia! Ne legyen így! Írjak más kifejeletet! – nógatott a drámákhoz persze nem sokat értő, magas rangú tisztviselő. Szó szót követett; sikerrel védtem meg magamat és Apu sorsát. Arra azért jó volt a diskurzus, hogy alakítsak Apu egyéniségén: bővítettem a szerepet. A bemutató után a társulat vezetői nyugtatgattak: ne féljek semmit, a műszak tagjai, ha tehették, már a próbákon kiültek a nézőterre, annyira szerették a drámát, a színrevitelt. A műszak ítélete mindig pontos mérce. Különben utóbb az *Ünnepek háza* sem kapta meg a lehetőséget, hogy szabadon kifuthassa a benne rejlő előadásszámot.

– *A két Kányádi-színmű dramaturgiája igencsak eltérő.*

– *A Kétszemélyes tragédiában a francia fordító az életszerű párbeszédnek dinamikus löktetését találta kiemelendőnek. Az Ünnepek háza esetében egyrészt a hármas egység tanában akartam hibátlanul teljesíteni a leckét. Hely, idő, cselekmény a lehető legtömörebben, legzártabban összeforr. Másrészt céлом volt, hogy ne galuskásodjon meg a szöveg a színészek szájában. A drámai nyelvezetben nem lehet komótoskodni.*

– *Miért akadt el a drámák sora – eddig – már a másodiknál?*

– Nem volt rájuk szüksége senkinek. Nem érkezett „társadalmi megrendelés”, színházi felkérés, amelyre én – „mint egy Majakovszkij” – szívesen dolgoztam volna. De harmadik színművem, mely *Vidéki Prométheusz* címen már legalább két évtizede követ engem, félig-harmadig megírtan ott várakozik a számítógépben. Egy férfi a sínekhez kötözve fekszik a vasúti pályán... Szerelvények robognak el felette. Úgy látja a vágánykanyarulatot, mintha az egész életét látná. Kérdéseket tesz fel magának, válaszokat keres. Abszurd módra képtelen, egyszerre tragikus és komikus a helyzet. Nem szeretem azonban a monodrámát. Ez sem lesz az. Kész a tervem arra, miként érkezék a görög mitológiából két híres alak: Ió királylány, valamint az istenek hírnöke, Hermész. Megfordul rendre a fejemben, hogy több variációs befejezést teszek lehetővé. Szöveg, elmozdítható oldalakkal. Előadás, ütköztethető, újraértelmezhető jelenetekkel. Írnám, csak hát – minek tagadjam – folyton menekülök is a darab hívása elől.

– *Két színmű mellett két – Tamási Áron művei nyomán íródott – forgatókönyv (pontosabban: egy tévéballada és egy irodalmi forgatókönyv) is került a Kányádi-dramák eddigi legteljesebb gyűjteményébe, amelyet most kezében tart az olvasó.*

– Számomra a színház többet jelent, mint a film. Amiből nem következik, hogy a film keveset jelentene. A neorealizmus mozija, azután elsősorban Fellini filmes képvilága elevenen hatott rám, ma is él bennem. Felejthetetlenül emlékezetes számomra, hogy Szóts István, a magyar film nagy költője és nagy neorealista – nem sokkal összeismerkedésünket követően – egy dél-tiroli falusi moziban maga vetítette le nekem az *Emberek a havason* című 1942-es alkotását, kommentárt fűzve a jelenetekhez, megoldásokhoz.

– *Nyilván a Tamási Áronnal való személyes kapcsolat is közrejátszott a Tamási-szövegkönyvek magas irodalmi igényességű megformálásában.*

– Tamási Áront szerettem, tiszteltem, becsültem. Temetésekor verset írtam, a *T. Á. sírjára* címűt. Közéleben mozgalmas volt az élet, idézhetném a színes történeteket, melyeknek az ő oldalán részese lehettem. Tehát, valóban, az emlékezés és a tisztelet is magyarázza, hogy a *Gyökér és vadvirág* és az *Ábel a rengetegben* szöveganyagát elkészíttem. De magyarázza némi furfang és szelíd erőszak is. Bokor Ágota, Tamási harmadik felesége (és szerzői jogainak nagyobb részt örököse) minden visszakozásom ellenére valósággal kikényszerítette belőlem, hogy az *Ábel* forgatókönyvét papírra vessem. Hangsúlyozom, csak a trilógia első részét: az *Ábel a rengetegben*, 1993-ban. Egy évvel később az *Ábel az országban*, 1998-ban az *Ábel Amerikában* már közreműködésem nélkül készült. Eredetileg ezek is tévés vállalkozások. Amíg nem mondtam igent az első *Ábelre*, én voltam a „kellemetlen ember”. Ágota annyira ragaszkodott személyemhez, hogy még a kontraktust is ő diktálta le, hogy vállalom. A rendező, Mihályfy Sándor is értette a rábeszélés módzatait. Nemeskürty István azzal biztatott: Tamási meg én ütőképes kettős vagyunk, a dolog nagyját pedig amúgy is a táj, a természet, a környezet „játssza el”, ezért az alkalmas rendező mellé ő majd kerít egy jó szemű operatort (akit Sára Balázs személyében találtak meg). Én azért nem láttam ilyen egyszerűnek a munkát, s nekiláttam például Ingmar Bergman forgatókönyveit olvasgatni: hogy is megy ez. Nem vallhattam kudarcot egyik Tamásimmal sem, hiszen az elkészült művek több szakmai és forgatókönyves díjat nyertek.

– *Köszönöm a beszélgetést! Csupán „post scriptum” jegyzem meg: a két színmű és a két átdolgozás kerek gyűjteményt tesz ki. De még kerekebb lenne, ha már a Vidéki Prométheusz sem hiányozna belőle.*

– Mondom, ott van a gépben majdnem készen legalább tizenöt oldal. Hív engem is, ki-kinyitom az oldalakat. Nézzünk is meg az elején egy pár sort...

Lászlóffy Csaba

Ars poetica

(Ünnepnap Európában)

Költő vagyok? Kit érdekelne?
Az ember rég nem önmaga,
ha még annyit sem ér az elme,
mint bár a valuta szaga.

Hittük mindig: a humanizmus
humusz alól is feltör a
fényre. (Belzebub vár vagy Krisztus!
– mind közönséges mágia.)

Szemünket elfedte a hályog;
illúzió a hit s remény,
eltűnt időkben botorkálók:
s ha bűnként húz le, nem erény.

Európa, gyilkos hecc s métely;
hány hulla/dék/gödröt koholt.
Bomlott agyat riaszt a kétely:
az értelem csak szolga volt!

Hajlott rémítő kard s hazugság
előtt – kérdés, most mit akar,
igazat vagy *valódit*? Tudván,
a küzdelem mocskot takar.

Stábok, spiclik – kicsi/nagy banda,
zabálnak és ürítenek.
Habzó történelmi halandzsa
határolná be létedet.

Megzápult próféták, varangyok,
szókészletük másfél arasz;
meg se kell húzni a harangot,
mind saját magára szavaz.

Keserves munka volt idáig
eljutni. Ma övök a lét.
A tökély korának, úgy látszik,
fújtak megint – romlás a tét.

Valami kortalan világít,
a szellem árnyékban marad.
Valamit elsodor egy másik,
vak kannibál-gén indulat.

Szolgálatos tábornok hangja:
„Hatalmam van felettetek!”
– üvölt (elefántból lett hangya),
s fölindulnak a vesztesek.

Világ mészárszéke ma zárva.
(A nyelvedet le ne harapd.)
Mindig lesz böllér; s nagy az ára,
hogyha az áldozat te vagy.

2010. március

A J. A. Ars poeticája olyan végig, mint egy zenei mű.

Orbán Ottónál is van néhány ritmushiba:

1. szakasz 4. sor: 8 szótagot 10-re nyújt meg, de úgy, hogy a ritmus átcsap trocheusba, hangsúlyosan magyar: „a szó húsa, teste, íze, szaga” – milyen másképp hangzana, érzi a fül:

A szónak húsa, teste és szaga – ez tisztán jambikus, mint máshol.

2. szakasz 4. sor: egy szótaggal több és oda a ritmus: „a zsákból, mellyel e fényes kor lelép”

3. szakasz 1. sor: „mert viszi magával eladni a szajrét” – óriás bukfenc: három szótaggal nyúlik, nem párossal, tehát átcsap itt is ellenkező ritmikába,

2. sor: „s reményével majd mást hiteget” – 8 helyett 9 szótag, a majd fölösleges

3. sor: „hogy az ifjúság megéri azt még” – szintén egy szótag plusz és oda a *lírai* jambusok!

4. sor. Itt két szótaggal több lett a sor.

Összeolvasva: az egymással rímelő 2. és 4. sorban üti egymást – a trocheus és a jambus – és a negyedik szakaszban is elhibázott: az 1. sor tizenkét szótagos és a vele rímelő 3. sor: kilenc. Ráadásul a 3. és 4. szakaszt nehézkessé teszi a mondanó publicisztikailag bonyolított kifejezése is.

Bence Lajos

Ódaféle az Építőnek, rontás(ok) ellen

*(az ács-kőműves-poétának,
Makovecz Imrének)*

Nem az építészé a dicsőség,
az Építő az, ki előtt egy
világ hajol meg,
s mégis, jaj, mindig késve
jön a csoda, beföd mindent
a sás, a moha, de a Kéz
folyton-folyvást gyomlál,
apró fű-gazok után kutat
századok óta, bár
így is kevesebb a kvóta,
s mégis irtani kell
a dudvát, a kórót, a gatz,
folyton keresni igazak
között is az Igazt.

Tették ezt mindig is
mióta világ a világ –
a bátrak, kik a batyus,
a kátyus világból
a Fényre vágytak,
s tolták a szekeret,
ha megakadt,
napestig verték a vasat,
téglát vetettek, az „új
idők új fáraóinak”.
Mert megszokták már:
ki mit vet,
úgy arat. Csak lángoljon,
csak duzzadjon az akarat!
Jel kell, hallottuk
mi is a Szót:

a mindig felemelőt,
folyvást elhalót.
Jelzés: mely kallódó
tekinteted kötöz,
képzleted zaboláz.

Hajrá
építők, fel az állványokra,
elfoglalni az „állásokat”,
a falakat fel, fel a magasan
a szívvel: ne csak merjünk,
akarjunk is nagyokká lenni!
Föl, föl a tiszta egekig
repülni, lélekben,
kitárva előttünk sarkig
az égi terem...

(S ha a falon
Árny rebben, az sem
a véletlen műve, a kunyhók
embere mozdul az ágyban,
korán kelő fajtából
volt mindig:
Nézd Jancsit, ahogy
pipázik, s a füstbe réved,
Öröse sikálja odébb a döngölt
falat mésszel, a sarat,
hófehérre, réklíjén megannyi
Csipkerózsika-gyöngy,

Hófehérke-mese, rege,
és színhely, helyiség és
helység, míg elkészül a
tisztaszoba is, feszület
kerül a hitvesi ágy fölé,
s az Isten arca is
felderül, ahogy újra égi
trónján álomba merül...)

Áll már a házunk!
Otthon, s harang
nélkül is hív
magasba nyúló tekintetével
a naparcú Isten.
Tornyok hegyén
csillámló napfény,
tollas madarat sért
a szellő szárnya,
élükön fennakad
az ég homályára
szegezett szempár,
hátterét adva a
mindig haragos
csillagoknak...

Mert nincs más, ki előled
sumák módon
kitérhet, szemét befogja,
ott áll a mű,
leigáz, foglyul ejt,
lenyűgöz, a vak tekintet
is megostromolja.
Ha kész a mű, ott belül
a dermedés felenged,
olvad a fagy,
a lélek szárnyalni kezd,
új szelekbe kap a
a bárka, a vitorla.
Csak a Gonosznak ne
legyen szolgája soha!
Csillapítsa dühünk,
apassza lázunk, kössön
össze bennünket, múltunkat
jövőnkkel, elmenőt az
elmenőkkel, mindenségre
felesküvőt a röggel.

Bizony mondom
néktek: nem az építészé
a dicsőség, az Építő az,
ki előtt egy világ hajol meg,
s mégis, jaj, későn jön a csoda...

Lendva, 2004. július–szeptember

Göncz László

Egy kisfiú a határkő árnyékában

A határkő a szántóföldünktől mindössze ötvenlépésnyire állt, nagyanyámétól pedig alig tíz méternyire. Kisgyermekként számtalanszor bámultam azt a fehérre meszelt, mintegy félméternyi magas tárgyat, amiről néhány évesen nem tudtam, mi is az valójában. A jól felismerhető látótávolságon belül, talán háromszáz méterre a határkőtől, a hatvanas évek közepén állott egy fából készült órallás, úgy emlékszem, hogy a jugoszláv oldalon. Úgy hét-nyolc méteres biztosan volt, és valamennyire hasonlított a később vidékünkön a vadászok által gyakorta megépített lesálláshoz. Csakhogy nagyobb volt annál, és a négy erős függőleges gerendára rögzített része, amely egy kis házikóra emlékeztetett, és amelybe legalább két katona be tudott állni, teljesen be volt deszkázva. Keskeny nyílások tették lehetővé a határ éber figyelését. Bár ma már homályosan tudom csak magam elé idézni, de úgy emlékszem, hogy a „házikót” ott fenn a magasban körül lehetett járni. A korlátot minden oldalon két-három vízszintesen rögzített deszka jelentette. Másutt, a magyarországi oldalon is, nagyobb és általában vasanyagból vagy téglából megépített órallások voltak a határ mentén.

Folyton érdeklődtem a cserjés-bokros mezőségből kilátszó, számomra furcsának tűnő építmény iránt, és minden alkalommal kérdésekkel ostromoltam a földművelés fáradalmas teendőire összpontosító szüleimet. Leginkább az érdekelt, hogy nevezik azt a levegőbe emelt, kalitkaforma házikót és miért áll ott a rét közepén? Ma mosolyogva gondolkodom arra, hogy mily módon rögzült bennem akkor egy név, amely számomra néhány egy-két évig a furcsa építményt jelentette.

A rádióban és más alkalmakkor, amikor az emberek összegyűltek valamilyen vigadalom céljából, akkoriban már a népdal és a magyar nóta mellett megjelentek a horvát, valamint kisebb mértékben más délszláv dalok is. A fiatalok körében hamar közkedvelté váltak, mivel akkoriban az újabb magyar slágerek a határ zártsága miatt alig voltak hozzáférhetőek. Ha mégis volt rá példa, akkor az viszonylag szűk körnek adatott meg. Ezt a hiányt pótolhatták valamennyire az eléggé könnyen elsajátítható, hangulatos délszláv énekek. Közvetlenül az elcsatolás utáni években ilyesmire nem volt példa, azonban a kisebbségi időszakban született második vagy harmadik generációnál, a vasfüggöny időszakát követően, ilyen jelenséggel egyre gyakrabban találkozhatunk. Alsólendva környékén egy-egy falusi mulatság alkalmából, sajátos módon, sokkal nagyobb mértékben találkozhattunk horvát vagy szerb zeneszámokkal, mint szlovén énekekkel, bár a vidék az első világháborút követően folyamatosan a szlovén régióhoz tartozott. Akkortól már a hagyományos magyar lakodalomban is megjelent a szláv nyelvű ének.

Így adódott, hogy az egyik horvát dal szövegében többször ismétlődött a „ljubim te ja” részlet, ami magyarul annyit jelent, hogy „szeretlek”. Én akkor még nem értettem

szinte semmit sem szlovénul, sem horvátul, hiszen a környezetemben mindenki magyarul beszélt, ezért megkérdeztem a szüleimtől, hogy mit jelent az említett szöveg. Válaszakra pontosan nem emlékszem, csak feltételezem, hogy négy-öt éves gyermeknek, annak tényleges értelméről, erősen keresztény értékrendű családban közvetlenül nem beszéltek. Ki tudhatja pontosan az okát, de én néhány évig a „ljubim te ja”-t a határőrállással azonosítottam.

A hótói mezőn már aligha állott a furcsa építmény, amikor felismertem, hogy a „ljubim te ja” jelentése valami egészen más. Nagyon csodálkoztam a későbbiek során azon, hogy a helybeliek által visszafogottsággal és nem kis félelemmel emlegetett őrlást miként párosíthattam az emberi érzelem egyik legszebb megnyilvánulását kifejező fogalommal. Dehát ha egyszer nem értettem a szöveg értelmét, másrészt felismertem, hogy agytekervényeink fondorlatait, különösképpen a legfurcsábbakat aligha leszünk bármikor is képesek megfejteni.

Amikor nagyobbacska fiúvá cseperedtem, talán hétesztendős lehettem, még mindig félttem a fehérre meszelt határkőtől, mert számtalanszor figyelmeztettek a szüleim, hogy a közelébe ne merészkedjek. Egyszer mégis megtörtént, hogy amikor a szülők valamennyire távolabbra kerültek tőlem, én – bár elég félős fiúcska voltam – közvetlenül a határkőhöz merészkedtem. Emlékszem arra, hogy a nagyobb füveket kezdtem kitépni mellőle, és próbáltam betűzni a rajta talált írásjeleket. Úgy emlékszem, hogy akkor még olvasni aligha tudtam, és csak néhány betűt ismertem fel. Jelentését persze nem értettem. Mivel késő délutánra járt az idő, a nap már erősen nyugatra tolódott a felhőmentes égbolton, a magyarországi oldalra a határkő legalább a saját természetes hosszával azonos árnyékot vetett. Tudtam, hogy az árnyék a másik oldalon van, mégis nagyon vonzott, mivel még soha nem tehettem a lábamat Magyarország földjére, hogy legalább a fejemet egy pillanatra a beárnyékolt fűre helyezzem. Némi tétovázás után a fejemet az árnyékba helyeztem úgy, hogy a lábaim és a testrészeim jelentős része a jugoszláv oldalon maradt. Mindössze néhány másodpercig tartott az egész. Akkor érkezett oda kétségbeesetten az édesanyám. Amikor észrevette, hogy nem vagyok a szántóföld végében leterített pokrócon, azonnal a keresésemre indult. Reá kevésbé jellemző szigorral megjegyezte, hogy soha többé olyasmit ne cselekedjek, hiszen ha éppen akkor jöttek volna a határőrök, abból nagy baj lett volna. Örömeiben magához szorított, visszavitt a parcellánk végében és a pokrócra helyezett. Az esemény számtalanszor eszembe jut, és mindig úgy érzem, hogy nem tudok szabadulni a határkő árnyékától...

Édesanyám említett aggodalma nem volt ok nélküli, hiszen többször a határőrök, a jugoszláv granicsárok elhaladtak a határ menti keskeny „katonauton”. A parasztmunkát végző embereknek az illetékes katonai hatóságtól engedélyt kellett igényelni, hogy a határvonal közelében tartózkodhassanak. Szüleimnek volt ilyen igazolványa, és később az én nevemre is állítottak ki. A mi családunkat tudtommal nem zaklatták, azonban emlékszem olyan példára, hogy a szomszéd mezején kukoricát törő ismerőst felkísér-

ték a Bükk hegyi határőrállomásra, mivel nem rendelkezett az előírt engedéllyel, vagy talán csak véletlenül otthon feledte azt. A hatvanas és hetvenes években enyhülni kezdett a határőrök szigora és következetessége, és ezáltal az ebből adódható visszaélések lehetősége is. Az idősebbektől azonban számtalanszor hallottam, hogy korábban, különösképpen a negyvenes évek végétől a hatvanas évek elejéig nagyon szigorú volt az ellenőrzés, amiből félelem és kellemetlenség, valamint kínos helyzet egyaránt adódott. Többször elmesélték, hogy nem messzire tőlünk egy kislányt agyonlőttek, amikor a határvonal közelében lévő bokorról szedret szedegetett.

Félős természetem ellenére is nagyon nehezen tudtam megérteni azokat az intelmeket, hogy a határvonalon túlra szigorúan tilos menni. Annyira érdekelt, hogy milyen lehet az élet a túloldalon. Kik és milyenek lehetnek azok az emberek, akiket én nem ismerek, de a távolból néha hallatszik hangosabb beszédük, amit én értek? A magyarországi oldalon közlekedő mozdony sikító hangját még a faluban is lehetett hallani, amikor közeledett a számomra akkor még ismeretlen állomásra. A mezőre menet, tehenes fogattal vagy gyalog bandukolva, ott mentünk el a vasúti töltés mellett, amelyen egykor vonatok robogtak. Gyermekkoromban még bőven akadt abból a fekete színű kavicsból, amely a töltésen, az egykori sínpár mellett és alatt rögzítette a terepet. A sínekből nem maradt persze semmi, hiszen azokat közvetlenül a második világháború után felszedték, a vasúti összeköttetést Alsólendva és Rédcics között megszüntették. Ugyanezt egyszer már megtették az első világháború után is. Nagyanyám többször elmesélte, hogy a második világháború idején, amikor a vasúti közlekedés néhány évre ismét helyreállt, az igába befogott tehenek néhány méterrel a sínpár előtt rendszeresen megálltak. Amikor később felszaggatták a síneket, a tehénpár, ameddig csak megvolt együtt a két jószág, utána is rendszeresen megállt néhány másodpercre a vasúti töltés előtt. A rögzült állati ösztön nem tudta követni az emberi hóbort érthetlenségeit.

A határ közelében tartózkodva, amíg szüleim törték a kukoricát, azzal a gondolattal is sokszor eljátszoztam, hogy milyen jogon lehet az azonos gyökérből növő bokor egyik ágát az egyik, a másikat a másik országnak ítélni. Az okozott számomra legnagyobb gondot, hogy a másik oldalon található falvakban, amelyekről én eleinte csak hallottam, majd később a térképen kiböngészetem azok pontos helyét, úgyszintén magyarok élnek. Én valamiért oda nem mehetek, és ők sem jöhetnek hozzánk. Ugyanakkor minden bonyodalom nélkül utazhattam Jancsi bátyámmal, nagynénim férjével, aki tehergépkocsi vezető volt, a szlovénok és horvátok lakta falvakba. Sehogy nem tudtam megérteni, hogy akiknek nyelvét én nem értem, azokhoz elmehetek, a velünk azonos nyelvet beszélők irányába pedig tilos közlekedni. A rédcicsiekkel, a sárdiakkal vagy a gáborjánháziakkal nem tarthattuk a kapcsolatot. Ezekről a falvakról is anyai nagyanyámtól hallottam, aki mindig elmondta, hogy az említett településekből a múltban ki házasodott a mi falunkba, és innen ki került a későbbiek során valamelyik, időközben országhatárral elválasztott faluba. Családunkban is akadt néhány ilyen eset. Anyai

nagyapám édesanyja valamikor 1900 körül Bödeházáról jött férjhez Radamosba, ahonnan anyai nagyapám származott. Az utóbbi 1919 után a délszláv államhoz került. Déd-nagyanyám édesapja pedig a szlovénok lakta gerencsér faluból, Filócról került néhány évtizeddel korábban Bödeházára, amely viszont Magyarországon maradt. A Hetésben, ahová az említett települések tartoznak, különösképpen gyakori volt a falvak lakói közötti házasságkötés, hiszen egy tájegység közösségének érezték magukat. A települések földrajzilag is nagyon közel voltak egymáshoz.

Az 1919-ben létrejött, természetesnek és igazságosnak semmilyen szempontból nem mondható, majd egy esztendővel később hivatalosan is szentesített határvonal máról holnapra mindent megváltoztatott. Szülőket szakított el gyermekeiktől, falvakat templomuktól, gazdákat a termőföldjeiktől és számos esetben hozzátartozóik sírját az élőkől.

A határvonal iránti, már nagyon fiatal koromban jelentkező, szorongó érzésemet fokozta, hogy anyai nagyanyám minden lehetséges alkalomkor arról beszélt, hogy azt a szép országot, amelyben ő született, igazságtalanul feldarabolták, és azért kényszerülünk mi most egy másik országban élni. A mélyen magyar érzelmű, kiváló memóriával megáldott parasztasszony nem rejtette véka alá a gondolatait. Disznótoros vacsorákon és más alkalmakkor, amikor több ember együtt volt, gyakran beszélt a magyarságot ért sérelmekről. Eleinte pontosan nem értettem a történelmi események lényegét, azonban viszonylag hamar felfogtam, hogy az első világháború után a mi vidékünkön furcsa dolgok történtek. Mélyen a tudatomba vésődött Erzsébet nagyanyám határozott véleménye, hogy mi itthon vagyunk ezen a vidéken, hiszen ez a szülőföldünk.

A későbbiek során is arra mindig nagyon figyeltem, amikor a korabeli eseményekről, a magyarokat ért sérelmekről beszéltek. Az ilyesmi a hatvanas évek végén már nem volt nagyon gyakori, és amikor szóba is került, az emberek titokban tették azt. Arra különösképpen oda kellett figyelni, nehogy ismeretlenek előtt beszéljenek ilyesmiről, akik bejelenthetik őket a hatóságnál.

A nemzeti sérelmekről és a szántóföldjeink mentén húzódó országhatár káros hatásától az idősebbek, főleg a nagyszüleim nemzedéke, sokkal nyíltabban és tárgyilagosabban beszélt, mint a következő nemzedék. A szüleim generációja már jóval kevesebbet foglalkozott ezzel a kérdéssel. Pedig ők is magyar érzelműek, azonban a magyar nemzeti egység tudata a korábbi évtizedek történelmi erőpróbái miatt bennük már más formában, árnyaltabban nyilvánult meg. Ahogy egyik idős ismerősem találóan fogalmazott, ők már „jugoszláv magyarok”, hiszen abba születtek bele. Őket erőteljesebben foglalkoztatták a második világháború során elszenvedett események részletei, például az orosz harctérre vagy a fogságba kerültek szenvedései, valamint a magát szocialistának nevezett hatalom visszaélései és vallásellenessége.

A második világháború során a magyar hadseregben való közreműködésről a gyertyánosi Lajos bátyám büszkén beszélt, azt hazafias kötelezettségként fogta fel. A Lakos-

ba került Róza néném, aki a nyolcvanas évek elején bekövetkezett haláláig várta haza István fiát az orosz frontról vagy fogságból, az egyetlen gyermeke hiánya miatt sópánkodott, de egy pillanatig sem kérdőjelezte meg bevonulása létjogosultságát a magyar hadseregbe. Jóval később, valamikor 2000 körül mesélte el az egyik idős ismerősünk, aki az említett Istvánnal egy alakulatban szolgált, hogy számára ismeretlen okból valahol Kecskemétnél a magyar hadbíróóság valamikor 1943-ban halálra ítélte.

Az említett magatartásforma az első Trianon utáni nemzedék erőteljes magyar kötődésére utal, amire már kamaszkoromban felfigyeltem. A következő nemzedék, főképpen az 1944 végén fiatalon fogságba kerültek többsége, jogosan kérdőjelezte meg elhurcolásuk létjogosultságát, hiszen nagyon megszenvedték azt. Többen bírálóan emlegették a magyar hadsereg oroszországi szerepvállalását is, hiszen ott a magyar honvédek egyesek szerint mégsem a magyar hazát védték...

Az egykori házunk, ami az istálló és a pajta mellett mindössze egy szobára és konyhára, valamint egy kis kamrára terjedt ki, közös udvaron épült fel. Az udvaron, amelyen én hatéves koromig éltem, három család osztozkodott. Az egyik szomszéd egy kiváló szabómester volt, aki a feleségével élt. Gyermekek nem voltak, ezért engem, mint az udvar egyetlen kisgyermekét, nagyon szerettek és kedveltek. Mindennap több órát náluk töltöttem el. Nemegyszer az ebédnél is az asztal mellett ültem, hiszen náluk, ahogy ez a gyerekeknél szokás, „jobb volt az étel, mint otthon”. Édesapám, aki elismert ácsmesterként az építőipari vállalatnál dolgozott, és a háziasszonyként tevékenykedő édesanyám rendkívül sokat dolgoztak, hogy minél előbb megteremtsék egy tágasabb családi ház építésének a feltételeit. A mezei munka jelentős részét, kisebb-nagyobb termőföldje a faluban ugyanis szinte mindenkinek volt, akkoriban a szüleim még kizárólag tehenes fogattal és önerőből végezték. Édesapámnak csak a hetvenes évek elején tellett egy tizennyolc lóerős Styer traktor megvásárlására. Nehéz anyagi körülmények közepette a családnak kapóra jött, hogy – a nagynénémék mellett, ahol úgyszintén nem voltak gyerekek – a szabómester és a felesége is vigyáztak reám. Apai nagyanyám, aki akkoriban már betegeskedett, egymaga nehezen tudott volna boldogulni rohangáló természetemmel.

A szabómestert Istvánnak hívták, a szűkebb környezetben azonban közkedvelten Mesternek, mi gyerekek Mester bácsinak, szólították. Én, mint afféle családtag, elhagytam a Mester jelzöt is, és még felnőttkoromban is a rokonszenves embert egyszerűen *bácsi*-nak szólítottam. Elfogadta ezt tőlem, mert nagyon kedvelt.

A szabóműhely, amelyben sok ember megfordult, mindig tele volt különböző ruhatekercsekkel, kész vagy félig kész ruhákkal. Az ablak előtt volt a két Singer típusú varrógép, mögöttük a nagy vasaló- és egy szabópult. A szabópult felső asztallemmeze alatt, bár azon is legalább három négyzetméternyi hely volt, a belső oldalról nyitott polcok voltak, amelyekre számos kellék, köztük vasaló és egyéb tárgy került. A műhely másik sarkában, a kályha és egy-két karosszék mögött, volt a „bábu”-nak nevezett formamo-

dell, amelyet a mester a szabásnál használt. A műhely nélkülözhetetlen kelléke volt a rádió, amelynek típusára nem emlékszem. Egy falra rögzített állványra volt helyezve, közvetlenül az egyik varrógép felett, hogy azt a Bácsi bármikor elérhette. Jártas is volt a társadalmi és politikai dolgokban, és az emberek a véleményére mindig sokat adtak. Akkoriban a faluban sok háznál nem volt még rádió, szüleim is csak néhány évvel később, az új házba költözés után vásároltak egy készüléket. A falra volt rögzítve néhány, Budapestről származó, plakátféle reklámlap, amelyek különböző, a negyvenes évekre jellemző öltözködési divatot ábrázoltak.

A hatvanas években nagyon sokan pontos méretre készítették ruhát, ami a megrendelőnek kifizetődőbb volt. Sokan jártak Vörös István szabómesterhez Alsólendváról is. A második világháború után mintegy két évtizeddel a muravidéki falvak lakosságának alig volt költőpénze, csupán a legfontosabb portékákért jártak el kéthetente vagy havonta a boltba. Készruhát, főképpen öltönyt csak a legtehetősebbek vásárolhattak. Pista bácsit az egyik legjobb mester hírére tartották számon, ezért a környékbeli falvakból is sokan igénybe vették a munkáját. A kedves ember az egyik lábára sántított, mivel a környékbeli asszonyok véleménye szerint gyermekkorában a mostohaanyja a hideg téli időszakokban, helyhiány miatt, a nyirkos földön fektette, aminek következtében nagyon meghűlt az egyik térde, és sánta maradt. Ő nekem erről eléggé visszafogottan beszélt. Arról azonban annál inkább, hogy tanulmányainak fontos részét Budapesten végezte, valamint inasként, majd szabósegédként is ott tevékenykedett. Az említett időszakról mindig lelkesen beszélt, szívesen gondolt vissza a Budapesten eltöltött esztendőkre.

Az általa sokszor elmesélt emlékek révén ismertem meg én képzeletben Budapestet. Volt a műhelyében néhány régi naptár is, amelyeket a magyar főváros egyes fontos épületeivel, jelentősebb műemlékeivel illusztráltak. Egy kis faluban élő fiúcskának fenséges látvány volt a Hősök tere, bár akkor még nem tudtam, hogy Alsólendva nagy szülőtte, a neves Zala György szobrászművész kiváló alkotása az, továbbá a belváros néhány palotája, a Lánchíd és a Gellért-hegy. Amikor a Bácsi élmény dúsan mesélt minderről, a képzeletemben felelevenedett a magyar nagyváros, ami ismeretlenül is a szívemhez nőtt. Későbbi olvasmányaim során a sajátos kötődés tovább erősödött. Térképről megismertem a belváros legtöbb utcáját és terét, és pontosan tudtam, hogy melyik utcában vagy kerületben laknak a rokonaim, akik az első világháború után nem kívántak visszatérni az elcsatolt területre.

A szabóműhelyben általában a Kossuth rádió szólt, ott hallottam először a Nemzeti Színház és más rangos kulturális intézmények kiváló művészeiről, akiknek a nevét egy életre megjegyeztem. Az én kedves „mesterem” arról is beszámolt, hogy ő melyik színműveket és filmeket tekintette meg egykor, és mekkora élmény volt egy vidéki legénynek Jávor Pált vagy Karádi Katalint élőben látni. Amikor elmélyedt budapesti emlékeibe, érződött, hogy valamennyire megbánta, hogy visszatért. De arról is sokszor beszélt, hogy még időben, a nagy bombázások előtt sikerült neki eljönnie, mert

az ellenkező esetben az áldozatok között is lehetett volna. A házat, ahol lakott, állítólag teljesen szétlőtték.

A virtuális magyar nagyvárosi környezet lélekben nagyon közel került hozzám, pedig a valóságban a közvetlen találkozás még túlságosan távol volt akkor. Kitérőként említem, hogy úgy alakult az életem, hogy csak felnőtt fejjel, 1981-ben jártam első alkalommal a magyar fővárosban. Akkor volt az, amikor a Népstadionban magyar–angol válogatott labdarúgó–mérkőzést rendeztek, és előmérkőzéseként Budapest és a vidék öregfiúi mérték össze erejüket. A zsúfolásig megtelt lelátóról élőben szemlélhettem meg az akkor első ízben hazatérő magyar futball-legendát, Puskás Ferencet, aki 54 évesen is háromszor betalált a „vidék” hálójába. Az említett eseményhez eléggé ellentmondásos emlékeim fűződnek. A gondtalan fiatalsággal párosuló viselkedés több érdekes és nevenséges eseményt szült, amit a mintegy tízfős csoportunk tagjai manapság is eltérően idézünk fel. Azonban a Trianon utáni harmadik generáció nemzettudatát hűen tükrözte, amikor az említett meccsre menet részeg angol szurkolók utánzasként a földalatti vasúti kocsiban egy sajátos stílusú szerb rockegyüttes néhány angolosan ejtett dalszövegrészletét üvöltöttük. Én színjózanon valamennyire próbáltam csendesíteni a leginkább hangoskodókat, persze sikertelenül. Akkoriban már a magyarok között sokan úgy érezték, hogy Szlovéniában élő jugoszláv állampolgárként többnek számítanak a magyarországiaknál. Akkorra már a Muravidékre jellemző volt a gyengülő nemzet-tudat, aminek egyik oka – hogy jogosan vagy jogtalanul, más lapra tartozik – a délszláv állam nyitottabb gazdasági és politikai jellegéből fakadt.

Visszakalandozva Vörös István szabómester műhelyébe, aligha szorul különösebb magyarázatra, hogy a rádió, egy isten háta mögötti, határra ékelődött településen élő kisfiúnak rendkívül érdekes készülék volt, amely mágikus erővel bírt. Főleg azért éreztem varázslatosnak, mert a Bácsi nagy komolysággal azt mondta, hogy abban a skatulyaszerűségben nagyon sok kis ember lakik, akik, amikor megszólal a rádió, énekelnek, beszélgetnek, mesét mondanak vagy éppen sírdogálnak. Amíg csak föl nem fogtam, hogy a kedves jóember csak mókázott velem, folyton arról töprengtem, hogy vajon mekkorák lehetnek azok a kisemberek, milyen házakban laknak, és ki tudnak-e onnan valamikor jönni. A szabómester minderre nem adott választ, alkalmakként további meséjével tovább fokozta a fantáziámat, és bizonyára jókat mosolygott gyerekes töprengéseimen.

István bácsi édesapja, aki néhány házzal távolabb lakott a faluban, többször meglátogatta a fiát a műhelyben. Akkoriban már eléggé idős ember volt, aki azonban többször fél évszázad után is az első világháborúból származó katonabakancsát viselte. Amikor nyolcvanesztendősen, felpödört bajusszal végigment a főutcán, érződött, hogy egykor daliás férfiú lehetett. Szükszavú ember volt, aki csak akkor szólt, ha fontos mondani-valója akadt. Az első világháború frontjaira, amelyek közül néhányat megjárt, azonban szívesen visszaemlékezett. Jól emlékszem egy disznótoros vacsorára, amelyen az

öreg Vörös szomorúan megjegyezte, hogy „ebben a faluban is mi magyarok nagyon fogyunk, pedig úgy lettünk mi hazátlanná, hogy egy harctéren sem álltunk vesztesre”. Mélyen az emlékezetembe vésődött ez a mondat.

A faluban, amelyben akkoriban még döntő többségben csak magyarok laktak, ritkán lehetett szlovén szót hallani. Én valószínűleg mélyrehatóbban csak az óvodában ismerkedtem meg az említett nyelvel, illetve néhány fontosabb szlovén szóval, majd természetesen az iskolában. Azonban akkoriban, a hatvanas évek második felében az alsó évfolyamokban még nagymértékben magyarul beszéltünk, bár már kétnyelvű iskolát látogattam. Ilyen környezetben, ahol minden magyarul hangzott el, nagyon nehezen lehetett gyermekként megérteni, hogy a határvonalat miért ott húzták meg az egyik mezőnk közelében, és az is rejtélyesnek tűnt, hogy miért nem lehet minderről, például bizonyos magyar történelmi eseményekről nyíltan beszélni. Tovább fokozta kíváncsiságomat, hogy énekelni sem lehetett minden magyar éneket. Bizonyára sokkal könnyebb helyzetben voltak azok a gyermekek, akiket mindez nem foglalkoztatott. Nekem más szerep jutott, engem az államhatár, amelynek lényegét ugyan nem érthettem, nagyon beárnyékolta!

Ilonka nagynénémet, akit nyugodtan a második anyámnak tekinthetek, gyönyörű hanggal áldotta meg a teremő. A templomi kórus meghatározó tagja volt, de színdarabokban, pávakörökben is oszlopos tagként és szólistaként tartották számon. Arra nem volt lehetősége, hogy képezze magát, bár elmondása szerint nagyon szeretett volna továbbtanulni. Helyi szinten azonban zenei képzettség nélkül is kiváló énekesnek számított. A férje, János sógorom, tehergépkocsi-vezetőként akkoriban szépen keresett, így Ilonka nagynéném falusi vonatkozásban irigylésre méltó életformát űzhetett. A zöldséges kerten és egy-két kisebb, nyúlfarknyi mezőn kívül nehezebb fizikai munkával nem kellett bajlódnia, ellentétben édesanyámmal, valamint a legtöbb környékbeli parasztasszonnyal, akik a családi teendők mellett naphosszat keményen dolgoztak. Csupán tyúkokat tartott, és egy-két sertést hizlalt, azonban a nehezebb fizikai teendőket mindig napszámos munkásokkal végeztette el. Ő általában csak főzött, süített és takarított, és mindez alatt folyton énekelt. A nap huszonnégy órájából emlékezetem szerint három-négyet biztosan hangosan énekelt. A népdalt, magyar nótát és operett-slágeret egyaránt kedvelte, de az sem volt esetében meglepő, hogy egy víg dallam után adventi vagy böjti egyházi énekekre zendített. Néhány éves voltam csupán, és neki köszönhetően rendkívül sok magyar dalt és éneket megismertem. Ösztönzött is folyton az éneklésre, így sokszor én is vele együtt énekeltem, amikor a szöveget és a dallamot elsajátítottam. Néha megtörtént, hogy valamelyik dal után megjegyezte, hogy azt nem szabad nyilvánosan énekelni, mert azt a hatalom nem jó szemmel nézi. Ilyenkor voltam nagy bajban, mert nem értettem meg, hogy miért nem lehet bizonyos dalokat énekelni, másrészt folyton azt kérdezgettem otthon a szüleimtől is, hogy ki az a hatalom, akitől akkorán kell félni. Meg voltam róla győződve, hogy az egy mogorva szőrös

ember, olyasmi, mint az ördög a képes Bibliában, aki valamiért nem szereti a jókedvet. Ahhoz nagyon fiatal voltam, hogy a kisebbségi sorssal járó, bonyolult összefüggéseket megértsem.

Egy alkalommal látogatóba jött nagyanyámhoz az egyik budapesti rokon, az unokahúgának a férje. Károly bácsi az egykor híres muraszombati Benkics vendéglőscsalád leszármazottja volt. A tehetősebb iparosok köréből is az elcsatolás után sokan elhagyták a szülőföldjüket, és az ún. Csonka Magyarországon telepedtek le. Karcsi bácsit egyik este meghívták a szüleim és Ilonka néném a férjével a szőlőhegyi szerény pincénkbe, ahol a hordóknak helyet adó helyiség és a présház mellett egy kis szobát is építettek az ötvenes évek második felében. A kellemes hangulat hamar nótába torlott, és mivel Benkics Károly úgyszintén kiváló énekes volt, aki több kórusban énekelt, szebbnél szebb dallamok és dalszövegek hangzottak el egymás után. Egyszer arra lettem figyelmes, hogy az erős ember hírének örvendő János sógoromat arra buzdították, hogy nézzen szét a pince körül, hogy „tisztá-e a levegő”. Akkor tanultam meg, hogy mit jelent az valójában, mert amikor a sógor visszajött a helyiségbe, olyan énekekre zendítettek, amelyekről Ilonka néném mindig azt mondta, hogy azokat tilos nyilvánosan énekelni. Jól emlékszem, hogy számos erdélyi, felvidéki és más határon túli vidékre jellemző, ottani települések neveit felidéző dal hangzott el. És persze helyi vonatkozású is. Amikor Karcsi bácsi énekelni kezdte a Kossuth-indulót, azonnal felismertem a Kossuth rádióban naponta többször elhangzó dallamot, amit a szabómester műhelyében én is számtalanszor hallottam. Édesapám is eléggé szépen énekelt, így ténylegesen élvezet volt hallgatni a véletlenszerűen verbuválódott csapatot, amely zenei kíséret nélkül is említésre méltó teljesítményre volt képes. Az éjszakába nyúló éneklés során János sógorom több alkalommal terepszemlére indult, hogy nem ólálkodik-e valaki a közelben. Ő azért is szívesen kiment a szobából, mert kevésbé szeretett énekelni, és olyankor mindig cigarettára gyújthatott. Amennyiben azt abban a kis helyiségben tette volna, ahol hét-nyolc ember alig fért el, Ilonka néném biztosan szemrehányó szavakkal illette volna. Elviselte ugyan, de nem szerette, hogy a férje dohányzott.

A csendes éjszakában, petróleumlámpa fényénél, egy szerény kis pincében, amely légvonalban talán egy kilométerre lehetett az államhatártól, a lelkes kis csapat hosszan énekelt. Örültek egymásnak, örültek a találkának, amely akkoriban nem volt gyakori. Mindössze két-három évvel korábban nyílt meg az első határátkelőhely a vasfüggöny időszaka után a szlovéniai határszakaszon. A rokonlátogatás előbb kivételnek mind rendszeres kapcsolattartásnak számított. A mi családunkra ez különösképpen érvényes volt, hiszen szüleim a rendszerváltásig soha nem lépték át az államhatárt. Az együvé tartozás átélése ezért is különleges melegséget sugárzott a kis szobában. Az öröm és örömkönnyek súlyát, üzenetét, még ha teljességében nem is értette, a hét-nyolcéves kisfiú és érezte. A határkő árnyékát és nyomasztó hatását arra a néhány órára mindenki elfeledte. Az éjjel sötét leple minden kellemetlen és szorongó élményt elfeledtetett.

Zágorec-Csuka Judit

Én már tudom...

Radnóti Miklós motívumokra

Én már tudom, hogy nekem e tájék mit jelent,
szülőházát, határnélküli, de határokkal mégis szétszedett
mezsgyét, gyermekkorom magyar nyelvben megőrzött
világát, ha itthon vagyok velem alszik az otthontalanság
világa, Munkácstól Huszt váráig terjed és a Muravidék a bölcsője,
felnevelő szülőföldem, a térkép kitágul és tudom, hol lakott itt
Vlaj Lajos, Szúnyogh Sándor és Márai Sándor is otthontalanul,
és tudom, hol van Žagubica és Abda, az erőltetett menet útja,
a Balkán és az anyaföld, édesapám búzaföldje, s a sírok közt anyám,
Srebrenica a megnelemszűnő körforgásban sírnak az édesanyák, sirattják
fiaikat, és Vukovárt, ahol a házfalokról csorog a fájdalom emlékezete,
hol vannak a szelíd tanyák, és a csókok íze ízetlen-e, megvan-e a régi
szerelmek mámora, hol van a méz és az áfonya, határon innen vagy határon
túl, bűnösök vagyunk-e még, egy nép vagyunk-e, vagy sikertelen
népszavazások törmeléke, kívül és belül, mozdulatlanul lapulok
Európa közepén, meghajolhatok-e előtted virrasztó, hősöket temető éji felleg?
Én már tudom...

A labirintus vége

Annyi minden nem adatott meg,
Isten ad és elvesz, a csillagok
hullásával elment, eltűnt a
horizonton, pedig lehetek
volna járható utak, járhatatlan
ösvények helyett, lehetett volna
megoldás, egyértelműbb kiút,
fény a labirintus végén,
utolsó menedék,
csendesebb végzet.

Pápes Éva

Szavak

(ciklus)

A születés szép és nemes, mondják, és én már ne emlékezzem a nyálkára, sárra, vérre,

Ami kibukott belőlem, amikor a fiam a világra jött.

Hát én nem emlékszem, de amikor a hold eltakarja a napot, néha sötét árnyak lepnek meg,

Valahonnan a szóba nem fogott, be nem mázolt mélységes valóságosságból és fülembe
súgnak dolgokat, amikről azt hittem, már elveszítettem őket.

Pedig nem, ott sorakoznak a láthatatlan polcon arra várva, hogy végre lajstromba
vegyem mindet a szavaimmal, amikről már régen nem tudom, kinek is a tulajdonában vannak.

Az enyém, mondom, a tied, mondják – de én már régen nem tudom, mit is jelent ez.

Ezek az én szavaim voltak, mert elengedtem őket, hadd találjanak haza.

Báti Zsuzsa

Zivatar

Akkor már fenn szálltak a fecskék
szivárvány volt
talán én láttam utoljára
milyen egy földi szivárvány

de az olyan szivárvány volt
a hét színnek száz boldoga
sűrű eső melléesett
tanulságul
mert jégveréssé is lett volna
ha nincs mellé sűrű eső

de én sírtam egész napon
lányította
olvasztotta
ne legyen jég ne legyen jég
lássalak hát lássalak
szőke szemű szép kedvesem

menjünk most a szőlőhegyre
az maradt ott amik leszünk

feketén és kéken gomolyog az ég
fehér mellű fecskék
cikáznak át rajta
zöldarany alkonyat
kicsiszolt fényekkel
árnyéktalan este világít nekünk
esőcsepp kristály a Lendvahegy felett
pihenésé legyen hát az óra kedves
jönnek már a szénaszagú csillagok

Halász Albert

Palackposta, címként jobb híján: Levél az uralkodó(k)hoz

*Még ha belső széthúzás van is a táborban,
még ha külső romboló erők is vannak,
és tart az ostromállapot még öregapáink gyermekkora óta,
még ha fejünkre olvassák is,
nem cselekszünk úgy, mint ahogy cselekedniünk kellene,
nem állunk helyt, ahol helyet kellene állnunk,
nem mondjuk ki, amit ki kellene mondanunk,
nem írunk úgy, mint ahogy írunk kellene,
tehát és egyébként is,
nem vagyunk olyanok, mint amilyennek lenniünk kellene,
még ha ez mind igaz is,
de itt voltunk,
itt vagyunk,
és itt maradunk,
mert ezt a végvárat is védeni kell
nehogy kilyukadjon a fazék
és kifolyjon a leve(s)
de tisztelettel elvárjuk,
hogy akiknek nyugodt álmodt biztosítunk,
ellássonak bennünket lőszerez és élelemmel,
de a bor sem árt ha van
– szavaink vannak nekünk is! –
– egyébként köszönjük, Isten segedelmével
még megvagyunk és üzenjük:
maradunk és megmaradunk.*

Postscriptum:

*Írtunk volna mást is, de pennánk kiszáradt,
majd lesz belőle sebet ejtő nyilvessző,
a zsoldosokkal semmire nem megyünk,
annál többre a jó katonákkal, vitéz huszárokkal.*

Göncz László

Messiások

*„Sósabbak itt a könnyek
S a fájdalmak is mások.
Ezerszer Messiások
A magyar messiások.”*

(Ady Endre: A magyar Messiások)

Nem vártak már minket,
mert mi egy pusztulásra ítélt tölgy
kései hajtásai vagyunk,
dacolva a dérrrel,
fagyokat túlélve,
erős akarattal
a jégből fakadtunk.

Évtizedek múltak el némán,
erősen reánk nehezedett az iga,
ha akadt betevő falat,
elégedett volt minden családapa;
a nyomor, a kitaszítottság
terhe alatt
folyton gyengült az akarat.

Őseink színe-javát elpusztították,
a gyengéket folyton zaklatták,
földönfutóvá tették a makacsul kitartókat,
a gúnyt nevetve kellett tűrni,
sírni csak titokban lehetett, vagy elmerülni
a “ne szólj szám, nem fáj fejem” eszmét hirdetők
tengerében, és magasztalni a bitorlókat.

Nemzedékek nőttek föl,
váltak őszülő, kesergő emberekké,
a valóság sűrű fátyollal fedett leple alatt;
a látókör beszűkült,
tengődtek a mindennapokban,
hamis évtizedeket egymásra halmozva,
a tisztán látót eretnokséggel vádolva.

Az ember törékeny lény,
a torz eszme vészesen
szabdalta tudatunkat,
ördögi színjáték volt
a sok szennyel, hazugsággal
telített, reánk erőltetett szólam;
szemfényvesztés a javából!

Egy holdfényes éjszakát váltó pirkadatban,
mint derűs égbolton tüzes istennyila,
megjelentünk emelt fővel, szilárd akarattal;
igét hirdettünk a tébolygó népnek,
erőt öntöttünk a gyengélkedőkbe,
haragtól megtisztulva, őszinte hittel, elszántan,
mit sem törődve a fásult hangulattal.

Nem ismertek ránk,
együtt csodálkoztak az idegenekkel,
hamis prófétát fedeztek fel bennünk;
mások a sátán fattyának tituláltak,
zaklattak, megtörni próbáltak,
reménykedve, hogy
megtorpanunk és eltűnünk az alkonyattal.

Nem vártak már minket,
mégis jöttünk,
ösztökélt bennünket őseink szelleme;
meghurcolt elődeinknek megfogyott a jelleme,
de mi feltápáskodtunk,
talpra álltunk becsülettel, hittel,
szabadságvággal és tiszta értékekkel.

Konkoly akad még búzatáblánkon,
de a gyomirtást megkezdtük,
az új évezredet tiszta lappal kezdtük,
fehérbe öltözött, szűzi ruhában;
a kettős-kereszt árnyékában kiáltottuk,
hogy rabok tovább nem leszünk,
hisz a megalkuvóknak tettük lesz a vesztük.

Későn jöttünk, de nem késtünk el,
a félrevert harang kongása hallatszik,
a Messiások ideje elérkezett;
nehéz ma túlélni, küzdeni kell,
életünk egyenlő a kálváriával,
boldogulni kell zsarnokkal, újpestissel és mániával,
a tiszta értékért, a múltért és jövőért!

Istenem, miért hagytál el engem

Istenem, miért hagytál el engem,
amikor folyton oltárodnál térdeltem,
tanaidat hallgattam, parancsaidat lestem,
nem bálványt tiszteltem benned,
hanem az igazat, a jót és a világosságot,
kerültem a bomlasztó gyarlóságot,
magamra vállaltam mások gonosz tettét,
imával töltöttem meg számtalan estét.

Istenem, miért hagytál el engem,
amikor hirdettem dicsősséged és örökkévalóságod,
vallottam a hitedbe mélyülő buzgóságot,
a föltámadás reményét és a betlehemi kisdedet,
viseltem a megkülönböztetést, a gúnyt,
amikor más a templom előtt szemet hunyt,
házad volt az én otthonom, maradinak neveztek
és nevettek lépten nyomon.

Istenem, miért hagytál el engem,
amikor testem valamennyi sejtjével
és lelkem minden erejével
sirattam az Olajfák-hegyén imádkozó fiadat,
éreztem tátongó sebeinek lázát,
átéltem a Golgotán elszenvedett gyötrelmes fájalmát
a hálátlan népért,
a divatos rendszereket imádó kárhozókért.

Istenem, miért hagytál el engem,
amikor senki szenvedését nem kívántam,
sárban és mocsárban a szent ügyért jártam,
virrasztottam a pokol sötét tornáca előtt,
hogy jobb útra tereljem az eltévedőt,
bűnbánatot hirdettem a visszatérőknek,
befogadtam szívembe a fenevadot,
ha megbánta bűnét, és szólt: Uram, benned bízom!

Istenem, miért hagytál el engem,
amikor a kellettnél jobban sirattam népem, nemzetem,
rimánkodtam, hogy ellenében több bűn el ne követessen,
bánkódtam az elmulasztott lehetőségekért,
boldogságért és igaz szerelemért,
éhező milliókért emeltem fel szavam;
a végén ott maradtam a harctéren magam,
fásult ajakamon csak egy szó rekedt: Uram...

Győrffy Sándor

Az éjszaka sokszínű virágai

A *Szlovén költők antológiája* alcímet viselő hangoskönyv és CD-ROM megjelentetésével Dóczy Péter, a kortárs magyar versmondás fenegyereke ezúttal ismét nagy fába vágta fejszéjét, sőt talán egy kissé ingoványos talajra lépett. Korábbi válogatásai Szilágyi Domokos, Pilinszky János, József Attila és Nagy László műveiből, egész estét betöltő, egyszemélyes színháznak is nevezhető emlékezetes előadásai, majd azok kiadása hangoskönyv formájában mindegyik esetben viszonylag egyszerű feladatnak bizonyultak. Hiszen a modern magyar irodalom legnagyobbjainak alkotásaiból válogatott jó érzékkel. A választott szerző életművéből vett szelet vagy keresztmetszet kiemelésével közelített az írógéniuszhoz, és sikeresen adta át a közönségnek. Az elkészült hangoskönyvek szöveges részeként megjelentetett füzetek is magas színvonalúak. Különösen érvényes ez a megállapítás a *Medvezsoltár* című Nagy László-kötetre. A benne látható gyönyörű rajzok a költő művei (tudjuk, Nagy László kiváló grafikus és festő is volt), a mesteri tipográfia pedig fia, Nagy András munkája.

Dóczy Péter újabb elhatározása, hogy sorozatban mutassa be a szomszéd népek költészetének egy-egy szeletét. E sorozat első darabja *Az éjszaka virágai* című kötet, amelyben korábban nem jelentkező szerkesztési feladatokkal kellett megküzdenie, helyenként kompromisszumot kötve. Ellentétben pl. a *Medvezsoltárral*, ahol a versek jönnek sorban egymás után mind hallgatva, mind olvasva, itt ez az egyszerű és könnyen követhető rendszer átalakult. Mégpedig a kétnyelvűség miatt. Ugyanis a kísérőfüzetben minden mű kétszer olvasható: szlovén nyelven az eredeti vers és annak magyar fordítása. Technikai kérdésről van tehát szó, a több mint egy órányi hangzó anyag – amely természetesen csak magyar nyelven hallható – egyszerűen nem fért bele a már így is kissé vaskossá sikerült kísérő füzetbe (56 oldal, szemben a *Medvezsoltár* 32 oldalas füzetével). Ennek a kisebb könyvnek is nevezhető, a CD-vel egybekötött füzetnek változatos, a fekete-fehér kontrasztjára épülő tipográfiájáról később még szólok. A kiadvány talán legfontosabb újítása, hogy a benne található CD kétfunkciójú: egyrészt hallgatható, másrészt CD-ROM-ként is használható. Ebben a változatban nemcsak az összes elhangzó vers olvasható (a kísérőfüzetből kimaradtak is) két nyelven, hanem alaposan és részletesen bemutatja a benne szereplő hat szlovén költőt. Megismerhetjük életrajzi adataikat, a róluk szóló kritikai írásokat, láthatunk fotókat életük különböző korszakaiból, megjelennek a művek kéziratai. Tehát, mondhatni, komplex ismertetést ad a kiválasztott szerzőkről, illetve művekről. Hogy valóban ők képviselik-e ebben az egymásmellettiségben leghitelesebben a XX. századi szlovén

költészetet, valószínűleg senki sem tudja objektíven megítélni. Különösen nem a jelen sorok írója, aki nem beszél a szlovén nyelvet. Egy idegen nyelv legmagasabb szintű megjelenítése, jelesül a költészete akkor jut el igazán hitelesen hozzánk, ha a fordító saját jogon is költőként van jelen a magyar irodalomban. Talán ezért maradtak fenn és lesznek örök érvényűek Babits Mihály, Tóth Árpád, Kosztolányi Dezső, Szabó Lőrinc, Rónai György, Nagy László, Kálnoky László versfordításai. Sajnos e múlt századi zsenik mai utódai még nem jelentkeztek. Antológiánk esetében Lukács Zsolt fordításai adják azt az élményt, amelyet a közelmúlt és a jelen szlovén költészetével való ismerkedés jelent.

Mielőtt azonban rátérnék *Az éjszaka virágai / Rože noči* című kétnyelvű kiadvány részletesebb ismertetésére, röviden felvázolnám a modern és kortárs szlovén irodalom magyarországi megismertetésének néhány mozzanatát, elsősorban a költészetre szorítkozva. Az újvidéki Fórum Kiadó már a 60-as és 70-es években adott ki a prózai művek mellett versfordításokat, majd megjelent két antológia *Napjaink éneke I.* (1965) és a *Napjaink éneke II.* (1967) címmel, amelyek az akkori Jugoszlávia más nemzetiségű alkotói mellett a kortárs szlovén költészetből is bemutatottak egy válogatást. Ezeket követte 1971-ben a *Mai szlovén költők* című, majd 1973-ban *A szlovén irodalom kistükré* című antológia, Janež Stanko szerkesztésében. 1979-ben pedig megjelent a *Slap / Zuhatag* című kétnyelvű kiadvány, amely az ún. „szlovén modernisták” műveiből válogatott. A kétnyelvű kiadványok közül kiemelkedik Prešeren *Sonetni venes / Szonettkoszorú* (1971) és Matej Bor *Šel je popotnik skozi atomski vek / Átkelt a vándor az atomkoron* (1972) című könyve. Ebben az időben a fordítók a magyar irodalom jeles alkotói voltak, többek között Csuka Zoltán, Lator László, Tandori Dezső, Weöres Sándor. 1980-ban jelent meg Ernest Ružič és Szúnyogh Sándor *Naj / Leg* című kétnyelvű verseskötete, 1984-ben Srečko Kosovel válogatott versei *Ősz a karsztokon* címmel és a *Hogy is állunk* című újabb költészeti antológia, 1986-ban, negyven év késéssel pedig Pável Ágoston fordításkötete, amelyben szlovén klasszikusoktól olvashatunk egy válogatást, többek közt Cankar, Prešeren műveit. A közelmúltban is több kiváló kötet jelent meg, pl.: Aleš Debeljak *A csend szótára* (1996), Prešeren *Versek* (2000), Kajetan Kovič *Bodzaórák* (2002), Gállos Orsolya, Lator László és Baka István fordításában. Ezen kiragadott példák is érzékeltetik talán, hogy a szlovén irodalom és azon belül a költészet magyar nyelvre való átültetése folyamatosan jelen volt és van a hazai könyvkiadásban. Kisebb mértékben, mint pl. a román, a szerb vagy a német, de arányosan és általában jó színvonalon.

A szlovén irodalom, valószínűleg nyelvi sajátosságainak köszönhetően, nyitott az új stílusirányzatok, folyamatok irányába. Számos szerzőnél megtalálhatjuk az ún. posztmodern szerkesztést, versépítést, témaválasztást, amelyek kevésbé az érzelmi attitűdre helyezik a hangsúlyt, inkább a társadalmi, léthelyzetbeli kérdések

foglalkoztatják. Ez persze megnehezíti a fordítást, hiszen a klasszikus költészetben felnőtt magyar olvasóközönség elsősorban a költői képekben gazdag, érzelmdús, ritmikus verselésre fogékony. A jelen antológia fordítójának – de másoknak is – ajánlom figyelmébe és gyakorlati használatra Francek Mukič *Magyar–szlovén frazeológiai szótár* című művét, amelyben – Franci Just szerint – „...22 000 frazeológiai egységet gyűjtött össze, denotatív fázisokat, vagyis állandó szókapcsolatokat, amelyeknek nincsen átvitt értelmük és konnotatív frázisokat, azokat, amelyeknek átvitt értelmük is van. A denotatív frázisoknál külön kihangsúlyozza azokat a főnévi, melléknévi és igei jellegű szókapcsolatokat, amelyek az egyik és a másik nyelvben különböznek a nyelvtani tulajdonságaik miatt. Ezeket még kiegészítette nyelvi klisékkel, amelyeket a mindennapi nyelvből vett.”

Nem tudom, a szerkesztő kérte-e fel a fordítót az általa megfelelőnek tartott szerzők műveiből egy válogatás lefordítására, avagy fordítva, Lukács Zsolt állt elő egy általa már lefordított antológia tervével. Egy biztos, Dóczy Péter ragaszkodott a hat költő – egy fordító változathoz. Lukács Zsolt eddig tíz fordításkötetet adott ki magyar, egyet pedig szlovén nyelven, legutóbb Svetlana Makarovič – a jelen antológiában is szereplő költő – *Holdfényes nyár* című kötetét. A sokak által elismert, mások által inkább kritizált műfordító – mint a legtöbb kortárs irodalmár – egyetlen teljesítményt nyújtott. Zavaros szóképek, mondatfűzések, rossz ritmusok, hiányos szótagszámok váltakoznak gyönyörűen megmunkált metaforákkal, nyelvtanilag és verstanilag egyaránt helyes szóösszetételekkel, lüktető, sodró energiával előadott ritmusokkal. Szerencsére az utóbbiak vannak többségben. Nehéz feladat lehet hat különböző korban élt, élő, hatféle stílusban, tematikában, verselésben alkotó költő műveit úgy bemutatni, hogy könnyen felfedezhető legyen a közöttük meglévő kapcsolat, valamiféle folyamatosság, látásmód, környezetükhöz való viszony. Ami nyilván létezik, különben miért éppen őket válogatta volna egymás mellé a szerkesztő. Lehet, hogy kevésbé egységes, de talán egyenletesebb színvonalú, és az olvasó, hallgató közönség számára könnyebben befogadható kötet alakulhatott volna több fordító bevonásával. A fentebb már említetteken kívül ide kívánczok pl. Bodnár Anna, Reimann Judit és Zágorec-Csuka Judit neve.

A szerkesztő döntése, kiket vesz fel egy nép modern költészetét bemutató albumra. Egy szerző szerepeltetésével vannak némi fenntartásaim. Tomaž Šalamun – nem kétlem, hogy jogos – ismertsége és elismertsége ellenére kilóg a sorból. Az ő nehezen emészthető verselésének nem eléggé „magyarított” fordításait nem egykönnyen fogadja be az átlagolvasó, hallgató. Ami egy szerkesztői elv erőssége, az más szempontból gyengésévé válhat. Mindenesetre egy következő antológia szereplői közé szabad legyen javasolnom még néhány általam ismert kortárs szerzőt: Ernest Ružič, Feri Lainšček, Neza Maurer, Kajetan Kovič és Boris A. Novak, akinek *A Duna 91 nyarán* című költeménye (Nagy Zsuzsa fordítása) – felidézve

Kocbek szellemi hagyatékát – drámai hangon írja le az akkori, Szlovénia elleni katonai agresszió borzalmait. Jó és közeli, szinte még aktuális példa arra, hogyan ismerhetjük meg a versből az életet.

Az éjszaka virágai – figyelembe véve a mai kor követelményeinek megfelelő technikai (és technikájú) kivitelezését is – dicséretes vállalkozás. Színvonalát tekintve pedig – általam kifogásolt és még kifogásolandó gyengébb részletei ellenére is – összehasonlítható a fentebb felsorolt egyéb korábbi kiadású antológiákkal, és ezen összehasonlításban nem kell szerényen visszahúzódnia. A kiválasztott hat költő munkássága valóban reprezentatív betekintést enged a XX. századi szlovén líra sajátos berkeibe. Egymástól erősen különböző, egy-egy korszak, stílus, költői magatartásforma markáns képviselői ők. Szerethetők vagy elutasíthatók – személyes ízlésünktől függően –, de mindegyikük helye ott van a szlovén költészet nagyjainak sorában.

Az 1904-ben született és 22 évesen elhunyt Srečko Kosovel, akinek életében nem jelent meg kötete, a modern szlovén költészet első jelentős alakjaként tartjuk számon. Versei a szimbolizmustól az impresszionizmuson és expresszionizmuson át a konstruktivizmusig járnak be gyors utat, rokoníthatóak Kassák korabeli írásaival. A kötetbe főleg konstruktivista verseiből válogatott a szerkesztő, közülük a legtöbb vitát kiváltó a *Kons. 5.* (vagyis Ötös számú konstruktivista) című írás, annak is az utolsó sora: I, A. A lábjegyzet szerint (Matevz Kos megállapítása) Kosovel Nietzsche Zarathustrájából vette át az „I, A” kifejezést, amelynek funkciója eredetileg is és Kosovelnél is „ironikus-szubverzív”. Nietzsche *A fölébredés* című fejezet második szakaszában egy számról ír, akit istenként imádnak az emberek, és a szertartás mondataira *i-á* válaszokat ad. Bármely ironikus, de főleg szubverzív, vagyis felforgató szándékkal írt mű szerzője annak tudatában alkot, hogy ez másoknál a mű elutasítását válthatja ki. Kosovel ironizáló figyelmét azonban valószínűleg elkerülte az idézet csapda jellege, és lázadó mivoltához illőnek találta a két betű beemelését. Hacsak nem a Tone Pretnar szerinti magyarázat a helyes, miszerint fizikai kifejezések rövidített jeleiről van szó. Ezzel szemben *Szemünket* című verse valóban a „szlovén Rimbaud” egyik gyöngyszeme, a *Gyötrelmek* című nagyverse pedig a fordító, Lukács Zsolt legsikerültebb munkái közé tartozik. Ime az utolsó versszak: „A fekete őszi éjben / varjú szárnyak reszketnek, / de csak a szél borzolgatja őket. / Szakadékba ringatja az éj. / Zuhan, de talajt sohasem ér.” Párhuzamként álljon itt az eredeti, a francia Rimbaud *A meghökkentek* című költeményének utolsó hat sora: „...midőn úgy sírnak, mint a barmok / s úgy görnyednek az égi csarnok / fényére mind, / hogy nadrágjuk szétrepedezget / s a téli szélbe csüngve reszket / rajtuk az ing.” A fordító József Attila. Itt jegyezném meg újra, hogy hasznos dolog, ha a kortárs költők, műfordítók figyelnek a klaszszikusokra, segítségükkel könnyebb útja lehet a magyar fülekhez más népek nagy

költőinek, így Kosovelnek is, aki többek közt ezt írja: „Szeretnék az emberekhez szép, kedves szavakkal szólni, fényes szavakkal, mint amilyen ragyogó a Karsztok feletti novemberi Nap. Ellenben szavaim hallgatagok és súlyosak, keserűek, mint a Karsztok borókabogyói. Szenvedést rejtenek, melyről sohase fogtok tudni, fájdalom búvik bennük, mit képtelenség megismerni. Fájdalmam büszkeséggel telt és hallgatag s inkább értik a rétek legelőjén a fenyvesek és a sziklák tövében a borókabokrok, mint az emberek.” Ilyen fájdalmasan csapongó is lehet egy nagy költő és ilyen színvonalú egy fordítás.

A kötet címadó versének, *Az éjszaka virágainak* szerzője, Dane Zajc tavaly lett volna nyolcvanéves, vagyis Kosovelhez, Kocbekhez és Strnišához hasonlóan ő is a holt költők társaságának tagja immár. A zaklatott, többnyire fájdalmas, sötét tónusú költemények szerzője élete nagy részét maga is úgy élte meg, mint *Skorpiók* című versének szereplői, akik „magányosak / fájdalmuk a fény”. Visszahúzódnak, csak az őket ért zaklatásra válaszként veszik fel a védekező-támadó állást. Ahogy Zajc is tette, életében és műveiben. Már a gyermekként megélt háború, majd az azt követő, börtönben töltött idő a pesszimista, sötét gondolatok irányába terelték művészetét. Habár élete későbbi szakaszában számos elismerésben részesült – Nobel-díjra jelölték, több kötete is megjelent, a Szlovén Írószövetség elnökének és a Tudományos Akadémia tagjának választották –, mindvégig magányos maradt. „Eős időben merre menjek / a végső küszöbről is kiverten. / Mindegy merre: leszállt a homály, / sötétben a könnyek egyformák” – írja. Kevésbé állnak hozzám közel a nehezebben érthető, szürrealisztikus elemekkel díszített, elidegenítő metaforákkal megírt versei, pl. a *Gótikus ablakok* sorozat darabjai. A címadó vers szóképei, szimbolikus történései azonban nagy költőt tárnak elénk, és ez az érzés megmarad a *Semmi*, a *Feneketlen fehérségbe* és a *Mindegy merre* olvasása, hallgatása közben is. A „baglyok üresen kongó sikolyát” sikoltja ő is egyik legszebb versében, a *Credóban*. A legutolsó számvetésre készül, már csak a betegséget, rothadást magáénak tudó és szerető költő mosolyra képtelen lelke „csupán a sarokban áll s hallgatja / a pillanat múlását”. A *Jónás imája* testvérverse ez. A modern szlovén költészet egyik legnagyobb alakja így jellemzi korát és kortársait: „Senki se vár engem estére, / semmi fény, sehol semerre. / Lásd, az útról ismét letért a láb, / ez az út nem visz sehová”, avagy így: „Az éjszaka virágait szedtem, / átkozott réteken törtem, / hosszú éjeken át szedtem / szomorú szirmuk: méreg töltet.” Azt hiszem, ő volt a szerkesztő legjobb választása.

Az 1904–1981 között élt Edvard Kocbek minden bizonnyal Szlovénia irodalmi és részben politikai történelmének legellentmondásosabb, legtöbbet vitatott egyénisége, Gállos Orsolya szavaival: „a szlovénok szent embere”. A filozófus író, költő életének tragédiája, a kereszténytől a kommunista eszméig való eljutása, majd a történelmi események pontosabb megismerése után azok megtagadása egyben

költészetének is meghatározó elemévé válik. 1949-ben megjelenteti partizánnaplóját, 1951-ben pedig a *Félelem és bátorság* című kötetét, amelynek címválasztása egyértelmű utalás filozófiai eszményképe, Kierkegaard *Félelem és reszketés* című művére. Ezzel kizárta magát az addig oly mozgalmas közéletből, a titói terror legismertebb elszenvedőjeként, magányában, mindenkitől és mindentől elszigetelten alkotta műveit. Jellemző példa a kötetbe felvett *Mikrofon a falban* című nagyverse, amelyben így üzen a II. világháború után Kočevski Rogban tömeggyilkosságokat elkövető partizánoknak, mond ítéletet az őt is jelképesen likvidáló kommunista rendszer felett: „...az én valódi bosszúm a versem, / sohasem fedezel fel és ismersz meg engem...”, majd így folytatja: „...én pedig lángnyelv vagyok, / tűz, mely lángra lobbant / és izzani akar / s perzselni.” Vajon mely magyar költő írt hasonló sorokat az ugyancsak Tito partizánjai által lemészárolt vajdasági honfitársainkra emlékeztetve? Kár, hogy a *Hálót* című tömörebb és talán még hatásosabb műve kimaradt. Abból idéznék: „...jöllehet az ellenséges emberek / továbbra is rám vetették hálójukat és nyelvem / meg szavaimra vadásztak, de az emberek / tudnak az én szavaimról és azokat / ajkuk sarkaiba rejtik és nem ejtik ki / őket...” Ez szintén Lukács Zsolt fordítása. Az antológia – nem csak terjedelmében – kiemelkedő verse a *Lipicaiak*, amelyben Kocbek eme gyönyörű lényeket, a lovakat mutatja be, mintegy a szlovén géniusz szimbólumaként. Sajnálom, hogy szerelmes versei közül a lírai szépségű *Szívárvány* és a *Szemem titka* került csak a kiadványba.

Az 1930-ban született Gregor Strniša az antológia hat szerzője közül a legkiegyensúlyozottabb egyéniség, akinek művei leginkább közelítenek az általunk ismert és elfogadott hagyományokhoz. A klasszikus műveltségű, német és angol szakos bölcsész itt között öt verse közül legalább háromban mind gondolati, mind stilisztikai értelemben sikerült Lukács Zsoltnak pontos és feszes fordítását adni ennek a filozofáló, kissé melankolikus költészetnek. Nostalgia, elvágódás, talán a valahai aranykor keresése rejlik számomra legszebb, *Mozaikok* című versében: „Régi, arany mozaikok / a dóm homályában meredten álltok, / mint valami távoli emlékek, / keblünk árnyékába szöttek.” Az utolsó négy sorban pedig így ír: „Az idő csendes susogásában / sötét formájú fény pislog. / A homályból szempár figyel csak, / sötétek, aranylók s nagyok.” Persze Strniša sem lenne szlovén költő, ha nem jelentkezne nála is valamiféle szürrealizmus, vagy legalább annak nyomokban fellelhető jelene: „A küszöb köve lélegzetet vesz, / magasra fel, gyorsan nőni kezd. / Ki akarsz lépni az ajtódon át, / ám előtted kőfal áll” – írja *Vers a küszöbről* című művében. Ez a bezártságérzés, pesszimista világkép többször is megjelenik nála, noha magánéletében nem voltak a Kocbekéhez hasonlítható súlyú szenvedések. *Istenek* című versének záró soraiban ismét a kő és a szikla jelenti a szabadulni vágyó ember korlátait: „Reggelre az ajtó előtt néha szikla áll / és az út mentén ledőlt kőfal romja / s a mezőkön súlyos talpak nyoma / és az égen már csak vihar maradvány.” Ha legközelebbi

társát keresnénk a kiadványban, azt hiszem, a nála csupán egy évvel idősebb Dane Zajcra lelnénk, aki hasonló érzéseket közöl erősebb kifejezésekkel. Strniša szimbolikus álmai-történetei leírásakor is megmarad mindenekelőtt kultúrát és történelmet tisztelő klasszikus költőnek, nála még az istenek is „...emberi nyelvet beszélnek, / azokét, kik előttünk a földön éltek / majd kihaltak és eltűntek.”

A válogatásban egyetlen nő szerepel, a kortárs szlovén művészet nagy lázadója, a most 71 éves költő, grafikus, színésznő, előadóművész, Svetlana Makarovič. Tizenkét versével mennyiség tekintetében második helyen áll a kötetben, amelyek többségét a jó avagy nagyon jó jelzőkkel illelhetnénk. A maradék néhány vers beválogatásától a bennük helyenként fellelhető zavaros szóképek miatt el lehetett volna tekinteni. De, mint mondtam, műveire és Lukács Zsolt fordítására nem ez a jellemző. Ő valóban tud kevéssel sokat mondani. Egyszerű, tiszta metaforái, logikusan következő, néha mégis meghökkentő csattanói, fájdalmas, apró történetei, elvágódásai talán a legkövetkezetesebben és legőszintébben mutatják fel a jelen emberének testi-lelki megnyomorítottását. Az emberektől és a természetet rontó emberi találmányoktól való elfordulás apokaliptikus látomásokat idéz. „Túl sok mindent láttak / és szemlélték e szemek, / túl sokat, hogy kedvük lenne / még valamit is kifürkészni, / már senkivel semmit, / semmit, mi enyém lenne, / nincsen már maradásom, / ez nem az én otthonom” – írja *Csillag* című versében, az *Altatóban* pedig ezt: „...hisz a szél csak / énekel, hogy mi lesz, / ha majd végünk lesz, / ha majd üreges / csontjaink görgeti / a puszta és süket / s üres felszínen, / kebled felnyitja, / szíved kiszárítja, / a messzeségbe szétfújja / mindenhová mindazt, mi voltál...”. Számomra a kötet egyik legfontosabb, legmélyebb jelentésű, mondani-valójú és legszebb költeménye a *Zarándoklat*. A velünk, emberekkel tartó együtt zarándokoló Hétfájdalmú Szűzanyától és Fiától várjuk a meg nem érdemelt bocsánatot. Tőle, „...aki nehéz keresztet cipelt a hegyre fel, / mi pedig vele hányszor sohase...”. A bűnös ember kilátástalan könyörgése, elveszettsége kiált, habár tudja: „...vérünk nem lesz soha szent.” József Attila *Kertész leszek* című versét juttatja eszünkbe a gyermekien tiszta megfogalmazás az *Üröm* soraiban: „Körbekerítetem a kertem, / bele ürmöt ültettem. / Száraz könnyek, sápadt üröm, / izzó ajkak, viruló üröm.” Az utolsó versszak pesszimista kicsengése is hasonló érzéseket jelez a két versben. József Attila így ír: „...ha már elpusztul a világ, / legyen a sírjára virág.” Makarovič pedig így: „Körülöttem üröm kert / s kővé vált fájdalom hever. / Üröm illat áradata száll, / az embereket nem látom már.” Íme a lesújtó jelen: a nagyszerű költő, aki abbahagyja a versírást. Ugyanis Makarovič 2002-ben kiadott *Magányosság* című kötete után visszavonult a költészettől, azóta magányosan él, távol az emberektől és intézményektől. Habár korábban 12 verseskötete és kb. 50 mesekönyve jelent meg, a Prešeren-díjat nem vette át. Már csak a természet községe jelenti számára az életető erőt.

Az antológia hatodik szereplője az 1941-es születésű – tehát a „legfiatalabb” alkotó – Tomaž Šalamun. Mint fentebb már utaltam rá, az ő jelenlétével vagyok a legkevésbé elégedett. Míg a többi öt alkotó között fellelhető egy folytonosság, egymásra épültség, valamiféle szerves kapcsolat, addig Šalamun minden hagyománnyal szakító antiköltészete nehezen illeszthető bele ebbe a sorba. Ugyanakkor tiszteletre méltó a szerkesztő igyekezete, hogy a lehető legszélesebb spektrumát mutassa be – az adott szűk keretek között is – a kortárs szlovén költészetnek. Rám Šalamun művei gyakorolták a legenyhébb hatást, annak ellenére, hogy ő az, akit az életrajzi ismertető szerint „a világ tíz legbefolyásosabb költői között tartanak számon”. Az életrajz szerzőjének azon megállapításával viszont egyetérték, hogy „már asszociáció útján is alig egybeilleszthető szavak összekapcsolásával” fejezi ki gondolatait, mint pl. a *Gólem* című versében: „Egyik kő végétől a másikig a híd egyberagad / és az ég harap. / Karjaim maguknak kisajátítanak. / Hallom, ahogy a puha élek elmozdulnak. / Füstölgök. / Beléd gőzölgök és gyümölcseid / ízlelgetem, járókelő. / Álomba dörzsölődött a kő / horzsolta bárány, s az ablakok. / Édes kiképzés öntött el. / Reteszeid felszerelem.” Ezek a művek nem válnak hagyományos értelemben költeményekké, ami persze nem is várható el attól az alkotótól, aki az ún. konceptuális, ill. konkrét költészet mellett kötelezte el magát. A művészettörténész végzettségű Šalamun az 1966-ban alakult Ljubljana-i OHO csoport tagjaként az akcióművészet irányában kereste művészi kifejezőeszközeit. „... Tomaž Šalamun 1969 végén krétával vonalat húzva összeköti Újvidék városának két távoli pontját. Az utcák és terek burkolatán elnyúló vonal azokat az intervenciók műveket vetíti előre, amelyek főként az emberi léttér esztétikai állagának megbontására, illetve korrigálására hivatottak...” – írja Szombathy Bálint 1999-ben megjelent tanulmányában. Az amerikai útján szerzett impulzusok hatására kezd foglalkozni a dadaizmussal és a szürrealizmussal. „Engem a végzet görget” – írja *Lakk* című művében, és ez a végzet öt évre abbahagyta vele a versírást, hiszen szerinte „Az összes igazi poéta: bestia.” Az „ironikus-miszticizmus” költője, aki „...nyelvezetét a legtisztább absztrakcióig radikalizálta, ahová legkönnyebben csak a beavatottak képesek követni...” (idézet az életrajzból), ezt is írja *Lakk* című művében: „Ha nem szédítene minket a végzet, észhez térnénk rögvest.” Fogadjuk meg szavát, igyekezzünk elkerülni a végzet szédítését. Viszont engedve a könnyed csábításnak, ironizálva és kissé átalakítva idéznék egy régi bölcs magyar közmondást: Nem mind Arany, aki fénylik. Tény viszont, hogy Dóczy Péter előadásában a Šalamun versek sem szöveghalmazként, hanem érzelemdús, lehengerlő módon interpretált költészetként hangzanak el. Ide kívánczik egy újabb idézet, az ismert Kusturica-film szereplőjétől: „Jobb, mint az eredeti.”

Még egy írásművet kell megemlítenem, a magyar nyelven írt, de szlovénre is lefordított előszót. A kurtára sikeredett bevezetőt így kezdi a megírására felkért

jeles irodalmár: „Kicsit ismerem őket. Kicsit sem ismerem a verseiket.” Ezen nem ismeréshez méltóak a további mondatok is. Megtudjuk belőle, amit eddig is tudtunk, hogy Ljubljana szép, Szlovéniában található a Tolmini vízesés, a Triglav-i Nemzeti park, hogy hányan laknak Szlovéniában, és hogy 1996-ban a szlovénok valamilyen sporteseményen kiverték a románokat. Kukorelly Endre ugyan többször is járt Szlovéniában, természetesen nemzetközi költőtalálkozókon. „Lassacsakán az lesz, hogy csakis költészeti fesztiválok miatt utazok bárhova” – írja. Majd így folytatja: „És van bennem tapintat, nem zavarom meg a költészet által kitermelt áhítatot.” Akkor sem, ha erre felkérlik, pl. egy előszó megírása ürügyén. Pedig jó néven vette volna az olvasó, ha csak néhány gondolat, ajánló szó, esetleg kritikai észrevétel avagy egy költőfesztiváli emlék erejéig legalább azt a néhányat megemlítette volna a hat költő közül, akikkel – állítása szerint – találkozott. Esetleg figyelmesen elolvashatta volna a jelen kiadványban megjelent műveiket, ha már a költészeti fesztiválok nem volt rá lehetősége hiszen, mint írja, Goriška Brdában „...nincs mese, inni kell, iszol vagy ügyeskedsz...”, valamint: „Rettenetesen zabálsz.” Az utolsó harmadban búcsúzóul még felsorolja a kiadvány szereplőit, közreműködőit, a teljes impresszumot, ami természetesen a füzet utolsó oldalán is olvasható, ahogy illik. Ezzel is kitöltött nyolc sort. Kukorelly Endre az előszó írása közben is „ügyeskedett”. Lehet, hasznosabb lett volna, ha „iszik”.

Egy könyv, különösen egy hangoskönyv szerkesztése, elkészítése összetett feladat, csapatmunkát igényel. Dóczy Péter jó érzékkel választotta ki segítőt. Csak gratulálhatunk a kiváló hangtechnikai munkát végzett lendvai szakembereknek, akik: Györkös Goran, Szőke Krisztina, Davorin Zemljić, Stanko Mavher. A producer: Smiljan Greif. A hangfelvételek tehát a szlovéniai, muravidéki magyarok fővárosában, Lendván készültek, kihasználva az ottani kétnyelvűség adta lehetőségeket. Dóczy Péter ismert, jellegzetes előadóművészi stílusa méltó társat talált Vertig Tímeában, aki a hat költő egyikének, Svetlana Makarovičnak a verseit mondja. Az ő szenvedélyes, egyszerre finom, halk és erőteljes hangján szólalnak meg a költő művei, aki maga is színész, és – gondolom – hasonló átéléssel adhatja elő költeményeit. A CD különlegessége, hogy a hat költőt érzékletesebben elválasztandó, zene szólal meg. Mégpedig egy gondosan kiválasztott dallam, egy szlovén népdal néhány hangja. Szennai Kálmán a lendvai plébániatemplom orgonáján játssza az általa komponált variációkat, amelyek alkalmazkodnak az adott költő hangulati stílusához. Hallgatva ezeket a rövid, erőteljes kontrasztokra építő dallamokat – ne legyen szentségtörés – J. S. Bach korárelőjátékai jutnak az ember eszébe. Végezetül a két közreműködő grafikusművészről: mind a CD-ROM, mind a kísérőfüzet nagyszerű képanyagot is tartalmaz. A szerkesztő Farkas L. Zsuzsa grafikusművészt kérte fel, hogy a kiadvány verseihez illusztrációkat készítsen. Azért is jó volt a választás, mert ő, aki Újvidéken született és élt, ismerve a szlo-

vénhez közel álló szerb nyelvet, a versek eredeti változatait is olvashatta. Talán a Kosovel által is megénekelte Karsztok szikláit inspirálhatták, tény, hogy elővette a bajai Főtér kockaköveiről korábban készített frottázsait, és azokat alapmotívumként használva alkotta meg érzékeny, egyszerre realista és absztrakt, a versek formavilágához közelítő grafikáit. Különösen érzelemgazdagok a szerzők portréit és a lipicai lovakat felhasználó, valamint Makarovič *Zarándoklat* című verséhez készített rajzai. A CD-ROM és a kísérőfüzet grafikái, tipográfiai tervezése komoly kihívást jelentett Balogh Zsolt grafikusművész számára. Farkas L. Zsuzsa grafikáit szabadon kezelve, egyetlen szín, a fekete összes lehetőségeit kihasználva tervezte meg a kiadványt a modern technika által lehetővé tett szinte korlátlan módon variáló számítógép segítségével. A fehér és a fekete, illetve annak világosabb vagy sötétebb szürke árnyalatai, a pozitív-negatív képek ritmikus váltakozásai élvezetes látványt nyújtanak a füzet lapozása és a CD-ROM nézése közben.

Dóczy Péter vállalkozása nemcsak figyelemre és dicséretre méltó a maga úttörő mivoltában, hanem igen hasznos kiadvány is. Egyrészt a muravidéki két tan nyelvű iskolák szlovén anyanyelvű tanulói számára, akiknek a mostaninál némileg több kedvet adhat a magyar nyelv tanulásához. Másrészt hazánk diákjai számára, segítséget nyújtva egy általunk kevésbé ismert nép és annak kultúrája fülünkbe, szemünkbe, lelkünkbe való befogadásához. Elvárható lenne, hogy az oktatási kormányzat minden középiskolába eljuttassa ezt a nagyrészt önerőből finanszírozott kiadványt. Dóczy Péter terve, hogy hasonló CD-t, CD-ROM-ot készítsen a körülöttünk élő többi nép költészetének reprezentánsait bemutatva. Ebbéli igyekezetében segítse őt a Teremtő!

Felhasznált irodalom

Az éjszaka virágai / Rože noči, Szlovén költők antológiája, R&D-Art Bt., Budapest, 2009

A muravidéki és rábavidéki kortárs szlovén irodalom antológiája, Magyar–Szlovén Baráti Társaság, Budapest–Szentgotthárd, 2006.

Szombathy Bálint: *Marék homokot szorongatva, Kalandozások a művészet határmezsgyéjén*, Magyar Műhely Kiadó, Budapest, 2009.

Iancu Laura

Fák

Égve hagytam a lámpát.
(Viharra készült az éj.) –

Kockás füzetet, teát
tettem melléd, és: beszélj!

Kértem volna, de kint már
virradt és törtek a fák –

Megvakult szemmel sírok,
fekete-fehér szívben:

már nincs tovább tegnapod.

Utolsót sóhajt, nyög ki
magából a sértett ég,

csak hiszem, hogy hallom, hogy
voltál. És leszel-e még?

A föld

Egészkor indul a vonat – talán,
és én még nem vettem neked hagymát!
Álmomban ismét megszúrt a csalán,
riadtan futottam, vergődtem át.

Ástad a földet s az ajkad is járt,
meglátta szemem akkor az iszonyt,
hogy fekete földed épp engem várt:
bitang, Mikes Kelemenné asszonyt.

Beesteledett már, lelkem, vigyázz,
ma éjjel is sötét a holdudvar,
kőpárnán fekszem, a hideg kiráz,
látom: kihány magából az ugar.

Melankólia

Már csak a tükörből néz rám anyám;
hol selyem, hol kender derekamon
a nyilálló fájdalom.

A szavak végül elhalnak, hazám
bedeszkázott fala lehull. Napon
hervadó rút nyugalom

kínálja magát. Melankóliám
nem szól, fennakadt késen és torkon:
visszhanggal tömték hangom.

Hutvágner Éva

Mi van a kezemben

A fáraó halála

Utolsónak a penge;
Láttam, hogy szalad.
Törzsem, eddig néma száj,
Szólj, ásítsd el magad,
KÁ
KÁ
sebemből nem fájdalom,
de előgurul egy írnok,
és ujjai így felelnek:
anh, wdza, soneb,
tolla nem hullik a hangnak,
anh, wdza, soneb,
rosszállat neked a holnap,
heb
heb.
Fejük a térdükre ejtik.
Fájdalom, húzz magaddal,
ürességem ne lássam
felülről, kis szavakkal,
irgalom.

A fáraó felkészítése

Jön, homlokod lesimítja.
Legyen a szíved hűvös!
– mondja.

Köréd majd hatalmi romok
aranyozott csiki-csuki játéka
tornyosul,

engem hagyjatok, mellemen
még a páviánisten, én csendben
elhomokozok,

ezt a titkosat, akit elszorít a rangom,
tömjénes olvasás nem rángatja vissza,
legyen a szíved hűvös, mondja,
és megerősíti vonásaim az arcon.

A történet

Elmondom, mi van a kezemben:
ott kezdődik, hogy meghalok,
véget úgy ér, hogy orrom letörik,
végre összeér arany és homok,
és az egységes sárga felragyog.

Anga Mária

Zarándokidő

A szobám ajtaját bezárom,
őrizze meg a messzeséget,
minden utat, amit eddig jártam,
legyen kagylóhéja földmélyi zenéknek.

Odakint hűvösödik a levegő,
mintha tavaszi este lenne,
esőben ázik az ég.
Zarándokidőm elfogyott.

Nem vár itt engem senki.
Hívom apámat, anyámat,
átkiáltok a szívemen is túlra,
hallani már hangomat ott is,
ahol a fák gyökerei
a föld alatt feketére égnek.

Ablakot nyit az égre...

Ablakot nyit az égre egy madár,
Isten ilyenkor beszélget az imádkozókkal,
kegyelmet kap újra az élet.

Most meggyónhatom én is:
sziklák előtt térdepeltem,
eretnek énekkel a számon,
és meddővé váltam,
mint a kiszáradt fák,
viharok táncával lett
tele a házam.

Azóta bolyongok,
tavaszban, nyárban,
esők zuhognak szobám falán.

Békét keresek temető-ágyon,
vánkosom lesz a halál.

Őseim megfogannak újra

Őseim megfogannak újra,
magzati állapotban
bennem fejlődnek tovább,
elfogadnak engem
anyjuknak, nevelőjüknek,
virágoznak bennem,
mosollyal, kínnal,
tavaszi földjük is én vagyok,
magvaikat védem,
esővert tavaszokon át.

Háborúk, forradalmak,
Auschwitz, Csernobil:
a megfeketedett idő láncai.

Beteljesülni látszik
a jövődőlés: a pusztulás.

De őseim megfogannak újra,
magzati állapotban
bennem fejlődnek tovább,
elfogadnak engem
anyjuknak, nevelőjüknek,
virágoznak bennem
mosollyal, kínnal,
tavaszi földjük is én vagyok,
magvaikat védem,
esővert tavaszokon át.

Csík Mónika

Teremtés

Csöndből születnek
a hangok, s ott is
hálnak el, minden
apró zörejt bársony-
puha csönd ölel
– körül
– meg
vagy
– át,
ős-harmónia
ritmusa vezényli
e csöndburkok
kottázta szférikus
kakofóniát.

Konfesszió

Csont és porc-konstrukcióra épült
eklektikus templomban élek, kozmikus,
ős-tervrajz szerint megtervezetten,
testem sejtszerkezetbe tömörült atomok
formálta formabontó rendszer, termetem
tervszerű, létem létszerű, sorsom sorsszerű,
s bűnszerű a vétkem, bálványokat döntök,
míg kutatom saját talányom, s hitszerű
hittel hiszem önnön létezőm...

G. Komoróczy Emőke

„Az álmai se váltak meg tőle..”

(Mátyus Aliz műveiről)

„Ha az emlékfoslányokat írhatod meg a gyerekkorodról, ha azt írhatod meg, arról írhatasz, ami kihozta belőled az összes eddig leírt mondatodat, megvan a világ, amiből lettél. Köszönd anyádnak, apádnak, meg az övéiknek, meg a dédeknek és ükőknek, köszönd mindazoknak, akikkel összetalálkoztál, s annak főképp, aki általad lett.”

(*Anya meghalt* c. kötetének fülszövege)

Viszonylag későn, túl „az emberélet útjának felén” érkezett a szépirodalomba Mátyus Aliz, de annál érettebb, mélyen személyes és sajátosan modern prózával.

1948. márc. 25-én született Zalalövőn; kilenc hónapos volt, amikor a család Pápara költözött – így Pápa lett „felnevelő” városa: itt élt 18 éves koráig. Érettségi után egy évet tanított Lovászpatonán, majd az ELTE Bölcsészettudományi Karán a magyar–orosznépművelés szakot elvégezve, 1973-ban a Népművelési Intézet Kutatási Osztályára került. Szociológiai tanulmányai és szociográfiái a *Valóság*, *Mozgó világ*, *Élet és Irodalom*, *Kultúra és közösség* stb. folyóiratokban jelentek meg; s fiatal kutatóként nagy ambícióval vett részt a hetvenes évek végén újrainduló falukutatói programban.

Első önálló kötete a nagy hírű *Magyarország felfedezése* sorozatban jelent meg (*Holnapon innen, tegnapon túl*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1980); ebben a faluról fölkerült, Budapesten a textiliparban elhelyezkedő „kétlaki” (már nem paraszt, de életformájukban nem is igazán munkás) életet élő fiatal lányok célját, lehetőségeit, érdeklődési körét, a kultúrához való viszonyát stb. vizsgálja. A leányszálláson lakó fiatalokkal beszélgetve kiemel néhány „tipikus”-nak mondható sorsot; igyekszik „belülről” megismerni/bemutatni őket, vizsgálva közös motivációikat. Feljönnek Pestre 14-15-évesen, hogy gép mellé álljanak, szakmát tanuljanak; de a főváros nem ad otthont nekik; a munkásszállón üresnek érzik „uniformizált” életüket; párra csak ritkán találnak. Egyikük-másikuk elzúllik, néhányan „leányanyaként” is próbálják megállni a helyüket, felnevelni gyereküket; többségük – érthetően – visszamenekül a biztonságosabb falusi életbe. S aztán családot alapítván, élük tovább ugyanazt az életformát, amelyből korábban ki akartak szakadni. Ugyanazokkal a problémákkal kell megküzdeniük, mint a szüleiknek kellett, s amelyektől megpróbáltak elmenekülni. „Meséik”, tapasztalataik nyomán azonban útra kel a következő nemzedék is, hogy nővérét – bátyját – falubelijét – barátját követve „szerencsét próbáljon”. Így az oda- s visszaáramlás vég nélkül folytatódik.

Mikor a mű született, mindegy volt, hogy a nagyváros nem tud „felszívni”, magába

fogadni annyi embert, amennyit vidékről a fővárosba szerveztek, az volt a fontos, hogy egy iparág megoldja munkaerőgondjait, s hogy közben ki is mozdít a falujából minél több fiatal. Belekóstoltatták őket a munkáslétbe, még ha annak a legalsó szintjébe is, s az újonnan érkezők, mintakövetésen alapuló életük miatt átörökítették az elődöktől szűkre szabott világukat, amire hazatérve mégis nosztalgiával, azokat szabad éveknak látva gondoltak.

Mátyus Aliz már ekkor színesen, itt-ott szépirodalmi eszközökkel, jó szerkesztői érzékkel tárja elénk az általa feldolgozott életanyagot. Kiválasztott interjúalanyairól bensőséges „közelképet” készít, felkutatva családi háttérüket is. Szociológiai rétegtanulmányokat folytat, s szociográfikus szakszerűséggel mutatja be a Kelenföldi Textilgyár (a két világháború között *Goldberger*-gyár) történetét, az ott dolgozó munkások összetételét, a tanműhelyek életét, a szakoktatás helyzetét, a munkásszálláson folyó élet kiszolgáltatottságát, alacsony kulturális nivóját. Legnagyobb szórakozás számukra a Vidámpark, de életük valójában a gyár, a leányszállás legszűkebb körzetében telik. Oka ennek a nagyon fárasztó három műszak, s a gyár gyakorlata: a leányszálláson élő lányok tarthatóak bent a legkönnyebben túlorázni (a többi nőnek családja van), számítanak a szállói lányokra.

A szerző láttatja a faluról való feláramoltatást, amihez a gyáraknak megvolt a – személyességen alapuló – speciális módszere. A szervezők megjelentek falun, a lányokat csábította a lehetőség, hogy Budapestre menjenek, a szülők pedig megnyugodtak, mert mintegy rábízta a gyerekeket a szervezőre, akit sem ők, sem a lányuk, nagy valószínűséggel nem látott soha többé. A gyárban dolgozó, munkásszálláson lakó lányoknak a férjhez menés volt és maradt – akárhány évet töltöttek is el a textiliparban – az egyetlen cél és perspektíva. Ebbéli esélyeiket nagyon rontotta, hogy ismerkedési helyek és lehetőségek híján ugyanazok a fiúk kerültek kapcsolatba egymás után, más és más lányokkal, ami a szállón belül is megmérgezte a levegőt. Csak akiben nagyon erős volt a szabványsors elleni lázadás, s valódi ambíció fűtötte, az – sok szenvedéssel, küzdelemmel bár, de – rátalált *egyéni* útjára. Ilyen a könyvben a céltudatos, önérzetes Horgas Flóra. A „szálakat elvarró” utolsó fejezetben, amelyben az író a „révbe érésről” faggatta hősnőit (a Tákosról felkerült Ősz Katit, a nevelőotthonból kikerült, majd Szolnokra férjhez ment Milák Erzsit, a Kazincbarcikáról jött, talpraesett, ügyes Szij Marit, a tanyasi Tollár Icát stb.), szinte egyöntetűen azt válaszolták: „Pesten jobb volt, mert szabadok voltunk, oda mentünk, ahova akartunk”; de most már jobb itt (vidéken, régi otthonukban), mert odaköti őket a lakás, a férj, a gyerekek.

No és ma, 30 év múltán? Mit kezdhet az magával, aki faluról „szerencsét próbálni” a városba jön?

Mátyus Aliz további szociológiai kutatásai már a vidéki életformára irányulnak. A fővárostól távol, a Zemplénben választ egy zárt falut, határ mentit, ahol „megállt az idő”, s őriznek egy élhető falurendet és motiváló viszonyrendet. Pusztafalun falukutatóként

eltöltött éveinek gyűjtései alapján íródott meg egy faluszociográfia, egy tanulmánykötet és a Faluregény. Közben 1980-ban a Kiskunságban tanyát vesz, hogy a pusztulásra ítélt magyar tanyavilág értékeit megismerje.

Tausz Katalinnal közös könyvük a *Maga-ura parasztok és uradalmi cselédek* (Magvető Könyvkiadó, Gyorsuló idő sorozat, Bp., 1984). Tausz Katalin a Tiszamenti uradalom volt cselédeinek életkörülményeit vizsgálja; Mátyus Aliz a „maga-ura parasztok” életformáját, Pusztafalun, e magát tatár falunak tartó településen, amely a saját – évszázadokon át kimunkált – hagyományrendszerét a „létező szocializmus” közegében is megőrizte. Közlebről megismerve az itt élő embereket, úgy látja: azok – viszontagságos történelmük ellenére – öntörvényűek és autonómak, s ehhez tartozó életszemlélettel rendelkeznek. „Pusztafalun mindenért és minden ellen, mindig mindent megtettek az emberek. /.../ Ha alulmaradtak, akár fufanggal, akár az elnyert bölcsességre hivatkozva, azt is a javukra fordították. /.../ Megegetség, feladás, meg a szegénységbe beletörődés ellen, ez a falu minden gazdájában azt erősítette, hogy *hit* kell, *erő* kell, és másképp lesz. /.../ Feleselt is a pusztafalui ember, még az istennel is, ha el kellett volna fogadnia, hogy legyőzetett.”

A szociográfikus faluelemezést itt is érdekes, íróilag megformált miniportrék tarkítják (a csordás, a pásztorok, a módosabb és a szegényebb családok, a földosztók és az igazságkeresők egy-egy jellegzetes képviselője; s mint a legkeményebb „örökös ellenállók” szimbóluma, a „farkas-vagány” Tari Kuppó, aki nem volt hajlandó belépni a téeszbe, ezért megkínózták az ÁVO-n, megfosztották mindenétől; de ő így sem hajolt meg: büszkén kívülálló maradt, önérzetesen alkalmi munkákból tartotta fenn magát). Meglepően hiteles a kép a falu tudatos tönkrevésének folyamatáról, amely az ún. „szocializmus” jegyében zajlott, s amit a hivatalos politika „modernizációként” próbált feltüntetni; miközben a tradicionális életforma szétroncsolására törekedett. A falu élete mindaddig szerves, összehangolt volt. „Mindenki minden pillanatban érezte, érzélte a másikhoz illését-illeszkedését. Úgy, ahogy egy zenekarban.” A tatárok leszármazottai először fent a hegyen éltek, majd lehúzódtak a két hegy közötti völgybe, elszaporodtak; az újaknak és a még újabbaknak átadták az ősi tudást; „örökítették a tehetséget, áterősítették a hitet, megerősítették a minden évben learatott búzával, örökkévalóvá tették a fölépült házzal.”

A közösség megtartó ereje segített az egyéneknek túlélni a nehéz időket, az újabb kori történelem keserves fordulatait. Nem véletlen tehát, hogy az új hatalom épp ezt a közösséget igyekezett minden erejével szétroncsolni. 1945-ben a volt Károlyi-birtokból erdőt osztottak a szegényebb családoknak, ami bántotta a módosabb gazdák igazságérzetét, mert megszüntette a falu belső rendjét: a természetes tekintélyre, munkamorálra épülő hierarchiát. Az 50-es években az állami gazdaság kisajátította az erdőt; így ott bérmunkában többen dolgozhattak, de az önellátó gazdák közül sokan belerokkantak a beszolgáltatásokba, elszegényedtek; így ők is bérmunkát vállaltak, vagy csempészésre

adták a fejüket. Az '56-os népfelkelést természetesen jogosnak érezték („a kormány nem vette észre, hogy a paraszttól akkor is el akarnak venni, amikor már neki sincsen”); de aztán beletörődtek a megváltoztathatatlanba. 1960-ban a téesszervezés bolygatta fel a falu életét; a tanácselnök agitált („Eddig úgy állt Pusztafalu, mint egy fellegvár /.../ nem lehetett megbirkózni vele. De most már hallgatnunk kell az időök szavára”); a gazdák engedtek, majd ugyanolyan lelkiismeretesen dolgoztak tovább a „közösben”, mint a sajátjukban. Eleinte a magukválasztotta elnökök irányították a munkát; őket azonban sorra ellehetetlenítették fent a „járásnál”. Addig mesterkedtek „odafent”, míg 1974-ben sikerült egy „dobzse” elnököt a gazdák nyakába ültetni, aki aztán végrehajtotta a téesszervezés feladatát: a központ Fűzérkomlóra helyeződött át. A téesszervezés egyszerű munkahely lett; az öregek visszahúzódtak a háztájiba, állatot tartottak; a fiatalok pedig elvándoroltak (ki szakmát tanulni, ki a közeli Hollóházára dolgozni stb.). Mivel nem volt életterük otthon, többségük a szülőök/nagyszülőök támogatásával építkezett – másutt. Így ürültek ki, sorvadtak el a magyar falvak; s e folyamatnak mindmáig nem is lehet/ett/ gátat vetni.

Mátyus Aliz kiskunsági tanyájáról *Képzlet* című könyve (Válogatott írások, Pápa, 1999) egy-egy írása beszél. A vidékkel és az alföldi tanyasi emberekkel való ismerkedést akkor kezdte meg, amikor 1980 nyarán tizedmagával (akik között volt író, fadaragó, belső építész, bőrös, nemezkészítő stb.) arra vállalkozott, hogy a Kiskunsági Nemzeti Park egyik tanyáján jurta építsenek. „Bóklászatott, madarakat nézett, homok-utak szélén üldögélt, barátkozott a siklókkel és a sünökkel.” Jártában-keltében, öregasszonyokkal beszélgetve tudta meg, hogy az egyik tanya eladó – tulajdonosa a balázspusztai tanya-központban építkezett. Még abban az évben megvette; s azóta ez a második otthona. Mint azt *Tanyakönyv* című írásában írja: „A tanyaépületeket körülvette a léckerítés, azon kívül jöttek a tanyaához tartozó földek”, amelyeket bokrok, olajfák öveztek. A hátsó határt a szőlő képezte; az elsőt a rét felőli oldalon a jegenyefák, oválishan elhelyezkedve, kis töltés-magaslaton. Megérezte itt „a belső terek védettségét”, ami lehetőséget kínált neki a nyugodt szemlélődésre. Jegenyékkel körülvett ovális rétéjén feje fölé a Balassimegénekelte „ó nagy kerek kék ég”, „Isten palotája” borult.

Pusztafalun szerzett élményeit, megfigyeléseit szociográfiákban és tanulmányokban dolgozza fel, melyeket *Pusztafalu* címen önálló kötetben fog össze (Művelődéskutató Intézet, Bp., 1987); s ezzel párhuzamosan írja meg első regényét is (*Faluregény*, Magvető Könyvkiadó, Bp., 1987).

Az előbbiben mint tudományos kutató objektív szemlélettel vizsgálja a *szabad* parasztfalu önellátásra berendezkedett létmódját, a közösség és az egyén viszonyát, a „maga-ura-paraszto” szilárd erkölcsi tartását, munkamorálját, kiváló gazdálkodási képességeit (*Aprófalvak előtörténete és mai társadalmi szerepük; Pusztafalu fejlődés- és leépülés-története*). Átfogó tanulmányokban analizálja a hagyomány összetartó erejét a közösség belső rendjének kialakításában; közösség és vezető viszonyát, a vezetői

stílus meghatározó szerepét a falu egészséges életműködését illetően (*Hagyományok, perspektívák és vezetői stratégiák egy faluközösségben*); valamint néhány kiváló, példás család kiemelkedően fontos szerepét a falu önszerveződésében, a magasabb szintű közösségi létforma kialakításában. Ha az ilyen családokat megfosztják a hatni-tudás lehetőségétől, a közösség leépül (*Ki győzi legyőzni? Három generációnyi hallgatag ember, Egy falu három generációja*). Akkor, amikor erről még alig lehetett beszélni, a szerző már élesen megfogalmazza: a „munkavállalóvá” degradált ember elveszíti motivációit, s személyes biztonságán kívül egy idő után csak az egyéni jólét érdekli – ezért csupán felhalmoz, nem fejleszt; a falu közös érdekei helyett csak magánérdekeiben gondolkodik. Így alakult ki voltaképpen a késő Kádár-korszak „fogyasztói” típusa; hiszen ez a folyamat az egész országban lezajlott a 70-es évek derekától fogva. Így Pusztafalut szimbolikus „mintavétel”-nek is tekinthetjük. Mátyus Aliz jó érzékkel hívja fel a figyelmet *A faluközösség érdekei szerint változatra*: 1976-tól a református lelkész kezdte szervezni a falu közösségi életét – nem is eredménytelenül! Társadalmi munkával újjáépítették, 1981-ben felszentelték a templomot; fenntartják a postát, az iskolát stb. A közművesítésre, nagyobb arányú modernizációra természetesen ez az erőforrás már nem elegendő. Így a szerző konklúziója: „A pusztafalusi ’fejlődéstörténet’ megmutatja, milyen területeken kellene hajtóerőket beindítani ahhoz, hogy ezek a faluközösségek XX. századi civilizációs szinten s ennek megfelelő gyakorlattal élhessék életüket”.

Csakhogy épp ezt nem akarta elősegíteni a pártállam; s e tekintetben a rendszerváltozás sem hozott fordulatot. Az aprófalvak nemhogy életre kaptak volna – még inkább kiürültek, s talán végérvényesen el is sorvadnak...

A *Faluregény*, amelyet Mátyus Aliz Pusztafalu múltjáról, jelenéről, legendáiról és különleges személyiségeiről írt, már jóval több, mint szociográfia; bár itt-ott még szociográfikus elemek szövik át. Itt is a közösség sorsa áll a középpontban; benne a személyes életek – mint hullámok az Életfolyóban – összetalálkoznak, elválnak, egymásra torlódnak, egymást erősítve-gyengítve sodródnak. A szerzőt leginkább az a kérdés foglalkoztatja: „miért képtelen és eredménytelen a parasztság felemelkedéséért küzdő falubeli legény, a suszter fia minden erőfeszítése”; holott élete szervesen összefonódott a közösség életével? Már kisfiú korában verseket írt, elbűvölten hallgatta az ős-öreg bábaasszony, Tapaza és a fiatalabb javasasszony, Murinkó meséit, csodás történeteit tündérekről, boszorkányokról; s mint talizmánt őrizte haláláig a Tapazától kapott lófej-formájú, lyukacsos csipkekövet: a faluszellem kézzel fogható, titkos „üzenetét”. A legenda szerint Tünadánnak, a hegyi tündérnek, a szél szerelmesének küldte egykoron tengeristen-apja a követ, amelyet az ördög patája szikráztatott ki a hegyből; de azt Tari Kuppó találta meg, s ő Tapazának adta át. Így lett Tapaza élethalál titkainak tudója; asszonyok megszabadítója nem kívánt terhüktől. Ő bízta rá halála előtt a csodakövet a suszter fiára.

A falu mesebeli ködbe vesző históriája csupán mozaikosan elevenedik meg a regény

lapjain. Ebbe fonódik bele a Szádeczky lelkészcsalád több nemzedékének életútja, s a legenda/valóság határán lebegő sorsok. Murga Ida, a falu első elvált asszonya Tapaza és Murinkó titokzatos és tiltott „mesterségét” megörökölve, szabad és világon kívüli életet élve őrzi s viszi tovább Tapaza titkát; így a tradíciók áthatják a modern életet is. Maguk a helyszínek is, ahol a történetek játszódnak, különlegesek, sejtelmesek – a kitalált nevek pedig akár tatár-kori maradványok is lehetnének. A hajdan virágzó település neve eredetileg *Pázsitosújfalu* volt, míg csak egy szörnyű tűzvész el nem pusztította. Tapaza anyja még szemtanúja volt az iszonyatos varázslatnak, „amikor a temető melletti házak égtek sorba /.../ de a temetőben sem maradt más, csak elszenesedett gombfák és kopjafák. Azóta lett *Pusztafalu* a neve. Varázslatos dombok-hegyek övezik (Sátor-, Korporsó-, Korom-, Király-, Tolvaj-hegy, Akasztó-domb, Pletyka-domb, Pityergő-domb stb.). A hóborította fenyevesekből Tünadán, az erdei ember, csak olykor-olykor szállt alá élelemért éjszaka a tavaszodó faluba. „Negyven évet élt csalánlevélen. Azóta, mióta elmenekült az emberek közül, mert megbizonyosodott róla, hogy ha még dühében kívánja is valaki vesztét, az akkor is beteljesül.” Huszonegy év után már nem álmodott emberekről; élt a csillagos ég sátra alatt, „hegyi patakok kristálytisza vize mellett”.

A falu mitológiájához szorosan hozzátartoznak a rendkívüli emberek s a képzelet teremtette fura figurák, akiktől gyerekek-felnőttek egyaránt tartanak, mert nem tudni, mikor bukkannak elő lidércként, s mivel rontják meg a ma élők életét. Ugyanakkor persze segíthetik is őket. Tari Kuppó vénséges vén apja, Tutotó egyszer, nyakig érő hóban feljutott az Izrához, s megpillantotta magát az emberarcú Istent. Gagus, Kunku, Kiri, Vacu, Dzsindzsimér, Kopasz Pásztor és a többiek: mind-mind az Időből kiesett, történetükkel már-már legendává vált árnyalakok, akik – eleven kísértetként – hol itt, hol ott bukkannak fel. Az ő egymásba fonódó sorsukból szövődik össze a falu rejtett élete. Tapaza anyja, a hegyi asszony egy favágótanyán élt ki tudja, mióta a rengetegben; még az egész hegyet megrázó pusztító földrengés idején is ott maradt: szerette az erdőt, amely „ugyanúgy otthona volt, mint a ház, amelyet az embere épített”. Az ő embere, akivel szorosan összetartozott, még ha nem is éltek egymás mellett. Szerelmükből született Tapaza. Anya és leánya addig élt a hegyen, mígnem szalmás tetejű kunyhójuk le nem égett. Ebből megtudta az asszony: meghalt az embere. „A tűz nem ellenség – motyogta magában. – Csak eljön, ha kell, ahogy a halál”. Most már leköltözhetnek a faluba, nem volt többé kít visszavárni a hegyre...

Ebben a különleges világban, ahol még természetes volt a hűség és az embereket szoros kötelékek fűzték egymáshoz, nőtt fel a suszter fia. A falu református lelkésze és a tanító úr, mint különösen jóeszű gyereket már 1937-ben Sárospatakra küldte őt tanulni; oda, ahova korábban csak a Szádeczky papcsalád fiai juthattak el nemzedékek óta. A suszter fiának története voltaképpen az egész „népből jött” értelmiség, a népfőiskolák jól képzett, mély küldetéstudattal útnak induló, a parasztság felemelkedéséért elkötelezetten küzdő fiainak sorsát szimbolizálja. A háborúból hazatérve a Parasztszö-

vetségben kezdett el dolgozni: a népfőiskolán szerzett ismeretekre oktatta a gazdákat, s barátjával kidolgozta a népegyetem tervét. Még Veres Péterrel is vitába szállt a vallás, az erkölcsi nevelés védelmében (a Biblia nélkül nincs jövő – mondogatta; s ma már látjuk: neki volt igaza). A Kommunista Párton belül is kiállt a „külön út” védelmében: „a megoldást majd mi, parasztok, magunk keressük meg”. Egész életét, sőt családjáét is alárendelte a közösség sorsának jobbításáért végzett tevékenységnek: bibliai tömör-ségű röplapokat fogalmazott, gyűléseket szervezett s tüzelő beszédeket tartott. Végül a budapesti elvtársak megelégteltek „népképviseleti” misszióját, s legjobb barátját figyelmeztették: „A barátod, mint egy fanatizált harci szónok /.../ észre sem veszi, hogy már nem a mi nótánkat fújja. Ha ilyenek a módszerei, már nem is velünk van, hanem ellenünk!” Egy szép napon aztán visszavonják megbízólevelüket, s mindkettejüket máshová helyezik. Majd csak a suszter fia anyjának temetésén találkoznak újra Pusztafalun; de akkorra már a Parasztszövetséget is rég felszámolták.

Így kezdődött tehát a diktatúra, amely rejtett, alattomos eszközökkel sorra megfulasztotta mindazokat, akik valóban a népért, a magyar falu felvirágoztatásáért próbáltak valamit tenni. A suszter fia nem lehetett ugyan „népvezér”; de a későbbiekben is a falut „szolgált”: „Az állami gazdaságokba, ahol itt is, ott is néhány évet töltött, a pusztafalusiakat szállíttatta munkára; így azok teljesíteni tudták beszolgáltatásaikat, s azon felül még vetni való gabonájuk is maradt. Ünnepek előtt a bérük egy részét természetben adatta ki nekik. Így volt miből sütniük-főzniük húsvétra-karácsonyra.”

Hű maradt tehát a falu szelleméhez s az emberekhez, akik közül útjára indult. Tapaza csipkeköve áldást hozóan kísérte végig egész életét...

Mátyus Aliz 32 éves korában (tehát a „krisztusi korban”, ha ez a fogalom nőkre is vonatkoztatható!) veszítette el anyját (így bizonyos értelemben a szülői házat is), s jutott hozzá tanyájához, s 40 éves, amikor gyereke lesz. Neki írja – a 40 év korkülönbség tudatában – az *Anyá meghalt* című kötetét (Széphalom Könyvműhely Bp., 1992). Szépirodalmi eszközökkel, egyes szám első személyben, szubjektív hangvételű kerek kis elbeszélésekben örökíti meg a család történetének leglényegesebb mozzanatait.

A könyv egyik legfontosabb, az író nő egész tudatvilágát átformáló eseménye: *A tűz*, amelyet úgy élt át, mint egyfajta „kishalált”. Utána mássá lett: újjászületett. Egy márciusi éjszakán, félálomban furcsa koppanásokat hallott, s különös, sárga fény áradt be szobájába; amint feleszmélt, látta: ég a ház! „A tető lángban állt. Vakítóan égett a nád”; az erős szél „hordta a tetőről az égő csóvákat, vitte a szikrát. Mint egy tűzijáték, olyan volt a ház körül.” A kisház még sértetlen. Vajon oda is átterjed a tűz? Álldogált a kisház konyhájának ajtaja előtt; a nagyházról már eltűnt a tető, a szomszédok sehol. Hirtelen fülsiketítő hang – a gázpalack robbant fel, s már égett az ablakkeret, az ablaküveg megolvadt, lángra kapott az ágynemű, aztán a bútorok. S most farkasszemet nézve a hatalmas tűzzel, bűvölni-varázsolni kezdte: „Elvetted a nagy házamat, vendégváró nagy házamat. /.../ Ne vedd el tőlem a kisházat is. Hisz tudhatod: mi másom sincs.” Hajnalra

elállt a szél, a kisház sértetlen maradt, s ahogy a tarisznyájába belenyúlt, észrevette, hogy amit veszni vélt, az anyjától kapott óra és gyűrű, ott lapulnak.

A drámai erővel átélt és megjelenített esemény megváltoztatta az író egész világhoz való viszonyát. Nem volt korábban köze az alázathoz. Olyan emberré nőtt fel apja mellett, mint aki azt tudja magáról, mindenre képes, csak akarnia kell. Ezt az érzést változtatta meg benne az egész éjszakán át égő tűz és a könnyörgés, amit az istálló-kiskonyha épületért, a kisházért folytatott. Ettől kezdve mindent másképp érzékelt és értékelt. Rádöbbsent: *lényege* szerint anyjára hasonlít. „Anya volt, amilyen volt, de nem adta föl. Sőt, éppen azért volt olyan, amilyen, mert nem.”

Az esendőség meghozta az önmagára találás „jutalmaképp” a benső harmóniát. Lelki átalakulásának pszichikai tükre az *Anya meghalt* mozaikos emlékfüzér – első „neki-futás” a szépíróvá válás felé. A naplószerű emlékidézésben még sok a tárgyias, leíró részlet; a formálásmód mégis inkább lírai. Egy teljes családregényre való anyag kerül itt felszínre; tényszerűen már megismerünk szinte minden mozzanatot, amelyekből aztán az író a későbbiekben építkezik.

Az Amerikát járt apai nagyszülők (Gizus nagymama, Móric nagyapa) a 30-as években hazatérvén, Pápán nyitottak kocsmát; fiuk kezébe már tanítói diplomát adtak. Bár kocsmájukat 1948-ban államosították, Gizus nagymama továbbra is megmaradt kocsmárosnak; örökös jókedvével, sugárzó szeretetével bearanyozta unokái életét. Fiuk, a Don-kanyart megjárt s orosz fogságba hurcolt Zoltán apa, akit hazatérte után az igazolóbizottság felmentett a „háborús bűnös” megbélyegzés alól – Zalalövőről Pápára költöztette felesége családját is, hiszen kulákká nyilvánított földbirtokos apósának, Czencz Géza nagyapának elvették a földjeit, zalalövői házukban bölcsődét rendeztek be; őt magát még Pápán is rendőrségi felügyelet alá helyezték. A jó módhoz szokott, büszke Amál nagymama soha nem tudta megszokni kismizmizett helyzetét. A típusában maga-ura paraszt, hisz jó földbirtokos Géza nagyapa viszont Pápán is helytállt. Éjjeli őrként elhelyezkedett a tangazdaságban, s lakáshoz úgy jutottak Pápán, hogy óvodai gondnoki teendőket végzett. Szeretetteljes egyénisége miatt unokái rajongtak érte, s a családhoz tartozó fiúk kivétel nélkül órá akartak hasonlítani.

A család belső érzelmi viszonyulásai a „klasszikus modell” szerint alakultak: Géza nagyapa szemefénye kisebbik lányuk, Aliz volt; Amál nagymama kedvence idősebb lányuk, Klára, aki gyerekeivel együtt sokáig náluk lakott. Anyának Zoltán, az első fia volt az igazi szerelme, aki – míg Apa a hadifogságból haza nem jött – „Anyával élte elvárásolt életét”. Az Apa hazatérte s húga megszületése után a hároméves Zoltán „elárvult” kissé; de azért a továbbiakban is különösen mély kapcsolatban maradt Anyával. „Apának én voltam a mindene, a családja, az élete, a szemefénye, a szerelme, mert én voltam a lánya” – írja nem kis büszkeséggel az író; s ez a „szerelem” bizonyos értelemben meg is határozta az életét. Aztán pár év múlva öccsük, Elemér megérkezte mindkét gyereket megingatta némileg biztonságában – de végül is így megszilárdultak

a családon belüli szeretetkötelékek, s később megerősödött a három gyerek összetartozás-tudata.

A könyv legproblematisabb viszonya az anyáé és lányáé, akit mintegy eltávolítva magától a szerző itt Idának nevez. Ida a beleszületett családja tagadásából egy olyan kapcsolatra vállalkozik, amely garantálni látszik számára, hogy nem fogja szülei házasságát megismételni. Tizenkilenc éves korában találkozik a nála tizenegy évvel idősebb neves színházrendezővel, akihez az egyetem befejezése után feleségül is megy (templomi esküvő, a családhoz méltó ceremónia) – aztán néhány szenvedélyes esztendő után elválik. Harminchat éves, amikor átrendeződik benne az élethez, családhoz való viszony, ezután kisvártatva maga is anya lesz (40 éves korában); amit csodaként, áhítattal él meg: egyre jobban hasonlítva anyjához, s egyre jobban megértve őt.

Fiát e könyvben még Domokosnak nevezi (a továbbiakban majd már valódi nevén: Bence). Mintha egész élete csupán előkészület lett volna e magasztos élményre: „Domokos azért jött, hogy én is anya lehessen. Ha már nem állt meg a sor se Elemérrel, se Zoltánnal (akiknek ekkor már nagyobbacska gyerekeik voltak), ne szakadjon meg velem sem.” Szülei házassági évfordulóján, anyja születésnapján, 1987 dec. 23-án vált bizonyossá jövetele: „Az ultrahang képernyőjén egy szép sejt és a közepében egy gyufafej nagyságú pulzáló foltocska látszott. Az volt Domokos szíve.” A kilenc hónap a gyerekvárás boldogságában telt el; 1988. július utolsó napján érkezett meg fia, végül császármetszéssel, amint az királyfiakhoz illik. A szerző tudatáramában fel-felbukkan az emlékképek anyjáról, majd a saját anyaságáról; ennyire élethűen, áradó-boldogan talán nem is tudná egy *fiatal* anya megörökíteni gyermeke világra jövetelét, saját ámulatát, fénylő érzelmeit. Az apa nem marad velük (de apa és fia erős jó kapcsolatban maradnak), anya és fia pedig kettesben élték önfeledten boldog első éveiket. Mint annak idején Anya Zoltánnal...

Mátyus Aliz rajongó csodálattal figyelő fia értelmének nyiladozását, nyelvi bravúrjait, különös szóalkotásait, „miért?”-korszakának árnyalt gazdagságát. Belehelyezkedve gyermeke tudatába, az ő szemével nézve a világot, mintegy az ő belső monológjaként idézi meg szerteágazó gondolatait, ezernyi kérdését közös életük minden mozzanatáról, a körülöttük levő világról. Az ide-odacsapongó, folyton vibráló gyermeki tudatban (Domokos ekkor 3 éves!) meglepő érettséggel ködlenek fel az élet-halál, elmúlás-újjaszületés nagy kérdései; az alkotásra, a költészetre, a képzeletbeli teremtésre vonatkozó megfigyelései; a tanya tágas világáról, a természet szépségéről szerzett benyomásai, a mindennapi élet apró-cseprő tapasztalásai. A szabad asszociációözönben a gyermeki látásmód naivitása éppúgy megnyilatkozik, mint az apró ember-parány féltő szeretete, kettejük életével kapcsolatos felelősségtudata, aggodalmai. Mondhatnánk: Domokos „koraérett”, ha mindez nem vegyülne gyermeki bájjal, őszinte kíváncsisággal és játékos-sággal. Nem csupán írói bravúrról van itt szó, hanem az anya-gyermek viszony olyan elmélyült és eleven rajzáról, amit nő íróink a legkritikább esetben produkálnak. (Gondol-

junk csak Kaffka Margitira, aki ragyogó regényében, a *Színek és évek*ben mindössze három mondatot szentel lányai születésének!) Mátyus Aliz empátia- és felidézőképessége egy freudi pszichoanalitikus elemzéssel is felér; ilyenre csak az képes, aki egyszerre van kívül és belül saját élményvilágán, s az Élet minden mozzanatát tudatosan („megfigyelő”-ként is) analizálja.

Gyermeke oly mélyen és intenzíven lekötötte az írónőt, hogy több mint egy évtizeden át nem írt könyvet. 1999-ben, apja halálának évében viszont, felnevelő városa kérésére, egy kisebb kötetnyi válogatást tesz közzé a pápai Jókai Mór Városi Könyvtár *Pápai diákok* sorozatában (*Képzlet. Válogatott írások*. Pápa, 1999), amelyből kirajzolódnak az életút fontosabb stációi, első szociográfiáitól az *Anya meghaltig*, s a megjelentek közé bekerül néhány kéziratban levő írás. „Most úgy kell élni – írja *A hét első napja, ez már május* című elbeszélésében (1995) – hogy semmi ne okozzon újabb terheket”; most csak rövid feljegyzésekre jut idő. A szigorú „napirend” (munka után apjához futni a kórházba, aztán fiáért rohanni az óvodába; majd vacsora, játék, fürdetés stb.), s az, „hogy kiszolgálók, hogy magamat kiszolgáltattam teszem” – leköti teljes erejét. Bence – anyjához hasonlóan – folyton „írni” készül: a tanyáról, a madarakról, a fákról, megfigyeléseit a gyíkokról, hangyákról stb. *Mesél a természet* lesz a címe – mondja; aztán kijelenti: „nincs nekem arra időm, hogy meg is írjam őket.” Az anya mosolyog: „honnan tudja Bence már hétévesen, hogy a könyveket megírni nincs idő?” Együtt fekszenek le; de aztán – mikor fia már mély álmát alussza – ő felkel még, kimegy a konyhába, elszív egy cigarettát, hallgatja a zuglói kutyák ugatását.

*

Mátyus Aliz fia 16 éves korától újra írni kezd – az érdeklődés iránya megfordul: mind fontosabbá válik a múlt, saját életútjának belső íve – s a másfél évtized alatt szerzett tapasztalatokból és ötvenéves elmúltán az egész élete során leülepedettekből megszületik az önszembenézés három regénye (*Kígyószisz*, Orpheusz Kiadó, Bp., – Pannon Tükör Könyvek, Zalaegerszeg, 2004; *Kőmadár Zuglóban*, Orpheusz Kiadó, Bp., 2006; *El se hagy*, Orpheusz Kiadó, Bp., 2009). A három könyv egymásba épülő trilógiaként is értelmezhető: bennük – most már szépirói kiérleltséggel – saját gyermekkorra, felnőtté érlelődése, szerelmei, anyává válása, majd gyermekének szellemi-lelki fejlődése, érlelődése s a „kötésből” való lassú kiszakadása kerül feldolgozásra. E regények korántsem „vallomásos” jellegűek, mégis inkább *lírainak*, mint epikusnak mondhatók: az író a vele-körötte történő életmozzanatok *szubjektív* szűrőjén át bocsátva örökíti meg; nem epizodikusan, hanem az érzelmi átéltség ihletével. Jóllehet önmagát az „elbeszélő” pozíciójából láttatja (egy-egy harmadik személyben, „kívülállóként” szól róla), mégis világosan érzékelhető, hogy ez az élményeltávolító „objektivitás” csupán írói fogás. Mind önnön belvilágát, mind a történeteket „nyersanyag”-ként kezeli, amelyet tudatos formálással általános érvényűvé emel, az anya-gyermek viszony aspektusából megélt „közös emberi” léttapasztalatok felmutatásával. Számára az írás: *önkifejezés*; ugyan-

akkor egyfajta „világfeldolgozási” mód, amelyben nem annyira az empirikus szintnek, mint az abból kibomló szellemi-metafizikai „tanulságoknak” tulajdonít saját maga számára *is* valódi jelentőséget. „Nem divat a mai magyar irodalomban ilyen egyenesen feltárulkozni – írja róla Osztovits Ágnes (Heti Válasz, 2005. márc. 24.) –, életről-halálról vallani, szépen, komolyan élni. S az életet az irodalom elé helyezni.” De mert „nem divat” – annál értékeesebb; hiszen Mátyus Aliz könyvei által olvasói *valódi* életforráshoz juthatnak, s bepillanthatnak egy modern, autonóm, ugyanakkor *nem* feminista női személyiség belvilágába.

Az író az emlékezetműködés csapongó, kihagyásos, asszociatív metódusával örökíti meg a múlt-jelen – számára leglényegesebb – mozzanatait. A mozaikszerkezetbe beépülő apró történelememből végül is összerakható egy lineárisnak mondható „fejlődés-ív”, amelyet maga a múlt Idő alakít az egymást követő, egymásból következő események logikájával. Így a *tudatregény* egy sajátos változatával van dolgunk: a szerző – mint *lírai* alany – szubjektív nézőpontból válogatja, rendeli egymás mellé a *látszólag* össze nem illő, de benne *egységben* élő részmozzanatokot (álmok – emlékek – kulturális szimbólumok stb.). Az így kialakuló szöveg – jöllehet 3. személyben íródik! – folyamatos *lírai monológként* olvasható, s az élőbeszéd (a személytől személyhez szóló közvetlen „üzenet”) varázsával hat.

A *Kigyószisz* a korábban virágzó, de mára már szinte teljesen felszámolódott *természeti életforma* „elgyászolása”. Ahogy a kigyószisz gyönyörű virága eltűnt a tanyáról, úgy porlik el minden, ami ehhez az életformához szorosan tartozott. A lírai alany halott anyja-apja élettitkát faggatja; s ami ezzel összefügg: újraéli az emlékezetes tanyatüzet, majd saját „metamorfózisa” csodáját, amelyben nemcsak egész lénye, de gondolkodásmódja is átformálódott. Ekkor fogadta el magára nézve is érvényesnek a születés-elmulás törvényét, értette meg az önátadás, az élet továbbadása gyönyörű titkát; s azt, hogy a szüleinktől átvett stafétabotot kötelességünk továbbadnunk. És e felismerés boldogsággal tölti el. Utólag úgy érzi: tanyája leégésének köszönheti fiát. „Az egy teljes éjszakán át égő tűznek. Ami végre kivette belőle azt a makacs legyőzhetetlenség-élményt, amit az apjának köszönhetett. Szép alázattal tudomásul vette a testét, s ahogy ez sikerült, hamarosan benne a megszületésre váró magzatot. Amikor megszülte, már épp 40 éves volt. A fiát a tanyán tanította meg járni, s ő a jegenyék lehántott kérgű ágait egymásnak ütögetve, mintha xilofonja lenne, csinálta magának az első hangokat”. Mióta ő maga is anya lett, mind bizalmasabb kapcsolatba került halott anyjával; számára immár ő a kapocs „élők és holtak között”: ott él a liget fáiban, a fűszálakban, az egész természetben. „Anyja a nyugodt emlék volt már, az évekkkel a halála után el is siratott anyáé.” Most már valóban az *övé*, végérvényesen. És apja is, aki 1999-ben halt meg, kórházban; lánya hajnali fél háromkor álmából felriadva „nagy erőt érzett magában, mert az apja ráhagyta, ami neki már ezek után a pillanatok után felesleges volt”. Másnap a kórházban megtudta: apja valóban ekkor távozott el.

Az emlékező részekre ráakódnak az író saját életének alakulásáról szóló frissebb élményrétegek. Fiával együtt mind sűrűbben jár haza a kiürült pápai házba: ott és a tanyáján érzi csak igazán otthonosan magát. Be-beszámol anyjának (gondolatban) arról, hol-merre járt, hova készül fiával (Franciaország, Hollandia, Korfu szigete, Görögország, Róma, Velence, Firenze stb.); mesél neki a barátnőjénél Akarattyán töltött feledhetetlen nyaraikról; sikereiről, terveiről. Elbűszkélkedik azzal, hogy a TV-ben újra levetítették a Pusztafaluról annakidején készült hatrészes filmjét; francia filmesek pedig Budapesten forgatnak, *nőkről* (lányok, anyák, feleségek, öregasszonyok) – a *Budapest* című könyvben (Autrement, Paris, 1988) Franciaországban megjelent írása alapján. Konklúziója mindig ugyanaz: „család nélkül nem megy. Anyák nélkül nem megy. S az se baj, ha előbb-utóbb egy férj is hazakerül.” Az „eltűnt idő” után nyomozva, a lírai alany megkísérli kibogozni azokat a szálakat, amelyek szüleivel-nagyszüleivel összekötötték; foglalkoztatja, mi lesz a fiával, ha ő nem lesz már. Most örül igazán annak, hogy Bencének húga is van, „akit fia apjának és új feleségének köszönhet”. Mikor már majd se anyja, se apja nem él Bencének – ott lesznek egymásnak, Bence és a *testvérhúga*.

Az elbeszélő büszkén és boldogan nyugtázza: Bence felnőtt már: 15 éves. Dumas-t, Szerb Antalt olvas, anyja egykori kedvenc könyveit. Művészeti gimnáziumba jár, a képzőművészeti albumokat búvárolja, klasszikus zenét hallgat, rajzolni tanul, szobrászkodik. Karácsonyra digitális fényképezőgépet kért – „ezzel megkezdődött egy új korszak, a képkreációé, a vizuális játékoké”, s egyben a kincs-émléktár létrehozásáé. Ez már egy új világ; s egyúttal új időszámítás kezdődött közös életükben: az anyja is hozzákezdett az íráshoz. Kívárta az idejét. S most már fontosnak tarthatja, hogy fia számára is „örökül hagyja” mindazt, amit ő tud az Életről...

Azért annyira fontos ez, mert egyre inkább érzékeli: a megváltozott világban mindinkább meginognak azok a szilárd keretek, amelyek között ő még oly otthonosan mozgott. Egyre bizonytalanabbá válik minden; egyre kiszolgáltatottabb az ember ebben a világban. Egyik éjjel betörték a lakásukba; korábban már ellopták számítógépüket; rácsot kellett tenniük az ajtajukra. A Kiskunságban egy osztrák férfi felvásárolja – felújítja – majd honfitársainak eladja a tanyákat, az övét is megvennék, s mint akik tudják, milyen irányba mutat a jövő, magabiztosak.

A lírai alany gondolatait – álmai kapcsán – apja-anyja halála foglalkoztatja, s mind többet gondol arra, hogyan tudja majd – ha eljön az ideje – fiával elfogadtatni, hogy „a halál is lehet rendjén való”... „Vajon lehet-e ezt jól csinálni? Lehet-e, a másakra nem hagyva annyi gyászt?” Saját halálát már megálmodta egyszer tanyája leégésének képei között. S most egészen másként, mégis szinte ugyanazt az élményt élte át álmában. Idegenek között, ötös sorokban lassan haladt előre; egy furcsa alak (talán „a fürdőszobájuk falára festett egyiptomi isten, a sakálfejű Anubis”) egy nagy pemzliből valamiféle folyadékot fröccsentett az előtte elvonulókra – akinek a bőrét a folyadék érte, arc nélkülivé vált. Most ő is sorra került; „anélkül, hogy elköszönt volna, ment ki a házak közül, ki a

hegyi úton, egyre magasabbra, s azon a sziklás magaslaton érte el a gyengeség, kis idő múltával a vég, amit többször is látott már lentről. /.../ Útja végén teljes lett a sötét”; csak gyerekkori kutyája, Verna szaladgált körülötte, s nyalta le róla, amit ráfröcsköltek. A levegő mozgásából érezte: sok-sok lény veszi körül. „Utolsó gondolata az volt: hisz ez sötét; anya pedig egy nagy fényes kapun ment át”. A kutya – mint gyermekkorában, amikor járni tanult – vitte, kísérte; már semmit nem látott a sötétben... megpihent... „Látta a fiát apaként, fogta a gyereket, s a gyermekkori mondat szállt-keringtett körülötte: 'Anya, te ablak vagy, gyönyörű ablak, átnézek rajtad'. Újra égett a tanyai ház, ott volt az éjszakai tűz, az 1984-es, s most nem kellett belőle kimenekülnie. Felállt a tűzben, a lángok között lépdelt. /.../ Égett a háza, mint egy fáklya. Filmezésre valóan világította meg a tanyavilágot, az igyekvően szép, csinosra rendbe hozott osztrák tanyákat, s a tenger nagy messzeséget, amit ő az alföldi pusztában a legjobban szeretett. Ahol kígyószisz már nem, de pompás virágjával ékesen, szaporán virult a vaddohány.”

Mátyus Aliz könyvében finoman s nagyon áttételesen jelzi, minden, ami értékes és fontos, veszendőbe mehet. De szemléletéből következően ő mindig az értékes és számára fontos dolgokkal foglalkozik, ezzel is erősítve őket. Érzékelteti, hogy egy olyan világ van kialakulóban, amelyekben a pénz mindent az uralma alá vetne, de ő felvillantja azokat az elemeket, amelyek egy értékrendnek részei, amelyekre építkezni lehet.

Ha a *Kígyószisz* a szülők, a múlt regénye volt, a *Kömadár Zuglóban* az önszembenézése. Feltáruznak itt a lírai alany sorsfordulói, szerelmei s élete visszatérő törekvése, hogy szerelemmel induló kapcsolatából szövetség is váljon, s teljességet élhessen meg benne.

A kiindulópont itt is a jelen valósága – ebbe a keretbe illeszkednek az emlékezés „szőlőfürtjei”. A reális elbeszélő részek az élettörténetet idézik fel; az emlékfüzérben a múlt különböző rétegei tárulnak fel.

2005 nyara ismét sorsforduló anya és fia kapcsolatában: a 17 éves Bencével immár egyenértékű szellemi partnerek. Bejárták kettesben Olaszországot, a művészet nyomába eredve, s kiváló művészettörténet-tanárnője jóvoltából Bence vezet. Úgy ismeri Rómát, hogy anyját kalauzolja; fényképez, albumot vásárol, Leonardo, Michelangelo műveit tanulmányozza, Dantét, Rilket olvas; mindent látni, ismerni akar, mindenre kíváncsi. Máskor a Fekete-tenger partján nyaralva, Erich Frommtól *A szeretet művészetét* olvassa, s filozófiai kérdésekről beszélget anyjával.

Az élettörténetből a híres színházrendezővel való kapcsolat kerül elő, oka az egykori férj halála. A szerző felismeri, hogy egykori házasságuk és összetartozásuk elégséges alap arra, hogy volt férje mellett legyen, miután kiderül súlyos betegsége – s ez egyfajta elégtétel a számára. Szerelemről, összetartozásról s két külön világ – a férfié és a nőé – illeszkedni nem tudásáról szólnak a felidézett emlékek. Megjelenik megismerkedésük helyszíne, Sümeg és a barokk Püspöki Palota. A kéthetes rendezői gyakorlat alatt az akkor 19 éves lány beleszeret a rendezőbe, s az ELTE-re frissen felvett „golya”

a nyári táborból, a nagy rendező hívó szavára utána megy Debrecenbe. A férfi rögtön az első este felteszi a lemezjátszóra Bartók *Kékszakállúját*, mintegy üzenetképp („Judit, szeress, sose kérdezz!”); ő azonban, „amit férfi és nő dolgában kiolvasott a Kékszakállúból, igyekezett eltitkolni maga előtt”. Szerelmes volt. „És az első, az egyetlen, igazi nagy szerelemben mennyi mindent ki lehetett bírni, végig lehetett csinálni. Mert minden képtelenségre, minden megemészthetlenségre, minden elviselhetetlennek tűnő fájdalomra jött mindig egy újabb, egy még olyanabb, s közben meg se lehet mondani, mikortól kezdődött, hogy már valami, valami kicsike, valami semmiség szépen fokozatosan elkezdte leválasztani a másiktól.”

Amikor a rendező Debrecen és Kecskemét után a fővárosba érkezett, élni és dolgozni, a feleség elvált tőle. Amikor a nagy betegség kiderült, melléje állt. Addigra újra felvett kapcsolat volt köztük, gyakran váltott levekkel, bennük egymást életük kérdéseibe beavató részletekkel. És a Korányi Szanatóriumban, a naponta tett látogatások során, „Harminc évnyi egymást alig-látás után” újra nagyon közel kerültek egymáshoz. „Károgó fekete varjak szálltak a kórház körül” – balsejtelmet szuggerálva. A Korányi Szanatórium intenzív osztályán a volt férj súlyos műtétét követően, a szenvedő kinyújtotta kezét felesége felé, ő megfogta, s kisvártatva három szorítást érzett, amire ő is három szorítással válaszolt. A beteg lehunyta szemét, úgy mondta ki a mondatot, amit egyszer már hallott tőle, első, Debrecenben, nála tett látogatásakor: „Olyan jó, hogy itt vagy!” A feleség tudta, jó, hogy mellette lehet, mindkettejüknek jó. Mert volt benne szeretet, szerelem, őszintén szóltak a szavai: „összeköttettünk, és soha semmi el nem választ bennünket. Tudják ezt odafent az égben!” S mosolyogva hozzátette: „Ott nem esik nehezükre a holtomiglant/holtodiglant jól értelmezni. Az égben sem választatunk széjjel.” Ott talán még nagyobb az esélyük a szenvedélyeknek – tette hozzá magának, gondolatban; „mert itt a földön a szenvedélyek mindig sok-sok szenvedéssel járnak.”

Az élet és helyzetek helyénvalóságát éli meg és érzékelteti a szerző. A nagy rendező éjjel tizenegy óra után lélegzett egy utolsót – jókor, mert a színházi előadásoknak ilyenkor van vége; így „odafent” rögtön a színésztársaság középpontjába került.

A pápai házban, hol fiával 2005-ben, kettesben töltötték a későnyarat, heteken át egymásra hangolódva olvastak – Jungot (*Álmok, emlékek, gondolatok*) s Proustot (*Álmok, szobák, nappalok*). Színek, illatok, emlékek vették körül, és visszatértek az álmai (*Szerelmes álmok, Búcsúzó álmok* című fejezetek). Esténként Przybylskit olvasott (*Téli rege*), mert titkon már a télre készülődött. Feltámadtak emlékei a gyermekkoráról, melynek dallamvilága még ma is él benne: apja Sarastro áriáját zengi a *Varázsfuvola*-ból. Majd magát látja fiatalon, szerelmesével álarcosbálban, egy színház épületében. Szervedélyesen újraéli szinte egész életét. Az olvasott könyvek felszabadítják képzeletét; s ő lázasan írni kezd, elindulva „az eltűnt idő nyomában”, színek, illatok, ízek, hangok káprázatában...

Egy szép reggelen, már Zuglóban, amint vásárolni indul, a szokott utcában romo-

kat talál: lebontottak egy házat, s eltűnt a kőmadár. Hazatérve, Bence szobájában, az ő íróasztalánál – amelyen első szobra, egy leánykafej áll – írni kezd. „Elhatározta, hogy a könyv címe, amit ír, *Kőmadár Zuglóban* lesz. És hogy nem megy a lánykaszobor alól, amíg készen nincs a könyv.”

Aztán megszületett a „könyvek könyve”: eddigi pályájának csúcsteljesítménye. Szintézise mindannak, ami fontos volt életében, s ami már örökre vele marad (*El se hagy*, Orpheusz Kiadó, 2009). Sok-sok apró életdarabból összeszöve az önismeret, önszembézés regénye ez; szintetizáló jellege, nyelvi-stílusbeli kiérleltsége felülmúlja a korábbi műveket. Mátyus Aliz itt nemcsak felidézi: újáteremti a gyermekkor dallamait – színeit – fényeit – ízeit – illatait – álmait, zenei varázssal telítődik a szöveg. Az impresszionista festők dús színpompájával festi az őt körülölelő Természetet; az élménykezelési és a nyelvi formálásmód lírai. Nem konkrét tényeket, emlékeket elevenít itt fel az író, hanem szerettei esszenciális lényegét, benső személyiségét idézi meg; önmaga s a hozzá érzelmileg közelálló sorsalkatát próbálja megragadni: azt, ami empirikus valójuk, valónk szertefoszlásával – mint szellemi-metafizikai énjük, énjük sugárzása – másokban megmarad. Visszatekintve az Időben, úgy érzi a maga életével kapcsolatban: másként nem is történhetett volna, mint ahogy történt. Minden életmozzanatához ragaszkodik, minden elmúlt pillanata olyan, amilyen ő. Amit megélt: alkalmas múlt volt fia fogadására, értékes személyiségének gonddal s felelősséggel teli kibontakoztatására. És az írásra – amelyben kiteljesült *saját* élete.

Most sem „vallomásos” prózát ír, sőt: még a korábbiaknál is tudatosabban eltávolítja magától a *legszemélyesebb* életanyagot. Egyfajta *modellt* mutat fel az emberi kapcsolatok szövevényes láncolatáról, a nő és a férfi (apa, társ, fiú) egymást kiegészítő viszonyrendszeréről, a női szerep megélésének módjáról modern korunkban. A vibráló emlékfoslányok, szerteágazó sorsok egymást keresztezve, hol összetartva, hol szétfutva mintegy mozaikdarabkákként illeszkednek be az „élet-keretbe” (egy viszonylag feszes szerkezeti hálóba). A középpontban természetesen a lírai alany személye áll, de mert az anyaszerep már átítatta egész lényét, személyisége egyre inkább összefonódik saját anyja lassan elmosódó alakjával. Gyermekkora emlékképeire rávetítődnek fia gyermekkorának képei; serdülő, majd már-már férfivá érett fia élményvilágát pedig saját léttapasztalatai felől közelíti meg. Az álom síkján megelevenedő múlt és az „itt és most” átélt jelen valósága kaleidoszkópszerű felvillanásokban találkozik; az egymásra vetítődő rétegek mintha egy színes, tarka üveggömbben villódnának a szemünk előtt. Az író filmszerű pillanatképeket hív elő a múltból, amelyek a jelent értelmezik; az emlék- és élmény-rögök mint szürreális valóságalemekek keringenek-szállnak a kitágult téridőben; a természet fölötti és a reális életsíkok montázsszerűen épülnek egymásba.

A regény szinte „felszívja” magába a szerző minden korábbi művének alapelemeit; új megvilágításba helyezi az addig átélteket. Mondhatnánk: *rálátást* kínál a lírai alany egész korábbi életére, aki tudatszűrőjén mint prizmán átbocsátva élményeit, *értelmezi*

azokat. A háttérben kitapintható egyfajta előremutató időszerkezet: a régmúlt, félmúlt történései mintegy előkészítik, meghatározzák a jövőt.

A bevezető álomkép (*Ki ér fel előbb a csobánci hegyre?*) filmszerű eszközökkel vetíti elénk a hegyre baktató kis családot – apa, anya, gyerek hármasságát. Az álmodó egyszerre van kívül is, belül is a történésen: „Oly magasból látszottak a képek, mintha fa tetején ülne. Még köztük volt, aztán már nem. Egy család haladt felfelé a hegyre, menetelük erő kifejtését kívánt. Az apa nyakában ott kalimpált a gyerek, egység voltak a tájban. Mint az összeírásra igyekvő Mária, még szíve alatt a gyermekkel, József és a számár. Itt ők maguk voltak felmálházva.” A látomásban együtt vannak „elhagyottak és elhagyók”: „A hegytetőn, a vár legmagasabb kőszirtjén, szakadékkal maga alatt, ott egyensúlyoz az apa, röpdülni vágyva. /.../ Chagallian a hold közelében, szerelmesen összebitorulva urával az anya. És apa, anya és gyerek, hármasságban, itt és ott. A völgyben. Hegyek háttéré előtt. Szoros egységben, gyereket védőn.” Az álmodó mintegy feloldódik a létidőben; vissza-visszatérő emberi alakok veszik őt körül. Mindjobban kitáguló szubjektuma telítődik velük, mígnem maga is teljesen azonosul a többiekkel (a szemlélet átvált az *ókról* a *mire*): „Képzelet, emlékezet, álmok, fényképek. Másznak felfelé a hegyre. Mászunk felfelé a hegyre. Az *anya* itt hagyta lényé melegét. És a példát. Amíg hordta hátán a föld, csak annyit cipelt, amennyit elbirt.”

Az anya 2006 őszén „üzent” lányának – „ibolyával, novemberben”. S ő sietett haza egymagában a szülői házba. Ott s akkor kezdte írni új regényét, a régi mesék és gyerekkori emlékek társaságában. Ekkorra már tudatosult benne: bár apja s anyja „nem egy kultúrából valók” voltak, s talán nem is illettek össze, mégis szilárd háttérrel biztosítottak gyerekeiknek a legnehezebb időkben is. Lányuk – sorra – valóra váltotta anyja álmait (balettozott, zongorázni, gitározni tanult, énekelt az iskola énekkarában, majd a gimnáziumi leánykórusban; a tanulásban jeleskedett, nyelveket tanult stb.). Apjának is mindenben kedvében járt („apával mindig egyek voltunk”). A zene, az ének szeretete, ami végigkísérte az ő és öccse életét, apjától ered, aki Pápán, az alsóvárosi Anna-templomban gyönyörű baritonjával évtizedeken át elbűvölte a híveket. Az ő ösztönzésére lett a lánya versmondóvá, felvételizett rendező szakon a színművészeti főiskolán; s ennek az érdeklődésének köszönhetően kötődött össze sorsa a híres színházrendezővel.

S most itt van a számvetés ideje. A család egyre szűkül, szülei után immár öccse is távozóban: a mindig vidám, jószívű Elemér már három éve egy amszterdami ápolóházban fekszik, szélütésesen, öntudatát veszítve. „A megoldhatatlan helyzetek áldozata lett.” Mindig hazakészült – és nem jöhetett haza... Felesége, 13 éves ikerfiai és 9 éves kislánya reménykedve vigyázzák életét, s ő nem tud elmenni: „visszatartják a szeretet láthatatlan szálai”. De nem valószínű, hogy valaha is föleszmél. „Egyszemélyes jelenet főszereplői a test mellett megálló családtagok” – mint a Jonesco-drámák hősei.

Az anyai ágtól kapta a család a festészet, a képzőművészet iránti vonzalmat, lehetőséget. A XX. század elején ismert festőművészt, Czencz Jánost követően a családban

immár a harmadik generációban bukkan fel az alkotó kedv, Czencz nagypapa néneje, Czencz Rozina festőnő után. Az író nő fiában bűvópatakszerűen ismét felszínre tört (fest, szobrászkodik, fotózik). Úgy tűnik: Bence művészi hajlamaihoz illő társra is talált: most éli első szerelmét Lilivel, aki grafikusnak készül, esetleg festőnek. 2006 őszétől ő „az addig fiával közös, kettős életük új szereplője”.

A regényben voltaképpen minden, már korábban megörökített életmozzanat felidéződik, de új megvilágításban, s természetesen nem lineáris rendben. Az író nőnek eszébe jut egy téli útja – 30 éve már! – anyjával a Mátrában, „szikrázó fehér hóban”. „Színek, emlékek, képek, toluó érzelmek s mondatok, amiket neki sincs kinek elmondania”, ahogy annak idején anyja szavai is „fennakadtak a magas fenyők örökzöld tűlevelein”. Talán épp ez az emlék készíti arra, hogy élete minden fontos mozzanatát megörökítse s továbbadja fiának, akinek egykor majd nagyon sokat fog jelenteni ez a lélektől lélekig ható „üzenet”. Mert a holtak szava formálni tudja az élők életét. Hiszen minden élet szerves része az előtte haladókének s az utána jövőkének; így mindenki hidat képez személyében múlt s jövő között. A tanúságot tevő, a leírt szóból erőt meríthet majd az ifjú lélek, ha szüksége lesz rá önazonossága tudatának megerősítéséhez. Ez a „lelki-szellemi köldökzsinór” tartja össze és kapcsolja egymáshoz a családtagokat nemzedékeken át; ennek révén áramlanak oda- és vissza az életenergiák; „az utód az előd visszatáplálója, újjászüelője, a jelen a múlt bábája, életre keltője lesz” – amint azt Pálfi Ágnes írja a regényről („*Állj akarattal a rejtett erőkhöz*” – kézirat).

A képzeletbeli „utazás” a téridőben nagyon is konkrét térben zajlik. Az anyja „hívására” útra kelő lírai alany gyönyörködik az aranyló őszi tájban, a Rubljov tiszta színeire fogható ragyogó színpalettában. Tatabányán betér egy kedves ismerős családhoz, akik öccsét nagyon szerették, majd Lovászpatonán, ahol ifjúkorában egy évet tanított, megnézi a kastélyt (amelyben az iskola volt) pompás kertjével, ahol gyakorta tartotta óráit; aztán meglátogatja egykori kolléganőjét-barátnőjét a szomszéd faluban, Vanyolán. „A közös múlt, nem először s talán nem is utoljára, elszámoltatott.”

A pápai ház és kert otthonosan öleli magához. Bár már minden gondozatlan, a virágok a fű között nőnek – az ő képzeletében még most is minden a régi. Mint Kaffka Margit *Színek és évek*ében, itt is újra virulnak az ifjúkor színpompás virágai, szecessziós bujasággal, dúsan illatozva – az orgonabokrok, pünkösdi rózsák, a nárcisz, a babarózsa, a tulipán, a gyöngyvirág; az óriási akácfa mintha most is mézillattal töltené be az udvart. A hatalmas üvegveranda, ahol nyaranta ebédeltek, az udvarra néz, itt keresték húsvétkor mindig a festett tojást a nárcisz zöldje közepén (*Menni és maradni* című fejezet). A leírások is oly elevenek, színesek, érzékletesek, mint Kaffka Margitnál; a tárgyak – dolgok magukba szívták az ízeket – illatokat – emlékeket; a nagy ebédlő még most is a meghitt karácsonyesték fényárjában ragyog. Mint Proustnál Combray, az örök Éden, ahova Marcel mindig visszavágyik, s oda visszatérve felidéződik benne az egész élete.

A számvetéshez természetesen hozzátartozik a realitás, a valóság is, nem csak az ál-

mok. Az 50-es évek megpróbáltatásai, az „osztályidegen” Czencz nagypapa letartóztatása 1956-ban, majd ártatlanságának kiderülése (nem rejtett el robbanóanyagot zalalövői háza padlásán); házkutatások pápai otthonában, beidézések a rendőrségre – s a zaklatások ellenére mindvégig megőrzött egyensúlya. Unokái világhoz való viszonyában mindez nyilvánvaló nyomot hagyott. Jóllehet ezen élmények *tágabb* összefüggéseit, az egész társadalom életére vonatkozó konzekvenciáit gyerekként bizonyára nem gondolták végig, azok mégis hatottak rájuk érzelmileg, s kimunkálták az igazságosság – igazságtalansággal kapcsolatos érzékenységüket. Mátyus Aliz *büszke* családjára, s örzi a szeretet melegét, amit otthon kapott. Szülei, nagyszülei segítették őt abban, hogy életképes legyen egy olyan társadalomban, amely megfosztotta családját a magántulajdonától, s a „teljesebb élet”-hez való jogától.

2006 őszén, amikor október 23-án a szomszéd tévéjéből áradó hang tudósította a belváros csatatérre vált utcáiról, a járókelőkkel szembe menő lovas rendőrökről, a gumilövedékekkel, könnygázbombákkal, vízágyúkkal felszerelt rendőrségről, követni kezdi az eseményeket, s a fiát féltő anya szemszögéből egy, a legapróbb mozzanatokra is figyelmes leírást közöl (*Kezébe venni könyvét* című fejezet). Bence és a barátai vidékről hazafelé útjukon vajon mit csinálnak, ha feljönnek egy metrófeljárón, s harcba botlanak? Hogy számíthatnának erre a belváros utcáin? A hatalom, újra meg akarja az „isten-adta” népnak mutatni, hogy nem ő az úr! „A letartóztatott fiatalok, akik között ott lehettek volna a fia és a barátai is, mindennél nyomósabb érvként szolgáltatják a 'mihez tartást'. A földre lökött, megrugdosott testek, szintén az a korosztály.

A lírai alany – az anyai aggodalom „kutyaszorítójában” – várja haza gyermekeit. Kinn az ablakon: Zuglóban csend és nyugalom van. Oda nem hatoltak be a rémisztő éjszaka zajai. „Most átélte, amit korábban sohase értett. Hogy lehet egy városnak az egyik részén csata, miközben a többi részeken mit se tudnak róla”. Kikapcsolta a tévét; s „mint bűnöket, úgy élte most át az utóbbi idők szép pillanatait – hogy ebből az ablakból tékozlón habzsolta a sose látott színeket, az égét, a nap-keltette sárgát, a nyír, a nyár aranyát és a tűzfal rikítóféhérjét”. Mindez együtt gyönyörködtetően szép volt. De most tudta „hogyan ennek is lehet vége. Ha, akkor mindennek vége. Nem mozdult sokáig, aztán becsukta az ablakot”.

A „gyerekek”, fia és barátnője tavaszát érzékeljük, virul a szerelem otthonukban. Érettségi után Prágába készülődtek, s az anya az „útravaló” mellé odakészítette ágyukra az útikönyvvel együtt Kafka naplóját, Hrabal könyveit, sőt a Svejket is, s figyelmükbe ajánlotta a cseh filmeket. Mindezt úgy, hogy tudta, nekik nem a kulturális élményektől, hanem a szerelemtől lesz Prága feledhetetlen. Gondolatban velük utazik, mikor másnap hajnalban útrakelnek...

Az anya el-eltöpreng rajta: változtatni lenne jó az életén, Pápara hazaköltözni, ott áttelelni, megvárni az ibolyanyílást, s aztán elindulni a Kiskunságba – a tanyáján maradni az őszi hidegekig, vagy annál is tovább. A Dunántúlról az Alföldre és vissza.

Dunaföldvárnál járna át... Míg munkahelye, fia iskoláztatása a fővároshoz köti, nem lehet szó róla. De amikor majd lehet, „Elindul-e? Mozdul-e majd? Csak nem fog úgy járni, mint az öccse? Hogy célba sose ér?”

A zárófejezetek az újjászületés, új életkezdés vágyát, esélyét csillantják fel. „Elképzelte, hogy párja van, párban él és fog is, amíg csak világ a világ és három nap – és el is hitte” (*Elképzelte és elhitte* című fejezet). Miért ne lehetne szerelmes és boldog? Egy régi barátjával találkozott újra össze; „évtizedek óta ismerték egymást, s most eljött az ő idejük. /.../ Egyiküknek se volt ezt kizáró senkije /.../ nem voltak vele útjában senkinek, és nem volt tudomásuk olyan okról, ami ennek gátját szabhatta volna”. A Természet is helyeselte, szinte segítette ezt a kései virágba borulást. A regény kezdőképsorához hasonlóan itt újra álomszerű vízióban tűnnek fel az összetartozás képei. „Az első éjszakan, aminek késő estéjén együtt mentek fel a hegyre, tél volt; s mégis olyan erős fényű csillagok gyúltak ki az égen, nem tehették, hogy ne vegyék biztatásukra szolgáló égi jelnek.” Mintha az égi hatalmak kapcsolták volna egybe a kezüket: „Amikor először hagyták el a hegyet és mentek újra fel, út közben egy templom a dombján úgy izzott a lemenő nap fényében, mintha benn az ő esküvőjük volna.” A mennyei áldás tavasszal se hagyta el őket: az asszony a hegy első mandulavirágaiból kapott csokrot születésnapján; „minden ültetvényük életképes volt és maradt, nem száradt el semmi.” Egyik napon a férfi kaszálás közben a fűben egy fácánfészekben tucatnyi tojást talált; a szomszédban kotlás alá rakták, s a fiókák kikeltek. Megannyi biztató jel: kapcsolatuknak van jövője! De ekkor egy hirtelen-váratlan lehülés elpusztított mindent. Az asszony a férfi születésnapján beteg lett. „Mire felgyógyult, egyedül maradt.” Hiába ment fel embere után a hegyre: már nem volt íze az ételnek; „s mert nem tartotta már őket össze más, csak a testi szerelem” – vége lett hirtelen fellobbant kapcsolatuknak. Később még kapott egy „üzenetet” az asszony: július végén „ott pompázott a ház kisablaka előtt, a mandulafa alatt a kakastaréj virág. Amit ő ültetett...”

Régi életének helyszínén, a tanyáján folyik tovább élete (*Újra férfi nélkül*). „Sikerülnie kell elhinnie, hogy van értelme az életnek egyedül is. Hisz mindig is hitte. Hogy ki lehet bírni érintés és a másik tekintete nélkül. Milyen nagyon sokáig megvolt nélküle.” „Egész nap dolgozott, jó tempóban, megállás nélkül a tanyáján. Elégedett akart lenni a napjával. Magával. El akart fáradni. Jól akart aludni...” *A felejteni nem tudás igazgyöngyei* fejezet a szerelem újra álmódása, a hegyi helyszíneken. Mindenütt égtek a tüzek – az udvaron, a hálósoba vaskályhájában és a műteremben. „Mindegyik másképpen, más hanggal, és más színű lánggal.” S aztán megjelent a párja – „a volt párja, a talán soha többé nem lesz párja, hátha mégis lesz párja”. Egy tágas műteremben meggyújtotta a gyertyákat, amelyek a falra vetítették árnyékát. „Gyönyörű árnyéka volt.” S míg ez az árnyék kivetül a falra, „hiába nincs a másik, mégis van”, dolgozik, világot jár, Párizst és Indiát. És ő, az álmódó, visszavárja. „Alszik és álmodja. Van. Nem hagyta el. Nem tudja elhagyni. Aki nincs, és mégis van, nem hagy el. El se hagy.”

Aki bennünk él, az örökre velünk marad. Aki valaha az életünkhöz tartozott, az személyiségünk része marad mindörökké. A szülei, testvérei, szerelmei, szűkebb és tágabb családja, a fia és aki őhozzá tartozik: az övé. Benne élnek. Így el se hagyják őt soha...

Regények-e a szó hagyományos értelmében Mátyus Aliz könyvei? Inkább talán lírai önvizsgálatnak vagy prózában írt zeneműveknek nevezhetnénk három utóbbi művét, amelyekben legbensőbb titkai tárulnak fel; mindaz, amit az életről, a világról, másokról – szeretteiről – gondol. A trilógiának vissza-visszatérő motívumhálója, már-már zenei szerkezete van; a szürreális álomképek szinte mélylélektani analízissel hozzák felszínre a tudatalattiban lerakódott élményrögöket. S jöllehet sajátosan egyedi életútról van szó, mégis általános érvénye van: voltaképpen minden nő pszichéjének mélyrétegeiben ezek az álmok – vágyak élnek (a szülőkkel – a társsal – a gyerekekkel való harmonikus kapcsolat, az élet rendezettsége). Ahogyan azt *Frida Kahlo* képei is kifejezik, amelyekre a szerző a ráismerő azonosulás élményével utal. *Tehuana önarcképe* című festményén saját homlokára festi rá férje, *Diego Rivera* arcát – mint Felettes Énjét. Kettős portrójuk (*Diego és Frida*, 1929–44.) semmit nem árul el rövid ideig tartó elválásukról – hisz egyik volt akkor is, mint a Nap és a Hold. A betegágyán pedig úgy festette meg magát Frida, hogy halott magzatát köldökzsinórral kötötte magához – ő pedig a kórházi ágyon fekvő anyja fölött lebeg – „ott vannak örök összeköttetésben”, örök összetartozásban. Mint férjével, akit úgy tart karjában, mint egy újszülöttet *A világegyetem szerelmi ölelése* című képén. S bár Diego neki a „mindene” volt, Frida tudta, s azt írta a naplójába: „Diego csakis önmagáé.” Mint minden művész – és minden igazi férfi.

Az *El se hagy* utolsó fejezetének szürreális képsora egy színes, kavargó látomásban fogja egybe az egész családot: mint hatalmas orchesterben ki-ki fújja a maga szólamát. A cséplőgép egyhangú zöreijéből – az Élet köznapi szintjéből – kiválik az apa baritonja; a lírai alany apját látja a feje fölött röpködni, aki újszülötté változva, anyja feje körül pörög sebesen, oázis; mígnem eltűnnek az égben. Aztán emberek körgyűrűjében találja magát: apja-anyja családtagjai váltakozva veszik körül; ő apja mellé kerül; majd a sebes körtáncban hol ez, hol az bukkan fel, s tűnik el mellőle; ő keresi párját, szerelmét – hiába. A kört megszakítani nem lehet. Lassanként „letisztult és egyetlen melódiává egyszerűsödött a zene, már csak Fellini *8 és fél* dallama szólt”, amit mindnyájan közösen énekeltek, s így ő is énekelhette. Ta-ta-ta-ta-tra-ta-ta-a-a és tra-ta-ta-ta-ta-a-a – így, a végtelenségig. Mert a zene nem hal el soha; az Élet körtánca örök, a távozóik helyére újak lépnek.

Ezt az önmaga körül pergő-forgó, mégis spirálisan előrehaladó kört (a mindig a saját farkába harapó élet-kigyót) örökíti meg Mátyus Aliz regénytrilógiájában, sajátosan nőies aspektusból, kiemelve a zenekarból, az ösztáncból a *saját-élet*, *saját-álmok* messze-csengő szólamát.

Mátyus Aliz

Ikon

Ködöböcz Gábor *Megtartó párbeszéde* készítésére,
s, a magának Annát teremtő, Juhász Gyulától ihletetten

Kinyílt a színpad, felhő bodorodott a függönykarikák magasságába, s ott álltak ők, ketten, két meglett ember, magukba mélyedve, várták a felkelő napot. Mit Čapek *A végzetes szerelem játéka*inak Gilles-je az életét kioltó pisztolylövés előtt, őt csak rászédtek, s milyen egyszerű úgy belehalni a szerelembe, hősként. Ha már színpad, hagyományokhoz ragaszkodva meghajoltak, a nap egy sugara csillámlásnyira kiszabadult a hegy mögül, s mintha a pillantásuk egymásra esett volna. Fellélegeztek, hogy végre adódott valami, amit nem kellett kitalálni, eldönteni. A színpad természetéből következett. Meghajlás után elindultak, le a színpadról. Szimmetriában, egymástól középen elválva. Az egyikük jobbra, a másik balra. S ahogy a dobogóról leléptek, újra még pillanatra se szikrázott át a hegyen a nap, elvesztették egymást.

És mintha nem a gravitáció törvényei szerinti Földön történt volna mindez, billegett a kép. Nehezen állt be nyugvópontra, alig-alig. Mint a földet érő hőlégballon kosara. Az, ha nem a talpára érkezik, aztán már keresheti, míg megleli egyensúlyát. Ha megleli. Fel is borul. S akkor egymás hegyén-hátán benne gázpalack, asszony, ember, megtapasztaltam. Ott hemperegtünk, csapódtunk, ütődünk, verődünk egymásnak és a kosár falának, s nyugodtunk meg kupacban, fájdalomban, zavartan. Ott voltam, igen, a kosárban, egy nagy, erős testtel fölöttem. Én, az imént még a magasban útját járó, isteni magasságból szemlélődő. Égi látásból a hegyet otthonosnak, a szép futású völgyet ereszkedőnek észlelő. És néha még a fák csúcsát is érintés közelben tudó. Lehet ez? Fent és lent? És hol a kibírhatóságot segítő, az elviselhetetlenséget enyhítő, emberre mért átmenet?

Volt, nemrég, sok-sok virágzó ág és cinkék. Csöppnyi múlt, hegy s boldogság, pillanatra. A várakozásé. Tavaszban. Amikor a diófa és az aranyeső között, a prés-kő fölött, szobor mögött a völgyön túli hegy kezd a drappokból és barnákból, zöldülve bontakozni. És a cinkék, a széllel, a hóval, a hideggel mit sem törődve, ketten-ketten érkeznek, és játszva felrebbentik egymást, csipegetve a napraforgómagot. Felcikáznak és sárga hasukat egymás felé villantják. Egy ívben átrepülnek a magát még élet nélkülinek mutató bokrosba.

Rajtra készek a rügyek, fakadnak a virágok. A már virágzó mandulák között. És önfeledt az ember, mint Csontváry virágzó mandulafái a hajdani magyar bányaváros házai között. Tavasz. Az enyém. Újra az enyém. Az ajtóablakos szobában. A

ki tudja megmondani, milyen napszakban, amikor a nap és a hold együtt állnak az égen. Mint Van Gogh ciprusa csúcsánál. A hullámzó égben. A hullámzó gabona-táblák fölött. És hogy tudja, ő is, hullámozhat ég és föld, nem számít. Két ember jön benne, zavartalanul, egymásra figyelve, beszélve.

A hegyi tavaszban, előbb csak a birkák, megkergültek. Indultak a hegyoldalnak, időt, helyet tévesztve, alkonyatban. Utánuk eredtem, pedig estközedelett jeleztek, tompuló mozgások, elülő szél. Akkor minket, a hegynek induló birkákkal látva, az északi szél nem hagyott, feltámadt, s körülöttünk nyargalászott kicsit. Úgy megerősödött, befütyült a vaskályha fűtötte szobába, s hírt vitt rólam. Nem volt baj, mert mire az est leszállt, éj borult a hegyre, ott voltam én is, a meleg szobában. És mire a hegy mögött felkelt a nap, az új reggelben kerestük, találtuk, ember, állat, növény, a megújulás lehetséges változatait. A birkák napokig nem kerültek elő, repülő pásztázta be a hegyet, gazdájuk így lelt nyomukra. De semmi által nem hagyta megzavarni magát a serkenés. Ideje volt az éledésnek. Rábízta magát ő is, az időre. S látta, hogy jól tette. Arany bárányfelhők jártak, utaztak égi szeleken. S hagyták magukat kicsike foszlányokká szerteszt borzolni.

A férfiember, aki arra nevelődött, hogy tegye a dolgát, művészember, aki mögött egy életmű áll, de dolgozik napról napra, mert hivatott rá, s ha dolgozik, létrejön a mű, pillanatra mintha maga is kinézett volna magán kívülre. Etette a cinkéket, s vonzotta a tekintet, amiben szokatlan figyelem és türelem uralkodott. S szerelem és elismerés. A nő mindenre képesnek érezte magát, amióta egy álmában a Benedictust hallotta, s egyre hangosabban, ahogy az anyja kiabálja a fia nevét. Rájött, hogy az idő összeért, semmivé lett az anyja halála és fia születése között ott terjengő, legyőzhetetlen nyolc év. Felköltözött a hegyre, s észrevette magán, hogy elkezdte visszatannulni a társként élő emberekre érvényes helyzetek híján elvesztett szavakat. Kacagott magán, amikor észrevette, hosszú, homokos földön telt tanyai múltja miatt, elfelejtette még az iszalag nevét is. Az iszalagét, ezét a mindenre felfutó, az útjába eső növényeket, évek során még a vadrózsát, a meggyfácskát is földre húzó és kipusztító folyondárnövényét. Kiirtásukat kezdve, előbb azokat vagdosta le, amik a mogyorósort nőttek be, összehúzták a bokrok, fák ágait. Aztán a magas fákra, magasra szaladt, liánná változott, karvastagságúakkal kellett birkóznia. Húzta őket, hintázott rajtuk, viaskodott velük, de azok ott fent a fán oly sokfelé kapaszkodtak, nagy kitarás kellett hozzájuk. Végül maradtak a fűben szertefutó iszalagok, ha megtalálta a tövüket, ahonnan indultak minden irányba, ezekkel hamar végzett. Ha olyan erősek voltak, nem bírta metszőollóval, kivágta baltával. Elég volt két tavasz, tiszta lett a táj. Szerette a keze munkája nyomát. A megszabadított, feléledő növényeket. És a hajnalokat, amikor a hegy mögött már ott a nap, s az alkonyokat, a hegyek ölelte völgygel.

Egy napon a hegyek és a völgy hátterével maga mögött, képpé kellett válnia, álcot arca elé tartva, amit meg kellett csókolnia. Kattant a fényképezőgép, meg nézte a negatívot, az előhívott képet, s a rét közepén ülve délutánoként arra várt, abból a gomolyfelhőből, amiből kellene, s minden képi hagyomány szerint lehetne, jelenjen meg az Isten. Tudta, oda várható. Oda kívánczik. Nem jelent meg.

Az album bemutatására a hajón, egy álló hajón, a Dunán, a belső hajótestben került sor. Úgy állt a közönség, előre figyelve, mint egy igazi, tengerjáró hajón, haladási irányban. Csak itt a szertartás méltósága miatt teljes volt a csend, és állt, ki-ki, mozdulatlanul. Négy albumot, kézzel megmunkált, megrajzolt, megfestett lapokat lapozott, fehér kesztyűben és fehér ruhában három nő, s kesztyű nélkül a művész, feketében. Egyszerre lapoztak. Olyan lassúsággal, hogy a lapok nem adtak hangot. Előbb még a szemük sarkából nézték egymást, aztán erre sem volt szükség, megérezték, mikor mozdul a másik. Lapoztak a fehér ruhások, s kint, a nézők között egyetlen nő volt feketében.

A mozdulatok a merített papírú, vastag könyvek testes lapjait átfordították. Nyúltak a kezek, és húzták a levegőben az újabb oldalt, átkísérték nyugvó állapotába, s elengedték. A nézőnek, e pillanattól a következő kézmozdulat indulásáig adódott alkalmá a négy könyv négy mutatott oldalának megismerésére. Újra indultak a kezek, s újra vitték az újabb lapot. A hosszan tartó, lassú lapozás, az oldalról oldalra való erős figyelem, és egyszerre négy könyvre, átszellemült beavatássá lett. Már a kép, a festmény, a rajz, a mozdulatok, a lapok íve, emelkedőben és záródóban, a művész és a lapozó nők, mind, együtt lettek művé, alkotássá, a nézőkkel is egységgé. Zenerész tud ilyen egymáshoz közeli lenni, egymásból induló, egymásra ható hangjaiban. Disszonáns hangjaiban is. És szertartás, mely öröktől fogva folyik, megállíthatatlanul.

A négy könyv, amelyeket most mutatnak és néznek, éveken át együtt utaztak a művésszel. Így került lapjaikra mindig újabb kép, mind a négy könyvbe, egy alkalommal. Ugyanott és máshol, mindig más képek, rajzok, festmények. Ihletből, tenni akarásból. Hangulatoktól, megérzésektől, benyomásoktól megigézve. Mészsi országokban, Indiában, Indonéziában. És Velencében, Velencén. A hőlégbalonok hajnali repülése után, az égi levegő érzékletes nyomaival.

Érintett látó a 41. Magyar Filmszemlén

Hej, darócok, darócok, kiálthatna rám e szókkal harmad unokaöcsém, Czencz József a filmrendező, mert figyelemfelkeltésre a hej-jel kezdődő szóalakulat jó, a többes szám lenne csak kétséges, de rám kiálthatna, mert mást ez a szó-együttes, mit is jelent. De nem ezt kiabálja, hallótávolságból, az Uránia Nemzeti Filmszínházban, ahol ő is filmjével szerepel a szemlén, (címe az íráskezdő három szó), hanem azt, hogy most olvastam a családi levelekben, hogy az anyámnak egy bizonyos Czencz Alice ajánlotta férjül az apámat. De jó! Nyugtázom magamban, de jó, akkor anyámnak köszönhető egy házasság, maga Czencz Józsi, sőt, az ő családja. S mert, mint ahogy annak idején, a két háború között nagy és fontos dolog volt a házasság, mindent jelentett a család, s ezt én, minden ellenkező irányba ható nyomás ellenére sem gondolom másképp, most fordulhatok bátran egyet magam körül a szép Urániában, mert íme, én vagyok, akinek az anyján nem kevés múltott. Család, s családon keresztül menthető értékek, nem anyagi természetűek. Azok, a jogosan szerzett, s jogosan birtokolt anyagiak, akkor, hatvan évvel ezelőtt nem voltak menthetőek. Hátha épp az akkor elszenvedettek miatt, talán most sem lesznek megtarthatók a keveseknek, a joggalalanul szerzetek.

Hihetetlenül gyorsan be kell menni a Csontos terembe, megtelik a nézőtér, s olyan a hangulat, mintha a forgatás még mindig folyna, és pedig az kíváncsan izgalmas, csakúgy, mint a rendezés a színházban, ami az én múltamban – Ruszt mester keze által – gyakran izgalmasabb volt, mint maga az előadás. A körülöttem ülők biztatják a szereplőket, nevetnek rajtuk, helyzeteket előre tudva, mint az adomákat már ismerők, fészkelődve várják, jó a hangulat.

Igen, mert kétezertíz februárjában már mozdulni látszik az eddig mozdulatlan. Kezd feltámadni az emberekben a vágy, hogy ne néma hallgatói legyenek mindannak, amit velük terveznek, s elszenvedői a következményeknek, amit a fejük fölött tesznek. Kész már egyesekben a mozdulni tudás és mozdítani akarás, s erről szól Czencz Józsi filmje, s büszke vagyok a rokonra emiatt. Megmutatja, hogy az emberekben levő hiány következtében, ha akarnak valamit, az nem csak megvalósul, de ki is teljeseedik.

Tibolddarócon egy ember, megtudva – az internet jóvoltából – hogy daróc-falu a Kárpát-medencében nem egy akad (Beregdaróc, Daróc, Homoróddaróc, Királydaróc, Lénárddaróc, Nádasdaróc, Nagydaróc, Panyidaróc, Pusztadaróc, Szepesdaróc, Várdaróc), kigondolja, s azt már nem egyedül, hogy végigjárja őket motorkerékpárral. Az ötlet alakul, egyre komolyabb tervvé lesz, s a megvalósulásba minden elem belekerül, amit széles e hazában a passzívan tartott ember szeretne magának: tenni valamit, ami másnak is jó, amiért őt is megbecsülik. Lelkesíteni és lelkesülni. S mi mást használna ehhez eszközül, ahogy a film ta-

núsítja, használja a szimbólumokat, az emberi hűség és méltóság mutatóit. A tibolddaróciák előkészítik útjaikat a daróc-falvakba, ünneppé teszik érkezésüket, nemzeti színű zászlót visznek és köszöntő levelet íratnak falujuk papjával, amit ünnepélyes keretek között felolvasnak. Misén, istentiszteleten teszik tiszteletüket a más-darócfalusiaknál. Mennek és megadják a módját a találkozásnak, a darócok felkészülnek fogadásukra. Minden darócfalu előszedi – akkora, amekkora van – tudományát, kik is a darócok, királyi vadászok-e vagy effélék, s a durva daróc anyag, hogy kerül velük összefüggésbe. Összeszedik mozgatható, mesélni tudó, vendéget fogadni képes embereiket, a milyen kicsi falvakban is, akárhol a Kárpát-medencében, s mindenütt megerősítik egymást hitükben, hogy egyek, és hogy van jövő. Hát éppen erről van szó. Ennek a tudásnak az ijesztő hiányáról, s íme, a Kárpát-medencében szétszórta falvakban, okot találva az egymást erősítésre, ezt ígéri egymásnak a „darócok”.

Ha hosszabban is szólni engedtetik róluk, a nádasdaróci Vér Istvánt idézem az Erdélyi Gyopár 2009/4-es számából, amelyben *Daróc-kutatók* címmel így örökíti meg a tibolddaróciák érkezését:

„– Honnét jöttök és mi célból? – kérdeztük kíváncsian a csoport vezetőjétől.

– Az Eger és Miskolc szomszédságában fekvő Tibolddarócról, a Bükk-hegység lankás bortermő vidékéről. Szándékunkban van felkeresni a Kárpát-medence minden Daróc nevű települését. Eddig csonka hazánk Darócait fedeztük fel. Eljöttünk megtalálni az erdélyi Darócokat is. Így jutottunk el a Szatmár megyei Pusztaszentkirályi és Királydarócra, majd ide, Nádasdarócra. Innét Székelyföldre utazunk, hogy fölkeressük Homoróddarócot. De van egy azonos nevű település a Déshez közeli Bálványosváraiban szomszédságában is. Utunk további célja a Felvidék és Kárpátalja, valamint a Délvidék egyetlen Daróca.

– További célotok?

– Számbavételük után a Darócok találkozójának megszervezése következik a nyáron, kiindulópontunkon, Tibolddarócon.”

A mozgás nem csak a kis falvakat és lakóikat indította meg, mozdult a darócsága által nem, de szakértelme miatt érintett értelmiség is. Asztalos Lajos Kolozsvárról az Erdélyi Gyopár szerzőjének, Vér Istvánnak válaszol, s szakavatottá tesz a daróc név eredetét illetően.

„Bár a 'durva, vastag posztó' jelentésű daróc szavunk és a Daróc helynév külsőre azonos, meg kell különböztetnünk őket, mert különböző jelentésűek és eredetűek... A... helynév köznévi előzménye ... a szláv eredetű régi magyar foglalkozásnév, a daróc, darólc 'olyan vadász, akinek vadbőrnyúzás, szíjhasítás és kürtnek való vadtulokszarv-levétel a feladata'. ...Azokat a vadászokat nevezték így, akiknek az említett tevékenység volt a foglalkozásuk. ...A magyarul 'ragadozó állat, madár'

jelentésű cseh és szlovák dravec-ből származik. ... A Daróc nevű településeken királyi szolgálatban álló vadászok, darócok (vadfogók?) laktak. Innét a nevük. Ezek a vadászok hegylábaknál, az egykori nagy erdők szélén tanyáztak, és e helyeken jöttek létre a Daróc nevű települések. A XX. század elején, a Magyarország területén fennmaradt – de még így is számos – Daróc nevét megkülönböztető előtaggal látták el.”

Végignéztük a daróc-falvakat, a megvalósult találkozót, s ahogy felállunk, látom, csupa filmből ismerős arc ül a nézőtéren, családostól, ismerőseikkel, barátokkal. S hogy nem csak a film megnézéséért vannak együtt, hogy munkájukat folytatják tovább, mutatja, hogy a Csontos terem ajtajánál Kuratórium aláírással papírlapot kapnak kezükbe a kifelé igyekvő nézők. Rajta cím helyett Wass Albert idézet: „Valom, hogy a gondolat szabad, mert hazám ott van a Kárpátok alatt és népem a magyar...”. Aztán pedig: „A Tibold Darócai alapítvány számos patrióta céljai között a 2008-2009-es évben zászlajára tűzte a történelmi Magyarország területén található összes testvéri magyarlakta daróc nevű település felkeresését, néprajzi értékeik, kultúrájuk, közös történelmük felkutatását, feldolgozását. Az útról, az eseményekről fotóalbum és fotókiállítás, útikönyv, dokumentumfilm készült illetve készül. A film bemutatójára a 41. Magyar Filmszemle teremtett lehetőséget. Céljaink megvalósításához köszönettel vesszük meglehetősen szűkös anyagi lehetőségeink erősítését. Bankszámlaszám: 11734107-20119258.”

Mondhatnám úgy is, minden a helyén. A tibolddaróci és egyéb daróci emberek fejében, szívében, a filmben. De hozzátehetem azt is, hogy volt valaha minden a helyén nem csak bizonyos emberek fejében és szívében, hanem a valóságban is. Abban az időben, amikor Czencz Alice férjet ajánlott Czencz József anyjának. S erről az időszakról és erről a világról szól Péterffy András, egykori Eötvös-kollégista, tehát kollégista-társ filmje, a MOZGÓKÉPREGÉNY, *A Korbuly család XX. százada* c. dokumentumfilm.

A Mozgóképregényben – Korbuly-amatőr filmek felhasználásával – megelevenednek Weiss Mandfréd csepeli gyárából a Korbulyok, Korbuly Károly és János, testvérek, s általuk a feltaláló, a vezető műszaki értelmiség és életük. A gyári, a családi, a telepi. Mert Weiss Manfréd a gyára közelében telepítette le mérnökeit, hogy mindig kéznél legyenek. Ők pedig nem csak a gyár érdekeit szolgáló konstruktivitásukra büszkék, hanem arra is, hogy a gyár munkásai úgy kerestek, hogy minden család házat épített belőle magának, ebből épült fel Csepel. S büszkék a feleségeikre, a módra, amit a családnak biztosítani tudtak, a családi életükre, s amit, ahogy a gyerekeikbe neveltek, s nekik juttattak. Ahogy a nagy család, a kiterjedt rokonság együtt töltötte idejét, s ahogy játszottak, bolondoztak, színész-

kedtek a 8 és 16 milliméteres filmekben, s ahogy beálltak a filmező Korbuly jeleneiben. És ahogy autóikkal a világot járták, mert az élet természetes tartozéka volt az is, a pihenő, nyaraló, utazó hetek, napok.

Micsoda szívdobogást kap a magamfajta egy ilyen filmtől, akinek az egyik legkedvesebb képkockája marad a kislány, aki a már nem a budai hegyen villában, hanem egy belső erkélyfolyosós házban élő nagymama után, erkélyt söprése után úgy fordul be a lakásba az amatőr képkockákon, büszkén maga elé csapva a lapátot, hogy még nevetve vissza is néz, s örül, mert elvégzett valamit. S mint akinek a bátyja, aki szintén műszaki értelmiségi, s minőségben nem rosszabb a Korbulyoknál, legalább egy film erejéig élhet lelki szemei előtt egy olyan világban, amelynek életgyakorlatában és stílusában meghatározó a konstruktivitás és a méltóság.

A Korbuly leszármazottak ugyanúgy ott ülnek a mozi nézőterén, a MOM Palace mozi nézőkkel jól megtelt termében, mint ahogy az az Urániában volt. Nekik sem mindegy, hogy ők Korbulyok. Még így sem, még ma sem, ők is készülnek valamire. Egy anyai ágon leszármazott, ahogy eszmélt, s ahogy beérett – egy neki is a nagymamától megadatott – nevelés, felvette a Korbuly nevet. Büszke elődeire, s a folytatójuk akar lenni. Tudja róluk, hogy olyan szakemberek voltak, akik a kor kívánalmait megelőző gépek megtervezésére és gyártására voltak képesek. A villamos makett, ami tőlük maradt, s aminek elkészítéséhez az ős megtanulta a mesterségeket, a fa, a fém megmunkálásához szükségesséket egyaránt, egy háborúban kiégett fővárosi lakás egyetlen megmenekült darabja volt, mert azt féltették, s azt rejtették fémládába. Ismeri a csepelieket, akik hálával emlegetik a gyárat és a Korbulyokat, akiknek idejében építkeztek, s gyári munkásként öntudatosak lehettek. S megőrizte az egykori Korbuly-családokra jellemző tudást, az asszonyok fontosságát a családban. Akiknek köszönhető a minden konstruktív gondolathoz alapot adó családi élet, a gyerekek nevelése, s általuk a jövő.

Biztató Péterffy András filmje. Egy kicsinyke lány, családtag, leszármazott, a Korbuly nevet felvevő fiatalember kislánya, nézegeti a villamos-makettet, s megszólal, valahogy így: Apa, csinálj hozzá sínt, hadd járjon. S e pillanattól kezdve nem kérdéses, Péterffy András nem csak a filmjével mozdít, maga is mozdul.

Vitéz Ferenc
Debrecen

(Seres Géza fotográfiájához)

A két torony mögül hogy feldereng
 egy prédikátor szó nyomán a csend,
 tekints reám, Uram, hozzád esend
 egy szél sodorta hang. Amíg kereng
 a tér közén, a metszett köveken
 egy rőt hiány, belészűkül szemem,
 s a némaság már fáj is idebenn,
 mikor helyet cserél a fent s a lent;
 ezüst pitykéken lassú fény terem
 dióbarnába vénült jelmezen.

Tövisbe tévedt, ártatlan kezem
 serkenő vérű szárnyakon mereng,
 s a csöppje ott maradt a tollhegyen
 – üzentem én arany levéleren,
 elfújta szél szavam. S az életem,
 reményt keresve gyémánt éleken,
 hiánytól hiányig ma szertelen
 mondatokban űz át az éveken;
 egy angyal végig itt maradt velem,
 hallgatott bennem észrevételen.

A két torony mögül, hogy feldereng,
 s egy tölglevéltre ül reá kifent
 pírral most a hajnal nesztelen,
 imádkoznák. A címert térdelem,
 az égbe nézve, bünt nehézkedem,
 círommal díszítve képzelt selyem
 palástot kéklő báránkönyyeken;
 míg az árnyékomat még fölveszem,
 mélyből rekedt harangsírásba reng,
 ha megtalálja bent magát a rend.

Szép volt magyarnak

(Holló László festőművész emlékére)

Szép volt magyarnak. Forró arcán
 szikrát gyújtott a keleti szél.
 Szomorú országot kapott,
 de nem adta volna semmiért.

Táltosi, mély szemmel ámult
 kivirágzó, csupa gyászson;
 ostorrá lett ő is, úr lett
 átkos lelkifurdaláson –

mint Bartókok s Ady Endrék,
 kiket megillet példaszó.
 Úszott lelkünk horizontján:
 viharban táncoló hajó,

makacs hitéhez ocsúdva,
 tépetten, méltóságosan.
 Olyan volt, mint a bor, ha forr,
 s mint kamasz varázsló, olyan.

A szélnek ő adott erőt,
 hogy fújjon át hitet hazán.
 Elfutni nem tudott soha,
 szép volt magyarnak. Szikra tán.

Holló László aktot fest

Elrejtettem neked egy ölelés
emlékét a galamb színű vállon.
Azt szerettem volna,
szálljon hét világot át a vágyad.

Odafestettem a lány nyakára
azt a pillanatot, amikor magadra
ismertél a csöndben, s hadra
szólítottál hajnali fűszálkatonákat.

Azt, amikor meghallottad
a fecske szavát, s hogy az
angyalok hazátlanak, tudtad,
csak a szemedben, abban a tiszta
gyémántgödörben lelhetnek otthonra
nálad, s újaid puha álmú bögyéről
odaszállnak illó harmatként
galamb színű vállára a lánynak.

A lány nyakán az ajkad
megismerte a felejtést. Pedig
még emlékezett minden ízére,
a csóknak. A titkok hús mámorát
mint szellőt hagyta rajtad,
hogy bolyongj át reggelig ezüst
szérűket és bíbor tisztásra lelj,
kóstold a kökörücsin borát,
szerelmes rigóval énekelj halált
és gyermek moccanását rejtsd
katicabogárként számócalevélbe.

És a csokorra is emlékezett, amit
szedtem helyetted, hogy a rózsák
tövises szára az emléked legyen,
amikor átvágsz a zord szirtű, óriás
hegyen, furfangos kislegényként világ
végére kergetve sárkányt, lovadon
táncoltatva azt a barna szemű
paraszt-királylányt, akinek megígérted
hogy egyszer az övé lesz a szirmok
ébredő moccanása. S gyásza is övé lesz,
amikor összenő a méhek tánca
az avarban a hóval.

A lány mellére odafestettem
a tekinteted. Hogy anygalt keres
és tüzet, parazsat védve tenyérben,
álmnyi fényben kószálva csillagok,
szivárvány szárnyú pillangók között.
A lány melle pille szikkadt színébe
öltözött, hívta a kezed, parázstól sebes
érintésedet billogként viselve
dobogó bőrén.

S az ölet is festettem a lánynak,
pőrén, vigyázva, el ne rontsam rajta
azt a pillanatot, amikor egyedül
maradt, de mint méhek zümmögtek még
felé a szavak, hogy a mézért cserébe
megkapja mind a hét világot,
álmot láthat túl a nagy hegyen,
s várhatja, hogy fáradt vándorok
tündére legyen; megigézhet felhőt,
virágzó cseresznyeágra s frissen
hantolt sírra nőhet rá az árnya.

Szemét takarja a lány. Az ölelés
emléke nem a galamb színű vállon, nem is
a megcsókolt nyakon, nem a mellén
fut alá, dobogó bőrén, s nem is a fedetlen
szemérmén tündöklük párafényként,
hanem tekintetében bujkál
a csókod.

Próbálom odafesteni szeme titkát
egy falevélre. Egy tüskére a rózsabokorban.
A csöndre, amit magával hozott
és ott hagyott a karszékre dobott
szoknya fodorban.

Egy kortynyi savanyú borban is ott
van ez a csönd.

Férfi táncol holddal

(*Akik mindig elkésnek – Közelítések Kodály Zoltán Ady Endre versére írott kórusművéhez.*)

Kedves Tamás emlékére

„Isten okos könnyének”
hívta a költő.
Máig siratja ének,
egy emberöltő.

„A föld nehéz fénye” volt,
fájva ragyogni.
Megszüntetni a seholt
s napot lobogni.

Zsoltárok alázatát
lüktetik dalok.
Gyökerek muzsikáját
őrzik angyalok.

Ajkakon rontó átok
helyett forr fohász.
Bánatra férfi táncol
holddal szent lován.

Lassú lépések az időben.
Halkan csábulunk
bele az éjszakába.

Fáradt gyász hangja szól időtlen.
Sár nőtte utunk,
nagy ölelésünk árva.

Bánatra férfi táncol holddal.
Verekszik a mély az éggel,
a csend a vad rettenéssel,
botos fájdalom a vérrel.
Bánatra férfi táncol holddal.

Talpa alatt jajt izzad a föld.
Ropja súlyos, nagy mesénket,
s ahogy álmainkra ébred,
magyar sorsunk széppé éget.
Talpa alatt jajt izzad a föld.

Bánatra férfi táncol holddal.
Miként tengereknek árja
zúdult rá az egy világra,
azt a bárka-táncot járja.
Talpa alatt jajt izzad a föld.

Megcsendesedik lobbant lelkünk.
Mint a vén avar,
meghalunk a fák között.

Nekünk itt már nincs semmit tennünk.
Minket ég akar,
csillag húrjához kötött.

Zsoltárok alázatát
lüktetik dalok.
Gyökerek muzsikáját
őrzik angyalok.

„Isten okos könnyének”
hívta a költő.
Máig siratja ének,
egy emberöltő.

Tóth-Máthé Miklós

Én, Károli Gáspár

Monodráma (részlet)

Szín: Megosztott színpadi tér. Oldalt szószékre emlékeztető pulpitus, templomi helyszínt jelezve, amíg a szintér nagyobbik része Károli Gáspár dolgozószobája. Háttérben írópult, középiütt vaspántos nagy láda, más helyen téka könyvekkel, melyhez odatámasztva egy kis csuhébaba. A sarokban dikószerű fekvőalkalmatosság, vászonvarrottással letakarva. Közel hozzá kis asztalka, rajta cserépkorsó, cseréppohár, körötte két díszesebb faragású szék.

Történik: 1586–1590 között.

*Kezdekör a 65. zsoltár első verse kórossal: „A Sionnak hegyén
Úr Isten...”*

Azt az időt, amit a magánember kölcsönbe vett a fordítótól, vissza is kellett, hogy adja. Napjaimat ismét csak a megszakítás nélküli munka töltötte ki. Közben mind sűrűbben került szóba közöttünk a nyomtatás dolga is. Pelei János listát készített azokról a kálvinista főurakról, tehetősebb polgárokról, akikre jó reménységgel számíthattunk a költségeket illetően. Ecsedi Báthory István, Felsővadászi Rákóczi Zsigmond, szerepeltek első renden ezen a listán, de követték őket számosan mások. Mágóchy Gáspárt azért nem említhetem, mert megholt közben, így ő már csak odafentről nézhetett rá a Biblia ügyére, melyet annyira a szívéen viselt. „Előbb azonban kedves barátom uramék, kegyes segítőim, találunk kell egy jó tipográfust, aki vállalja ezt a nagy feladatot. Ifjabb koromban Debrecenben nyomtattam ki a Két könyv című munkámat Török Mihály által. Úgy hallottam, nem él már, de bizonyára akad ott olyan jeles tanítványa, akire számíthatnánk.” Úgy terveztem hát, hogy erről megbizonyosodni elmegyek Debrecenbe, de aztán ebből az utazásból mégsem lett semmi. Ugyanis jövevény érkezett a házamba, nagy termetű, vidám tekintetű férfi, aki pártfogónktól, nagyságos Rákóczi Zsigmondtól hozott levelet. *(Pecséttel leragasztott levelet bont ki, olvassa.)* „Miután tudomást szereztem arról, hogy Károli uram dicséretes munkájának már a végéhez közeledik, gondoskodni kívántam egy tipográfusról is, aki a teljes magyar Szentírást kiszedné. Erre a feladatra Manskovit Bálint uramat ajánlanám, aki már eddig is sok

jó szolgálatot tett egyházunknak. Göncsel szomszédos vizsolyi birtokomon van egy házam, amit jó szívvel bocsátok a nyomtatóműhely számára. És mivel Manskovit uram szerint az ólombetűk igencsak megkoptak, Németországból hozatok újakat, mert akarnám, hogy a Biblia küllemében is hasonlatos legyen belső tartalmához. Ugyancsak Némethonból hozatnám a szükséges papírmennyiséget is. *(Összehajtja a levelet.)* „A legjobbkor érkezett, Manskovit uram, hiszen most már valóban a szedésre irányítjuk a figyelmünket, habár a fordítási munkának egy tetemes része még hátravan. De azt gondolom, ha előbb kezdjük meg a tipografálást, az engem is nagyobb serénységre buzdít. Mikorra tervezi Vizsolyba jövetelét?” „Nem halogat már soká, a jövő hét áthurcolkod Galgócról. Nem esik az nehézség, úgyis el akart már szabadul onnan. Az nagyszombati pópista műhely okoz igen sok bosszúság, míg a papok eléri Rudolf császárnál, hogy az nyomdám betiltsa. Akkor hív nagyságos Rákóczi Zsigmond Eger, és ez munkára felbízta.” „Kegyelmed német?” „Őrizz attól Isten! Rokonság sincs senki azon erőszakos nemzetség. Lengyelhonból vándorolt ki, Krakkóban tanulni az tipográfiát sok évvel ezelőtt. Lengyelhon a hazám, Magyarföld adni otthon nekem, hol itt hol amott... Hajaj, sok hely bebarangol ez ország, míg ér ide Gönc. Kegyelmed vette észbe, hogy kicsinyég keresgél helyes magyar szó? Igen nehéz ez nyelv, tanulni sok év, de megtanul, ha még egyszer ennyi év... Azonban csak beszéd ilyen, nyomtatás jó... Ott a betűt helyesen rakosgat...” „Úgy legyen, mert a magyar nyelvű teljes Szentírásnak hibátlanul kell elkészülnie.” „Azon igyekez majd, vigyáz minden szó... Kegyelmed csak legyen nyugalomban... Az szép és nagy munka, benne hiba semmi se...” Nem állítanám, hogy megnyugtató Manskovit uram, de a bizalmat nem vonhattam meg tőle. Hátha valóban igazat szolt, és a tipografálásban jobban közelíti meg a mi nyelvünket, mint az élő beszédben. Bíznom kellett ebben!

(Ének, zsoltár.)

Anno 1588 májusában asszonyom egy leánygyermeknek adott életet. Anyja után a keresztségben az Anna nevet kapta. Az én Istenem megint kegyes volt hozzám, hogy a vén fát is megajándékozta új hajtással, ezáltal is hitemet erősítve, és még inkább serénységre buzdított Szent Bibliája dolgában is. Erre nagy szükségem is volt, mert a fordítás mellett a korrektúrákat is javítgatnom kellett, igaz, abban segítettek a munkatársaim is. Volt azokkal vesződés bőven, mert Manskovit

Bálint minden fogadkozása ellenére temérdek hibával dolgozott. A friss korrektúrák szállítását Gönc és Vizsoly között Pelei János rektor uramnak néhány ügybuzgó deákja végezte el. Köztük egy Szencről jött ifjú is, akit Molnár Albertnek hívtak. Jó eszű, érdeklődő fiatalember, akivel olykor én is szívesen elbeszélgettem. Leginkább a fordítás dolgát tudakolta tőlem, arra kíváncsian, hogy mennyiben ragaszkodom az eredetihez. „Ha szó szerint adnám vissza, úgy az a magyar fülnek nehézkes lenne, idegen. Hozzá kell hát igazítanom a mi nyelvünkhöz, de anélkül, hogy az eredeti értelmét megcsonkítanám. Itt van például egy kicsiny részlet Ezékiel könyvéből, mely így kezdődik: *»Az elveszettet megkeresem, az eltévedtet visszaterelem, a sérültet bekötözöm...«* Mit gondolsz, amice, csak az elveszetre hány szavunk akad még?”

„Több is! Eltűnt, elkóborolt, elkallódott, elbitangolt, elkalandozott...”

„Úgy van, amice, jól vág az eszed... De ide mégis csak egyet írhattam, a legmegfelelőbbet, ami leginkább belesimul a szövegbe. Ha az elbitangoltat, vagy szelídebben az elkóboroltat választom, az már nem ugyanaz. Vétkezéséget is feltételez, nem csupán gyámoltalanságot, mint az elveszett. Érzed hát a szavak erejét és azok szépségét? Bizony, kedves fiam, nekem a Biblia lefordítása nemcsak a hitemet, de a magyarságomat is erősíti.”

(Ének, zsoltár.)

Egyik nap a tipográfus segédje érkezett lovon, és alig ugrott le, már kiáltotta is felém. „Katonák vannak a nyomdában, prédikátor uram, és valamit igencsak keresnek! A mesterem üzeni, hogy jönne át rögtön, mert egyedül nem tud szót érteni velük!” Azonnal kocsira ültem, Bálint, a kocsisom üzte, hajtotta a lovakat. Manskovit ott várakozott a műhely előtt, és alighogy megtorpantunk a kocsival, sietett is elibém.

„Ránk jött ebadta német, nagy szükség most kegyelmed, hogy tenni valamit. Ezek itt csak lökdös engem és kérdezget, mintha lenni egy lótolvaj.” Bementem a műhelybe, és a katonáktól a parancsnokuk felől érdeklődtem. Odairányítottak a kapitányukhoz. „Megismer, herr Prédikant? Emlékszik még rám?” „Emlékszem, kapitány úrral már történt találkozásom. Tállyáról jöttem át Göncre, amikor megvizitálta a ládámat. Amint látom, most egy nagyobb ládában kívánna kereskedni.”

„Nem csak kutatási paranccsal érkezünk, hanem Ernő főherceg egyenes leiratára be kell zárunk a nyomtatóműhelyt. Ugyanis a tudomására jutott, hogy itt tilalmas irományokat nyomtatnak ki. Nevezetesen

az Ónaptár szerinti kalendáriumot, amit pedig a mi felséges urunk, Lipót császár rendeletileg megtiltott, és elrendelte, hogy csak az új naptár szerinti kalendáriumot szabad terjeszteni.” „Miféle kalendáriumot emleget, kapitány úr? Itt nem nyomtatnak mást, csak a teljes Szentírást magyarul.” „Lehet, hogy herr Prédikánt így tudja, de nekünk másról is tudomásunk van. Nem tehetek hát semmit. A parancsot meg nem másíthatom.” „Emlékszem, kapitány úr, hogy azon az út menti találkozáson nemcsak a császár tisztjét, de a lutheránust is megismerhettem. Luther Márton tanainak követői pedig nagyon közel vannak a Kálvin tanításait vallókhoz. Ezért most nem a katonák parancsnokához, hanem a lutheránushoz fordul egy kálvinista prédikátor. Alázatosan és megtörten kérem, ne zárassa be ezt a nyomtatóműhelyt.” „Mint lutheránus nem záratnám be, de mint a császár kapitányának kötelességem. Hanem herr Prédikánt, a tiltott kalendáriumot nem találtuk meg, bárhogya is kerestük. Ezért most újabb utasításért kell mennem. Javallnám hát, hogy ez idő alatt, amíg a másik parancsolattal visszatérünk, intézze el bölcsességgel ezt a dolgot. Megértett engem, herr Prédikánt?” „Megértettem, és köszönöm, hogy a császár kapitánya felett mégiscsak győzedelmeskedett Luther Márton követője.” Miután a tiszt és a katonák elmentek, kérdőre vontam Mankovitot, hogy a Szentírás munkálatai mellett valóban kinyomtatta-e a tiltott kalendáriumot is? „Ő csak néhány nyomtatni ki, igazán csekély az szám... De hát mit tenni szegény tipográfus, ha van csak aziránt kíváncsiság, az új nem kell senki...” „Van még azokból?” „Kevéske a számuk, magam sem tud...” „Hol rejtette el azokat?” „A szomszédos háza... Van neki jó pince...” „Mit tett hát kegyelmed, Mankovit uram? A szent könyv elkészültét veszélyeztette néhány pénzdarabért? Júdászként árulva el a mi dolgunkat? Hiszem, hogy nem, csupán megrontatott önmaga kapzsisága által. Elfelelte nekünk tett fogadalmát, miszerint csak a Biblia munkálataira tekint. Ismételten kérem hát kegyelmedet, hogy amíg a mi szolgálatunkban áll, csak a Szentírás szedésére fordítsa a figyelmét, és minden egyébtől mentes legyen! Azokat a tilalmas kiadványokat pedig égesse el.” Még aznap levelet írtam nagyságos Rákóczi Zsigmond úrnak, és arra kértem, járjon közbe ügyünkben a császári udvarnál. Ne engedje, hogy a földi hatalmasságok akarata, mint zsendülő vetést a jég, elpusztíthassa Isten dicséretére szánt nagy vállalkozásunkat. *(Zsoltár.)*

Rákóczi Zsigmond elérte Ernő főhercegnél, hogy a nyomtatóműhelyt ne zárassa be. Gyermekei lélekkel örültem ennek, de sokat próbált

szívemet megviselték az események. Több alkalommal is rosszul lettem, és a doktor a pihenést javallotta Annámmal is egyetértve ebben.

„A vándor sem pihen meg addig, amíg útja végéhez nem ért, és nem tehetek egyebet én sem. Csak az Isten addig éltesse, amíg a Bibliát befejezem, utána kész leszek meghalni és a Krisztushoz költözni.”

És amennyire tudtam, siettettem a munkát, pedig sokszor éreztem a szívem tiltakozó dörömbölését. Leginkább akkor, ha az éjszaka csöndjében a papír fölé hajoltam. A kezemet rátéve csitítottam ilyenkor, ahogy a túlhajsolt lovat ütögeti, simogatja a gazdája, hogy tartson még ki és ne essen össze a célig.

(Zsoltár orgonakísérettel, ezalatt Károli felveszi papi talárját, elindul, felmegy a szószékre, kezét ráhelyezi a Bibliára.)

Azután elérkezett végre azon idő, Istennek hála ezért, amikor a tollat letehattuk. Az elmúlt esztendő annó 1590 kora tavaszán négy esztendei megfeszített munka után bevégeztük a Szentírás magyarra való teljes fordítását. A tipográfiai, kötési munkálatok – ez utóbbit Endner Mihály uram kassai könyvkötő végezte – rá néhány hónapra, július 10-én fejeződtek be. Ekkor adta át nekem Manskovit Bálint a Biblia első mintapéldányát a vizsolyi nyomtatóműhelyben, ahová mindenki nem férvén be, az udvaron várakoztak arra, hogy megtekinthessék. Prédikátortársaim a Kassa-völgyi traktusból, gönci, vizsolyi és környékbeli reformáltak. Olyan áhítattal álltak ott, mintha istentiszteletre gyűltek volna egybe. Ezért is éreztem indíttatást arra, hogy már a magyarra fordított Bibliából olvassak fel nekik egy részletet Ézsaiás könyvéből, melyet arra a napra emlékezéssel most is felolvasok. *(Kinyitja a Bibliát, olvassa.)*

„Mert nem az én gondolataim a ti gondolataitok és nem a ti utaitok az én utaim, így szól az Úr! Mert amint magasabbak az egek a földnél, akképpen magasabbak az én utaim utaitoknál és gondolataim gondolataitoknál! Mert mint leszáll az eső és a hó az égből és oda vissza nem tér, hanem megöntözi a földet és termővé, gyümölcsözővé teszi azt, és magot ad a magvetőnek és kenyeret az éhezőknek: így lesz az én beszédem, amely számból kimegy, nem tér hozzám üresen, hanem megcselekszi, amit akarok, és szerencsés lesz ott, ahová küldettem.”

(Beecsukja a Bibliát.) Testvéreim, most, amikor visszaneztem az elmúlt esztendőkre, ti is úgy érezhattétek, hogy szinte minden szavam mögött ott volt a Biblia. De hát ez így természetes, hiszen minden érte történt, és vajon lehet-e nagyobb öröm ebben a szétszakított országban, mint a magyarra fordított teljes Szentírás? Az a szent könyv, melyhez bármikor

tanácsért fordulhattok, és az anyanyelvünkön válaszol nektek. Nem háborút, de békeséget, szeretetet üzen, haláltól rettegőnek bátorítást. És hitet, ami nélkül esendőbbek vagyunk a kisdedeknél. Isten szava magyarul. Nem részekben, hanem egész teljességében immár. Az első, amit reményeim szerint számos kiadás fog követni, amíg eljut minden magyar reformálthoz. Olyanokhoz is, akik ma még csak nézni tudják ezt a könyvet, mint a képeket. Mert nem értik a betűt, olvasni nem áll módjukban. Ezért ha le is van fordítva a teljes Szentírás, ma még csak azok értik, akik tudnák olvasni deákul is. De bizakodom abban, hogy egyszer a pór nép is okul majd belőle. Azok, akiknek oly sokat köszönhetek, mivel a beszédükre figyelve sok szép szavukat, kifejezésüket felhasználtam a fordításban. Mely fordításomról éppúgy jó reménységgel vagyok, hogy lesznek majd tudós követőim, akik mindinkább tökéletesre csiszolják azt, ami maga a szent tökéletesség. Mert jól tudom én, hogy minden igyekezetem ellenére is tévelyegtem olykor a munkálatokban, nem találva a célt, de csupán emberi gyarlóságom bizonyossága ez. Mindazonáltal azok, akik máris böcsmérőn tekintenek erre a munkára, hiszen amiképpen a testet követi az árnyék, úgy a jó cselekedetet is követi az irigység, nem tudnak áskálódásaikkal az örömömbé ürmöt keverni. Inkább arra inteném őket, hogy isteni félelemmel olvassák a magyar nyelvre fordított Bibliát, és közben gondoljanak hálás szívvel azokra a hűséges segítőimre is, akik végig mellettem álltak. És gondoljanak tisztelettel azokra a jámbor uraságokra is, akiknek segítségével a magyar Biblia elkészülhetett. Közülük ki többet, ki kevesebbet áldozott erre, de mindnyájan a lelkemre kötötték, hogy sehol se írjam le a nevüket. Elég, ha be vannak írva az Élet Könyvébe. Úgy cselekedtem hát, ahogy magamat sem tüntettem fel fordítóként az első oldalon. Mivel az ajándékozó nem hivalkodik. Mert én arra gondoltam, testvéreim, hogy szabad mindenkinek az Isten házába ajándékot vinni. Van, aki aranyat, ezüstöt, drágakövet visz tehetősége szerint, de én ilyenekkel nem rendelkezem. Mégis a legtöbbet viszem, amit vihetek, magyar nyelven az egész Bibliát.

*(Befejező zsoltár a 89. első verse: „Az Úrnak irgalmát örökké éneklek...”
Az ének alatt Károli Gáspár lassan ki.)*

Vége

Részlet a szerző *Tűz és kereszt* című történelmi drámákat tartalmazó, Debrecenben hamarosan megjelenő kötetéből.

Ószabó István

Válasz-vers

Amim csak van a világon,
amit írtam, odaadnám,
fölkínálom „örök áron”;
meghidegülő szívemet,
a tavasz fagyosszentjeinek.

Ősidő felszabdalt földje,
csak egyedül, édes hazám,
amit én kaptam örökbe,
kenyér-adó anyaföld, te,
téged nem adlak senkinek.

Amim csak van a világon,
amit írtam, odaadnám,
fölkínálom „örök áron”;
meghidegülő szívemet,
a tavasz fagyosszentjeinek.

Kettőnk nagy csendje

Poharunkba falevelek esnek.
Elállt szavam; jaj, milyen nagy csend lett.

Nézek, mint mágikus jelekre:
borítódon „Alföld”, „Nagyvilág”,

túlcsordult poharunk nyoma,
hol telő, hol fogyó hold gerezdje,
borfolt-karimák.

Lapozom tegnapunk lapjait. Iszom megint.
Rájuk tett öblös üvegkönny-kelyheink:
a csend, kettőnk nagy csendje.

Szemmel vertek

Görömbei Andrásnak

Lombjai hullnak, hó hajunk.
Ránk árnyul rossz időnk borúja.
Kocsinkat nagy szemű eső veri.
Fogaink lekoptak.
Törnek szánk cserepei.

Nem vettem
semmit.
Ezt a földet,
ennyit,
magamnak.

Hol tanyázzak,
ezt a házat –
legyen hol lakjak.

A Szamos nekem ennyi,
ez a holtág.
Ady csonka holdja,
nekem Magyarország.

Nagyváros –
nap nem volt,
egy napom
se benned
húsvéti, tiszta,
feltámadásos.

Átkot mondok,
nyelvből eltűnt szavakat:
hogyan szemmel vertek.
Sem a föld nem volt jó,
sem a mag.

Lombjai hullnak, hó hajunk.
Ránk árnyul rossz időnk borúja.
Kocsinkat nagy szemű eső veri.
Fogaink lekoptak.
Törnek szánk cserepei.

Gyöngykavicson

Gyöngykavicson
sétám, pásztázó kamerát:
föl egy baglyot se keltsek,
százéves fák.

Hol „*nemzet süllyed el*”,
s még kincsként csörög
minden léptem,

temetem
népem,

magzatot,
holt földeket,
magam.

Hol „*nemzet süllyed el*”,
szívem gyászszalagot ölt,
átvágok a névtelen hanton.

Temet
szavam.

Világósz szele fúj

Megy az idő.
Száll az idő.
Fúj a világósz szele,
laboda levele.

Elámíthattak szavak.
Elámíthattak
kihívó szemek, szeretők.
Rászedtek, lehet.

Megy az idő.
Száll az idő.
Világósz szele,
világósz szele fúj,
laboda levele,
laboda levele.

Bálint Péter

Bácsikám emlékezete

Az első emlékeim, melyeket tudatomban őrzök róla, sétatálcáihoz és széles kari-májú kalapjaihoz, recsegő talpú fűzős bőrcipőikhez és vékony, drótkeretes szem-üvegéhez kötődnek, hétköznapjainak ezek a kellékei egy mesebeli hőst idéztek elém, s annak ellenére sem féltem a fölém vadgesztenyefaként tornyosodó embertől, hogy minden alkalommal barackot nyomott a fejemre. „No, barátocskám, szoktál-e hálóval lepkéket kergetni? Ismered-e már a madarakat és növényeket, ahogy egy madárfészek-fosztogatótól elvárható? He?” Szokása szerint hüvelykuj-jával előre húzta a nadrágtartóját, s hagyta a pocakján csattanni, amitől ijedten összeresztettem. A képzeletemben láttam, hogy nyakam a gumírozott nadrágtartó alá szorult, rémülten vártam, hogy nyaktílként sújtson le rám; s attól fogva, hogy először láttam ezt az álomszerű jelenetet, többször is megismétlődött, valahányszor csak gond terhelte a lelkemet. Garzonlakása a leeresztett roletták miatt amúgy is félhomályos, rideg volt, a párkányokon és polcokon porréteg telepedett meg, rajzolni lehetett volna belé, akár a jégvirágos ablakokra szoktak a szobába szorult gyermekek; a lisztszerű porral behavazott tárgyak az emlékekkel fátyolozott múltat őrizték, nem bolygatta őket senki, a többről Baltazár, Emma néni keze és az enyém itatta föl a hamvasságot. A székek kávébarna kárpitja, a gesztenyeszínűre pácolt szekrények és polcok, a hamuszürke torontáli szőnyeg csak még jobban komorították az ember hangulatát; mintha az életünk levéltár volna, polcokra gyömöszölt sárga akták, fóliába csomagolt kiváltságok, újságlapok közé préselt fájdalmak, biblikus szövegek mára megfejthetetlen töredékei rejteztek a zsúfolt és félhomályos szobában. Baltazár bácsikám önkéntes befelé fordulásának kedvezett ez a komor szobabelső, mely engem hol felizgatott, hol deprimált, mindenesetre a pocakján váratlanul csattanó nadrágtartó hangja puska lövészként hatott. „Fácánok kurrognak a vízparti erdőben, hajtják őket, csapdába kerültek, mind odavesznek, a tyúkok a tojáson ülnek, védtelenül, mivel a kakast kilőtték, kezdődik az elvtársi vadászat...”, mondta a gátőr, barátom apja, amikor hajnalhasadáskor a folyóban horgásztunk.

Később sem tudtam megmagyarázni magamnak, hogy miként volt képes Baltazár jól érezni magát e cellában; talán magára mért penitenciaként üldögélt a karszékében, hogy újragondolja a nagyvilági életét, és elveszett kedveseivel kvaterkázzon a sötétben; vagy talán csak e háborítatlan magány nyújtott menedéket számára, ahol sem az egykori barátok, sem a kollégák nem keresték föl. „Az egyik költőnk mondogatta az elmeklinikán az éj fogságában vergődve, fáj, nagyon fáj, a magány, a vereség, a veszteség, rettenetesen fáj, szerzetesnek kellett volna állnom,

elmulasztottam, az isten büntetése a sötétség”. Felkeresni valakit, beleszippantani a magányába, bebocsátást nyerni a lelkébe, azonosulni rettegéseivel, szenvedéseivel, féltett örömeivel, megbeszélni a kibeszéletlen ügyeket, a közösségét, az egyénét, a metafizikus világét és a halálra várókét, olyasfajta közeledés, melyben a csodavárás és kölcsönösség, a rányitni vágyás és feltárulkozás rejtekezik, gondolom ma, hogy látom magamat újra és újra Baltazárhoz venni az utamat. Időnként egyetlen falilámpája égője világított az ágy fölött, vagy a matuzsálem korú fadobozos rádió diózőld keresőfénye; a csöndbe olykor belehasított a felhúzható óraszerkezet kimért kongása, bim-bam, bam, a felet vagy az egészet verte. Az öregségnek tudtam be, hogy megfeledkezett jelenlétemről, s hogy magába feledkezését ne háborgassam, a négyszögletű kártyaasztal zöld posztóborítását bámultam, mint gyógynövényekkel és vadszederral tarkított rétet, közepén kocsányos tölgyekkel, melyek alatt emberek szedegetik napszámban a makkot; máskor a tálalószekrény üveges részében árválkodó teáscsészéket, a rajtuk lévő madármintákat, kékes árnyalatukat, a fogó finom, biedermeier ívét fürkésztem, mit sem tudva arról a bizonyos kekszet teába mártó íróról és emlékezésének természetéről. „Itt London, a BBC híreit hallják...”, mondta egy határozott, határozottan ismerős hang, melyből az idő rohanására következtettem, s megijedtem, hogy túlságosan sokáig itt maradtam, itt ragadtam, a múltban feledkeztem Baltazár csöndjével övezve és a késő esti londoni híreket hallva. Baltazárt hidegen hagyták az ellenőrizhetetlen hírek s a híreket ellenőrzők, megtapasztalta, hogy egyikből sem származik számára semmi jó. A bemozdó hangja az elszalasztott lehetőségekre: az emigrációra, a nyugat-európai utazásokra, a külhoni tudósításokra emlékeztették; s persze a megaláztatásokra: a kilakoltatásra, a kényszernyugdíjazást követő időszakos munkákra, a gyanakvásokra, a gyűlöletre, a végtagok zsigibadására emlékeztették. Lehunyta a szemét, mint öreg teknősbékák szeme körül gyűrűző ovális ráncok, bőrredők hajlottak egymásra szeme alatt; ilyenkor nem háborgattam; előfordult, úgy húztam be magam mögött a lakásajtót, hogy el sem köszöntem, „majd máskor, legközelebb...” hallottam a saját hangomat vagy az övét, ki tudja. – „Ott túl, van egy másik világ, filmek, fényképek, ismétlődések, egy turistabakancs, egy sétapálca, egy sürgöny, egy vagon, arcok, vallomások, örvények, fúgák, bűvópatakok, szembesítések, tarvágások, életterlen kretének, írógépek, levelek, illatosak és hivatalosak, a kézírás a jellem tükre...” –, gondoltam, lehetséges, lehetséges, hogy más-más alkalommal magam is ábrándoztam arról, hogy Baltazár miről ábrándozik, mások világába kiskamasz koromtól szerettem beleképzelni magam, hogy magamra ismerjek. Baltazár filmrendezővé és egyben filmhőssé segített válni. A kártyaasztalon őrzött kolumbiai fa szivardoboz, a rostokba préselt fekete felirattal, füstfelhőt vízionált elém; estély, szmoking, spanyol legyező, valcer és pezsgőspoharak, „mondja csak Baltazár, mit szól ehhez a zaftos kis botrányhoz,

a frankhamisítási históriához?”... „Drága Baltazár, tudja jól, hogy az ön ítéletében megbízom, a férjem olyan undok, egyszerűen nem hajlandó őszintén beszélni velem, no szóval, valóban olyan mindenre elszánt, kegyetlen, vérszomjas csőcselék volt az a tömeg, melyet a múlt csütörtökön Pesten kardlappal oszlattak szét? Az a rengeteg sebesült, vér, még elképzelni is iszonyatos”... „A lengyelek torkán a kés, uraim, nyugatról a németek, keletről a bolsevikik, mint hiénák a dögöt, szaggatják szét újra a lengyel földet. Meglátja Baltazár, aztán mi következünk”... „Baltazár, kérem, szorítson magához, azt sem bánom, ha összeroppant, a karjai között akarok meghalni, ma vagy holnap, tökéletesen mindegy, elvisznek, s egy idegen országban, ki tudja, az Isten levette rólunk vigyázó kezeit...”

Valószínűleg már történelmet is tanulhattam, amikor ezt a jelenetsort láttam, az iskolai alapokat Baltazár kommentárjaival egészítette ki. A kommentárok egyben helyreigazítások és fölülírások voltak, a fölülírások fölülírásai; egy bizonyos idő után tudtam, hogy a diktatúra történelemhamisításait a még élők személyes történetei, a szekrényfiókokban őrzött dokumentumok, az egyes korszakokat szembeesítő tárgyak, műalkotások, ízlésváltozatok és -ficamok képesek fölülírni, hogy a szemlélődés kiindulási pontjához, egy új értelmezési és viszonyítási ponthoz vezessenek vissza, mert a történelem bennem él, hazugságok és tapasztalatok, fölülírások és lélekben kihordott élmények szövevényes hálójaként. „Ennyi időskoromban szinte faltam a nagy utazók leírásait, a magyar orientalisták útbeszámolóit, az afrikai tigrisvadászatokért pedig egyenesen bolondultam”, mondta az egyik este, behúztam a nyakam, majd megbolondultam a szégyentől, mert hiszen a nagy indiánkönyveken túl nemigen olvastam mást akkoriban. S hogy szégyenemet palástoljam, noha sohasem kellett szégyenkezniem előtte, egy kételyemre tereltem a szót: „Mondd, Baltazár bácsi, csakugyan van túlvilág? Azok az, hogy is hívják őket, ori..., orientónisták, orivalakik, az istent és a poklot kutatják? A nagymama azt mondta a múltkor, hogy pokolfajzat vagyok, és egy nagy sötétségben fogok csücsülni a rosszaságaimért.” Szerettem Baltazár avíttóságát, válogatott szavainak melódiáját, ijesztő természetét, foghíjasságát, minek köszönhetően furán képződtek szájában a szavak, nevetését, szótlanságát és a családi neveltetésemet érintő élceit. „A nagyanyád szókinccse hiányos, gonoszsága határtalan, a sötétségben pedig már elfoglalta a helyedet, aggodalomra semmi ok.”

Halála után örököltem a könyvtárát, melyben jócskán akadt a Kádár-időkből betiltott irodalomból, Máraitól Freudig, Merezskovszkijtól az ezoterikus művekig, s a Párbaj-kódexe pedig ritkaságnak számított még a gyűjtők körében is. Baltazárt újságíróként és megszállott utazóként rendkívüli módon érdekelte a falukutatás, a szociográfia, a néprajz, a folklórisztika és a bartóki népzene, mely külön-külön, de együttesen is a közép-kelet-európai közös gyökereink összeszövődését tudatosíthatta volna, ha a kölcsönös gyűlölködést nem szították volna a testvériségről szó-

nokló kommunista pártok. „Gusztustalanok a kirakatpereket rendező antiszemita sémiták, az örökösen viszályt szító s egymást bakózó elvbarátok, a híveket feljelentő egyházatyák, a testvért kisémmiző testvérek. A határtalan gyűlölet szellemét szabadította ránk a nagybajuszos, ám a gyűlölet terhe alatt magunkat emésztjük el, a lelkünket”, mondta a családi tragédiából okulva bácsikám. Öregkori élettársa, Emma néni, egy élelmiszer-ipari cég főkönyvelője, szelíd arcú, hullámos hajú özvegyasszony, akivel Baltazár, anyám elmondása szerint az ötvenes évek második felétől együtt élt, bár saját háza volt, nem költözött vele össze, hiszen mindketten megrögzötten őrizték függetlenségüket, emlékeiket, Klára asszonnyal ellentétben számomra valóság volt, nem csupán fénykép. Esténként együtt vacsoráztak, hol itt, hol ott, majd egészségügyi okból karon fogva sétáltak a belvárosi korzón egy órácskát; hetente kétszer közösen hívtak meg vendégeket egy-egy kártyapartira, kanasztáztak, sós süteményt rágcsáltak. Gyakorta kisebb társaságban együtt jártak kirándulni a hegyekbe, egy kis falusi házban visszavonultan éltek, napokig elidőztek az erdőben, a ligetben, a forráskútnál, anélkül, hogy unatkoztak volna: gombát szedtek, csipkebogyót, kökényt, vackort és birsalmát gyűjtöttek. Egymást támogatták, ha valamelyikük leesett a lábáról, s olyan súrlódásmentesen töltötték ki napi életüket, hogy a baráti házastársak is elismeréssel beszéltek róluk.

Emma néni nem igyekezett kisémmizni örökségemből; sőt, olyan relikviákat is átadott nekem, melyek létéről fogalmam sem volt; mások ugyanis elégettek bizonyos dokumentumokat, félelemből, megint mások pincébe hurcolt faládák mélyén rejtegették ítéleteiket, végzéseiket, határozataikat a deportálásról, málenkij robotra elhurcolásról, állambiztonsági felügyelet alá helyezésről, félelemből, s persze megfélemlítettségéből, az esetleges, a kilátásba helyezett újbóli deportálástól, kitelepítéstől, felügyelet alá helyezéstől való félelemből, mert a proletárállam salakjának, mótelyének, kurva ellenségének számítottak. „Soha senkinek egyetlen szót sem, különben visszakerül! Megértettem, őrnagy elvtárs, soha senkinek, még a tulajdon gyermekemnek se, kérem.” Kicsikart, kikényszerített, kivert valamóságok és fogadkozások írásbeli dokumentumai százezrével lapultak ládafiák mélyén. „Kivert a veríték, amikor a haláltáborot megjárt apósomat újból deportálták, ugyanazokban a marhavagonokban, kelet felé. Iszonyatos volt látni az öntelt, hazug eszmék rettenthetetlen bajnokait, az üveges tekintetű, borissza, kegyetlen fogdmegeket, akik puskatussal vágják hátba az öreg arisztokratánőket, a reverendájuktól megfosztott paptanárokat, földönfutóvá tett gazdákat, fiatal lányokat, s miközben a vagon felé terelték őket, mint vágóhídra szánt bárányokat, azt ordították, „szemét banda, gatyába szaró gyáva férgek, elrohadtok mind, s majdnem igazuk lett”, mondta Baltazár, s néven nevezett néhány közöttünk meglapuló nyilast, állambiztonságít, feljelentőt és verőlegényt, „mert a dolgokat és bűnösöket néven kell nevezni, a hazugságokat le kell leplezni, hatnak, gyilkos kórként, ha

feltáratlanok maradnak”. Kamaszkoromtól fogva ideges reszketés kerített hatalmába, ha gyengék, kiszolgáltatottak felett zsarnokoskodni láttam, erőszakos, ámbátor olykor gyáva frátereket, anyám valamifajta lappangó ideggyengeségnek képzelte érzékenységemet, mely sok, különc viselkedésemre magyarázatot nyújtott számára. Nem sokkal Baltazár temetése után elhívott magához Emma néni. A belvároshoz közeli utcák egyikében lévő tipikus polgárházban lakott, cívisporta, a méretes tölgyfa kapu mögött kicsiny, L alakú kertben diófa terebélyesedett a szomszédos cseréptető fölé, a szépen gondozott ágyásokban tarka virágok virítottak, s hogy beléptem az udvarra, okos szemű spánielje rögtön a nadrágomat szagolgatta. „Füleském, ne lábatlankodj itt, bolondos, állandóan játszani akar, cipőket harapdálni, lábtörölt elcsenni, futkározni...” Kérésemre nem bent a házban, hanem a diófa alatti kerti padon ültünk le. Hangyák másztak a diófa törzsén, a levágott fűvet a fa tövénél halmozta fel egy szorgos kéz. „Baltazár és én, jószerevel gyermekkorunk óta ismertük egymást. Ősidők óta, egymást. Mindkettőnk apja hivatalnokként szolgált a vármegyeházán. Snájdig urak voltak, talpig becsületes emberek, családszeretők. Baltazár jó fiú volt, a bandzsisága miatt visszafogott, önzetlen volt, szorgalmas és tehetséges fiú, igazán tehetséges. Már a gimnáziumban is díjakat nyert. A kalandjai elsodorták, a szépasszonyok hivalkodásának, tapintatlan magamutogatásának nem tudott ellenállni. Azt hiszi, nem tudok a kalandjairól? Egy város beszélt róluk! A pártfogói felhasználták önös érdekeik szerint, s a háború után támadták, igaztalanul vádolták, az öreg Neumann pedig volt annyira becsületes, hogy kiállt mellette, megmentette az igazolóbizottság előtt. Viszonzni akarta apósa jóságát, de nem tehetett semmit az érdekében, más kurzus járta. A kapcsolatai mind veszélyben voltak, magukon is alig tudtak segíteni. Túléltünk. Ki így, ki úgy. Kiszorították attól a laptól, amelyik csak hálával tartozott neki. Tudjuk jól, hogy a hála nem politikai kategória. Hagyjuk a múltat! A naplóit, egy hatalmas katonaládában őrzött naplóit és fényképek százait szeretném átadni, amiket a pincémbe rejtegettem eddig. Baltazár félt, más is, s ha üldözési mániában nem is szenvedett, de gyanakodott bizonyos emberekre. Sokan megtévedtek a kiszolgáltatottak közül. Átadok mindent, viszonzásul számítok a tapintatára, diszkréciójára, hogy nem mutogatja meg másoknak ezeket a, ki tudja, fontos vagy jelentéktelen dokumentumokat. Baltazár szerette önt, fiatalember, s ha én a fiamról beszéltem neki, ő magáról nekem. Üldögéltünk ugyan itt, s a diófa törzsének vastagodásából az évek múlását követtük nyomon, ez a fa egyidős velünk, apám ültette születésemkor. Valaki egyszer megunja, kivágja. A diófa mázsájának elképesztő ára van”. A hangyák szorgosan másztak a törzsön, le s fel, „számukra mindegy, hogy ez vagy egy másik”, gondoltam, a diófák tűzifává vagy bútorrá válnak.

Dusa Lajos

Sárkányölő

Adassék néked három nyúlláb,
mintha a szentháromság lenne,
s hozzon szerencsét! Hisz a beste
sárkányok nemzetsége fúj rád.

Bizony, most elkél a szerencse,
mert Szent György nevét mind – mind tudják.
Összeszedi hát pereputtyát
a Gonosz. Nem fér egyetlenbe.

Mert, György lovag, a nagy vitézség
egyetlen pontos pillanat csak:
a sárkányszívbe szúrt a lándzsa...

S én, ki ismerem magam vétkét,
holtig harcolok, s majd' minden nap:
magam Szent Györgye és sárkánya.

Hortobágy hótengerén

Eltört vitorlarúd és árboc
itt minden gémeskutak roncsa.
Hullámszik kint a nagy hótenger,
tutaj a hortobágyi kocsmá.

Ki pusztán, s tengeren sem éltem,
s nem voltam se matróz, se pásztor:
így is csak megkaptam a részem
rossz gazdából, rongy kapitányból.

Hullámszik kint a nagy hótenger,
tutaj a hortobágyi kocsmá.
Eltört vitorlarúd és árboc
itt minden gémeskutak roncsa.

Isa

Isa hajdúk, jászok, kunok,
palócok, rácok, tótok, szászok;
isa zsidók és böszörmények,
oláhok, tatárok, cigányok;

biz a' székelyek, magyarok:
látjátok, mily malasztban vagytok?

S eljön a szivárvány-idő,
melyben mid, mid fölragyoghattok..

Barbár húsvéti ének

Szép, forró Jeruzsálemre
vágy dübög: barbár és veszendő.
Ennél profánabb nem lehetne:
nem a csalánba üt a mennykő,

hanem bizony épp édes-beléd.
Nagy, pimasz bárdolatlanságom
előtt kipattan minden kapud,
és minden utadat elállom.

Dombos, lágy préda vagy szememben,
nincs nálam méltatlanabb hozzád.
Hát veszejtse el latorságom
öled: gyűrűző Dolorosád!

Köpök a langyos bűnbánatra,
egész lényed rám egy nagy ámen.
S engem már semmi meg nem állít,
ha nekem te vagy Jeruzsálem.

A kecske láttán

Kikötve, szépen legelészni
– ez tiéd. Oly haszontalan vagy!

Ilyen Isten is. Saját körén
túl nem lép.

De kié a madzag?

Fátyol Zoltán

A nyár utolsó napja Fribourgban

Maholnap lehúzzák a redőnyt
a varázslók és bizonytalan ideig
szünetel a mágus-üzlet, ha jön az ősz
elűzve a kliensek csodaéhét
fénytelen, fojtott napokkal,

és elvonulnak a lét kuruzslói
a világ elől fekete odvaikba,
ahol elheverve, mint álomtalan vadak
a vackukon idézik meg
hiszékeny arcok rezdüléseit

kedvetlen órákon át, és nem látják
amikor a völgyet bevonja az ősz
igézete lassan gördítve a Saane
hídjait egyik parttól a másikig,
hogy az ablakokról lefolyik a ragyogás,

mint arcukról minden hazugság
lázás mágiákról – meggyötört
csodát igézni –, aztán vedlett, csupasz
tekintetükből elúsznak nedvesen
a házak a sűrű esőkbe és a város

útrakél megint a valóság felé:
a templomtornyok földi jelként
megint a szürke égig vágynak érni,
a tereken pedig elhalkulnak a kutak
tiszta és erős fagyokra várva.

Tavaszpont

Nincstelenkedő tavasz ez
az ágakon rügyhelyek
borzonganak mint sápadt
karaván a hajnal odvai
előtt bebocsátásra várva

se fény se hő
csak roncsolt bizalom
mindenfelé egy beteg
rigó szemében
emberi félelem

az álom mégis teljesül
most úgy hogy
másik álmot szül
jelenése egyre
képtelenebb

valaki azt álmodta aztán hogy az angyalok
elhagyják a földet
mire kihűl a tavasz
kemencéjében szénné vált kenyér már egyikük
sem lesz itt
szárnyaik tollában
elviszik égett szagát és nem térnek vissza többé

majd az álom helyét
egy másik foglalta el
amit mindenki látott
rémálom volt az is
de már senkit sem
töltött el borzalommal

Üzenet

A poláris fények nem hitegetnek
és nem ígérnek mást, mint amit hoznak,
természetüket alaposan megismerve
mondhatjuk ezt.

A poláris fények opálja bárhol és bármikor
felragyoghat: egy zsúfolásig telt
buszjáraton vagy üres, sík
mezőben ugyanúgy.

A poláris fények a föld üzenete, ezért
nincsenek a pólusokhoz kötve csak,
leszakadnak róluk és bujdokolva,
áttűnve a dolgokon

eléri végül az embert. Megtölthetik
reggeli teánkat, vagy beférkőzhetnek
szemeinkbe és megváltoztatják
tekintetünket,

A przemysl-i templomok csendje

Elhagyni a legendák csühögős zaját
karnyújtásnyira van a templomhajók csendje.
Az oltárok egyhelyben állnak, mozdulatlanul,
előttük a világ hisztérikus rázkódása visszahőköl.

Idesereglenek a ködből – odakintről – és némák
az emberi lázban megaláztak: a nyomorba
szorított szemek, hallgatnak az imára kulcsolt
kezek is az aláhullt fej felett összeszorítva,

befelé mormolják a csendnek fohászuk az ajkak:
add meg Uram a mindennapi kenyerünket
és a drágák egészségét folytonosan a kegyelemben,
szabadíts meg minket a gonosztól és vedd el

a megrendülést meg a döbbenetet szívünkben,
csak odahajolni a titokhoz: a Te szívedhez
– hallj meg bennünket rejtelmes csöndeddel –
Uram! Aranyköntösben hallgatnak a madonnák,

Szénási Miklós

Vidéki táj

vidékről mindenki az utolsó busz felé
igyekszik mert szóltak jó előre aki nem fér fel
végképp ott ragad a falu az most a senki-
földje cipőre tapadó sár az unalom és a halál
térképekről rádiózott völgye repedt urna
amiből az ember porát a szél majd szertehordja
és a vadonba visszataláló kutyák énekére
csak a térdig gyalult hegyek felelnek

a forrás talán itt örvénylett zöld volt a fű
illata nyers és amerre nézek
őrzi még emlékét a vérnek az ösvény
kanyarulata a fűz öblében az évek sora
a bukkanón túl a fakó tavasz mostanában
még szárazabbak az érvek mint a tűzre szánt fa
lassú tehervonata

innen már nem látszik az állomás
ahol a mozdony füstje kövéren terült a kövekre
a fekete masina csak vitte innen
a kíváncsiakat és nem hozta
csak nagy ritkán vissza
homok int felém a szomszéd szerinte ha eső lesz
az sem baj a víz keresztülszalad a kerten
és ami marad azt meg a talaj felissza hamar

már alig tudom kivenni mi marad végül
a képen a szélén ujjak nyoma
kopott a papír és törik a forma a tartalom is
folyamatosan változik és nem csak a szög
ahonnan nézem hanem én is aki
lassan eldőlök míg megmutatja lényegét
a felszín alatt hogy olyan vidék ez
ahol végül élő ember nem marad

csak por hamu és salak

Egyirányú utca

Most még pólóban fut át az úton,
mellkasán vigyorgó halál-
fejek. Pár év, és már vasalt ingben lép
ki az intézet kapuján, ahonnan

úgy látja, a mindenség egyirányú utca
és a világ mint a friss puding, remeg.

Szabadulni szeretne

Akár vázlatát a rajzoló gyerek.
akit csábít az ígéret földje, a kint,
a semmittevés ígérete, a nap,
ami pár óra és lemegy, úgy hagy

mindent félbe. Az utcán, ahol még
nincsen alkonyat, idegen autók
lámpákkal szabályozott köteléke.
És kövér, lomhán szuszogó

buszok. Úgy érzi, árnyékban van
és nem bírja tovább: szabadulni
szeretne innen.

Az illetékes osztály

Írógépbe diktálták, milyen lesz e föld. Lepedőnyi tervrajzot vittek az iktatóba, és amíg sorukra vártak, udvaroltak a folyosón szédelgő irodista lánynak. Minden nyár meleg volt akkoriban és minden tél sáros.

Az utca nevét két vonal közé írták. Azt mondták, akik majd ideköltöznek, dolgozni busszal járnak. Fagyaltért a sarkon állnak sorba, és ott ereszkedik a nap késő délután. A fákat talán nagyon fogják szeretni, forgatták három ujjal a ceruzát.

És nézték az osztályon dolgozó egyetlen nőt. (És elképzelték az ánuszat.) Hagyták végül, maradjon az árok, ahol eső után víz csillog, és ahova ezt-azt majd behajigálnak. Cigaretára gyújtottak, miközben a szemközti irodában már zártak.

A házakra sátortetőt írtak elő. A patkó alakú téren futkoshatnak a gyerekek, mondták otthon, hogy szóba került, jöhetnek ide. És remélték, hogy intéz füvesítést minden ház-sornál az illetékes osztály. Úgy gondolták, emberléptékű táj lesz.

Az utolsó esztendő volt, amikor még nyíltan lehetett félni. (Észre sem vették a mérnökök, és megöregedtek, ami addig elképzelhetetlennek látszott. A gyökerek a járdát emelgetik. Másfél évtized telt el, és a régi lakók a postaládát újra cserélik.)

Szűk Balázs

Kiálts, Eger!

A hajnal lassan tessékelt ki a sötétséget a várrom mélyedéseiből. A Várhegyen huhogott egy bagoly. A város még aludt a völgyben, amikor a kazamaták folyosóin megrezzent néhány víztócsa. Tompa dobbanásokkal egy maréknyi csapat közeledett a várkapuhoz. Mire fölérnek a felszínre, világos lesz, láthatóvá és félelmetessé téve több száz éves arcukat...

Az idős nő a hőségtől szuszogva, szinte vánszorogva nyitott be a forró utcáról a régi kórház hosszú folyosójára. Minden ismerős volt, de valahogy idegen.

Élete nagy részében az első emeleten dolgozott, a belső udvaron. Megbízható és kiszámítható volt, mint egy svájci óra. Tizenöt éve nyugdíjazták, de szívpanaszai miatt gyakran járt vissza, amikor megvadult vagy szorult a mellkasi tájéka.

A porta most üresen állt, mégis egy fekete plafonkamera araszoló mozgással követte minden apró rezzenését. Ezt látva, egy pillanatra megtorpant az alagsori lépcsősor előtt, mintha feladta volna, de aztán nagy bátorsággal, lefelé térítve, mégis aláereszkedett. Hisz a rendelőt egy év óta száműzték a mélybe, a pincék szomszédságába, a Hot In West feketeöltönyös-nyakkendő menedzserei, s verőlegény-kinézetű őrzővédőket állítottak szinte minden ajtó elé.

Egy év óta csak kéthavonta engedték be a mozgásérzékelővel megfigyelt, szigorral kontrollált, célkeresztes folyosóra. Katonai rend volt itt, a beteg ember betolakodónak számított. Sétáló, mosolygós, a betegeket vigasztaló orvosokat már nem lehetett látni. A megvizesedett kazamaták voltak ilyen kihaltak a több évszázadnyi csöndtől.

Az új menedzsment ötletei szerint lehozták ide a régi, otthonos rendelők ajtajait a mélybe, hogy azt a látszatot keltsék, semmi sem változott, csak modernebb, profibb, azaz kiszámíthatatlanabb minden. Ezért volt természetes az asszonynak, hogy kopogtatott az egyik ismerős ajtón, s nem a kijelző számsort leste a magasban. De nem volt ideje megismételni a mozdulatot. Egy medvealkatú óriás állta az útját. Jól megfizették, tehát állhatatos volt, mint egy beton duzzasztógát a Duna mentén.

– Mit akar, nyanya! – förmedt rá az asszonyra, mint egy éhes pitbull, hogy még a folyosó végén várakozók is összerezzentek.

– Bemenni. Ispotály doktor még két hónapja ide rendelt. Mára hívott. Tegnap telefonon egyeztettem az asszisztensével...

– Aligha! Itt se ki, se be. Látja – aztán büszkén izmos karjaira meg aranyozott karperecére nézett.

– Mivel ma nincs sorshúzás, én vagyok a kapuőr. Szóval, van egy egész napja...

Az özvegyasszony az utolsó mondatot már mintha valami ködfüggönyön át hallotta volna – megállás nélkül zuhant a cement felé. Ha nincs ott egy idős férfi, aki elkapja, véresre zúzza a homlokát. Az őr ugyanis nem mozdult, csak megnyitotta a legközelebbi ajtót, és bekiáltott a rendelő orvosnak:

– Jöjjön má, valami beteg itt összeesett. Még összezsúfítja nekem a klimatizált folyosót!

Egy magas orvos ugrott elő a rendelő gyógyító fényei közül, s ölbe kapta a töpörödött öregasszonyt, s az orvosi szoba vizsgálóágyára fektette. Megvizezte forró homlokát, remegő csuklóit:

– Margit néni, mi baj... Tetszik hallani?

– Hol vagyok, kedveském?... – a kazamaták mélyéről sűrűsödik így a hang, ahogy lassan, óvatosan visszatért az asszonyba az élet. Elköszönni még, ajándékként.

– Doktor úr, drága doktor úr!... Mi történt velem?

– Elájult..., de most már jobban lesz.

– Ugye elfogyott a régi gyógyszerem?... El tetszett róla feledkezni...

– Igen röstellem, de a telefont is ki kellett kapcsolnom. Aztán hirtelen az eszembe villant.

A szomszédba mentem át, hogy tegnap hívjam... Leül itt egy picit a rendelőben, pihen...

Én is végzek hamarosan. Kiváltjuk a gyógyszert, aztán hazaviszem a kocsimon. Mentőt nem rendelhetek...amíg mi ide vagyunk száműzve, amíg ilyen „pitbullokra” telik, minden nyelésünk keserű és sós...

A férfi a meleg támlába ütötte a fejét, mert a vonat hirtelen fékezett. Az ablak azonnal leszaladt. Forró levegő szökött be az elhanyagolt, szürke vagon koszos ablakán. Azt se tudta, hol van. Valami sötétből emelkedett fel, mint egy ficáncoló léggömb. Egy rossz álomban. Egy rossz városban. Ahol a jóság is csak a kazamaták mélyén létezik már.

A lehúzott ablakban állt, s kedvetlenül nézte, ahogy a rozsdafoltok tarkította kék mozdony behúz a peronra. Nem lehetett nem észrevenni a csupa fehérségben a három fekete öltönyös férfit, ahogy várakoznak vonalzó-élesen, kezükben valami fekete kalkulátor, forgó kis antennával.

Megsejtette – érte jönnek. Azok a surrogó zajok az előző álom végén. Percenként, mindig ugyanolyan surrogás...Most is..., mintha ezt hallaná.

– Bornemissza úr?! – már mind a hárman körül állták. Az egyikőjük lefogta a karját is.

– Igen.

– Feltűnés nélkül kövessen...Önt bemérte a Gondolat Rendőrség...

– Jogában áll hallgatni.

Átkísérték a síneken, az oldalsó bejáraton vitték ki. Úgyis mindegy volt. Lehorasztott fejű emberek mentek el mellettük. Mindennapi látvány lehetett ez: a várakozó „tiszték”, a szem nélküli arcok, s a hűvös tiszta autó tükrös ablakain játszó félelem... Mostantól pedig már az is, hogy összeszokottan, három felől beültetik a Cadillac méretű, hófehér „tengeralattjáróba”, ahol ezután csendben, elegánsan illik viselkedni.

Utolsó ösztönrel még hátranézett az állomás órájára. Pontosan dél volt.

Ekkor teljesen váratlan, a vár felől dobogás, csörömpölés és vad ének hallatszott: „Sós kútba tesznek, onnan is kivesznek...” Dobó az élen, csillogó sisakban, sodronypáncélban, díszes karddal. Mögötte a maroknyi sereg, de arcukon a régi ostrom vörösborának maradéka, mintha a bátrak vére csurgott volna alá, melynek láttán a török is megiszkolts...

Jönnek. Mindjárt ide érnek...

Verespatak

Forró július volt.

Mindketten szomjasak voltak: a fáradt pitbull és az eleven kiscica is.

Az egyik távol a hazájától – a kanadai felhőkarcolóktól –, hosszú szolgálat után kiszökött az aranyülepítő telep rossz kerítésén. Az ülepítő vörös vizéből nem ihatott, a gőzöktől is szédült.

Ha mégis megpróbálta a huszonnégy órás őrség után, gazdája rávert a szájára, s megvonta egy napi élelemadagját. Csak a fóliázott, raktári vízből ihatott, az veszélytelen volt. Hiába vonított másért. Így értette meg a törvényt. Többé nem korholták.

Egyszer a telepre nagy autók jöttek. Hallgatózott a nyitott ablaknál: az idegek mondták, hogy nem messze tiszta víz van. Onnan kell inkább hordani a vizet hordókban, mert ez a fóliázott túl drága. Kivárta a delet, amikor mindenki az árnyékba menekült, s egy óvatlan pillanatban átbújt a kerítésen. A drót felhasította a lábát, nagyon vérezett. Ezért is sietett a vízhez...

A másik ment volna haza. Még reggel szökött el hazulról, a mamától. De már azt se bánta, hogy napokig bezárja őt a nyirkos pincébe a krumplikhoz, csak hazaérne. Nagyon félt a nagy erdőtől, összerezzen minden neszre...

Ugyanarra a patakra mentek véletlenül.

A pitbull feljebb állt, belehasalt a vízbe, hol az oldalát nyaldosta, hol mohón ivott; így kibír vagy még huszonnégy órát. Erőre kapott. Akkor vette észre húsz méterre a fehér pamacsot, a kókadt, erejét vesztett cicát.

„Miért bolygatod fel az én vizemet, ha én iszom?”

A cica a vízben állt, félnapi bátorsággal maga mögött, kikerekedett szemekkel fordult a feljebb álló fekete állathoz, akit nem ismert.

„Az nem a te vized! Ki vagy te, még nem láttalak! Idegen vagy. Miért förmedsz rám, hisz te véreztetted be a vizet.”

„Én a Nagy Országból jöttem, nagy vizeken keltem át, egy acélhal gyomrában. Itt minden víz az erdőben a gazdámé, és az enyém is.”

A pitbull lejjebb ereszkedett, a kiscica még gyámoltalanabbnak látszott, ahogy szárítkozva lerázta magáról a vizet.”

„Fél éve is rútul rágalmaztál engem!” – villantotta ki hosszú fogait a kutya.

„De hisz akkor még meg sem születtem!”

A kutya dühében belecsapott a vízbe.

„Engedj haza, kérlek!” – nyávogott a cica, ahogy a kutya óriás árnyéka rája esett.

„Már az anyád is gyalázott, a gazdám is tanú rá...” – s ráugorva szétmarcangolta az otthonában is otthontalan kiscicát.

Így lett a patak, Isten patakja, még veresebb Erdőelvén, s a gazdag még gazdagabb, újból, az idők végezetéig.

Hadnagy József

A háláról

*„Az embereket tulajdonképpen
a hálához való viszonyuk határozza meg.”*

Elie Wiesel

Ragyoghatsz, mint a gyémánt,
lehetsz aranyút makacs
sziklagyomorban,
mert követed az igazság
vékony Ariadné-szálát
sártól, szeméttől öklendező korban;
lehetsz társas remete, kora és saját
bűneit kristálytiszta forrás
barlangvizében gyógyító-mosdató;
lehetsz maga a forrás,
pegazusitató;
lehetsz igaz visszhang,
tisztább s messzibb hangzó,
mint maga a hang,
a valóság kiáltása;
lehetsz barlang szája, a föltüremkedő
idő sziklafaláról
jelen napok tenyere fölé hajló
sötét jóslat,
figyelmeztetni az igazságra
hajlókat-;
lehetsz sziklapárkányon kapaszkodó fenyő,
szél, aszály, esők, ködök, havak
formaajándékaival rakott apostol;
lehetsz akár sas is,
napnál fényesebb koronát körözve
a magasság fejére,

ha a szót „Köszönöm!” szád
kimondani nem tudja,
vagy csak éppen leválik róla,
mint csizmatalpról
a száraz sár, házban, küszöbön –
léted elszálló (s)óhaj,
ízetlen, sóatlan,
tettben, szóban
könnyben, mosolyban
elsorvadt valami,
ami létét a lélek
emlékezetéből meri,
a legmélyebb,
hiányától még Isten is magányos,
emberi...

Kő és tükör között

Sem a madárdallal
kopogtató hajnal,
sem a tegnapi rozstda
színezte vízzel
zuhanyzó reggel,
sem a zenit
fogasáról
bő redőkben
aláhulló dél,
sem a Göncölszekéren
farsangoló este,
sem az esőlábakon
viharzó éjszaka,

te magad
egy messziről
elhajított kő
és a tükör között.

Kocsis Csaba

Meditációk

Barátság-sziget

a szerelem alfája és ómegája barátság
megérint ha nem vigyázol
tisztá forrásból őszinte szó
kísért bennem mint az álom
zajos kis szívemben ahol nem is vártam
megszelídült fehér kiscsikó
ahol lángolt a lélek most barátság van

Első találkozás-sziget

vörös ló nyargalt az álmommal tova
szívemből messze költözött a béke
arcom pírja tűz okozója
Edit volt az első aki eljött végre
első látásra szerelem
hintába ült és repült az égre
nevettem s ellöktem messzire

Első csók-sziget

a Szűz után Mérleg a sorban
serpenyőit egyensúlyba hozva mér
egy dénár az ára a búzának
az árpa harmad annyit ér
karom már ölelne nyelvem tétova
érezem a napfény ízét
a lány hangja fuvola

Az örök hűség szigete

fakó lovon ül a halál
nyomában az alvilág figurái
a fiatal nemzedék örök lázadozás
az Úrnak nincsenek hibái
fehér fátylak libbennek az égig
eltakarják a tündöklő napot
„új idők váltják a régit!”

Ünnepek szigete

az éhség elkerül
mannát ád az Isten és feleséget
fehér ruhások táncolnak körül
a bárány feltöri az ötödik pecsétet
vigasság az életem
a szeretetből merítek erőt
közelemben nincsen félelem

Gondolkodó trónus

a gondolkodó elszigetelődik
meditálhatsz az ünnepek felett
ne félj semmit
jöhet az utolsó kenet
a végzet elkerül
derűsen figyelsz a belső hangra
a tengeren a szél elül

Szakítás-sziget

lehull az égből egy csillag
szólnak az angyalok harsonái
a zöldellő fű elhamvad
a tenger vérré válik
szerelmes vágyam: Titanic
glóriát fon köré a képzelet
életem: Atlantisz

Kelemen Erzsébet

Tiszta szándék

*Gróf Batthyány Lajos olmützi és pesti naplója, levelei
Részletek*

*Olmütz, 1849. augusztus 12.
délután 4.30-kor*

Buda, a karintai Laibach, majd Pozsony. Itt sem maradtunk soká: különvonattal, Bécsen át *Olmützbe* szállítottak bennünket. Közel kétszáz magyar politikai foglyot. Egy új hely, újabb és újabb megpróbáltatásokkal. Ugyan miért ez a kapkodás?

Olomouc, Morvaország

este 8.15-kor

A káplár szerint Pozsonyban ellenséges volt a hangulat. S Komárom még magyar kézen van. Az altábornagyot ez fölöttébb nyugtalanította. Félt, hogy Klapka huszárjai esetleg kísérletet tesznek a kiszabadításunkra. Viszont Leuzendorf százados is itt van. A kihallgatások tehát folytatódnak.

Ludwig Ritter Leuzendorf, a Batthyány elleni vizsgálat vezetője, az olmützi hadbíróóság ügyésze

*Olmütz, 1849. augusztus 13.
délután 3-kor*

Drága Nőm!

Ugyan remélhetem-e, hogy valamikor eljut hozzád ez az írás? Ugyan mikor tudod meg a hírt, hogy a rabságunk ínséges napjait immár Olmützben töltjük? Sietve loptak át ide bennünket. Éjjel, fáklyafény mellett.

Levél feleségéhez, Batthyány Lajosné Zichy Antónia grófnőhöz

A hatalmat [...] nem kívánta kisajátítani, csupán a haza felemelkedésének ügyét kívánta szolgálni. Népszerűsége nem vágyott, szorosabb barátságot senkivel nem kötött, bizonyos fokig mindig magányos maradt. Egyedüli megbízható szövetségeseinek házasársát [...] tekintette.

Látod, Drága, még most sem érnek véget a hányattatások. Holnap elkezdik a főtárgyalást, az osztrák katonai perrendtartás szerint a „rendes eljárást”. Pozsonyban, akárcsak Laibachban, ugyan nem került sor újabb kihallgatásra, most viszont a korábbi, budai vizsgálatok után előlről kezdenek mindent. Mintha idáig semmi sem történt volna.

A budait az előzetes vizsgálat részének tekintik. Csupán a hadbíró tájékoztatását szolgálta. Itt viszont már nem gyanúsítottként, hanem vádlottként állítanak majd a hadbíróság elé.

Laibachban a szabadlábra helyezésem beadványtervezetét végül is nem küldtem el a városparancsnoksághoz. Tudom, Te is ebben reménykedtél még, a kérelmem elfogadásában. De úgyszemint lett volna erre már esély. Budán is hiába kértem, hogy szabadlábban védekezhessen, hiába ajánlottam fel az óvadékot s adtam a becsületszavam, hogy Budán, illetve Pesten maradok, mindez semmit sem ért. De nemcsak ez tartott vissza a kérelem továbbításától. A laibachi városparancsnokságnak címeztem egy fogalmazványt június 16-án. Deym gróf vezérőrnagy el is küldte, állítása szerint Gyulay gróf hadügyminiszterhez. De *ignorálták* azt. Pedig ezekben a vészterhes, forrongó időkben az alkotmányos monarchiáért, a békéért, a tiszta ügyért ajánlottam fel a közvetítésemet a honfitársaim és a bécsi kormány között. Ez áldásos lehetett volna mind a trónra, mind az országra nézve. Feddhetetlen jellemem becsületszavát adtam, hogy a megszabandó időben feltétlenül visszatérek a fogságom helyszínére. Mégis elutasították a szent célt. Mit várhatnék tehát mást? De vigasztalódj, s a gyermekeinket is erősítsd! Egyszer úgyszemint ér majd ez a viszontagság.

Drága Angyal, sokat gondolok rád. Ha tudnád, mennyire hiányzik az egész csillogó személyiséged, beleértve elragadó asszonyi éned is! Légy erős, én is az leszek!

Lajosod

semmibe vették

... mihent csak egy sorban tudtomra adod, hogy személyes megjelenésem szükséges, vagy a vádlottnak akármi csekély hasznára lehet, azonnal útnak indulok és sietek tarthatatlanul... Batthyány nem érdemi, hogy vele másoknál több szigorúsággal bánjanak...

*Olmütz, 1849. augusztus 29.
reggel 6-kor*

Magyarország az osztrák monarchia része, de nem alárendeltje!

*Olmütz, 1849. augusztus 30.
délután 5.10-kor*

Leuzendorf százados elkészült a *Votum informativum*-mal. Ma olvasta fel a bíróság előtt.

este 10.30-kor

Összefoglalták hát a vádakat. Majd a vélelemből ítéletet formálnak, s bizonyára továbbküldik Bécsbe a katonai főtörvényszéknek, ahol megerősítik vagy elvetik, esetleg módosítják az ítéletet.

Nem sok jóra számíthatok. Makacsul ragaszkodtak a vádakhoz. S a válaszaimból kedvére valót keresett az ügyész, olyat, amit továbbtorzíthatott. Az utolsó kihallgatási napon a görcsösen megismételt rágalmakra már csak annyit bírtam felelni, hogy tudomásul vettem ezeket a vádakat. Mit is mondhattam volna mást? Már június végén közölték velem, hogy egységes bírói eljárás keretében vonnak majd felelősségre, s a vád: felségárulás büntetének a gyanúja. A tárgyalás során ehhez a kialakított véleményhez igazították a kérdéseket s a válaszokat is. Meg se hallották, amit mondtam. A gyanúból ténylegességet akart formálni az ügyész.

Tájékoztató vélemény.

A hadbíró írásos előterjesztése az ügyről a hadbíróóság tagjainak. Magában foglalja a vádakat, a vádlott védekezését és a javasolt ítéletet.

Pozsonyban született, negyvenéves, katolikus (*szép férfi, ...elkeseredett, hullaszerű kinézettel*), 1826 és 1831 között a cs. k. hadseregben szolgált, mégpedig nyolc hónapot a Ferenc Ferdinánd d'Este főherceg gyalogezredben hadapródként, s négy éven át hadnagyként a 9. Miklós cár huszárezredben, majd tiszti rangjának megtartása nélkül kilépett. Ekkor tekintélyes birtokait átvéve, melyek Magyar-, Horvát- és Stájerországban fekszenek, utazásokat tett, mígnem 1834-ben feleségül vette Zichy Antónia grófnőt, s jelenleg három gyerek apja.

A *hegyfalvai levél* kitételét is, miszerint ha roncsolt karom meggyógyul, részt veszek a küzdelemben, ezt úgy fordította le Leuzendorf százados, hogy az egész országot erőszakra és nyílt lázadásra szólítottam fel. Pedig csak Bezerédj István képviselőnek akartam beszámolni a bécsi utamról, s az azt követő tevékenységeimről. Hiszen akkor is támadtak, hazárúlással gyanúsítottak. A fővárosi radikális sajtó követelte, hogy nyilatkozzam, kivel tartok. Nem értették meg, hogy a magyar nemzettel tartok, a magyar nemzetért vagyok, s békét akarok az uralkodó és a nemzet között!

*Olmütz, 1849. augusztus 31.
hajnali 3.50-kor*

Ugyan hogyan rendezhettem volna a nézeteltéréseket Horvátországgal?! A horvátok azt követelték, hogy az osztrák kormányra ruházzam át a had-, a pénz- és a kereskedelemügyi tárcákat. Teljességgel lehetetlenség volt ezeknek a feltételeknek eleget tenni, hiszen így az áprilisi törvények érvényüket veszítették volna!

hajnali 4.35-kor

A növekvő szorongástól aludni sem tudok. „*Ennyire megosztott kormányzás mellett a monarchia fennállása szükségszerűen lehetetlenné válik.*” Döbbenetes volt a hadbírónak ez a kijelentése. Ez azt jelentené, hogy a bíróság is azon az állásponton van, hogy a magyar törvényeket meg kellett volna sértenem, s vissza kellett volna térnem az áprilisi törvények előtti időszakra? A törvény védői a törvényesség ellen vannak?!

Hivatalt soha nem vállalt, mígnem *múlt év* áprilisában őfelsége a márciusi törvények következtében Magyarország miniszterelnökévé nevezte ki. E tisztségében hivatalának *múlt év* szeptember közepén történt rövid megszakításától eltekintve, október 3-ig maradt, amikor is őfelsége felmentette állásából. Ezután a magánéletbe vonult vissza, de *múlt év* decemberében újból elfogadta követté választását a sárvári kerületben, s csatlakozott az őfelsége által már jó ideje feloszlott országgyűléshez.

Jelačić egyik hadoszlopa Vas megyébe vonult. A hírre, okt. 10-én Batthyány a megyei nemzetőri és népfelkelő sereghez csatlakozott. Hegyfalunál azonban a megbokrosodott lova levetette, s a gróf kificamította a jobb karját. Nyolc napig ápolták. Ekkor született *a levél*. (Sérülése miatt diktálta.)

múlt év, azaz 1848

*Olmütz, 1849. szeptember 6.
este 8.05-kor*

S. O. S.-ekkel kellene teleírnom, morzejelekkel a körülöttem feszülő csendet: nagyon egyedül vagyok!

*Olmütz, 1849. szeptember 7.
délután 4.25-kor*

Drága Nőm!

A megpróbáltatásoknak a vége még messze van ugyan, de gyógyírként hatott rám a hír, hogy holnap Olmützből Budára visznek bennünket. Olyan régen vegyült már öröm a bánatomhoz, olyan régen vártam már ezt a pillanatot! Végre láthatom ismét az én drága Angyalomat és a gyermekeimet! (Reménykedem, hogy megengedik majd a látogatást!) Nemzetem sorsáról is így többet megtudok. A legszörnyűbb, ha a hazáért való aggódásában hír nélkül van elzárva az ember. A jelen hiányában így csak a múlt körül forog minden gondolatom, s a jövő is még inkább bizonytalan homályban vész el. Amit tettem a nemzetért a múltban, lesz-e valami fogantja? Marad-e majd belőle valami virág ebben a nagy őszi levél- és virághullásban? *Vederemo!* Vagy ha mi nem, a jövő nemzedékei bizonyosan.

Majd meglátjuk!

A közeli viszontlátás reményében küldöm csókomat.

Lajosod

*Olmütz, 1849. szeptember 8.
este 9-kor*

Útra készen állunk. Várunk. Nem értjük, miért késlekednek az elindíttatásunkkal!

...az ország szolgálatának ethosát és azzal összefüggésben a haladás érdekeinek előmozdítását a kezdetektől középpontba állító családi hagyományokból táplálkozott Batthyány Lajos közismert büszkesége, rendkívüli öntudata, s fejlődött ki a nemzeti és az egyetemes progressziót egységben szemlélő patrióta elkötelezettsége.

*Pest, 1849. szeptember 14.
este 8.40-kor*

Komárom még magyar kézen van! Klapka György se-rege kitart és harcol. Ezért is hoztak bennünket nagy ke-rülövel Buda felé. Szeptember 8-án egy éjszakai vonattal vittek minket Pozsonyba, majd innen hajóval, rögtön a megérkezésünk után, Győrig. Komáromot kocsikkal ke-rültük meg Kisbér–Mór–Fehérvár–Mártonvásárhely út-vonalán. Budáról viszont hamarosan átszállítottak ben-nünket a pesti *Neugebäude*-ba.

Végre magamhoz ölelhettem a családomat!

Ferenc József császár
által építtetett laktanya és
tüzérszertár

*Pest, 1849. szeptember 15.
este 9.50-kor*

In nuce:

Összeszorított foggal kell készülnünk a jövődőre!

dióhéjban, rövidre fogva

*Pest, 1849. szeptember 16.
délután 6.45-kor*

A hallott beszámolók megrendítőek: a megfélemlítés-nek, a megtorlásnak még mindig nincs vége. A forradalmi események résztvevőinek jelentkezniük kell a kerületi pa-rancsnokságoknál vagy a haditörvényszékeknél. Haynau tábornoszernagy a kiáltványában ezt tette közzé.

Deák Ferenc a vidéki birtokaira vonult vissza, Eötvös Jó-zsef már a múlt év szeptembere óta Münchenben él, Szé-chenyit Döblingbe vitték. A minisztertanács is széthul-lott: a végzetes temesvári csatavesztést követően Szemere Bertalan és Kossuth Lajos is elhagyta az országot.

Kiszolgáltatót, szegény sorsú hazám, milyen magányos lettél!

Barátom, ez ember előtt kalapot veszünk, a legváratlanabb körülményekben is éles látású, mint a hiúz, maga elhatározásában sebes, mint a villám, s aztán szilárd és hajthatatlan, mintha minden idege vasból volna.

este 9.25-kor

Concordia parvae res crescunt, discordia maximae dilabuntur.

Összefogással a kis dolgok nagygyá lesznek, széthúzással a nagyok is tönkremennek

*Pest, 1849. szeptember 17.
hajnali 4.15-kor*

Lehet, hogy történelmünk egyik legsötétebb korszaka következik? A kivégzett, bebörtönzött, emigrációba kényszerült kiválóságok lendülete, magatartásmintája, alkotó energiája szükséges lett volna a további fejlődéshez. Így azt a parányit is elveszítjük, ami a kiharcolt kevésből vigasztalásul megmarad! S ugyan mi őrződik meg a korábban szentesített törvényekből a jog és törvény nélküli világ eme *chaossában*?

zűrzavarában

*Pest, 1849. szeptember 24.
reggel 6.20-kor*

Őfelsége igénybe vette önmegtagadásomat, önfeláldozásomat, s most lehetetlen volna feltételezni, hogy az uralkodó bűnömül rója fel mindazon lépéseket, melyeket mint odaadó híve a törvényesség maradékának megőrzése érdekében tettem!

*Pest, 1849. szeptember 25.
reggel 7-kor*

Egy kétoldalú szerződést azon okból, hogy a másik rész megsértette, egyik fél sincs jogosítva felbontottnak

Nincs itt helyünk [...] részleteket közölni [...] arról a hazafias küzdelemtől [...], melyet Batthyány Lajos gróf folytatott az elvakult sovinizmus, a forradalmi liberalizmus pártja s annak nem annyira irányító, mint magával sodort, a lelkesedés pillanataiban megittasult vezére, Kossuth ellen. Széchenyi, Wesselényi, Deák visszavonulása óta Batthyány vállaira nehezedett az embertelen súlyú feladat, a nemzetet az adott viszonyok erejének elismerésére visszavezetni.

tekinteni. Követelni kell, hogy tartsa meg a másik fél is.
Viszont: *NB!* Április 14-ét március 4-e előzte meg!

este 8.30-kor

A magyarság vész helyzetben van! A külső-belső veszélyeztetettség felemésztette a lelki erejét. A tatárjárás után 1,1 millió magyar maradt, Mohács után 2,6 millió, mégis talpra állt a nemzet, mert lélekben óriás volt. Most viszont a reményt vesztette el, a folytatásban való hitét. S nem maradt, aki erősítse a nemzetet!

Pest, 1849. október 5.

este 9.30-kor

Drága Nóm!

Hiába reménykedtünk az emberségesség utolsó szikrájában, amikor azt véltük, hogy még egyszer látjuk egymást, ezt is megtagadták Tőled; ezért ezekben a sorokban ismétlem meg neked mélyen átértzett kifejezését forró hálámnak és tiszta szerelmed minden kincse iránti csodálatomnak, amelyet megérdemelni sohasem tudtam; és oly igaz, mint az, hogy a halál küszöbénél állok, hogy csupán ennek a bűnnek a tudata az, amit a sírba magammal viszek. Istennek még örömet és kárpótlást kell adnia neked, te Angyal, és ha akad férfi, aki méltó a te szívedre, ó, akkor az önfeláldozásnak rád oly jellemző túlzásával ne taszítsd el őt magadtól.

Elnézéssel és szerelmünk első éveire gondolva emlékezzél rám. A gyermekeket áldd meg és csókold meg az én nevemben, ne szégyelljék, nem kell szégyellniük atyjukat, az én halálomnak a gyalázata előbb vagy utóbb azokra hull viszsza, akik engem igazságtalanul és hálátlanul meggyilkoltak. Ebben az ünnepélyes órában megesküszöm, hogy a király és a monarchia elleni árulásnak soha egyetlen gondolata nem férközött lelkemhez, és hogy a hazához nem kevésbé

Azaz a függetlenséget és a trónfosztást kimondó határozatot egy olyan okmány kibocsátása előzte meg, amely eltörölte Magyarország alkotmányát, önállóságát.

NB!

Nota bene! Megjegyzés a szövegben a figyelem felhívására. (Annyi mint: Jól jegyezd meg!)

Damnans quod non intelligunt. Damnans damnans quod non intelligunt damnans quod non intelligunt non intelligunt non intelligunt quod non intelligunt damnans damnans damnans quod non intelligunt quod non intelligunt damnans damnans damnans damnans dam... non

Amit nem értenek meg, azt elítélik.

hű voltam; ugyan ki hiszi el ezt most! És ezért halok meg; a törvény, a király esküje volt vezérfonalam, és sem jobbról, sem balról nem hagytam, hogy visszaéljenek velem. *Viam meam persecutus sum*, ezért ölnek meg engem.

Ennyit a gyalázatos politikáról a Te vigasztalásodra, ám-bár erre nincs szükséged, hiszen egyedül csak Te voltál az, aki mindig bízott bennem. Hagyd el ezt az országot a gyerekek kedvéért; az ő jövőjük csírájában volna megfertőzve. A Te vagyonod elég lesz nekik; jobb egy szerény sors, mint alamizsna azoknak a kezéből, akik őket árvákká tették.

A Te szeretett, szegény jó nővéred! Menj mindjárt hozzá. Kölcsönösen szükségetek lesz egymásra, és bizonytalán támogatjátok egymást. Szegény kis *Jancsimat* figyelmedbe ajánlom, feltétlenül gondoskodjál róla, megszolgálja ő azt körülöttem.

Azt a gonosz gyalázatot, melyek ezek nekem szántak, remélem, elkerülöm, erre a célra már régóta egy mentőeszközt hordok magamnál. S még egyszer a búcsúcsókot. Úgy halok meg, hogy csak a Te képed van a szívemben, a Te neved az ajkamon! Viszontlátásra! Isten veled!

Lajosod

a magam útját járom

Németh Jánosra utal, a hűséges inasra, aki tizen-négy éves korában került mellé. (Batthyány akkor hétéves volt.)

...a grófot a siralomházba vitték, melynek ablaka az utcára szolgált... Sok nép csődült össze, az ablakon benéztek. 5-én este a gróf fel-alá járván, homlokát simogatta a kezével. Egy feszület és két gyertya állott az asztalon. Amidőn észrevették, hogy a sok nép az ablak körül csoportozik, strázsa tétetett az ablakhoz, és a népet elszéleszté. Németh János komornyik ez alatt a gróf volt szobáját rendezte, és várta grófját, míg a káplár, ki felügyelt a foglyokra, belépett, és ezen szavakat mondá: ne vesse meg ezt az ágyat, a gróf úgysem jön többé ide. ...grófját halálra ítélték. János sírva fakadva elszaladt...

*Pest, 1849. október 6.
éjjel fél 1-kor*

Engem csak a tiszta szándék vezérelt!
Kezedbe ajánlom lelkemet!

A gróf... agyon akarta magát szűrni, a tör azonban rövid és gyenge lévén, hegye eltörött az oldalbordán, mire a nyakán lévő ereket keresztülvágta. ...nyakra-főre orvost kerestek. ...Bé doctor jött, ez *verbandot* adott. Ezt a gróf felszakította, mire még jobban folyt a vér. Újonnan bekötötték és kezeit öszvekötötték. ...ámbátor torkon sebesülteket szokás ellen nagyon felakasztani, azon jelentést tette, hogy gróf Batthyányt mégis fel lehet akasztani. [...] Felöltöztették. [...] Minekelőtte az Újépületből kivitték volna, még egy katonai ítélet [ti. bíróság] eleibe állították, hol kérdőre vététt, hogy jött ő a törhöz... *Ich habe meine Rechtung mit Gott und der Welt geschlossen und gebe niemanden eine Antwort* – felelte. ...a vészhelyre indultak. [...] *Agyonlőnek vagy felakasztanak?* ...amidőn látá, hogy akasztófa nincsen, könnyedén fohászkodva egy térdre [ereszkedve] mondá: *Éljen a haza!* A három golyó [közül] egyik a fejét, a másik a szívét, a harmadik a mellét találta...

...A sírdomb, mely Batthyányt földi, nem egy mindennapi halomka, az politikai jelentőséggel bír, abban övele a magyar nemzetnek nemcsak a dinasztia iránti hűsége, de monarchiai érzelme is örökre el van temetve, ha a dinasztia meg nem tér, míg idő van rá, és a Biblia szerint teljesen új embert nem ölt magára. Gr. Batthyány Lajos a szétdult szabad haza romjai alatt egyedül nyugszik, az alkotmányos Magyarországnak ő hőse volt, a letiportnak mártírja lett.

Ha a bécsi kormány és az udvar tagjai államférfiak lettek volna, mint volt Batthyány Lajos, másként alakul nem csak a XIX., de a XX. század története is.

kötést

*Bevégeztem számadáso-
mat Istennel és a világgal,
és senkinek sem válaszolok.*

S valószínűleg másként
a XXI. századé is!

Lapis József

Büszke vár, rád nem vár...

„Oly vagy már, mint
madár,
Kinek már nyitva zár,
Hogy vagy távol tőlem?”
(Amade László)

Büszke vár, rád nem vár,
Ablakot, kaput zár,
Szépséged mások mérik.
Vérem ott legbelül
Nem lobog, nem hevül,
Világom máshol él.
A rugdosott rögöt
Hagyom magam mögött,
És fogam sem fehérlik.

Termemben cifra zaj
Elhalkul, tűnt moraj.
Játszanak a katonák.
Törődött boltozat
Ünnepli voltodat,
Nem láthatsz a falon át.
Ki tudja, mi végett,
Érzem, itt ért véget
Istenülő babonánk.

Visszapillant a völgy,
– Hölgyeddel ne törődj –,
Várom a halk suhogást.
Árnyak meghajlanak,
Lombok elhaljanak,
Meghalljam a suttogást.
Állj félre, ne nézz szét,
Edd az élet mézét,
Rajtam ne keress fogást.

Éberek a strázsák,
Keskeny a határsáv,
S jég feszül a vizeken.
Ám a régi, kényes
Nem maradhat fényes
A hó alatt, hidegen.
Arcodat lefestem,
Átfordul a testem
A remegő idegen.

Kilótt nyílként végre,
Eged fölé érve,
Ifjú szívedben élek.
Messzeséged tűrve,
A szendergő űrbe
Merül bele a lélek.
Szép szavú öszöket,
Bogaras ösöket,
Csak magamnak remélek.

Nyilasy Balázs

Az angyalok és Eszterke

(Bánki Éva kislányának)

Ama híres égi cégnél,
hol a firma (és a cégér)
ollan fényes, mint a Göncöl,
száztizenhét angyal gürcöl...
Szárnyuk fontoskodva rázzák,
orcájukon mély barázdák,
homlokukról fényes cseppek
vastag dossziékra esnek...
Mert az angyalkák a gyárban
könyékig gyúrt kardigánban,
jaj, dehogyis marcipánnal – –
Bajmolódnak egész mással:
pszichológiai praktikákkal...
Tesztet írnak, íkút lesnek,
jón és rosszon döntést tesznek,
porciókat kiszámoznak,
ajándékot arányoznak...
Csak mikor a döntés kész lett,
jön szóba a raktár-készlet...
(A készlet-rím -tuggyák úgyis-
más patentja. Desidérus,
patikusok jáccó sarja
fundálta ezt...Isten tarccsa...)
Na de aztán kamrát túrnak,
sárga mézből csöppet gyúrnak,
ötven puttonyt teletömnek
– fele friss méz, fele könyvek –
tetejükbe Micimackó,
ürgés versből kicsi Lackó,
a zsebében három nedves
kis ürgefi (roppant kedves)...
S az angyalnép lobb-al-seb-bel

puttonyt szíjaz, ugrik-lebben,
nagy suhogva ügyekez,
íkusokhoz beneszez....
Csak a Mackó, csak a Lackó...
Velük van kis galibackó...
Egyik fukar, takarékos,
más a mézre tapadékos,
egy a mézet tátott szájba,
más a könyvet könyves tárba....
Na de ettől Isten mentsen..
Irgum-burgum, encsem-bencsem...
Minden könyv s méz ürgefistul
(mackóstul, Arany Lacistul),
mint a pszichó-tanúsítvány
(s ez nem holmi hamisítvány)
igazolja, senki másé,
nem Tódoré, nem Tamásé,
nem Jutkáé, Engelberté
(óvódáé, angyalkerté),
hanem Eszter igaz jussa...
(Három évre kell, hogy fussa...)
Mert Eszternek az íkúja,
mint melankós juhász búja,
mint a kanász pörgős tánca,
öreganyó ezer ránca,
mint az orosz medve hossza,
mint a tajgai poroszka,
mint a bálna lábtól-fejtől,
mint a gejzír, mikor feltör,
mint Ká roppant, zöld tekercse,
mint a tenger só-kevercse,
mint Núbia lány homokja,
mint az Excalibur tokja,
fiús néger petrencéje,
mint Belzebúb kemencéje,
mint a Tejút ösvényei,
mint Skótország fösvényei,
mint a Jákob lajtorjája,
mint a Mátra vitorlája,

mint ahány a rosta lika
(vigyázat: nem Costa Rica),
az Eszter íkúja oly sok,
mint kápusztaerdőben a foltok,
holland alföldön a csatorna,
mint virslimezőkön a torma,
mint Nagykunságban ökor és jerke...
Hát anygalka – nincs vita – jer, te...

Herczeg István grafikája

Bertha Zoltán

Mítosz és poézis

Fátyol Zoltán: Lezuhant mítosz

A Debrecenben élő festőművész, grafikus, főiskolai tanár Fátyol Zoltán úgy kezdte az utóbbi időkben lírikusi pályáját, hogy azzal hamarosan szintén nevet és elismertséget szerzett szerte az országban. Költeményeit rangos folyóiratok szívesen közlik, s a saját maga által illusztrált versesköteteit pedig – legalábbis hozzáértő körökben – megbecsülő visszhang övezi. A *Két kép az álom* (2000) című könyve után az újabb – egyszersmind vaskosabb, teljesebb, reprezentatívabb – kötet *Lezuhant mítosz* címmel látott napvilágot 2009-ben, a debreceni Metaform Művészeti Alapítvány kiadványai között.

A könyvborítón olvasható szerzői vallomás nemcsak a költői megszólalás indítékait villantja fel, hanem egyúttal tömör és hiteles önértelmezésnek is tekinthető. Mert valóban, a folytonosan munkáló „metafizikai érzékenység” az, ami elsősorban megragadhatja az olvasót – s vele (amit már mi tehetünk hozzá) az artistikusan finom esztétikai kimunkáltság és változatosság, az introspektív-meditatív szenzibilitás, az áradó műveltségélményeket és erudíciót az érzékletes és szemléletes látomásformákkal szuggesztíven összevibráltató elemi egzisztenciális hangoltság. Az atmoszferikus, léthangulati telítettség bölcséleti ereje így sohasem kimódolt bölcselkedésekben vagy racionalizált elmélkedő szólásokban, hanem éppenséggel egyfajta egzisztenciológiai filozofikum elementaritásában, olykor tárgyias-absztrakt vagy vizionárius imaginációjában, azaz a képiség és a látványsugallatiság elsődlegesen lírai hatásminőségeiben nyilvánul meg.

A poétikus invenció egyik meghatározó alaprétege a művészeti, kulturális, szekunder élményiséghez kötődő ihletettség. Ez a versvilág bőségesen táplálkozik különféle festők, írók, példasugárzó személyiségek pályájának, életművének vagy egyes alkotásainak inspirációiból – sorra tűnnek fel jellemző mozzanatok Breughel, Klee, Csontváry, Vajda Lajos, Kondor Béla, Bergman és mások képvilágából, József Attila, Hamvas Béla, Pilinszky, Jakob Böhme, Rilke, Dylan Thomas és a többiek gondolatköltészetéből, s annyi mindenki más is felbukkan Ikarosztól Hérakleitoszig. Megnyílik így a szellemóriások által közvetített transzcendens üzenetek kapuja is; s kibomlik a „lezuhant mítosz” (az egész kötetet átfogó szimbólum) bonyolult, legalább kettős értelme. Vagyis az a folyamat, amelyben az archaikum, a mitologikus evidenciák hagyománya elsorvad, elvész, belesüllyed a szekularizált, profán életrend kuszaságába vagy kaotikus kilátástalanságába, illetve másfelől az a remény, hogy ebből az alászállásból esetleg egy új visszaréve-

dés, felnyílás, szakrális és spirituális átítatódás következhetik be. Alámerülésből felemelkedés. Hogy ha az immanens embervilágban szaturálódik mindaz, ami érzékfölötti tradícióként elveszítette már eredendő szentségét, akkor esetleg így – az elvetett magból újra kikélve – megindul ismét a felfelé tekintés ösztönélete. Az istenektől elszakadt ember sorsa – mint ahogy mondjuk Márai *Béke Ithakában* című regényében is – teljesen sohasem függetlenedhet a fennvalók szférájától. Mert kettős lény maga az ember is: véges és végtelen, időiség és időtlenség, elmúlás és újjászületés határán lebegve próbál egyensúlyozni. Misztikum és misztérium (olykor az a bizonyos „mysterium tremendum”), múlt, jelen és jövő idői felfoghatatlansága, kontemplatív áhítat, szenzuális rezdülésekben tetten érhető léttitokkeresés övezi ezt az örökös rejtelmeket tapintó költői pozíciót, a teremtő létlényegben rejlő enigma, a primordiális talány folytonos megtestesüléseire és inkarnációira csodálkozó, rezonáló hanghordozást. Mert valóban: „Mi növeszti a fát, / mi húzza törzsét, / zöldjét ég felé?” Csak beleborzongani lehet a tűnődő felismerésekbe és sejtelmekbe. Abba is, hogy „Talán az anyag is fehér lesz majd – mint egykor / a Születés körül volt –, derengő, tejszínű / örvényekben omolva vissza, a Szent Magig.” És ez a mítosz újraképződésének lelki – pszichoontológiai – alapja is: múlás és kezdés ciklikus örökérvényűsége: „Egymásról itt senki semmit nem tud, / a földműves pedig, mindennek háttal, / az előtte járó állat farát látja csak tán, // vagy néha lábnyomába is néz, ahová majd / a magvakkal együtt a lezuhant mítosz is / megtér, mégis, újra csirázni.” Reményteli ez a várakozás – mintha például a weöresi *Merülő Saturnus* állatfar-képeinek hanyatlásvíziója íródna tovább a sajtó reménység fonalán. Hiszen az is lehetetlen, hogy ember- és istenarc ne érne valamiképpen össze: hogy az álomi valóság és autentikus igazság pillanataiban ne hajolna vagy kapcsolódna egybe humanitás és divinitás, lélek és abszolútum: „Vajon meddig tart / Isten álma / és meddig az emberé, // és egymásra ébrednek-e majd / fektükből kelve / és földre lépve?”

A teremtett világ minden Isten és ember alkotta területe jelként és jelentésként szervesül ezekben az átszellemített lírai deskripciókban: európai és magyar tájak, falvak és városok, hegyek és folyók, havasok és szelíd hegyaljai vidékek kelnek életre, tóparti házak és omló falak, ódon temetők és ősi templomok, svájci vagy lengyel emlékek, indián és őskeleti révületek kavarognak, kolozsvári gótika vagy szatmárcsekei csónakos fejfa, Balaton-felvidéki pillanatkép vagy sárazsádányi nyugalom idéz kollektív lélekmélyi emóciótartalmakat, fényben gyökerező, mennybe ágaskodó erős fák és igéző vadvirágok rajzolódnak ki és tűnnek egymásba, kiélesedve vagy elhalványulva, hajnali és alkonyati homályban, verőfényben és árnyékban, év- és napszakonként változó hangulati varázslatban. „Lét és mágia”: együtt vonul az időben és a szemünkben a barlangrajzoktól napjaink álmain keresztül az üreges mindenség kozmikus határtalanságáig, a külső és belső lá-

tás „időtlen időn” át hatoló rejtjelolvasó nyugtalanságáig. A „kegyelem térképeit” fürkésszük minduntalan, mint az egri minorita templom padlatain az erről szóló versben szereplő halandók és halhatatlanok (az egri élmények egyébként bizonyára a képzőművészeti tanulmányait ebben a városban folytató szerző diákkorából származnak), és tudjuk, „hogya lélek áll meg csak, / magában, az éjszakán innen / és túl is, tehetetlen- / mozdulatlanul, / minden felett.”

A tárgyak transzcendens sugárzása és aurája lengi át a versbeszéd folyamatosan hullámzó dallammenetét, enyhe rezignációt és melankóliát a szó- és mondatfűzés egyenletes ritmikájával keverő, merengésre és meditatív elmélyedésre készítő atmoszféráját, konkrétum és elvonatkoztatás, hétköznapiság és motivikus emelkedettség, biblikusság arányosan vegyített tónusait. „Ahogya jelek falon, / asztalsarkán, egy szarka / nyomai a hóban, a járdán, / dimenziók megnövelve, / mint széthulló rönk sikolya / a baltán, előbb kiterjedve / kerengnek fel, aztán fakul, / horpan a látszat, darabokra / válik és lezuhan, omlik, / maréknyi massa lesz, / a szarkalábak topogó / riadalma: töppedő / hókása habja...”: részint a pilinszkys, Nemes Nagy Ágnes-i objektív, absztrakt-tárgyas, metafizikus-hermetikus költészeti hang folytatásának tetszik mindez, miközben kétféle erő- vagy feszültségtérben is intenzíválódnak a leíró tárgyilagosság szavai, mondatai. Egyrészt abban a termékeny bizonytalanságban, hogy a rövid, megjelenítő pillanatfelvételek nyomatékai és sűrűsödései uralkodjanak-e el, vagy a filmszerűen részletező, elbeszélői, hosszú verses előadásmód oldottabb kiterjedései. Másrészt pedig hogy az (elioti útmutatás szerinti) tárgyi korrelatívumok empirikus felgazdagításának a tendenciája érvényesüljön-e inkább, vagy az intellektuálisan kidolgozott, szentenciaszerű bölcséleti megállapítások, összegező szofizmak racionális-kijelentéstevő, gnomikus tömörítésének a szándéka. Mindegyikre akad bőségesen példa, az utóbbira például, hogy „kérdéseink apró furatok a semmi falában”, vagy hogy „ne fuss, ne rohanj, az / idő jön eléd”. Amikor a bizonyos fokig széttartó formaelvek egyéni hangvételeiben harmonizálnak, akkor igazán maradandó remeklések is születnek. Ilyenek a *Ma gondoltál-e valamit...* című önreflexív költemény ismétléses-elnémulós töprengésfutamai, a *Vezeklés* egyes részletei („fogadd el hogy az / öröklét ajtaja nem nyílik / és nem csukódik / ajtaja sincs / mint a nyitott fészker / olyan és állhatsz benne / vagy leülhetsz / látva mindent és a semmit / kezekben tartva léted / mint egy könnyű botot”, a *Rekviem* megrendítően katartikus időmontírozó emlékezése gyerekkorra és szülőkre („Milyen közel van néha / az egykori udvar / megérintheztem homlokoddal / a diófa barna kérgét / a rücskös malter szürke ábráit / padlástfeljárónk alatt / rozoga mohos deszkáin / jutva magasba / aztán felülről nézve kertet / udvart a távoli nagy rétet / és furcsa rövidülésben felbukkanó / apámat és anyámat / jöttek mentek mozogtak / a ház és az udvar dolgaiban / meg nem állva / aztán eltűntek egyszert hirtelen / mint egy álomi jelenetből / feledve vágyat világot

/ kiáltozást nevetést / és a lángot szemükben / átlépve kertet és diófát / a templomtorony magasát is / mindent ami földi barna sáros / és én itt vagyok-e még / vagy a padlásajtó előtt ülök / most is egyre / ha nem látom őket várva / itt és ott se / mert ott sincsenek már / karjuk lábuk végleg rövidülve / örökre téren és időn kívülre törve”), vagy a hetvenes években lerombolt debreceni Kölcsey-ház siratója („eltűnik, / ami volt, / mi lehetne / az is, / ami van / az meg / hamis, / hamis, / hamis. // Se ház, / se kő, / se ág, / se tő, / üres / a múlt, / a jövő / is az, / a jelen meg / fondor / és ravasz, /fondor / és ravasz”), amely méltán állítható párba Kiss Tamás hasonlóan fájdalmas, a jóvátehetetlen pusztítás abszurditását demonstráló panaszdalával.

A képzőművész Fátyol Zoltán verseiben sem tagadja meg magát: gyakran tematizálja a látvány és a látomáskonstrukció szemantikai viszonyának komplexitását. „Egy tányér ellipszise, leválva a tárgyról, / az asztal négyszögén: / önmagát vedlő geometria a hajnal mögött” – definiálja a tényeket egy helyütt, míg másutt leszögezi: „egy csendélet leírva, olykor képszerűbb lehet / mint festve, és megtörténhet, hogy leesik, mint faragott / kolonc, szemünkről a rosszul felkötözött hályog”. Elmozduló tárgyak suhanása a recehártyán, poláris fények opálja és fényhullámok titokzatos játéka: mind-mind szó, kép, univerzum, Isten jelnyelvi manifestációja és értelem fölötti titkosírása. Vizualitás és verbalitás őseredeti és megfejthetetlen antropológiai szféráihoz közelítünk, amikor a jelenvalóság lényeit és tényeit faggatjuk mibenlétük okairól, természetéről, összefüggéseiről – a költővel együtt. Akinek ez a verseskötete így már nemcsak kísérlet: inkább sok tekintetben reveláció. S aki pedig olvasója lehet: a szerzőt máris bizvást a kiforrott, kiérlelt költők közé sorolhatja – a Debrecenben élők között is a valódi hitelt érdemlők társaságába.

(Metaform füzetek 4., Debrecen, 2009)

Szakonyi Károly

A történelem színháza

Tóth-Máthé Miklós drámái

Valamikor az ötvenes évek végén, a hatvanas évek elején néhányunknak írói törzshelye volt a budapesti Rákóczi úton levő kis, füstös presszó, a *Marika*, s mint régebben a kávéházak márvány asztalánál a novellák, versek klasszikusai, úgy ültünk és írtunk egy – két szimpla kávé mellett albérleti szobáinkból menekedve. Időnként feltűnt itt egy érdekes küllemű fiatalember, s letelepedett magányosan az egyik sarokba. Ült hallgatagon, egymagában, télidőn nagykabátban, s olykor még régi módian kalapban is, de ha levette, sötét tincs esett a fél homlokára, s kreolos arcával, nagy barna szemével, széles arccsontjával mintha maga Ady Endre pihent volna a terítős asztalnál. Úgy emlékszem, nem beszélgetett ott senkivel, körül lengte valami megközelíthetetlenység. Nem jöttek be hozzá barátok, kollégák, mint ahogy bejártak hozzánk, Fejes Endréhez, Csanády Jánoshoz, Kertész Ákoshoz vagy Hernádi Gyulához munkát-feltartó csevegésre. Mondták, hogy színész-hallgató a közeli főiskolán, és szokatlan volt, hogy nem az Uránia melletti *Erzsikében* tanyázik, ahol a színinövendékek általában.

Talán különcc, gondoltuk, és nem is kezdtünk vele ismerkedni.

Aztán jóval később megtudtam, hogy diplomázott, vidéki színházakba került játszani, míg egyszer csak, évtizednyi idő múltán írásra adta a fejét.

Bevallom, nem láttam színpadon, s így nem tudhatom, mit vesztett azzal Thália, hogy odahagyta a pályát. De, hogy az irodalom nyert vele, azt mondhatom.

Tóth-Máthé Miklós nagyszerű író. Novellák, elbeszélések, regények és drámák kerülnek ki műhelyéből.

És most itt van egy vaskos drámakötete, a *Tűz és kereszt*. Történelmi drámák.

Tóth-Máthé Miklós debreceni író. Azt értem ezen, hogy a kálvinista Róma szellemisége hatja át írásait. Elsősorban történelmi munkáit, melyek szereplői között ott vannak a protestantizmus nagy alakjai, Károli Gáspár, Méliusz Juhász Péter, vagy Szenczi Molnár, de nagyszerű drámát írt IV. (Kun) Lászlóról és II. Rákóczi Ferencről is. Ha azt mondom, hogy debreceni író, azzal még azt is hangsúlyozni szeretném, hogy van hová tartoznia. Igaz, Tiszalúc a szülőhelye, de a református családi kötődés kiterjed ott az egész tájra, a táj szellemiségére. Fontos és szerencsés dolog, ha az írónak van körülhatárolt otthona a világban. A táptalaj, ahonnan az erejét magába szívja. Márpedig nem mindegy, miféle ez a talaj. Tóth-Máthé Miklós innen nyeri anyanyelvét, ez a világ határozza meg morálját, nyakassága, melyet azonban inkább írói következetességnek neveznék, innen származik. Ahogy

a protestáns ősök kitartottak hitük mellett minden üldöztetés ellenére, úgy haladt Tóth-Máthé Miklós a maga írói útján, akár szatírákat, akár lírai töltésű emlékeztetést ír, vagy a napi ügyeket követő tárcákat, történelmi regényeket, drámákat.

Itt most elvisz bennünket, olvasókat a magyar múltba, feltámaszt papot, katonát, királyt, királynét, pogányt és keresztyént, közembert vagy nemest. És élnek ezek az emberek, küzdenek és szeretnek, ahogy tették a valóságban. Az író varázslata, hogy megannyian élnek teremnek hitük és akaratuk szerint. De színi megjelenítésben is láthatta őket Nagyvárad, Debrecen, Budapest, Kassa közönsége. Sikeres drámák ezek, mert olvasva kitűnő irodalmi alkotások, miként előadva is lebilincselők.

Bocsássuk most útjukra Tóth-Máthé Miklós teremtményeit e könyvben, bízva benne, hogy miként megidézte őket írói műhelyében, úgy idéződnék majd meg az olvasó fantáziájában.

Bertha Zoltán

A vértanú-sors példázatosága

Kelemen Erzsébet: Tiszta szándék

Kelemen Erzsébet új műve (*Tiszta szándék – Gróf Batthyány Lajos olmtüzi és pesti naplója, levelei*) a Magyar Írószövetség és a Honvédelmi Minisztérium irodalmi pályázatának díjnyertes alkotása volt 2007-ben, majd a *Hitel* című folyóirat 2008/10. számában jelent meg, s most könyvalakban is méltán kerülhet a szélesebb olvasóközönség elé. Legmélyebb nemzeti sorskérdéseinket boncolgatja invenciózus történelmi és megragadó erkölcsi érzékenységgel, összetett formaesztétikai igényességgel.

A Debrecenben élő sok műfajú író már előző köteteiben is feltűnő nyitottsággal és szenzibilitással egyeztetett látszólag széttartó szemléleti és poétikai irányokat. Írt verset és novellát, történelmi regényt és drámát, vizuális költeményt és tudományos esszét, irodalomkritikai és művészetelméleti tanulmányt. Hagyományosnak tekinthető anekdotikus prózát éppúgy művel, mint vallomásos sorslírárt, experimentális, posztavantgarde képverseket állít ki rendszeresen, miközben értelmezi is a művészetközi (a tradicionális münemi határtalansággal kísérletező) modernizmus különféle történeti-morfológiai jelenségeit, vagy historikus-klasszicizáló színművek mellett groteszk-abszurd monodrámában is sikeresen próbálja ki színgazdag tehetségét. A keresztény etikai és világszemléleti eszmeiség termékenyen kapcsolódik össze az ő munkásságában az elfogulatlan művészeti tágasság inspirálta modern vagy posztmodern formanyelvi tendenciákkal, s ezt a sokrétűséget és összetettséget méltatták sokan már eddigi könyvei megjelenésekor is. „Kelemen Erzsébet sokoldalú, sok irányba nyitott tehetség, nemcsak verset, sikeres drámát is írt Teleki Pálról *Getszemáni magány* címmel, monodrámáját, a *Happy Birthday!*-t Bécsben mutatták be, ifjúsági regényt és novellákat közölt, etikatanári tevékenységét is gazdagítja teológiai értekezéseiben, képverseket publikál, tanulmányokat ír a kortárs vizuális költészetről” – állapítja meg *A tisztaság dicsérete* című írásában például Benke László, kiemelve, hogy „e költői nyelv ugyanúgy a lélek mélyéről sugározza az istenszeretetet, ahogy az igazság-, magyarság- és emberszeretetet is”; s „a keresztény haza szeretetét” (*Kortárs*, 2010/2.).

Ez a Gróf Batthyány Lajosról szóló prózamű pedig úgyszintén szellemi és alaki komplexitásával válthat ki kedvező fogadtatást a szakmai és olvasói közvélemény részéről. Mert olyan fiktív és dokumentáris, képzeleti és valóságos, ábrázoló és kommentatív szövegegyüttes képződik itt meg, amely az újfajta nézőpont-többszörözés elbeszéléstechnikai eszközeit és eljárás módjait mégis egységesen átütő

erejű, szuggesztív gondolati jelentésrendszerben tudja egymáshoz szervesíteni. Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc mártír miniszterelnökének nobilis alakja elevenedik meg előttünk, mégpedig hiteles és valóságos emlékezések, leírások, vallomások, illetve tényleges és pseudo-memoárok, naplók, levelek, konfessziók összetömörített szövegkonstrukciója által. Valóságnak, fantáziának, lélektani és történelmi rekonstrukciónak ez a vérbő keverése adja ki azután azt a sugallatos összképet, amely egy valóban tiszta szándékú és gondolkodású, de éppen a legnevesebb progresszív törekvései miatt alantas érdekek kelepccéjébe zuhant vértanú hős heroikus erőfeszítéseit és vívódásait úgy jeleníti élővé, hogy abba magyar történelmünk egész kataklizmákkal teli tragikus sorsdrámája is katartikusan belesűrűsödhetik. „Ha a bécsi kormány és az udvar tagjai államférfiak lettek volna, mint volt Batthyány Lajos, másként alakul nem csak a XIX., de a XX. század története is”, „s valószínűleg másként a XXI. századé is!” – hangzik az utolsó mondatok végső summázata, rávilágítva a magyarság örökös történelmi zsákutcába kényszerítésének és kényszerülésének végzetes meghatározottságaira. Arra például, hogy a megtámadott lesz „felelős azért, hogy önvédelemre vetemedett”.

Személyes és közösségi sors, lélektani és nemzeti létproblemátika, emésztő dilemmák közötti őrlődés moralitásának felkavaró önismereti és egzisztenciális dimenziója feszül össze tehát ebben az alapvetően monoszituációs, monodramatikus megszólaláskeretben. A volt törvényes kormányfő közvetlenül a kivégzése előtti hónapokban a börtönben írott fikcionált feljegyzéseinek, leveleinek, naplótöredékeinek az átképzeléses sorozata teremti meg a szövegfolyam fősodrát, ehhez járulnak, ezt kísérik és szinte tükörjátékszerűen értelmezik a korabeli és utókori vélemények, reflexiók, interpretációk fontos részletei, illetve a szerzői megjegyzések, kiegészítések, név-, jelentés-, fogalom- vagy eseménymagyarázatok margináliái; s ez a háromszatú szövegéptmény végül együtt foglalja magába azokat a megrendítő jelentéstávlátokat, amelyek az ártatlan bűnhődés, az egyéni és kollektív áldozatiság, a sorsos kilátástalanság és a példázatos kitartás olyannyira élénken aktuális emberi üzeneteit hordozza. „Hiszen nemcsak a törvényeket semmibe vevő politikai per XX. századot sugalló koncepciók stílusának az embertelenségével, megalázó igazságtalanságával szembesülhetünk az írások olvasása során, egy premeditált politikai gyilkosság borzalmával, de a sötét mélységek mellett a másik oldalon megtaláljuk az erkölcsi magasságot is, egy olyan tiszta szándékú, tiszta tettű ember személyében, aki csak a hazának és a hazájáért élt. Ez a helyállás, vértanúsors legyen példa, felkiáltójel a magyar nemzet számára!” – fogalmazza bevezetőjében maga a szerző is.

Az 1849 augusztusától október 6-á hajnaláig datált olműtzi és pesti diárium anyaga változatos arányokban és autentikus pszichológiai empátiával rétegezi a rövidebb-hosszabb töprengéseket, amelyek külső térben-időben és belső lelki fo-

lyamatokban is messze sugárzó perspektívákat nyitnak. Feltárulnak a reformkor-szak, a forradalom, a szabadságharc különböző sorsdöntő fázisainak történései, a kezdettől a végig, Bem erdélyi küzdelméig, a fegyverletételig vagy egészen a komáromi utóvédharcokig, s közben kifejeződnek, kikristályosodnak a miniszterelnök eszmei-politikafilozófiai nézetei is. Annak a merőben alkotmányos-törvényes álláspontnak az elemei, amely az osztrák dinasztikus-monarchikus szempontokat messzemenően figyelembe véve próbálja meg a magyar függetlenségi és nemzeti önállósodási-önvédelmi akaratot is egyidejűleg legitimként elfogadtatni: vagyis egyeztetni a polgárosuló nemzetszuverenitást az európai nagyhatalmi érdekszférával. („Magyarország az osztrák monarchia része, de nem alárendeltje!”) S ez a fajta méltányos igyekezet az, aminek a megcsúfolását annyira fájdalmasan kell átélnie. Mert a koholt, koncepció-szerű eljárásai során semmit nem értékelnek abból, amit Batthyány az értelmes kompromisszumok megkötésével a Habsburg-ház fennmaradása érdekében tett. Hiába bizonygatja minden lépésének törvényes, elfogadható alapját, az, hogy a függetlenségre vágyó magyar nemzet képviselőjét is vállalta, önmagában elég bűn a zsarnoki ítélethez. Meg sem hallgatják, a tényeket kiforgatják, eltorzítják, cselekedeteit meghazudtolják, komoly és felelős érveit ostoba, hamis vádak, rágalomok hangoztatásával teljesen negligálják – panaszolja nap mint nap ezekben a gyötrelmes önvallomásokban. („Nem értették meg, hogy a magyar nemzettel tartok, a magyar nemzetért vagyok, s békét akarok az uralkodó és a nemzet között!” – „A törvény védői a törvényesség ellen vannak?!”) Végtelenül megrázó az, ahogyan mégis a végsőkig bízik a racionális döntéshozatal esélyében, s aztán tapasztalnia kell a Haynau-féle őrjöngés eszeveszett bosszúszomját. Batthyány vívódásaiban és önmarcangoló tépelődéseiben tulajdonképpen a magyarság egyik legmarkánsabb (részint nemzetkarakterológiai) sorskérdése élesedik ki: az idegen birodalmi hódítókkal való kiegyezés vagy a túlerővel szembeni tekintet nélküli és egyben reménytelen lázadás égető dilemmája. A kétséges kimenetelű reálpolitikai vagy a kudarchoz, a biztos bukáshoz vezető romantikus magatartás kérdésessége. A kétségbeesett helyzetmegoldási törekvés „felségárlás” és „hazaárlás” malomkerekei között; udvarhű lojalitás és nemzethű szabadságvágy, birodalmiság és nemzeti önrendelkezés, autonóm nemzetállamiság csatájában, feloldhatatlan ellentéteinek szorításában. Batthyány Széchenyivel, Deákkal azonosul inkább, mint a kossuthi radikalizmussal, s ez éppoly mélyről fakadó – noha gyakorlatilag hiábavaló – hiteles koncepció, mint az ellenkezője. Még ha a végkifejlet nem tesz is már semmiféle különbséget reformizmus és revolucionizmus között, hanem brutális egyöntetűséggel – totális önkénnyel – veri le és tiporja el a magyar népet, a magyar népképviselőt minden demokratikus irányzatát, a méltányos tárgyalóképességet is. („Magyarország egy meghódított föld, amelyet a Fölség úgy rendez be, ahogy jónak látja.”) Az utolsó

mentsváarak elvesznek, és pusztító „síri csend borul az országra...”; „A hűség bűnhődik, a hűtlenség felmagasztalódik!”

A mű szövevényes drámaiságához e külső és belső erők változó viselkedését modelláló történelembölcseleti övezetek szorosan tartoznak hozzá. Mint ahogyan azok a konkrétumok, amelyek a fogság körülményeit, a remény és reménytelenség közötti hányódások pillanatait, a múltbeli politikai hadakozások emlékképeit, a hön szeretett hűséges hitveshez szóló levelekből áradó nemeslelkűség mindennapi megnyilvánulásait jellemzik és érzékeltetik. A végül a mártíriumot is emelkedett lélekkel viselő hősnek önmagával és a külvilággal is folyton küzdenie kell, s ez biztosítja még az elvontabb eszmefuttatásoknak is a megkapó érzelmi hullámmozgását (amely váratlan művészi leleménnyel még egy szeptember végi – okai szerint titokban hagyott – naplóvezetési elnémulást is magába olvaszt).

Kelemen Erzsébet historikus víziójában a rémisztő felismerések mind a főszereplőre, mind a befogadóra eszméletű hatást gyakorolnak. „Lehet, hogy történelmünk egyik legsötétebb korszaka következik?”; „A magyarság vészhelyzetben van! A külső-belső veszélyeztetettség felemésztette a lelki erejét. A tatárjárás után 1,1 millió magyar maradt, Mohács után 2,6 millió, mégis talpra állt a nemzet, mert lélekben óriás volt. Most viszont a reményt veszítette el, a folytatásban való hitét. S nem maradt, aki erősítse a nemzetet!” – nyilallik fel a máig általános igazságérvényű döbbenet, de a tiltakozó gesztus aktív jogosultsága is. Kivégzések, bebörtönzések, száműzetésbe hajszolások követték a kálváriás magyar utat ezután már – és szinte napjainkig. A legnagyobb alkotó energiák tönkretétele és szétpazarlása. Cui prodest? A magyar nemzet ellenségeinek?

Örök kérdések sajognak itt – s a lehetséges válaszok az olvasók lelkiismeretét is mozgósíthatják.

(Püski Kiadó, Budapest, 2010)

Soltész Márton

Robin Hood újabb kalandjai

Nyilasy Balázs korai költészete

„Verseim, melyek oly korán születtek,
hogy azt sem tudtam még: költő vagyok,
kitörtek, mint szökőkútszakra-cseppek,
rakétacsillagok”

(Marina Cvetajeva)

„Nyilasy Balázs (Budapest, 1950. nov. 6.): költő. A KLTE Bölcsészettudományi Karának magyar–oroszl szakán végzett 1976-ban, 1980-ban doktorált, 1983-tól 1986-ig aspiráns volt, 1987-ben lett az irodalomtudományok kandidátusa. Gimnáziumban tanított, majd a Zrínyi Katonai Könyvkiadó, később a Szépirodalmi Könyvkiadó szerkesztője lett. – *Művei: A fiatalember mindennapjai* (versek, 1977); *Rés és kaland* (versek, 1985)” – írja a *Kortárs magyar írók kislexikona* (FAZAKAS; 1989, 312.). Azután semmi. Nézem a kortárs periodikákat, böngészem az internetet; semmi. Miért?

Pedig a pálya szépen indult. „Kezdetben egyedül és kizárólag költő akartam lenni – írja Nyilasy *A szó társadalmi lelke* című irodalomtörténeti és -elméleti tanulmánykötetének hátsó borítóján –, de aztán az e sorssal együtt járó bizonytalanságot (kiszolgáltatottságot) mind kevésbé mertem, tudtam vállalni.” (NYILASY; 1996) Hogy mi vezetett idáig, a legnagyobb (krisztikus) vállalástól a vállalhatatlanságig – erre keresem a választ.

1. Csak teljesítetek...

Egyes ars poeticák szerint az igazi költő: szolga. Régibb költészetünkben sokkal többen vallották magukénak e nézetet; emlékezhetünk, mekkora felzúdulást keltett a maga korában Ady híres, programszerű nyilatkozata: „Én voltam Úr, a Vers csak cifra szolga” (*Hunn, új legenda*). És Nyilasy Balázs lírája ugyancsak egyfajta szolgálatvállalásról tanúskodik. Hogy milyenről? E kérdés megválaszolásához a költő első kötetének *Versdarabok* című ciklusát vesszük górcső alá.

A kezdeti évekből idézzük: „Forogtam én a dac tűzében, / Hurcoltam szálat hangyaként, / S aszkézis térdepeltetett.” Ám a kezdeti évek/versek aszkézisét követő célkitűzés első képei szintén megdöbbentő – titáni – energiákról és tennivágyásról árulkodnak. „A kezetek nélkül / hogy építhetném meg a várost?”

– hangzik a kérdés. Ez a költő várost akar építeni? A biblikus, pontosabban egy heroikus-krisztikus olvasat szerint lerombolja a templomot és újra felépíti (Mk 15, 29–30) – jut az eszünkbe; s máris egy felfoghatatlan erővel rendelkező küldöttre gondolunk, valamiféle megváltóra, aki mindent megtehet sorsunk jobbra fordulásáért. Azonban a kezünk nélkül semmiképpen, márpedig amíg nem hiszünk, addig nem nyújthatunk kezét.

„Konokul társadalmi lenni” – írja első kötetének fűlszövegében a költő –, tárgyiasságban, személytelenségben jutni el a mindennapi megrendülésig. „Kiszolgáltattott, / mert ember vagyok. / De ember módra, ember értelemmel / érem föl védtelenségemet.” A védtelenség, a kiszolgáltatottság és a szégyen fontos fogalmak, Nyilasy Balázs újra és újra hangot ad nekik: „Aláztatunk hétszeresen” (Szerelem után) – mintha az örök szégyen és megaláztatás volna a feladat; a büntetés; a szerep. Hangjában azonban nincs könyörgés („Nem könyörgök...”), csak a feláldozódás vágya. A félelem históriája helyett az Olajfák hegyén – a magyar hetvenes években – a beteljesülésre készülő azt mondja: „...szolgálnék, áldozódnék, csak teljesítsetek.” A krisztusi, vért verítékező könyörgéshez képest szinte könnyed ez a fohász, a dsidai *Nagycsütörtök* páni félelmétől mentes lelki akarás, az ismeretlen, de biztos úti cél várása, kívánása. Bizonyos béklyózatlansága miatt tudunk azonosulni vele, s mert félelemtől mentes, azért oly emberi s oly kevésbé ijesztő. „A szolgálat csak rongy hazugság, ha nem a teljesség csordulása” – hangzik a prófétikus nyilatkozat, és erről máris a kolosszeieknek írt levél juthat eszünkbe: abban van az istenség teljessége, akit hozzánk küldött az Atya, s benne lettünk magunk is a teljesség résztvevői (Kol, 2,9-10). Jelen esetben: az irodalomértéskor leszünk részesei – a költő (a fiatal megváltó) szolgálata által – az autonómia, a rálátás és a csatlakozás teljességének. Nyilasyt költészetének e heroizmusa és párhuzama a transzcendenciával – poeta doctusává avatja az útonjárás költészetének.

„Honnan, istenem, honnan? / a földből? falból? cseppkövekből? / megváltás ez, vagy fájdalom? / honnan sír Attila gyerekhangja?” Ismét József Attilához jutunk. „Az ember végül homokos, / szomorú, vizes síkra ér, / szétnéz merengve és okos / fejével biccent, nem remél” – így kezdődik a *Reménytelenül*. Nyilasy pedig így ír: „Salak, partvonal a tócsákban / tönkretett életébe néz. / Az ablak-lámpa működő rokka, / szigorú rézkerék.” Szigorú párhuzamvonal nélkül csak arra mutathatunk rá: folyamatnak vagyunk szemtanúi, melynek visszatérő élménye a *mindennapi megrendülés*, útja pedig a kezdeti modellkövetéstől a fokozatos önállósuláson keresztül Nyilasy Balázs saját költői hangjához vezet. Szolgálat – alázat – szégyen és (meg)aláztatás: ez lesz poétai programjának krisztikus képlete. Szégyen és alázat: posztóköpeny, köpködés, arcul verés (Mk, 15,19), melyek lassan egyetlen bonthatatlan emberi renddé épülnek: „mint kinn a kéreg, idebenn / elkövült az aláztatás”.

A költői episztémé legmélyén az örök kétely: „Hogy valakinek kell szavam, / már nem hiszem.” Az Istenember emberfelének megrendülése, kétségbeesése ez: „Vedd el tőlem eme keserűségek kelyhét!” – de ez csupán egy pillanat. Máris követi a tonika: „Legyen meg a te akaratod!” (Mk, 14,36): „Nyújtópadra lökne a csönd, / de még meg kell lennem / az egyszerű szavakat.” Miért kelek fel? Mert „a Hold ma oly kerek!” (Radnóti Miklós). „Semmiért egészen!” (Szabó Lőrinc) és a világ helyreáll.

Mire irányul vajon a *hivatás*, a törekvés? Milyen keresztet kell cipelni? Egyfelől mondhatjuk: Nyilasy Balázs művészetének lelki eredője a *dac*: „Ha már itt löktek földbe, / innen növök föl: / volt bennem ennyi dac.” Személyiségének egyik legkülönösebb és legragyogóbb vonása azonban hazaszeretete. Keveseknek adatik meg, hogy ars poeticájuk így szóljon: „szeretném végül is nem megbánni életem két legnagyobb vállalkozását, hogy irodalmár lettem, és hogy ebben az országban élek.” (NYILASY; 1996) „Ahol a föld néma, / ott szólalni halkan; / ma is, / nekem is ez a vállalás” – csatlakozik a sorsvállaló bátrakhoz.

A *Rés és kaland*hoz írott kiadói ajánlás nyomatékösítja: „A magyar költő hagyományos történelmi sors- és társadalmi szerepvállalását ironikusan elhárítja magától.” Téves és általánosító vélekedés ez, egyetlen sor is cáfolja: „Itt vajúdok előttetek, a jelzőlámpánál, a zebrán: / ennyi romantika.”

2. *Az ember nem veheti magát...*

A *Rés és kaland* természetesen egészen más, mint *A fiatalember mindennapjai*. Nyilván, mert van köztük nyolc év differencia, s a költő hangja, modora, világlátása közben sokat változott. A bizonyosság fura csapdája pedig a *Rés és kaland* közepén bukik elő:

*az ember nem veheti magát
nagyon komolyan istenem
szélkerítés vasszürke földek
a hit mindenütt megterem*

*elrontjuk sorban életünk
legalább ez igaz legyen
az ember nem veheti magát
nagyon komolyan istenem
(Az ember nem veheti magát...)*

Csupa kisbetű, a központozás teljes hiánya – a világ vihara sugárzik a versből.

A költő (a megváltó?) sokadszor esik el a kereszttel... „Elrontjuk sorban életünk” – ez már biztos, a végső kapaszkodó pedig: ha magunktól is elidegenedünk. A megoldás a *nézd legott komédiának*–elvére emlékeztet.

A hit mindenütt megterem? Érdekes vélekedés ez a *Magvető történetével* (Mt 13,3) szemben. Egy másik *Szentírási* történetre is gondolhatunk, amelyben a viharba került tanítványok egy pillanatra elvesztik hitüket. Rettentő félelmükben felkeltik a csónakban alvó Jézust, és kérik, tegyen valamit, mert mind odavesznek. Jézus pedig megkérdi: „Miért féltetek kishitűek?” (Mt 8,26) Valóban csak az ijedelem teremti a szánkra az Isten nevét...? Mert akkor tényleg igaz: „*a hit mindenütt megterem.*”

A nyelvben hinni, a nyelvben gondolkodni – mintha ezt üzenné a *Valamit a varázsszavakról*. „Elég furcsa ars poeticának, de oly bátran romantikus mégis: a költő a szovjet–magyar vívódöntő feszültségének oldására azt a varázsigét alkalmazza, hogy »na bumm«, s ettől ki is oldódott a görcs...” – írja a versről Budai Katalin kritikája (BUDAI; 1986, 34.). A megállapítás helyes: a kimondott szó megoldja a test szorongásait. Bánki Éva mintha ugyanerre a nyelvbe vetett hitre reflektálna novelláriumban, amikor azt mondja: amit nyelvünk nem ismer, attól nem félünk, s „amitől nem félünk, az nem is létezik” (BÁNKI; 2007, 7.). Csakhogy minden éremnek két oldala van: a szorongás megszűntével távozik az élvezet is.

Egy másik értelmezés szerint amikor a legvégsőig feszül a húr, a költő alkot és az alkotás szinte elviselhetetlen kínokkal jár, amikor vesztesre áll hitünk, kultúránk, nemzetünk harcában, akkor elég kimondania a (politikai) varázsszót, s hirtelen fellélegezhet. Lekerül válláról a felelősség, véget ér gyötrődése. Valami azonban máris odavész: „innentől unalmas lesz a döntő futam, a gém.” Ha tehát a költő megtagadja magát, és fejet hajt *bárminek*, ami hitétől idegen – minden értéktelenné válik számára.

3. Akiket megszerettem, azokból teljesedni...

Petőfi atyai nagysága – Budai vélekedésével szemben – szemernyit sem bomlik le a *P. S.-ről* című versben. Inkább Zorán méltán híres dala – az *Apám hitte* – vihet közelebb értelméhez. Összevetve is nyilvánvaló: Nyilasy versében éppúgy érezhető az atyai viszony a megszólítottal, mint a Zorán-dalban, mely az atyai hit gyermeki megélésének, öröklődésének tematikáját, így az ősök hitének összetett toposzát szépen és érdekesen eleveníti meg. A dalszöveg jól érzékelteti az eltérést a különböző generációk hitében, s mindeközben az apával való örök közösséget is („hiszek, hiszek apámban”). Nyilasy Balázs ugyanezt teszi, amikor azt üzeni Petőfinék: a nagy dolgokban egyként bukunk meg – „másokat is csöbe húzott / idő, remény, nem csupán téged.” Költőnk számára ugyanakkor a hétköznapi ügyek csak

szimbólumai a *gond*nak, megjelenítőeszközei valami nagyobbak; s így talán már a *váltás*nak, a továbblépésnek lesznek jelzőfényei.

4. Szerelmi és családköltészet

Igencsak vitatott az a jelenség – és nem csak Nyilasy kapcsán –, hogy a hétköznapi ügyek miféle szimultaneitásban állanak a líra eddigi hagyományos filozófiai és nyelvi összetevőivel. Valószínűleg nem egyszerűen beszüremkedik a hétköznapi világ, és nem átveszi a szerepét a hagyományos költői szerepnek és nyelvnek, pusztán csak társul mellé, helyet követel magának, s ebben a kettősségben folyik tovább a diskurzus.

Költői benyomásai által Nyilasy egy produktív és komplex képet rögzít saját korának ifjúsági életérzéséről, s eközben a mindenkori ifjúság lelkiségéről is. Budaival szemben én nem mondanám az ilyen verseket „már-már kötelezően felsorolandó házassági, lakás- és gyermeknevelési siralmaknak”, én Bertha Zoltánhoz csatlakoznék, aki szerint „a líra (...) gyakran megmarad a személyes életélmények és élettények érzéki jelölésénél, csak éppen az élményre vonatkozó egyes elemek formai (külső) átstrukturálódáson mennek keresztül”. (BERTHA; 1988, 203.) Ezzel máris a *könyvtárban* című versnél járunk. E költemény recepciójában mindannyiszor a popkultúra résztvevőjének *biztonságával* vehetünk részt, s közben a szépirodalom *nemességével* gyönyörködhetünk el benne. Mindazonáltal az első kötet előszavában beígért tárgyilagosság, személytelenség nem valósul meg: egészen személyes és mély líra ez.

*Szeretek üldögelni itt
 a vízre néző ablak mellett,
 a jogász lányok melleit
 bámulva – hajaj, ringnak-rengnek –,
 az ügyeimben tépelődve:
 Bencén (hatéves lesz jövőre),
 Irénen (ó, én vétkeim!),
 gyerekkorom nagy versein,
 komoly Hölderlin lovagon,
 Zách capricciók véres zenéjén
 – Alekszandr Szergejevics Spleenjén –,
 aztán hosszan, bávatagon
 nézem a mind falánkabb kéket,
 a Dunát szétrágó sötétet.*

(Könyvtárban)

Az útirányról vallott megkapó sorok (*az útirányról*) – többek szerint dezilluzionizmusának legmarkánsabb bizonyítékai – is csak megerősítik: ez a költőember nem tud „őszintétlenkedni”, hiszen minden sorában az önfeltárás valósul meg.

Vágyaiból, mélységakarásaiból fakadó önfeltárásának kamaszos misztériuma már első kötetéből kiérezhető: „Ne csak vers-vágyak vasporába, / ne csak a pentatóniába, / igazságvére, mélybenőtt, / hullj már a tántorgó világba.” (*Igazságvére...*) S ugyanez a hang a *Ha élni akarsz...* kezdetű szösszenetben:

*Ha élni akarsz, teremts életet:
esztergavasból kék tündéreket.*

*Ha csodát akarsz, teremts csodákat:
lap-pilléből tragédiákat.*

*Ha kövült gyöngyből fűzöd hazádat,
pusztulj, népem, könnyel se szánlak.*

*Rajzoltam hegyláncot neked,
lábasházat, hó-ékeset,
három színt, festék-fényeset,
míg elringattalak.*

*Hajtogattam hajót neked,
víg, jópipás kéményeket;
hogy ragyogtak a tengerek,
míg elringattalak.*

(*Ha élni akarsz...*)

Nyilasy Balázs a népének mesél. A 'néki rajzolás' és 'ringatás' pedig egészen mély érzelmi tartalmakat fednek fel, hiszen egyrészt az apa-gyermek viszonytal kapcsolatos konnotációkat hordoznak, másrészt a hazaszeretet ösztönös játékát csodálhatjuk bennük.

Szerelmi költészete által megdöbbenő metaforákkal teli világba léphetünk. Először végigolvasva *A fiatalember mindennapjait* egy kis jegyzetlapra máris felírtam: „A szerelem állat.” Milyen őszinte, személyiségtükröző, vad nézet ez, mi csoda megfélemlítő elképzelés. *Hónaljak, ölek, aláztatások, szégyen és fegyelem* terminusai közé kerültem.

A *Végül* című költeményben a *fegyelem* jelenik meg: „S e legigazabb, utolsó kegyelmet, / lásd, már gyűlölöm ezt a fegyelmet, / hogy végül mégis, mindig ez

marad.” Ledobni a „clown-ruhákat” – mondja a költő más helyütt. Őszinteség, jelmeztelenség vágya rejlik e szavakban, pedig talán éppen gúzs-ruhánk tesz önmagunkká, hiszen ha álarcaink nem lennének, vajon mik is volnánk? „Így csetlünk-botlunk, félig ember, félig gúnykép mindegyikünk: nem vagyunk mi sem színészek, sem valódiak” – írja Rilke. (RILKE; 1996, 235)

A már fentebb kiemelt „Aláztatunk hétszeresen” kezdetű sor talán az egész *Szerelem után* című vers vezérjelentőjének konokul csillogó szilánkjá. De mi az az erő, amely széthúzza és föllöki a párokat, s amely által aláztatnak? Sorsüldözött szerelmesek volnának? Rómeók és Júliák? Ady és Léda utódai? Miféle hagyomány folytatója ez a kiábrándulás? Faludy *Testamentuma* különös értelmezés felé vezethet: „s egy éjjel eszembe jutott: megkérdem, / mért nem szeret és mért nem szeretett? / S akkor felült a pamlagon fehéren / s így szólt: »Unom, Villon az eszedet.«” (FALUDY; 1992, 24) Kiderül, hogy a *poeta doctus* egyfelől képes felismerni olyan vonatkozásokat, melyeket az egyszerű halandó képtelen – ettől értelmiségi és igazi művész. Ám bölcselet és szerelem legritkábban férnek meg „egy ágyban”: a filosz ugyanis már eleve delegál egy szeretőt a kapcsolatba – ti. a bölcseletet –, s ezt kiállani mintha lehetetlen volna.

De Nyilasy Balázs *aláztatás*-fogalma kapcsán érdemes megidézni Márai Sándort is, aki *Füveskönyvének* a szexusról és a szomorúságról szóló cikkelyében a következőket írja: „A dolgok alján van a szexus. Talán a kristályok életében is. De minden nemiség szomorú. Úgy nézni a testek dolgát, mint egy ítéletet. Csak a gyöngédség emberi. A szenvedély embertelen és reménytelen. De az ítélet, mely minden elevent szenvedélyre ítél, könyörtelen. Vágy és kielégülés között épül az eleven világ, oly embertelen akarattal, ahogy a fáraók építették meztelen tömegekkel a piramisokat. Mit remélsz, szegény, meztelen rabszolga, mikor a kéj szöges ostora csattog a hátadon? Boldogságot? Kielégülést? A világ épületét építed, véred és ondód kötőanyagával, kényszermunkát végzel. Csak a tapintat és a gyöngédség tudja pillanatokra feledtetni a nemiség kegyetlen rabságának szomorú kényszerét.” (MÁRAI; 2006) Meztelen építők vagyunk tehát, kiknek egy a sorsa: *aláztatni*; s ez érdekes módon épp csak annyira taszít, mint amennyire összeköt.

Nem kerülhető meg az *ölek* és *hónaljak* par excellence erotikája sem. Két versben is előkerül e két érzékeny-érzéki testtáj. A mell, a térd, a szem és a haj pedig csatlakoznak a képhez a *Szerelmes versek* második darabjában. Itt a leány érzéki körülírása történik, a szenzációs női erotikum (a külső abszolútum) nyelvi felépítése. Az azonosítást végző első sor után a második és a harmadik sorban a leírás következik, majd a harmadik sor végén jutunk a versszak lényegi mondanivalójához, mely ügyesen *sejtet* erotikus tapasztalaton alapuló nézőpontja által: „tudom, mert láttam... (...öled fölött csöpp kék-ezüst lakat)”.

*Babonák szép árvája vagy.
Melleden két bimbós virág van,
hónodban Hold, s tudom, mert láttam –
öled fölött csöpp kék-ezüst lakat.
(Szerelmes versek II.)*

*Ölem, fürtös, kék bogyóm
Nyelved túrta-járta,
Gyapotföldem hónomon
Korbácsod vigyázza.
(Trópusi dal)*

A *Trópusi dal* ugyanakkor – bár többek közt ugyanezt a két testtáját érinti – már kevesebb leírást használ s több azonosítást. A költő a látottakra a leírást, a tudottakra az azonosítást alkalmazza, szépen érzékeltetve az értelmi különbségeket a költői nyelv primér lehetőségeivel. Az egyik vers vágyakozásához képest a másik beteljesült volta egymástól különböző lelkiállapotokat sejtet, miként a vágyakozás jelenidejűsége s a beteljesülés múlt-hangneme is. Ismét megjelenik a férfi egyfajta rabszolga volta, hiszen a korbács ennek szimbólumaként is érthető, s ezzel megint az előbbi Márai-idézethez kapcsolódhatunk.

Igazán különös költemény az *A. R. naplójából*. Költőnk itt mintha női verset írna női nyelven.

*jó így melltartóban-köpenyben
az üveg válaszfal mögül
kiadogatni tablettát tégelyt
munka után fáradtan válogatni
rúzsok krémek között
megvárni míg benépesül
ez a tenyérnyi belváros kis mozik
előtt a tömeg pár percig
együtt tolongani
jó a friss paplan alatt este
találgatni Agatha Christie-t
nézni a könnyű kűrruhákat
a sok magas fiút
vasárnap délután már várni
az újságot kicsit a hétfőt
elalvás előtt kipirulva végig-
élni minden szeretkezést.*

(A. R. naplójából)

Nem tudni miért, de az *Udvarló ének* lett Nyilasy Balázs legismertebb és legkedveltebb verse. Miben áll e költemény hatása? Dürer és Bosch a művészetkedvelők számára nyilván már az első sorokat izgalommal, színnel, feszültséggel töltik

meg; a riadtság, a védtelenség szívszorító emberi érzései pedig – amellet, hogy kapcsolódnak a két festőhöz – mindenkit megérintenek a maga módján. A lány végigvárna, -fázna egy félidőt a kedvesért, s a férfi csak bámulná ruhája pántját – a megállott idő romantikáját érzi az olvasó. Valami bolondosan mély és általános világ ez, tele érzékiséggel, *rozscipóval* és e misztikus szóval: *kisasszonyom*. Végére pedig egyszerű és szép. Talán ebben áll örök sikere is.

*Elülnénk Dürer, Bosch felett,
és bámulnánk az életet
riadtan, védtelen.*

*Nagy ritkán szánnál rám időt,
végigvárnaál egy félidőt
fázón, törékenyen.*

*Bámulnám sárga pántodat,
és néha barna, dús hajad
súrolná homlokom.*

*Felírnál rozscipót, tejet,
s hiánytalan hoznék neked
mindent, kisasszonyom.*

(Udvarló ének)

5. Robin Hood-ciklus

„Robin Hood hajdan volt dicsőségéről angol népballadák énekelnek. Hogy ez a híres vitéz mikor született, arról nem tudósítanak, de talán jobb is így. Aki születik, meg is hal, az angol szegénynépnek pedig történelme majd ezer éven át fontos volt, hogy Robin Hood meg ne haljon; tiszteletére évente játékokat rendeztek, mesélgették hírét, dicsőségét. Olyan vitéz volt ez a Robin Hood, aki a nép mellett emelt fegyvert minden időben, ha a kín-baj, sanyargatás végül túrhetetlenné vált” – írja műve előszavában E. Charles Vivian. (VIVIAN; 1959, 5)

Nyilasy Balázs abban mindenképp hasonlít sok száz évvel ezelőtti barátjára, hogy bátran ki meri mondani, amit gondol, s mindeközben olyan adekvát a lírai forma, hogy az esztétikai érték sem csorbul. Szép példája ennek a következő pár sor:

*szigethazánk sűrű vérben
jogtalanság tengerében
nyilvesszünk a könnyű széllel
levelezik zöld reménnyel*

(A Robin Hood-versekből)

A költő megjelöli saját helyzetét is – amennyiben Robinnal kíván azonosulni, az ő hangján szólni: „Robin táltos lelke három / fürge karja harminchárom / csillagszemén nem fog álom / rajta függ az a világon.”

*ez a szurtos kátrányos erdő
a vad szagok rohanó árnyak
görcsös tömörfa homlokod
faragatlan nagycsontú állad*

*a máglyák a tengernyi szoknya
ostyahónaljak szablyakelyhek
megszédült hülye tyúk merülnék
telhetetlenül mélyre benned*

(ez a szurtos kátrányos erdő...)

Ez a szurtos, kátrányos erdő: mitikus világ. Egy mese-, monda- és hagyományvilág része, de már benne Nyilasy világának minden eleme: vad szagok – népkonyhák, kifőzdek, rohanó árnyak, görcsös homlokok. Tengernyi szoknya képe-kísértése, ostyahónalj, majd pedig a szédülés, a hülyülés, az elmerülés *valaki másban*. Maga a misztikus erdő egyébként hasonlatos Marquez világhírű dzsungeléhez: „...több mint tíz napig nem látták a napot. A talaj olyan puha és nedves lett, mint a tűzhányók hamuja, a növényzet egyre alattomosabb, mind távolabbról hallatszott a madarak rikoitozása és a majmok veszekedése, s a világ végérvényesen szomorú lett. Az expedíció tagjaiban réges-régi emlékeket támasztott fel ez a nedvesség, ez a csönd, az *áteredő bűn* előtti paradicsom, ahol a csizmák füstölgő olajtócsákba süppedtek...” (MARQUEZ; 2003, 13)

Az *áteredő bűn* – ha Örkény Istvánra és a *Niagara-kávéházra* gondolunk – szintén felvélhető Nyilasy költészetében. A rendszerváltozás előtti nemzedék kollektív bűnösségérzete, büntudata több helyen visszaköszön és/vagy kritika tárgya lesz.

Az „egymásnak döntött háta” képe kapcsán merülhet fel (s a Robin Hood-történet jelentéskörének alapja a *sorsközösség*), hogy van egy testvér-költő Nyilasy világában. Van egy Csipet János, akivel ha meg kell is küzdenie (akár a kortársakkal), de a helyzet válságos voltára, s az ’egységben az erő’-elvére tekintettel szövetséget köt. Vessünk egy pillantást például Baranyi Ferenc következő versének részletére:

*Ezért költőnek lenni itt nagyobb szó,
Mint más helyen, hol nyár a nyár, - hiába:
Marék dohányért sír e nép, s pazarlón
Félig se szítt pipáit sutba vágja.
De itt költőnek lenni akkor is szép,
Ha együttjár a hétszer elvetéssel...*

(Az a merészség. BARANYI; 1966, 7)

Költőnek lenni Baranyinál tehát „együttjár a hétszer elvetéssel”. József Attila azt mondja: „be vagy zárva a Hét Toronyba” (*Karóval jöttél*), Nyilasy Balázs pedig ezt: „Aláztatunk hétszeresen” (*Szerelem után*). A 7-es szám fura sorsközösséggé kovácsolja hármukat; s bár Baranyihoz sosem közelítették, József Attilával Meliorisz Béla (MELIORISZ 1978, 186–187.) és Aczél Géza (ACZÉL 1977, 71–73.) kritikája is egyértelműen összefüggésbe hozza költőnket. József Attila hatását én mégsem érzem dominánsnak e verseken. Inkább szellemi örökségről, indító impulzus(ok)ról, semmint erőteljes hatásról van szó. Ahogy Takács Imre fogalmaz: „Lényeges jellemzője Nyilasy költészetének, hogy semmiféle stílusnak vagy személynek – afféle példaképnek – szóló hangütés sincs a verseiben.” (TAKÁCS 1977, 1318–1321)

6. *Bonts hát ki engem!*

Zárásként egy olyan verset mutatnék be, amely talán a legtöbbet árulja el a költőről.

*Bonts hát ki engem!
Mikor születtem,
a földre gyöngy szakadt;
s igét szomjazik azóta minden,
virágok és autóutak.*

(*Bonts hát ki engem...*)

Nyilasy Balázs költészetében egyetlen bírálója sem állapította meg biztonsággal a biblikus-krisztikus irányultságot. Valahogy elsiklottak az üdvtörténeti kontextus konceptuális jelzőbójái mellett. Szükséges volna azonban észrevenni ezeket az utalásokat, amelyek valamiképpen az emberré lett Isten-gyermek és az égbevagó költő-ember sorsközösségét jelenítik meg, noha explicit vallásosságról szó sincs e kötetekben.

E legutolsó verset például az „Ego sum Via, Veritas et Vita” (Jn, 14,6) kontextusában értelmeztem. „Én vagyok az Út, az Igazság és az Élet!” – mondja Jézus.

Élet: „mikor születtem, a földre gyöngy szakadt”; Igazság: „s ígét szomjazik azóta minden...”; Út: „virágok és autótutak.”

A költészet ajándék. És költőnk így szól az Olvasóhoz:

„BONTS HÁT KI ENGEM!”

Irodalom

- ACZÉL Géza, *Két új hang – két ígéret* (Nyilasy Balázs: *A fiatalember mindennapjai*; Szilágyi Ákos: *Az iskolamester zavarban van*), Alföld, 1977, 5. sz., 71–73.
- BAKONYI István, *Nyilasy Balázs: Rés és kaland*, Alföld, 1986, 8. sz., 79.
- BÁNKI Éva, *Magyar Dekameron*, Bp., Magvető Kiadó, 2007.
- BARANYI Ferenc, *Az a merészség*, Bp., Magvető Kiadó, 1966.
- BERTHA Zoltán, *A szellem jelzőfényei*, Bp., Magvető Kiadó (JAK füzetek, 34.), 1988.
- BUDAI Katalin, *Nyilasy Balázs: Rés és kaland*, Kritika, 1986, 2. sz., 33–34.
- FALUDY György, *Dobos az éjszakában: válogatott versek*, Bp., Magyar Világ Kiadó, 1992.
- Kortárs magyar írók kislexikona: 1959–1988*, szerk. FAZAKAS István, Bp., Magvető Kiadó, 1985.
- MÁRAI Sándor, *Füveskönyv*, Bp., Helikon, 2006.
- MARQUEZ, Gabriel Garcia, *Száz év magány*, Bp., Magvető Kiadó, 2003. (SZÉKÁCS Vera ford.)
- MELIORISZ Béla, *Nyilasy Balázs: A fiatalember mindennapjai*, Jelenkor, 1978, 2. sz., 186–187.
- NYILASY Balázs, „A szó társadalmi lelke”, Bp., Cserépfalvi Könyvkiadó, 1996.
- NYILASY Balázs, *A fiatalember mindennapjai*, Bp., Kozmosz Kiadó, 1977.
- NYILASY Balázs, *Rés és kaland*, Bp., Magvető Kiadó, 1985.
- TAKÁCS Imre, *Nyilasy Balázs esélyei*, Kortárs, 1977, 8. sz., 1318–1321.
- VIVIAN, E. Charles, *Robin Hood: Előhang*, Bp., Móra Ferenc Könyvkiadó, 1959. (BARTOS Tibor ford.)

Bertha Zoltán

A költői szó labirintusai

Hadnagy József: Labirintus

„Onnan jöttem / ott maradtam / szülőhazám / föl nem adtam”; „föl nem adtam / kincses földem / ott maradtam / onnan jöttem” – hangzik a vallomás az erdélyi nehéz hegyek súlyát és örökségét hordozó hűségről, érzelmi és morális vállalásról. Dalszerű tisztasággal szólva a hovatarozás fájdalmas-gyönyörű emlék- és élményvalóságáról – egy szép új könyv lapjai közül üzenve: az erdélyi származású és a lelki erdélyiségéhez eltéphetetlenül ragaszkodó költő immár ötödik verseskötetéből. A nyolcvanas évek végén az elviselhetetlennek tetsző és elviselhetetlenként átélt szörnyű romániai diktatúra elől elmenekülő (önmagát és sorstársait „menekültnek titulált lázadóként” aposztrofáló) s az azóta Debrecenben élő Hadnagy József azonban nemcsak gyökereivel, hanem mai hétköznapi munkaterületei révén is kötődik szülőföldjéhez, sőt könyvei is rendre Erdélyben, Marosvásárhelyen jelennek meg – miközben egyes művei sokféle más Kárpát-medencei, sőt külföldi, svédországi magyar lapokban, kiadványokban is szerepelnek. A kitágult és kitágított szülőhaza meghatározó és elkötelező erkölcsi közegében, szellemi horizontjában születnek tehát az ő alkotásai, a forrásvidékek gazdag ihletettséget a személyes sorsfaggatás és spirituális önértelmezés távlatos dimenzióival összekapcsoló inspirációk közepette. És megszólalásuk, hanghordozásuk összetett költőiségében is egyre érettebb, kiforrottabb művészi-poétikai eszköztárat mozgósítva.

Az *Égő fák* (1994) és a *Szürkéntűli Fények* (1996) című kötetek után a *Mint szép mesék kalóza* (2000) már valódi költőgyéniséget reprezentált, sajátos és széles látókörű képírói intellektualizmussal felfegyverkező lírikusi magatartást. A látványt és látomást szüksézzavú sejtelmességgel tömörítő versbeszéd, a finoman metszett képi árnyalatok gondolati-hangulati sűrűsége, az önreflexív képzettársítások bölcséleti sugárzása vagy a tempós-nyomatékos verszárlatok különös dallamösszefoglaló kijelentéssége és erőteljessége: már mind a tünődő, elégikus és stilizáló líraiság formateremtő igényességéről tanúskodott. A szenvedélysimító tárgyias-elvont, sőt objektivista és filozofikus asszociációk a régi angol metafizikus költészet vagy a modern imagizmus (a magyarok közül a szakrális-absztrakt Pilinszky vagy Nemes Nagy) hatásformáit idézik (nem véletlen a műfordító Hadnagy József vonzalma például Sir Philip Sidney iránt) – s ebbe a szóképalkotó nyitottságba (talán a hajdani „conceit” mintájára is rétegződő metaforikus kontextusba) ágyazódik, illeszkedik bele azután a sokféle megszenvedett és átesztéizált élménytartalom: a tájhazai, a nemzeti-közösségi, történelmi sorstapasztala-

tok, a személyes-egzisztenciális rezonanciák, a szerelmi érzületek, az istenkereső lélekörvénylesek vagy a biblikus-mitologikus utalások színes változatossága. Így töpreng a költő „világról, emberről, Istenről, életről és halálról, értelemről és érzelemről, bűnről és erényről. Istenkeresése költészetének egyik vonulata. A másik a szerelem. Harmadik a szülőföld, a táj – a haza. Világképe nem túlságosan derűs, szkepszise az évekkel csak mélyül” – ahogyan mindezt róla több kötetének szerkesztője, a marosvásárhelyi prózaíró, Bölöni Domokos állapította meg.

Az impulzív költői nyugtalanság, az önkereső kísérletezés azonban mindig tovább hajtja Hadnagy Józsefet, és igyekszik meghódítani a kikristályosított alakzatok világán túli tartományokat is. A *Hajnaltól hajnalig* (2006) című kötetben a szikárabb és törékenyebb darabok mellett több az oldottabb, beszédesebb, valamósosabb-bensőségesebb tónusú költemény, s ezek gyarapodásával párhuzamosan nő a konkrét önéletrajzi, epikus jellegű, illetve játékosabb, kesernyésen ironikus vagy villódzó stílusötleteket kiaknázó művek száma. És ez a poétikai gazdagodás folytatódik mintegy eme legújabb könyvében, a *Labirintus* című legfrissebb versgyűjteményében.

A labirintus – mitikus-mitologikus és kultúrtörténeti jelképeességével – az élet köznapi küzdelmességét („örök bizonytalanságát”) sugallja itt, a fényre vágyó, a megnyíló egeket áhító ember útvesztésének, egyszersmind útkeresésének sorsdrámás helyzetében és atmoszférájában. „Tiszta ég / és horizont / mint labirintus / fúródik belém, // végében / a fény, amit keresek, / Minotaurusok / szarván ragyog, // mint szüzek vére” – halljuk a címadó versből, s ez az önelemző, önelveboncoló hangvétel kíséri a többi különféle élményvariációt is, gyakran hasonló további gondolatébresztő bibliai, magyar és egyetemes kultúrhistoriai szimbolizációval, átképzésekkel feldúsítva. Az emelkedettebb stilizációhoz olykor nyersebb és banálisabb intonáció keveredik, s az eredetileg egymástól eltérő regisztereknek ez a furcsa játéka a meditatív és melankolikusabb légkörhöz a maga elmélkedő, bölcselkedő vagy aforisztikus szellemességével csak inkább hozzáad valami többletet, mintsem elvenne annak komolyságából – az ötletes önportrékban is: „magam keresem / a versben // verset keresek // magamban”; „románnak / túl magyar / magyarnak / túl román // öregnek / túl fiatal / fiatalnak / túl öreg // férjnek / túl hűtlen, / szeretőnek / túl hű // jónak / túl rossz / rossznak / túl jó // hívőnek / túl hitetlen / hitetlennek / túl hívő.” S ahogy az önirónia összevegyül a dezillúzió egyszerre borongós és groteszk (némelykor enyhén frivol) kedélyességével, olyan érdekes versalkati elegyet hoz létre a megszaporodó négysoros-strófás, ritmikus, kereszt- és páros rímes dalköltemények, illetve a kontemplatív-kitárulkozó hosszú versek sajátos világa is. Kiemelkedik ezek közül a Dicsőszentmárton dicséretét megéneklő kedves *Dicsősugarak*, érdekes travesztiás mítosziparfrázis a *Vajúdó teremtés*, s különleges nyelvi lelemény a visszafelé is olvasható verssorokból

összeépített *Túlvilági fénybogár*. Új fejleménynek látszik mindez a költő pályáján, amikor egyre intebb és közvetlenebb hangsúlyokkal, egyre részletesebb önvizsgálattal vall elbizonytalanító gyötrelmeiről, reményfakasztó hitéről és „credó”-járól, életsorvasztó gyötrelmeiről, s egyúttal mindig önerősítő, létigazító szépség- és értéktudatáról. A „labirintus”-ból indulunk, a „tükörterem”-ben kell szembesülni önmagunkkal és sorshelyzetünkkel, s aztán „hazafelé” („hányadik traktusa ez a labirintusnak?”) tart a szó, az érzés, a poézis – már az egymásra következő versciklusok címe szerint is. És mindezt a folyamatot a spirituális megedzetség segíti – „Isten hegesztőpálcái”-nak („egykori izzások kövületei”-nek, „a csillagok”-nak) a folytonos működése és jótékony sugárzása. Így juthatunk valamilyen egyensúlyhoz, nyugalomhoz – legalábbis a sztoikusnak mondható rezignációhoz: „Ami jön, legyen. / Vigasztalódjunk, / mint földrengés / romok és könnyek közt / botorkáló túlélői // következő találkozásunkig / a jövővel.”

A többértelműségében távlatosodó haza-motívum hiteles lelki mélységekből nyeri tehát személyes és kollektív jelentésességét. A *Két hazám* című konfessziótöredék pontosan definiálja ezt a köztes létállapotot („Ott gyökér. Itt levél”; „Ott élek. Itt lakom”; „Telek fagyponytján / itt kapaszkodom / az ott mélyülő gyökérbe”), s a többi sorslátomásos, a magyarság romlását és fogyatkozását láttató-fájlaló sirtóének között a különös erejű *Rákos fekély* pedig már egész megrendítő önkritikus történelmi vízióvá tágítja ezt a kegyetlen sorstragédiát: „amíg a haza több haza / míg sziszeg a szó 'menj haza!' / míg a magyar nem magyar / ha csak egy kicsit mást akar / míg a múlt több mint gyökér / cifra szalag kígyó kötél / míg a ma üzletablak / melybe hazug bábut raknak / míg a tömeg tömegsír / és jelent jövőt csontja ír (...) / míg tatár tarol éget / külsőséget belsőséget / mind magyar jelmezbe bújva / egy hordában hű és kurva / míg az egy meg egy már fél / a magyar nem sokáig él / s míg él kolonc önmagán / rákos fekély hiten hazán”. Eszméltető látlet ez, mint a mai, kortárs erdélyi magyar líra legjobbjainak üzenetei Kányádi Sándortól Lászlóffy Aladárig és Szócs Gézáig. Legszebb verseiben Hadnagy József is ezt a fajta felelősségérzetet szólaltatja meg, s változatos tartalmú és formájú költeményeinek ez az új összeállítása – amely most a Madár János vezette Rím Könyvkiadónál látott napvilágot, s amelynek szerkesztésében a debreceni költő-barát, Dusa Lajos is közreműködött – méltán tarthat igényt a szélesebb körű erdélyi és magyarországi olvasótábor érdeklődésére, figyelmére és megbecsülő, elismerő szeretetére.

(*Rím Könyvkiadó, Bp., 2009*)

Korányi Mátyás

Amerikai József Attila

József Attila meggazdagodott
van egy jól menő vállalkozása
síneket fektet Amerikában
Kaliforniába költözött
egy megrendezett
vonatbaleset után

nem akarta lerombolni az illúziót
egyszer azt nyilatkozta: néha ír
acélmagnások társaságában
'63-as évjáratú
Vörösbort iszik

József Attila '95-ben itt járt
összefutottunk a Nagykörúton
üljünk be a Rókalyukba mondtam
nem voltunk messze a Wesselényitől
nem árulkodok az újságíróknak
meghívom egy kisfröccsre
köszöni de ő már csak 30
évnél idősebb francia
vörösbort iszik

próbálkoztam még kicsit
nem vesz-e be társnak
acélos vállalkozásába
kedvesen mosolygott
április volt reggel tíz
friss délelőtti fények
József Attilán frakk volt
cilinder kesztyű lakkcipő
s kezében egy ezüstfejű sétabot

Karádi Márton
Úton

itt már nincs helye a fellebbezésnek.
a büntetés kiszabott
belőled.

mert elindultam.
hogy kerekeimre tekerjem,
és hazavigyem neked az összes
utat-

te mégis azt mondtad,
elhagytalak

és először azt hittem, szabad lettem,
pedig csak elvetélt a börtön.

nekem már nincs többé kit legyőznöm,

mert az emberek nem járnak veszélyes utakon
az ereikben alig van forgalom

és nem tudják, hogy mit jelent
a hullazsákot a fejek felett
egy hajtúkanyarral varrni meg

ez az ítélet:

végre-
hajtani

de egy szakadt stoppos az utamba áll
pedig azt gondoltam már mindenem túl vagyok

de ahogy ott áll, feltartott ujjal, mint egy császár,

azt hiszem,
kegyelmet
kapok.

Szakolczay Lajos

VÍZ FÉNY, VÍZFÉNY, VISZ FÉNY, VISSZFÉNY

Hagymás István fotókiállítása a szigligeti Alkotóházban

A lendvai Hagymás István, az Isten bőkezűen mért, sokoldalú tehetség: pszichológus, író, filmesztéta, képzőművészeti elemző, fotóművész. Mások örülnek, ha egy tudományágban/művészeti ágban valamit le tudnak tenni az asztalra, ő ontja a színes lényéből következő alkotásokat. Aki az olasz neorealista, nevezetesen Federico Fellini filmköltészetében éppoly otthonosan mozog, mint József Attila életében, műveinek világában, az miért is ne kápráztatna el bennünket – invenciójából telik – nagy hatású, a látást látomássá emelő fotóival.

A fotográfus a nyelv kultuszának (is) adózik, amikor tárlatának – a vízből és a fényből adódó játéklehetőségekkel élve – a *Víz fény, vízfény, visz fény, visszfény* címet adja. Mintha a vízben való megmerítkezés által, ellesvén ama fenséges mozdulatokat, maga is megtisztulni akarna. S a víztükörről visszaverődő sugarakban, a visszfényben gondolná meglelni – a korábbiakat megerősítve – arcának karakterét. Amely a szépségteremtésben – vigyázó szemekkel – éppúgy megnyilvánul, mint valamely fénypászma megvilágosító *szabadságpázmává* emelő transzformálásában.

Természetesen Hagymás is, mint oly sokan, a természetből indul ki, hogy különleges technikájával a lélek vizeire evezzen. A szépséget – a látható szépséget – olyan belső tájakra fordítja, amely a láthatón túli (mitológiával érezett) valóságot (álomképet) is közvetíti. Ezért fénnel rajzolt *festményei* – maradjunk a „vízfelületeknél” – sosem természetfotók, hanem sokszorosan összetett (egy jó szem által kiválasztott) érzelm térképek. Hullámoztatnak, elringatnak bennünket, hiszen *szikrázó* nyugodtságukban rejlő vivőerejük épp az átplántált fény, illetve hozama: az életet vigyázó energiátöbblet. Mondanom sem kell, az isteni fényről van szó, hiszen (mint a sorozat befejező – 15. – darabján látni) a Tengerre ő, vagyis az Isten – a maga is Kapu – tár kaput.

Absztrakt képeknél – ezért tág az értelmezési lehetőségük – el lehet játszani a gondolattal: titkuk megfejtésében előre visz-e valamit, ha részleteiben-egészében rátalálunk a „valóságú” magokra? Aligha van ilyen viszonyítási pontokra szükség. A létra – ettől fölemelő eme kultikus bolyongás – az égnek van támasztva. Ebben a szellemi felemelkedésben – Hagymásra is vonatkozik, amit monográfiájában a ragyogó alsólendvai képzőművészről, a grafikus Gálics Istvánról mondott – a művész „egy-egy metamorfotikus létfokozaton keresztül kerül egyre közelebb önmaga csillagához”.

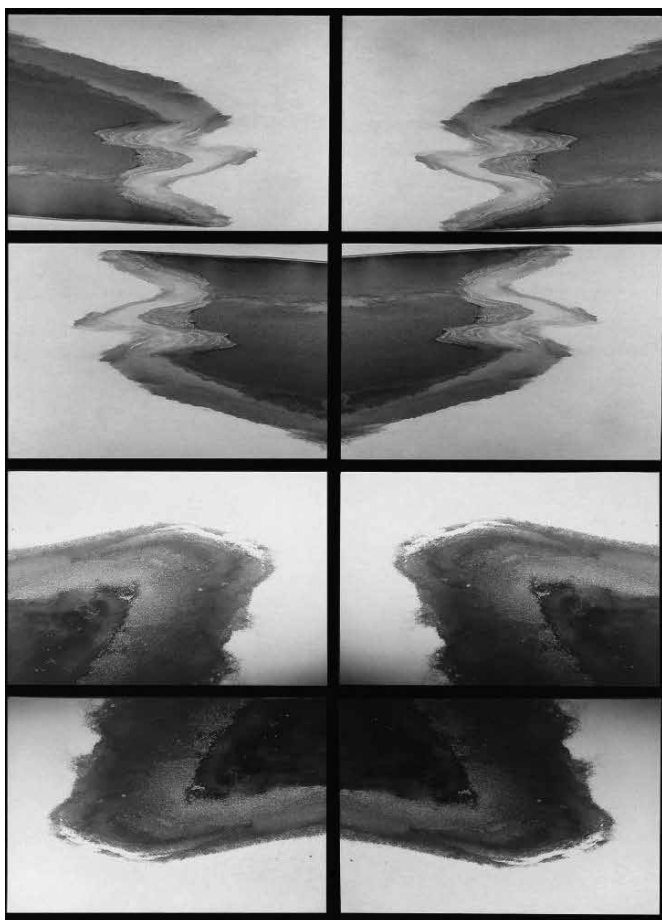
A fényvel vágott hasadékok, örvények, kapuk – egyáltalán az *organikus* csillogás – esetünkben lehet-e létfokozat? Ha igen, a víz szelleme – az ősvízből-őskáoszából született *létezés* – sugallhat-e törvényerejű igazságokat? Bár nem föltétlen szükséges a Biblia ecsetjével festeni a föld (Föld) kéréget, hogy lássuk gyűrődéseink-fölszikkadásaink, a borzongató, ám megvilágosító „homály” mélységét. Profánul hangozhatnak: az apokaliptikus szépség „emberi arcát”. Hagymás fotóiban mégis evvel kísérletezik: nem akarja, hogy – a csángó misztérium világvége jóslásával ellentétben – kiszáradjanak a kutak. (Avval főképp, hogy eljön az Antikrisztus.) Optikájával az *élet vizét* – paradox, a látomásos látomását – tölti a palackba. Még a tengeren sem kell hánykódnia a tartálynak, hogy értsük üzenetét: „Aki nem vízből és (Szent)lélekből születik, az nem megy be az Isten országába (*János Jelenései* 3.5).

Ám a rituális szertartásban való elmélyedés, valamint a mitológiában és különféle hiedelemvilágokban való bolyongás – „Világtengernek a mitopoétikus hagyományban azok az ősvizek nevezendők, amelyekből a föld és (tágabban) az egész kozmosz keletkezett” – itt csak afféle háttér-magyarozatként szolgálnak. Megvilágítják, körülírják – asszociációs hálójuknál fogva kiterjesztik-magyarazzák is – a *témát* (az élő-holt vízfelület nem akármilyen szimbólumértékkel bír), de a fotóként jelenlévő műtárgy esztétikumát másutt kell keresnünk. Például a nyitócsukódó szerkezetben – az 1. számú fotó *éjszakájára* briliáns vonzattal üt rá a sorozatáró (15. sz.) tábla fénykapuban megtestesülő *nappalja* –, a harántmozgások és vertikális rendezettségű felület (3. sz.; 12. sz.) csaknem zenei ritmusában. Meg azokban a, szerveződésük folytán akár organikus, a méhek viaszlépéhez hasonlatos hatszögletű sejtekben (7. sz.), akár a pointillista, a víz felületét sűrű, apró pontjai révén megvilágító „ködgomolyokban” (4. sz.), amelyek mindennél jobban jelzik emez *életörvények* – a „tudatos” véletlen folytán ilyené lett (alakított?) érzelemfaktorok, az élő és holtat összekötő kapillárisok – látványon túli mélységét, erejét.

Olyan hatásos a sötét (kékesfekete, illetve horizontális zárványaiban szürke) felületen fölragyogó – az objektív által „talált”, kiválasztott – fénypontok, fénycsillagok, s valaminő Napon túli „árnyék” *éjszakát* megbontó (átvilágító!) jelenléte, hogy szinte mindegy is, hogy álló (10. sz.) vagy fekvő (5. sz.) fotón történik-e a varázslat. Hagymás, lendületet sugalló „növéstervvel”, jobbra – a szigligeti kiállítás erre bizonyíték – az álló formájú kompozíciót kedveli, ám ez a „helyi véletlen” (?) nem jelenti azt, hogy képpé avanszált, egy talányos belső horizont illúzióját keltő vízszintes (fekvő) nyújtózkodása híján volna az érzelmetükör kivetülésének. Víz-fény sorozatának 11. számú darabja, éppen a sűrű szövésű pointillista „felhő” (fönt) fényárnyékként jelentkező megbontásával, azt az érzetet kelti, hogy a szét-szóródásában is örvénylő fény – az Ő megvilágosodása a mi megvilágosodásunk

– a természetből (valaminő szakrálissal érintkező terepről?) nyert *világosságot* a néző számára – kiben-kiben másként – *életigenlő* dinamikává avatja.

A víz „lombhálóján” áttörő fény némelykor szinte festői hatást kelt; szinte mindegy, hogy álló-e vagy fekvő-e a kompozíciós rend szerinti fotó (6. sz., 9. sz.). A színmozgások fölélnkülésével – a látszat csalhat, de nem vonhatjuk ki magunkat az élmény alól – csaknem expresszionista, izgatott ecsetkezelésű „festményt” kapunk. Nem a mikroszkopikus fölbontású, az organikus létet „sejtszöveiteiben” megérezkítő szárnyaszegett ellipszisek festői kalandjára gondolok (14. sz., 2. sz.), sokkal inkább arra az örvénylő – víztornyai szerint is befelé ásó – egyetemes *kráterre* (8. sz.), amelynek a fókuszában lévő fehér borzongást – a gesztusecset a lélek viharainak a kivetülése – egy Kokoschka, egy Appel is megirigyelné.

Hagymás István: Táj-Él

Oláh András

félelem

sápadt arcunkon a félelem csurog
csapdát rejt – nyakunkon szorul a hurok –

az ősz kezében már ott reszket a tél
hó alá menekül a redves falevél

kaparják torkunk a lenyelt hazugságok
henceg a hatalom – csalja a világot –

ahol csönd van ott a csöndtől félnek
házainkban már csak halottak élnek

elsüllyed megannyi meglékelt csónak
reménye sincs már az új utazónak

kéz érint kezet: sok hazugság elégett
– befeketi a világmindenséget

meddig él

meddig él a szív
s a szívben a vér meddig él
meddig él a szó
s a szóban az értelem meddig él
meddig él a láng
s a lángban a fény meddig él
meddig él a vágy
s a vágyban a félnótás remény meddig él
meddig él az emlék
és emlékedben meddig élek én

méregtelenítés

átlagos nap volt s áramszünet
valaki bent rekedt a liftben
te is küldtél részvétlátogatást
mióta kivert Isten lettem

megértem: rám itt semmi szükség
önzésem értelmét veszíti
eldobjuk a kinőtt szerepeket
de hiányodra nincs mit felírni

Fazekas István

Ének anyámnak

Fázik a fájás
édesanyámban,
szemüregében
de sok halál van,
szemüregében
de sok halál van.

Vigaszt voltam,
álma szívének,
amikor ölelt,
ölelt az ének,
amikor ölelt,
ölelt az ének.

Ezért is lettem
énekes árva,
szívemben tőle
izzik a máglya,
szívemben tőle
izzik a máglya.

A hajnal

Tóth Krisztinának

A hajnal,
mint bohém lányka
szépítkezik ablakomban,
pirosítja csókos ajkát,
kékre festi könnyes szemét,
fésülködik lenge széllal,
csinosítja dekoltázsát,
mellére nagy brilliánst tűz,
drága ékszert,
a Napot.

A vezeklés balladája

A szégyen fájdalma fojtogat,
A szenvedés büntetése.
Könnyekben talál az alkonyat,
Versem szavak tüntetése.
Fáj egy harang üdvözlése,
Fáj egy dal, egy nevetés bennem.
Ez Krisztus kitüntetése.
Istenem, mért hagytál el engem?

Úzött a gyönyör, mely fosztogat,
A rontás volt tündöklése.
Eljátszottam ifjúságomat,
Kellott a nők ölelése,
Ám hűtlenség tördöfése
Miatt csaknem a sírba estem:
Kész vagyok a vezeklésre.
Istenem, mért hagytál el engem?

Hervadásomból is csók fakad –
Megértem a büntetésre,
S hogy a szépség bennem áhítat:
Az ég kegyelemdőfése.
Nem várok az üdvösségre,
Mert keresztem vállamra vettem.
Élet-Halál Fényessége,
Istenem, mért hagytál el engem?

Ajánlás:

Az irgalmak vágya átítat,
A Golgotán letérdepeltem,
Ellenem sorsom a vádirat:
Istenem, mért hagytál el engem?

Dénes László

A hallgatás egyik arca

Váltott lovakkal zúdul rád a tél,
ajkad csipkézi kékes zúzmara,
múltadról jobban semmi sem beszél,
mint érveidnek dúlt, zilált hada.

Miért görbíti hátadat a ma,
ha nem emészt a lelkiismeret?
Miért szúr minden idegen szava,
ki jöttment-báván, vígan hízeleg?

Attól lehetsz csak épebb, gazdagabb,
ami rajtad roncsolva átrobog
s nyomokat hagy sima arcodon,

ami a nehezből rád ragad,
amitől te leszel majd önmagad.
Emlékszel? Mint voltál egykoron.

megkeményítem én az én szívemet

menetrend műsor forgatókönyv
romos napok unos-untalan
élünk mint dudva árokparton
repkény a falon s fán a fagyöngy

térülő földnek tartozéka
bioszféra fogyó kelléke
a teremtés mellékterméke
múzeum könyvtár videotéka

dobozok polcok tárlók lomja
s még mi az ember? futó zápor
afféle isten-vétke mámor

kinek esze ott hol a jonha
s meg nem keményíti csak mondja
se szívét se gerincét ámor

Lipcsei Márta

Megyek az utcán...

*„Elsűlyedek, de nem fáj”
Nemes Nagy Ágnes*

Megyek az utcán
a parkon át
hús, síkos a téli világ
a hideg már oly jeges
remegő velóm felett
a gondolat fedez.

Az uszoda a park végén
magányom tehetetlenül,
vállam, térdem vízbe merül
elsűlyedek, húz a mély
majd megfeszülnek az izmok
csak siklok
a hús víz tetején.

Megyek az utcán
a síkos, hideg telet viszem
minden megtörténhet már
azt hiszem
s míg véd a szó, a kéz, a bőr
az utcasarkon két rendőr
körülottem a lehült lég
gondolataim
aléltan hullnak szerteszt

*2010. január 8.
Nagyvárad*

Májust köszöntő

Ablakom előtt gesztenye
májust köszöntő gyertyavirág
tavaszt kiáltó sejtvarázs
borzongó, reszkető, nyíló világ.

Zöldellő szerelemillatú fák
nap szemébe néző csillanó fények
verstengerben hullámzó felébredések
isteneknek kiáltó létezés vágy.

Tavaszi hajnal dereng fel
készítsd a dúsgyümölcsű fákat
tarka halmait az árvaságnak
ünneplőbe vond, jöjjön a szép vasárnap.

Nagyvárad, 2010. 04. 29.

Barabás Zoltán

Torzó

François Villon emlékére

Megvetett hangszerem miattad negéd,
Lelkem, neked ajánlom e csemeget.
Fényűző tanyákon – mily nagy ünnep! –
Mocskos kártya járja, elő-előtűnnek
A cinkelt hátú öreg kártyalapok:
Pofa be! Sorsod jussa: kapod!
Itt magad vagy, az örök Pilát!
Fuccsra nem oszt a világ!

Herceg!
Lásd be, kinek-kinek kijár,
Fuccsra nem oszt a világ!

Isten háttal áll...

Ismét lejárt egy nap.
Este nyolckor reázártam
az egyetlen árva ajtót.
Azóta anyám hanyatt-
fekve kuksol a sötétben.
Isten háttal áll,
de látja Őt.

Bozók Ferenc

Dosztojevszkij és a pravoszláv egyházi szertartások

E sorok szerzője magyartanár és katolikus szerzetes, így önmagától adódik, hogy szép-irodalmi olvasmányokban fogékony egy-egy regény, novella, vers vagy más alkotás vallási és liturgikus vonatkozásaira, tartalmaira. Régi tervét valósítja meg ezzel a kiseszszével, hisz a Dosztojevszkij-regények liturgikus vonatkozásait régóta figyeli. Szögez-zük le: Dosztojevszkij pravoszláv hívőnek vallotta magát, ezért nem külső szemlélőként illeszti regényeibe a pravoszláv egyház liturgikus cselekedeteit. Forradalmárnak indult, de élete végén a cárizmust és a pravoszláv egyházat vallotta helyes életvezető elvnek, persze egyfajta szakralizált és idealizált, tehát utópisztikus cárizmust és pravoszláviát. Vitathatatlan, hogy Isten és Sátán, erény és bűn, egyszóval a transzcendens dimenzió szinte minden Dosztojevszkij-regényben számottevően jelen van. Laziczius Gyula írja a *Dosztojevszkij fejlődése* című, a Nyugat 1928. 23. számában megjelent tanulmányában a következő megállapítást: „Dosztojevszkij vallása pravoszláv kereszténység, nemcsak a Biblián épül, hanem azokon a tradíciókon is, amelyeket a pravoszlávia évszázadokon át táplált. Dosztojevszkij nemcsak a bibliai textusokban mozog otthonosan, hanem a keleti kereszténység irodalmában is és néha hosszú fejezeteken keresztül utat enged egyháza feltámasztott irodalmának.” Dosztojevszkij számos regényében központi kérdés Isten léte és az Istenhez való viszonyulás lehetőségei, módozatai.

Íme egy párbeszéd az *Ördögök* című regényből:

„– Hisz-e maga Istenben vagy sem?

– Hiszek Oroszországban és hiszek az ő pravoszláviájában. Hiszek Krisztus testében. Hiszem, hogy úton van az új kinyilatkoztatás Oroszország felé...Hiszem!

– De hisz-e Istenben? Az Istenben?

– Én... én... majd hiszek Istenben is.”

Dosztojevszkij sem a hitet sem az ateizmust nem értékelte akkor, ha készen kapott sémákban és vulgárisan kínálták. A hitért való küzdelmet egyfajta emberi alaptettnek, egzisztenciális alapnak tekintette. Gyűlöletes volt számára a könnyű kézzel átvett, ki nem szenvedett ateizmus is. A kényelmes hitet és a kényelmes ateizmust egyaránt a lelki restség kategóriájába sorolta. Azt vallotta, hogy aki meggyőződéses és tudományos ateista, az a tökéletes hit utolsó előtti fokán áll. Mint a regényeiben gyakran kiderül, Dosztojevszkij világtól nem volt idegen az ortodox vallás és főként a liturgia, s talán segítette is valamelyest megszenvedett, kiküzdött hitében a szertartások misztikája. A legtöbb liturgikus vonatkozás talán a *Karamazov testvérek* című regényében van. Az idézetek, ha külön nem jelzem, ebből a regényből valók.

„Anyám engem egyedül elvitt a templomba nagyhét hétfőjén, misére. Derűs nap volt, úgy emlékszem rá, mintha most látnám, hogyan szállt fel a tömjén a füstölőből és csendesen felfelé emelkedett, odafenn a kupolában pedig egy keskeny ablakon át beáradtak ránk a templomba Isten sugarai, s a hullámokban felszálló tömjénfüst szinte beléjük olvadt. A templom közepére kilépett egy ifjú, egy nagy könyvvel, rátette a pulpitusra, fellapozta és olvasni kezdett.”

Ezek egy kicsi gyermek első benyomásai a pravoszláv liturgiáról. Mit láthatott, mit tapasztalhatott ez a gyermek, és mennyire hiteles a regényrészlet liturgikus szempontból vizsgálva? Az egyenlő szárú görög kereszt alakú pravoszláv templomépület a maga szimmetrikus voltában egyfajta statikus harmóniát sugall a templomba belépők számára. A homorú félgömb alakú falak vetítőlencséhez hasonlóan helyezik a szakrális tér közepére a rajtuk lévő ábrákat. A centrális kupola égboltozat-formát mutat, rajta a szigorú Pantokrator, a világ uraként ábrázolt Krisztus. Ez a templom domináns képe, az egész liturgikus tér felett uralkodik. Az oltárfal hajlatában, az apszisban ábrázolt főpapok úgy állnak, mintha a liturgia résztvevői lennének, akik körbeállják a templomoltárt, mintha az örök mennyei liturgiát végeznék. Az ortodox templombelsőik kihasználják az összes fényjáték adta lehetőséget. A kívülről beszűrődő fények egyenletesek. A rengeteg gyertya és a hatalmas csillár mint megannyi mécses lobog az ég felé. A templom tetejének aranyozott hagymakupolái szintén az ég felé törő lángnyelveket stilizálják. Az ég felé törő lángok és tömjénfüst a keresztények „magasba emelt” lelkét és magasba szálló imádságát jelentik. Az idézett regényrészlet említi egy fiatalembert, aki egy nagy könyvet vitt. Ő a diakónus. Jellegzetes liturgikus öltözéke az oráron. A nagy könyv, amelyből az ifjú diakónus olvasott, a tizenkét kötetes Minea egyik kötete volt, mert Dosztojevszkij utána egy ótestamentumi részletet ír le. A Minea az ótestamentumi perikópákat is tartalmazza. Az Újtestamentum könyveit más könyvekből, a négy evangéliumot tartalmazó Evangéliumos könyvből és az Apostolok cselekedeteit tartalmazó Apostolból olvassák a pravoszláv diakónusok. A regényrészlet említi a füstölőt is, mely három láncon függ, általában rézből készült, benne parázs van. Egy másik Dosztojevszkij-műben, a *Feljegyzések a holtak házából* című regényben egy olyan részletet olvashatunk, ahol nem diakónus, hanem pap a liturgiát végző személy. Egy tábori istentiszteleti liturgiát említi:

„A barakk közepére asztalt állítottak, letakarták tiszta szőttessel, ikont tettek rá és meggyújtották a mécsést. Megérkezett a pap a kereszttel és a szenteltvízzel ...imádkozott és énekelt az ikon előtt.” A pap jellegzetes liturgikus öltözéke az epitrachilion, melyet Dosztojevszkij konkrétan meg is nevez a Karamazov testvérek egyik részletében:

„A sztarec feltette az epitrachiliont, és megáldotta a körülötte szorongó asszonyokat.” Dosztojevszkij említi a tábori asztalra állított ikont is, mely tábori körülmények között az ikonosztaziont, képfalat kénytelen pótolni. Az ikon lényegesen több mint műtárgy vagy kegyeleti segédeszköz. Festménybe foglalt hit és imádság. Az ikono-

kon szereplő képek a nyugati keresztények szemével nézve meglehetősen furcsák. Ady Endre *A pócsi Mária* című versében „fancsalinak” nevezi a román móccok Mária-ikonját. Ezek az ikonokon minden apróságnak nagy jelentősége van. Az ikonok merevsége és statikussága az időntúlíságot, a „kimerevített időt”, az örökkévalóságot jelentik. Az ikon képe az emberi test feltámadás utáni, megdicsőült állapotát ábrázolja. A szentek arca és alakja szándékosan nyújtott, hosszított és spirituálisan finom. Nyugalom és mozdulatlanság. Ez az ikonkészítés két meghatározó alapelve. A fény és a fehér szín a Mennysországot, az aranyozás az isteni kegyelmet jelöli. Az ikonokon a gyermek Jézusnak gyermeki teste, de felnőtt arca van, ez a második isteni személy időntúlíságát, örökkévalóságát és Istenfiúságát hivatott kifejezni. Az ikon előtt mécses gyújtanak, ezt oroszul lampadának nevezik. A pap áldó kereszttel jön a liturgiára, szenteltvizet hint, majd énekel az ikon előtt. A pravoszláv liturgikus énekek három könyvben találhatóak, a Tródionban, a Pendikosztáronban és az Oktoichoszban. A regény kontextusa alapján karácsonyról van szó, így a pap az Oktoichoszból énekel. Az Oktoichosz elnevezésben ott van a nyolcas szám, mely arra utal, hogy a nyolcadik században az ortodox liturgiában egy nyolc alapskálából álló énekközpont alakult ki, elsősorban Damaszkuszi Szent János szintetizáló munkájának köszönhetően. A *Karamazov testvérek* plasztikusan ábrázolja a 19. századi orosz szerzetesség néhány jellegzetességét. Dosztojevszkij így próbál rávilágítani a szerzetesség spirituális jellegzetességeire, szerepére:

„Egészen más a szerzetes útja. Mások nevetnek az engedelmisségen, a böjten és az imán, pedig ez jelenti az igazi szabadsághoz vezető utat: elvetem magamtól az okatlan és felesleges szükségleteket, engedelmisséggel csendesítem és ostromozom önző és büszke akaratomat, s így elérem Isten segítségével a szellem szabadságát és vele a lelki vidámságot.”

Az orosz szerzetesség alapítója Radonyezsi Szent Szerгий volt, aki a 13. században élt, és sokat remetéskedett a Moszkva környéki erdőkben. Dosztojevszkij azonban egy újjászületőben lévő 19. századi orosz egyház viszonyait szemlélhette és az egyházi reform kiemelkedő alakját, Paiszj Velicskovszkij Athosz-hegyi szerzetest a *Karamazov testvérek*ben név szerint is említi. A Velicskovszkij munkássága nyomán kibontakozó reformmozgalom, afféle orosz „Cluny” a sztarec-jelenséget hozta magával, melyről, és az egyházreform lényegéről, Dosztojevszkij kellő tájékozottsággal ír: „a sztarecség nálunk, az orosz kolostorokban nemrégiben jelent meg, még száz éve sincs, míg a pravoszláv keleten, különösen Sianiában és Athoszban már jóval több mint ezer éve létezik. Azt állítják, hogy a régi időkben Oroszországban is volt sztarecség, kellett lennie, de az országra szakadó bajok, tatárdúlások, zavargások, továbbá Konstantinápoly meghódítása után a Kelettel való addigi kapcsolatok megszakadása után ez az intézmény nálunk feledésbe merült, és a sztarecek eltűntek. A múlt század végén született meg újra egy nagy aszkéta, Paiszj Velicskovszkij és tanítványai által.”

Dosztojevszkij azonban nemcsak egyháztörténeti szempontból ír a sztarecekről, hanem spirituális állásfoglalás formájában is: „Mi tehát a sztarec? A sztarec az az ember, aki a lelkedet, akaratodat a maga lelkébe, a maga akaratába olvasztja. Ha sztarecet választasz, lemondasz akaratodról és teljes engedelmességgel, teljes önmegtagadással átengeded neki. A sztareceknek bizonyos esetekben mérhetetlen és elképzelhetetlen hatalom adatott. Ez az oka, hogy sok kolostorunkban eleinte szinte üldözték ezt az intézményt. A nép azonban mindjárt nagyra tartotta a sztareceket. Kolostorunk sztareceihez például egyformán tódultak az egyszerű emberek és a legnevesebbek, hogy térden állva előttük megvallják kétségeiket, bűneiket, szenvedéseiket, és tanácsot, útmutatást kérjenek.” A sztarec életállapotába igyekeznek helyezkedni az író is abban a gesztusban, ahogyan szenvedő regényalakjaival szemben nem a szószék magasából foglal állást, hanem „sztarecesen” melléjük állva követi őket útjukon. Bahtyin írja a naplójában, hogy „a magasból beszélők, a papok, a próféták, bírák, tanítók, pátriárkák diktatórikus műfajai eltűntek. Utódjuk a mindegyiküket helyettesítő író, egyszerűen csak az író, aki mindegyikük stílusát örökölte”. Igen ám, de Dosztojevszkij, az író leszállt a szószékről és társul szegődött szenvedő regényalakjai mellé.

Szándékosan nem térek ki a *Karamazov testvérekben* szereplő sztarecekre, a regény sztarec-szereplőinek jellemzésére. Egyrészt azért nem, mert ezekkel a regényalakokkal, főként Zoszimával már sokan foglalkoztak előttem, Aljosáról, Zoszima sztarec tanítványáról pedig jómagam is írtam a *Tűkörkrisztus* című, 2009-ben megjelent esszéketemben, a Dosztojevszkij etikai problémaérzékenységéről a *Karamazov testvérek* olvasása közben című esszémben. Felhívom azonban a figyelmet Havasi Ágnes *Dosztojevszkij szentjei* című tanulmánykötetére, melyben a szerző külön fejezeteket szentel a sztarectípusoknak, Zoszimának, Tyihonnak és Makarnak. Dosztojevszkij igazi ideálja a sztarec, az intézménytől és kapcsolati hálóktól mentes szerzetes, kinek életbölcssége éppen megszenvedett hitéből és a reális életből merített valóságos tapasztalataiból források. Olyan sztarecet tekint példaértékűnek, akihez az emberek önként mennek, aki közvetlen beszélgetésekkel, személyes életpéldával és prófétikus tettek által hat az emberekre. A leghíresebb sztarec talán Szárovi Szent Szerafim volt, aki 1833-ban halt meg, és csak harminc év remeteség után mert vállalkozni az ő fellekeresők lelki vezetésére. Szerafim halála után az ő szolgálatát az optinai szerzetesek folytatták. Optinát Dosztojevszkij is említi, mint virágzó szerzetesközpontot. Köztudott, hogy Dosztojevszkij, Gogol és Tolsztoj is többször elzarándokoltak Optinába, és nagyon megihlette őket ez a „szerzetesoázis.”

A Dosztojevszkij regényeiben szereplő utalások liturgikus eseményekre, szerzetes-ségre, egyházi életre nemcsak személyes tapasztalaton alapulnak, hanem személyes spirituális ihletettségen is. Erre engednek következtetni Dosztojevszkij zarándoklatai, valamint a vallásról, vallási kérdésekről szóló számos nyilatkozata és írása.

Papp Für János

így

vitathatatlanul beállt az este
minden elcsendesült
amikor a lepedőt
ránctalanná simítottad
oly könnyedén tettél-vettél
(soha nem láttalak fáradtnak)
éjjeli lámpát kapsz
végleg kilakoltattad a nappalt
és színültig öntötted a szobát
valami megmagyarázhatatlan
homályos nyugalommal
gondosan párnámra fektetted álmaidat
puha járásod és a falióra hangja
egymás nyomában lépdelt
s arra ébredtem
valamikor az éjszaka derekán
hogy végérvényesen átölelsz

szonett nekünk

te ott én itt ülök s csak hallgatunk
de féltjük a másikat mind a ketten
lassan összeáll a sok-sok kis csöndből
valami végérvényes érthetetlen

mikor már a szerelem sem elég
s meglazulnak a szoros ölelések
semmi sem tarthat már vissza minket
s a végén elcsendesülnek a léptek

nincs már érkezés csak mindig indulás
kifosztott tekintetben árválkodunk
szeretetlenül de mégis indulunk

utánad nézek te nem fordulsz felém
számban maradtak az utolsó szavak
amiket mondanom kellett volna még

Szécsényi Barbara

kívül is köd

indulok: a hajnal már a háztetőkre ült
felsírtak az éhes kisdedek
gyárák dohognak értelmetlen úrt
dülöngélnek fölriadt hegyek

mozdonyok pihegnek mint kormos kiscsibék
az éji ór pálinkára vált
vén test gyűri elrongyolt hitét
szomjaz megváltót halált

indulok – s az éji illatokkal
eljátszom magamban mint kockázó gyerek
szívemben sűrű ágbogok
ropognak – kívül is köd – megyek

gallyakat hoztál

emlékszel?
sétáink folyton megzavartam
rémisztett ég és felhőalakban
jeleket láttam jönni
deszkapallók alatt
kitágult torkok a vermek
téglacsonkokon futunk
míg magukba nyelnek
(hisz úgyis elbukunk a végén)
elcsodálkozol a félelem sötétjén
- emlékszel?
dicsőt akartam:
hogy kiment majd a hős
a magamra-gyújtott házból
(s te gallyakat hoztál az éjszakákból)

Bódai-Soós Judit

Gyermek-idő

Nézd, ez a gyermeki pantomim
elvisz egy életen át, keze múltat idéz.

Szállnak előtted a végtelen
évek – a lelkedet oldja e két kicsi kéz.

Nézd meg e gyermeket! Ég-szeme
rád nevet és e szemekben ül itt a jövő.

Távoli képeket, újkori
fényeket álmodik, – általa él az idő.

A némaságban fénylesz

A töledtelenségből jövök
hiányod lüktet bennem –
csenddé váltál
s én megsüketülök e csendben.

A kis fehér virág bimbóját
lepréselem szívemben.

Megcsalatra

Jácint illatú a könnyem
tán a tavasz siratja velem
bánatát az őszbe,
a nyárban bízó
s most csalatkozó tavasz,
mert a céda nyár
minden reményét megölve
az elmúlással hált
minap
és ma tél fogant e nászból,
krizantém szagú
hófehér halál.

Pécsi Györgyi

Tóth László Péterffy-díjas

Az 1980-as esztendő Tóth László személyes életének és a csehszlovákiai magyar irodalomnak is fordulópontja. Ekkor jelent meg a pozsonyi *Irodalmi Szemle* októberi számában a *Feljegyzések egy én-ontológiához* című verse. Amely ürügyén az állampárt normalizátorai kapitális botrányt gerjesztettek; a szerkesztőséget 35 ezer korona pénzbüntetésre ítélték, Tóth Lászlónak pedig, mondvacsinált ok miatt el kellett hagynia a *Szemlét*. Tóth László nem magánáldozat volt, a 68-at követő visszarendeződés husáki sötétkorszakának szisztematikus fejtámadásai sorra hatástalanították, lehetetlenítették el a szabadabb szellem képviselőit: korábról Varga Imrét, Koncsol Lászlót. Valószínűleg Moszkvában döntöttek az el-, le-, ill. fölszámolásokról, ugyanis ekkortájt függesztették föl a budapesti *Mozgó Világ* és az újvidéki *Új Symposion* működését is.

Az ominózus vers az *Istentelen színjáték* című nagykompozíció része – a kötet hosszas huzavona, csonkítás után végül 1983-ban jelenhetett meg. A mű, amelyet a szerző „regénynek” nevezett, nem csak kiadáspolitikai hírhedtsége miatt lett az év eseménye – elsősorban borzongató poétikai, szemléleti mássága, radikális újszerűsége miatt. A II. világháború után az úgynevezett ötvenhatos nemzedék, Tózsér Árpád, Dobos és Cselényi László nemzedéke hirdette és sürgette meg a csehszlovákiai magyar irodalom modernizációját. Ennek az első modernizációs nemzedéknek lett első tanítványi nemzedéke az először az *Irodalmi Szemle* Vetés rovatában, majd pedig 1970-ben az *Egyszemű éjszaka* című antológiában megjelenő hatvannyolcas költőnemzedék; a Vetés főleg az antológia két meghatározó költője, Tóth László és Varga Imre műveiben érett be.

Az *Istentelen színjátékot* Tóth László két évtized alatt, az *Ötödik emelet* és *A vetkőzés* szövegrészekkel kiegészítve grandiózus trilógiává bővítette, idáig ez a legimpozánsabb s egyúttal önmagában is a teljes költői életművet reprezentáló műve. A *Színjátékot* „regénynek” nevezte a költő –, merthogy ennek is van főalakja meg vannak mellékalakjai, lírai szubjektuma, cselekményszála stb. Valójában egy olyan, nagy teherbírású formabontó formai vázlat épített föl, amelyre a 20. századi én egyszerre groteszk és tragikus pokoljárását, énkeresésének történetét ráépíthette. A szerkezethez az avantgárd hetvenes-nyolcvanas években följútt közép-európai technikáját használta föl – terheléséhez a korabeli modernnek sokféle útkeresésének az eredményeit. Vladimír Holan, Zbigniew Herbert, Tandori Dezső, Tolnai Ottó, Domonkos István, Szilágyi Domokos, Cselényi László versnyelve mellett Csoóri Sándor, Juhász Ferenc és Nagy László látomásos szürrealizmusának, líraiságának az esztétikai tapasztalatait is magához szublimálta, azaz

egy nagyon sajátos költészeti szintézist hozott létre egy saját műfajú, kivételesen impozáns és erőteljes hosszúversben.

Indulásakor Tóth László verseit némelyek érthetetlennek tartották. Kétségtelen, erősen enigmatikus és szimbólumokkal átítatott a nyelvi regisztere később is, ám ahogy egyre merészebben kísérletezik, játszik a formával, hagyománnyal, megőrizve és gazdagítva stílusalkotó jellegzetességeit, az elvont gondolatíságot és a konkrét anyagszerű tárgyiasságot, úgy válik egyre inkább – nem érthetővé –, hanem érzékletessé. Mert Tóth László monumentális énkereső pokoljárásában a belső világot próbálja fölkatolni, az én ontológiáját és ontogenezis körüljárni – a lét titkát inkább, mint a sorsét, a lét pedig dilemmákkal, titkokkal, jelzésekkel terhes. A *Színjáték* alapvetően, azt hiszem, ebben különbözik a kortársak hosszúverseitől. Hogy Tóth László sajátos hosszúverse, „regénye” milyen helyet foglal el a múlt századvég magyar költészetének megújulásában és megújításában, pillanatnyilag nem látható, a vers esztétikai eredménye ugyanis sajnálatos módon nemcsak nem épült be a magyar irodalomtörténeti kánonba, de a régió határain túl, léte is alig-alig ismert.

*

Pályája elején, egyik verse kapcsán úgy fogalmazta meg ars poeticáját Tóth László, hogy „Keresem a szubjektum helyét a történelemben, térben és időben. Főleg a történelmi összefüggések keresésének jegyében írtam, egyetemes szintézisben önmagammal.” Versei azonban rációfolni látszottak a történelmi összefüggések közvetlen kijelölésére. Ő ugyanis mintegy szétválasztotta azt, ami a költészet anyaga és terepe, és azt, ami az irodalom történetiségében megragadható. Az előbbiben nagy költői invencióval a nyelvi megelőzöttséget valósította meg, az utóbbiban viszont rendkívül szisztematikus, irodalomtörténeti szakmunkával más irányban tágította a szellemi horizontot.

Budapesttől Pozsonyig, nagyjából kétszáz kilométeren belül, a természetes családi, szülőföldi vonzáskörzetben történt meg az élete, mégis három országnak is állampolgára lett – jellegzetes kisebbségi magyar sors. Nem meglepő, ha költészetének és szerkesztői munkájának centrumát a személyes és a nemzeti identitás dilemmája és problémája képezi. Hivatalosan 86-tól visszahonosodik Magyarországra, és minden erejét a szlovákiai magyar múlt tisztázására fordítja. 1990-ben megalapítja a *Regio* című folyóiratot, amely a csehszlovákiai magyarság második világháborút követő kálváriájának, eltagadott és elfeledett múltjának dokumentatív földolgozását tűzi ki célul. Létrehozza az Ister Könyvkiadót, és itt, illetve a Széphalom Könyvműhely majd a Kalligram Kiadó égisze alatt elképesztő termelékenységgel ontja a régió múltjához, hagyományához kapcsolódó szöveggyűjteményeket, forrásokat. [*Mint fészkeből kizavart madár...* A hontalanság éveinek irodalma Csehszlovákiában 1945–1949 (1990); *Szélén az országútnak*. Csehszlovákiai magyar költők 1919–1989 (1990); *Tudósítás egy ország elvesztéséről*. Csehszlovákiai magyar elbeszélők

1919–1989 (1992); „Hívebb emlékezésül...” Csehszlovákiai magyar emlékiratok... a jogfosztottság éveiből 1945–1948 (1995)]. Esszékben, tanulmányokban dolgozza föl a felejtésre ítélt, vagy már el is feledett éveket – sokat tett azért, hogy a felvidéki magyarság szellemi és erkölcsi képviselői, mint Peéry és Szalatnay Rezső, méltó helyet foglaljanak el az utókor emlékezetében. Annak idején az *Irodalmi Szemléte*l való eltávolításának az volt a fedőoka, hogy nem fejezte be felsőfokú tanulmányait. Boldog lehetne az az egyetem, ahol Tóth László tartaná előadásait a szlovákia magyar irodalom, művelődés, egyáltalán: a régió szellemiségének a történetéről.

*

Tóth Lászlónak harmincöt önálló könyve, háromtucatnyi általa összeállított válogatása, tucatnyi műfordításkötete, féltucatnyi gyermekkönyve jelent meg eddig. Legutóbbi elegyes műfajú prózakötetének ezt a címet, alcímet adta: *Egy öngyűjtő feljegyzései*. Esmék rögeszmék, toposzok. Mik is hát Tóth László eszméi, rögeszméi, toposzai? Azt hiszem, alapvetően a folytonosság és a folytathatóság dilemmája. A jelen az ő számára szoros kapcsolatban áll a múlttal, az élő irodalom újabb és újabb művei mind a magyar irodalmi hagyományt építik tovább, a személyes élet pedig a felmenők láncolatának újabb láncszeme. Persze, Tóth László is önmagából tekint a világra, csak hogy az ő origója, gyönyörű záróesszéje szerint mostanában a temetőben van. A sírok között bóklászva emlékmorzskákat rakosgat össze, s megpróbálja rekonstruálni elei életét, s újrakötni az emlékezet elszakadt szálait. „Nekem már csaknem bizonyosan nem lesz sírom gyermekkorom falujában. Sokáig azt gondoltam, odafekszem majd édesapám mellé szülővárosomban, a magyar fővárosban az Új Köztemetőben: legalább a halálunkban pótoljuk azt – az együtt tölthető időt -, ami életünkben nem adatott meg nekünk... Anyai ágú dédszüleim és nagyszüleim, illetve a szüleim mind maguk választottak sírhelyet maguknak. A padról, amelyen most lábamat kinyújtva, kényelmesen elhelyezkedve ülök, tekintetemmel be tudom fogni mindegyiket. Úgy érzem, mintha a világ közepén lennék itt köztük, ahonnan egyaránt vezetnek utak az előttem elmúlt idők mélyébe is, a velem kezdődő idők félhomályába is. Ki tudja, az én majdani sírom hol s kinek és milyen közepét fogja majd jelenteni a világnak?”

*

1971-es recenziójában azt írta Szepsi Attila, kétségtelen, hogy Tóth László a szlovákiai magyar költészet ígérete, de... „ilyen tucatnévvel nehezen lehet költő valaki... Változtasson hát nevet – amíg nem késő.” Nos, azóta kiderült, a tucatnév is lehet védjegy. Évtizeddel később Varga Imre megszámolta, hogy a dunaszerdahelyi telefonkönyv nyolc Tóth Lászlója közül egyedül ő szerepel ezen a keresztnéven, a többiek mind Ladislavok. Köszönet névrokonainak, Kamondi Tóth Lászlónak és Ungvárnémeti Tóth Lászlónak, hogy előzékenyen fönntartották a Tóth László nevet a mi Tóth Lacinknak.

Lengyel János

Az arany ára

Középkorú férfi lép be az ékszerboltba. Egy hordót görget maga előtt. Gondosan letámasztja az eladó pultja előtt, majd a meglepett alkalmazotthoz fordul.

– Jó napot kívánok. Váltani szeretnék.

– De kérem, Uram? Mi ez a hordó? Mit szeretne váltani? Ez egy ékszerbolt.

– Tudom, kérem! Azért jöttem ide. Váltson be nekem 20 liter májusi esőt!

– Ezt hogy képzeli?

– Hát, én odaadom ezt a hordót, maga meg ideadja az aranyat.

– De mégis mit gondol?

– Én előre sejtettem, hogy ez lesz. Nos, a Meteorológiai Intézettől és a Víztani Kutatólaborból is hoztam igazolást, ami tanúsítja, a hordóban májusi esővíz van.

– Két pecsétetes papírt vesz elő a zsebéből, és az elképedt eladó orra alá tolja.

– De ki hallott már ilyet? Ne szórakozzon velem, Uram! Én dolgozom, nem érek rá ilyen tréfákra!

– Maga ne szórakozzon velem! Adja ide az aranyat, aztán itt sem vagyok! Üssük nyelvbe gyorsan az üzletet!

– Na, ebből elég volt! Fogja meg a hordóját, és távozzon! – emelte fel a hangját az eladó. Erre már a tulajdonos is előjött az irodájából.

– Mi ez a kiabálás? Mi történik itt?

– Főnök úr, ez a férfi itt esővizet akar beváltani aranyra.

– De nem akármilyet, májusit.

– Mi a különbség? – kérdezte a főnök, akit láthatóan felkészületlenül ért a dolgok ilyenén állása.

– Még a bolond is tudja, hogy a májusi eső aranyat ér. Nos, én összegyűjtöttem egy keveset, és jöttem beváltani aranyra.

– Megvan maga bolondulva? Az csak egy képletes közmondás.

– Az engem nem érdekel. Itt az eső, kérem az aranyat – kötötte az ebet a karóhoz a vendég.

– Mondja csak, mégis mennyi aranyra gondolt? – váltott hangnemet a tulajdonos.

– 20 liter vizet hoztam, az akkor 20 kilogramm arany. Végre megjött a jobbik eszük. Adják gyorsan, mert még be kell ugranom más helyekre is! A kocsiban még van vagy 80 liter!

– Hát itt bizony nem kap egy gramm aranyat sem. Kérem távozzon, különben hívom a rendőrséget, vagy inkább az elmeorvosintézetet! – emelte fel a hangját a tulaj. Az eladó már oda is lépett a telefonhoz, hogy tárcsázzon.

– Ne olyan hevesen! Azonnal tegye le a telefont! – ordított rá az ismeretlen férfi, miközben belső zsebéből egy revolvert húzott elő.

– Maguk akarták. Nem értettek a szép szóból, hát értenek majd másból. Gyorsan pakolják tele! Azzal odadobott egy fekete zsákot a két megriadt férfi elé. A fegyver megtette a hatását. Néhány perc alatt telerakták a zsákot ékszerekkel. A férfit csak az aranytárgyak érdekelték. Intett, hogy az ezüstöt hagyják. Az üzlet előtt járókelők haladtak el, de egyikük sem figyelt arra, mi zajlik odabent. Amikor tele lett a zsák, a fegyveres gyakorlott mozdulatokkal megkötözte a két férfit. A zsákot a hátára csapta, és az ajtó felé indult. Mielőtt bezárta volna maga mögött az ajtót, még visszaszólt.

– Ugye, hogy igaz a mondás? Májusi eső aranyat ér.

Renn Oszkár

Unter uns...

(Az öreg fenyő monológja)

Az öreg, ki tudja hány éves feketefenyő (*Pinus negra*), harminc méter magasságban, egy ponton megtört szálegyenességgel hajlongott a szélben, és a viharsérült törzs egy melléktörzset tovább nevelve, ott fenn a magasban bizonyította büszke elpusztíthatatlanságát. Igazolva is látta erkölcsi fölényét az osztrák Alpokból egykoron, valószínűleg elsőként, sok száz éve ide származtatott tekintélyes fa, jogosnak vélte gögjét a többi jövevényfa, a friss „ejtőernyősök” között. Felülről büszkén nézett egyes tiszteletlen, hivalkodó túlevelű fajtársakra, no meg a hasonlítani akaró betolakodókra. Morgolódtott is magában:

– Itt van ez a kelekótya spanyol jegenyefenyő (*Abies pinsapo*). Szemérmetlenül, buján dúsul minden irányba. Rövid túlevelés hajtásai mérhetetlenül szaporák, és viháncolnak a szélben, mintha mindenkit ki akarnának röhögni. És hát fecserésznek szüntelen, meg nem áll a túlevelük. Lenézik a kisebbeket. Azt hiszik, értük van itt mindenki.

– A szegény kis ezüstoffenyő (*Picea pungens* „*galauca globosa*”) ellapulva kushad, pisszenni sem mer. Nehéz a sorsa, alacsonyan terjengő fajta, és ott lenn hiába ragyogtatja magát, nem figyel rá senki.

– Az öreg mamutfenyőt (*Sequoiadendrom giganteum*) hiába környékezem már évtizedek óta. Nem szól, talán néma. Büszke, vastag, inkább tegeges, rendíthetetlen törzse alul már száraz ágakat tart, de fenn, gyönyörű ívben lehajló ágaiból induló hosszú hajtásai, apró túlevelekkel, mint dúsuló kígyótömeg tekeregnek a szélben. Büszke, de szótlán óriás a messzi Kaliforniából telepedett ide, valamilyen megszállott erdő-fejlesztő közvetítésével.

– Az a szemtelen japán ciprus (*Cryptomeria japonica*) meg idetolakodott. Tör a magasba, hajtásaival utánozza a fenséges mamutfenyőt, de csicsás, hivalkodó, aranysárgás levelei elárulják hívságát, az igazi nagyokat majmoló hamisságát.

– Hát igen. Azért mégis az én fajtám az igazi, a majdnem őshonos! Így jogosan ki is mondhatom: mit akarhat itt köztünk ez a kínai páfrányfenyő, egy lombhullató (*Ginkgo biloba*) degenerált fenyőváltozat? Csak ellentéteket szül köztünk ez a pimasz másság. Hogyan hívhatja magát fenyőnek az ilyen?

– Ott a túloldalon, velem szemben jó néhány szerény erdeifenyő (*Pinus silvestris*) kolléga állja a szélső fák évszázados viharterheit. Nem szólnak, szembe feszülnek a támadó szélnek, védik szépséges ligetünket. Nem várnak parancsot, sem dicséretet.

– És hogyan riszálja magát ez az ezüstoffenyő az észak-amerikai Sziklás-hegységéből

(*Picea pungens*). Rám sem néz, egy távolabbi magaslat felé veti pillantását. De arafelé a lombos erdők fái és óriás platánok uralkodnak. Mit akar ez a magát kellető áruló? Rajtam meg átnéz ez az amerikás, mintha nem is lennék.

– Figyelem és sajnálom ezt a féloldalas Douglas fenyőt (*Pseudotsuga menziesii*), mert csak a szabad tér és fénysáv felé képes ágakat nevelni, így aztán örökre formátlan, torz marad szegény.

– Néha-néha lenézek a mélybe, és látom reménytelenül küszködő fajtánkat. A törpe lucfenyő (*Picea alies nidiformis*) mintha csak a földön tudna kúszni-mászni, olyan aprócska. A kevéssel fölre igyekvő fenyőke (*Pinus mugo ver. pumilo*) nyújtogatja hajtásait a nagyok és a nap felé, de nem segíthetek neki, pedig szeretnék. De sajnálom örökké bánatos barátomat, a szomorú lucfenyőt (*Picea cranstonii inversa*) is. Mindig „vigyázz” állásban, törzséhez lebiggyesztett ágaival búslakodik, és ha sikerül is egy új hajtást a magas felé indítani, nem tudja úgy megerősíteni, hogy tartsa magát. Így az is visszakonyul a szomorkodó törzshöz.

– Egy jövevényt azért örömmel csodálok. A szerényen gyönyörű kaukázusi jegegyefenyő (*Abies nordmanniana*), sajnos nem a közelemben, üde szépsége közösségünknek. Dús hajtásai, fényes, mélyzöld tűlevelei, kecses tartása, táncos hajladozása lenyűgözi a rápillantót. Hej! Csak lennék száz évvel fiatalabb...

Az öreg faóriás megszakítva monológját, egy röpké sóhaj után már csak ábrándozott. Hogy miről, azt kérgébe zárta. Talán nem oly zsörtölődős faifjúságáról. A toronymagasságból még rezignáltan lenézett a kavicsos sétaúton ballagó emberfia-párosra, akik megálltak a rendíthetetlen törzsénél leszúrt névtáblájánál, melyen olvashatták latin nevét, és vidám csevegésük felkúszott az ágak között a vén fa csúcsáig.

A neves író és egri ismerőse naponta sétáltak az öreg faóriás tövével, de a pajkoskodó író most megállt, és a táblára mutatott:

Nézve ezt a feliratot, nem is hiányos botanikai ismereteim kísértének, hanem a szexológiai köznyelvünk fejlődésének kacskaringói köszönnek vissza eléggé el nem ítéltető gondolataimban.

Nem folytathatta érdekesnek induló fejtegetését a „pinus negra”-ról, mert egy ápolónő szaladt utánuk hangoskodva:

– Gyurkovics úr! Egy riporternő várja már egy félórája. Azt mondta, hogy megbesélt időre érkezett a találkozásra. Nagyon kéri, hogy siessen, mert el kell utaznia.

Az író a lábadozó sétatársra kacagott:

– Irénke, drága! Ezek nem is gondolnak arra, hogy én sietni már nem tudok, legfeljebb sietve togyogni. – De elfogadta a hírhozó asszony segítő karját, és búcsút intett az óriásfenyő alatt egyedül maradt társának, aki így nem ismerhette meg a készülő Gyurkovics Tibor-féle humoros nyelvészeti elméletet.

(Sopron, szanatóriumpark, 2002.jún. 29.)

Csatáné Bartha Irénke

Akácosaim

Alabástrom
lánymosollyal
útjaimon
elém ringók
derús égnek
illatos fénynek
hol előttem
hol utánam
örömtánccá
kapaszkodók
reménységgé
ölelkezők
az idő
dongómézízű
kaptárából
éveimre
ezüstöt szitalók

Akácosaim
útjaimat
kísérgetők
gyöngyfogsorú
lánymosollyal
ismerősként
integetők
örömfénnyel
hazavárók
ölelgetők
dédelgetők

Fénymadár

Fénymadaram
merre jártál?
Zúgó erdők
fölött szálltam
a fejükre
gyöngyöt szórtam
a szárnyammal betakartam
énekeimmel elaltattam

Szállj le közénk
te fénymadár
lásd a bánat
most erre jár
simogass hát
örömfénnyel
éjszakáink
csillagfénnyel
reggeleink
hajnalfényvel

Áldj meg minket
Nappal Holddal
Áldj meg minket
áldott fényvel

Kell ez nagyon
igen nagyon
hogy szeressen
hogy biztasson
S hol az utak
véget érnek
kísérjen el
áldott fényed!

Szabadesés

Állok, körém sűrűsödik a fény,
– hópelyhek lepkeserege –
Most megtapasztalhatják,
mi a szabadesés...

Hiányérzet

Az éj karjába hull a nap,
örömmadaraim elszállnak –
S én kézfogó kezek nélkül
világhuzatban dideregve állok –

Fogság

Hófödte táj látványa diderget,
a bezártság takarója alatt
megőszül a lélek –

Tekinteted

emlékszelencémben őrzöm örökké
akár a gesztenyék
barnák simogató melegét

Kiúttalanság

Parttól – partig befagyott minden,
A lelkekhez út erre aligha vezet –
Fekete varjúkárogás töri ketté a csendet.

Anyóka

Itt maradt tipegő magánya
virágaiban sziromló
ifjúságát babusgatja

Bereti Gábor

Odüsszeusz a buszon

(Payer Imre: *Pattanni, hullni*)

Kevés poéta akad ma Magyarországon az új avantgárd második modernitásának korszakában, aki az izoláltságra ítélt Én belső magányának alanyi állapotát a posztmodern beszédmódnak, a külvilág zavaró tényezőitől, a társadalmi kérdésektől, a nemzet gondjaitól vagy a hagyományok hatásától mentesen, tisztán a hermeneutika értékrendjének megfelelően volna képes prezentálni. Pedig, különösen a fiatalabb nemzedékekhez tartozó ígéretek hatalmas egzisztenciákat, olykor szellemi potenciálokat is mozgósítanak annak érdekében, hogy műveiket semmiféle hagyományos társadalomképi vagy mélylélektani képlet ne eredeztethesse. Ennek dacára sokuk szemmel láthatóan minden igyekezetük ellenére a külső hatások befolyásától zavartan úgy bukdácsol a paradigmatisz követelemények sűrűjében, mintha nem látnák a fától az erdőt. Az új avantgárd követelményeihez csak kevesen nőnek fel közülük. Főleg azok, s ez bizony a posztmodern hermetizmus inherens logikájának ellentmondó tény, akik a nyelvhez való szemantikai viszonyukon túl, a nyelvhasználat értelmező gesztusával is élve, képesek az izolációval sújtott Ént körülvevő világgal kapcsolatot teremteni. Akik képesek a világ szemiotikai tereiben feltáruló metafizikus létezőkkel, a kollektívizmussal avagy az ideologikus világmagyarázatokkal is számot vetni. Azok, akik az irodalom és a társadalomtudományok elméleti anyagának bizonyos minőséggarantáló, kvalitatív mennyiségének a birtokában vannak. Minden kétséget kizáróan Payer Imre ezen kevesek közé tartozik. Payer Imre érzékeny irodalomelméleti gondolkodó, szuverén, s talán ebből adódóan szubjektív társadalomelméleti értelmező és a szó-performanszok experimentális költője.

Payer Imre legújabb, *Pattanni, hullni* című verskötetét a maga sokoldalú mélységében ezért leginkább akkor ismerhetjük meg, ha anyagának áttekintésekor szerzője mindhárom minőségére figyelünk.

A szubjektum világtól elkülöníthetetlen szellemtudományok terén az objektumhoz való – tárgyilagos vagy imaginárius – viszony egyik indikátora a szemantikai és a szemiotikai kölcsönhatások átfedési terein működésbe lépő igazság. A művészet megismerő funkciójaként egzisztáló esztétikai igazság úgy válhat a mű súlyponti elemévé, ha alkotásában a művész képes a stilisztikai eszköztár szabad felhasználása révén korának realitását, jellegadó történelmi viszonyait az esztétikum dimenziójába emelni. A műben működő igazság eme heideggeri formulája akkor mutatkozik meg a maga lényege szerint, amikor a műalkotás mögül kelet-

kezésének ideje már elmúlik, ám az az esztétikum súlypontjaként őrzött igazság által képes a későbbi korok körülményei között is közönsége aktuális élményforrásául szolgálni. Ami csak úgy lehetséges, ha a mű korának viszonyait reáliáként, igazságként, azaz súlypontjába emelt esztétikai értéként őrzi. Mint látható, igazság és esztétikai érték kölcsönösen feltételezik egymást. Következésképpen történelem és társadalomismeret vagy valamely művészetelméleti irányzat hatás és gondolatelemei látszat és igazság kölcsönhatásaként épülnek be a műbe, és alakítják annak esztétikai értékét.

Hogy kitapinthatjuk a payeri líra identitásának igazságesztétikai modellterületeit, s hogy érzékelhetővé váljon a hazai új avantgárd viszonya a magyar hagyománykörnyezethez, ahhoz némi, a történelmi-valóságos megelőzöttség és az empirikus-tudati megelőzöttség viszonyát érzékeltető kitérőt kell tennünk.

A szövegvilág esztétikai értékeltete a szerző intellektuális képességeiből és intellektusa tudati, habituális tartalmából ered. Ennek következtében a mű nem közvetlenül a valóság lenyomata, hanem egy adott intellektus tudatának habituális tükröződése. Szubjektív mimézis. Vagyis a mű struktúráját nem pusztán egy ténybelinek tekinthető valóságos megelőzöttség, hanem egy a mű és a valóság között, a tudat tropikus tereiben megképződő megelőzöttség is feltételezi. A mű egy hipotetikus tudat tárgyasulása.

Apokrif ars poeticaként avagy az új avantgárd szabados nyelvhasználatával szólva arc poétikaként válasszunk ki egy jellegzetes payeri verset. „Hiába tárod ki ajtód, mi benn / honol ott, nem otthon az. / Elégtelen, mint a test, testület, zajszenny. / Mint szivacs, olyan vagy. Az üledék, / mi kiszűrődik belőled. Az vagy. / Átereszti az időt, hangot, / köszönt tévován egy-egy kérdezőt..” (Sic). (Hiába tárod) E néhány sor összefoglalóan érzékelteti az izolált Én önmagára hulló és az ő külvilágra irányuló beszédmódbeli reflexióját. Ha ismételten elolvassuk e pár sort, abból kötődés és kapcsolat nélküliséget s annak következményeit, az Én otthontalanságát olvashatjuk ki. Az Én-identitást elbizonytalanító redukció és a vers-technikai dekonstrukció egymást erősítő hatását, melynek versbeli verifikációja társadalmi és tudati megelőzöttségre, okokra utal.

Mivel Payer költői munkásságának esztétikai minőségét elsődlegesen szubjektív történelemszemlélete befolyásolja, érdemes történelemszemléletére vetnünk egy pillantást. Feltevése szerint (amit az ÉS 2009. november 20-ai számában olvasható írása alapján rekonstruálunk), az utóbbi évtizedek történelme az ideologikus világmagyarázatok és kollektivizmusok lebontásából állt. S mára mintha már nem lenne mit lebontani, írja. Mi több, a lebontás eredményeképp előállt, kiteljesedett romálapot elfogadottá, immár természetessé vált. Az intellektus pozíciója ebben a helyzetben pedig a menthetetlen(ül megmásíthatatlan?) egyedüllét. De miből ered ez az egyedüllét, teszi fel a kérdést az izolált Én keserveinek okát firtatva. Válaszkísérlete

innentől csupán az alkotói pozícióhoz köthető nyelvhelyzetre szűkül. Payer az izoláltság eredetét csupán a romállapokra reflektáló nyelvszemléletben véli felfedezni, ezért a nyelvi síkra terelt történelemszemlélet payeri látóteréből eltűnik a romállapot társadalmi oka. Bár említést tesz a '68-as párizsi diáklázadással kapcsolatos életforma-kísérletekről, de ezeket is csupán az ideológiakritika hermetizmus előtti előjátékának tekinti. Történelemként pedig a '68 utáni időszak már nem is létezik számára. Az az időszak, amely egyszer csak valamely ismeretlen ok miatt lebontásra ítéltetett. Szubjektív, mert egy elvont beszédhelyzet nyelvi reflexiójában feloldódó történelemszemléletével a 70-es évek elején reális történelmi folyamatként induló, majd kibontakozó neoliberális globalizációt és az ezzel kísértetiesen együttmozgó, a modernitást felváltó posztmodern művészeti ideológiát, a romállapotot eredményező társadalmi változások tényleges okaként érzékelni képtelen.

Míg tehát *a szubjektív történelemszemlélet a kollektivizmusok* – amelyek lehetnek nyelvi, nemzeti, vallási, erkölcsi, hagyományőrző, vagy akár osztályidentitás alapján szerveződők –, *vagy az ideologikus világmagyarázatok lerombolásának nem ismeri* – vagy csupán a nyelvhez való változó viszonyban véli felfedezni – *az okát*, addig a teljességigényű, azaz a történelmet az emberi emancipáció folyamatként felfogó világszemlélet ennek okát az emberiséget többek között az izoláltság szenvedéseivel sújtó neoliberális globalizációban s annak posztmodern néven elterjedt művészeti ideológiájában látja és láttatja.

Mindennek messzemenő következményei vannak, amit történelem és művészetpszemléletéből kiolvashatóan Payer Imre nem lát. S ha gondolkodóként nem veszi észre, akkor költőként sem lehet más, mint csupán egy „láthatatlan”, imaginárius paradigma énekese. Mindez a műben történő igazság működése által az izolált Én-idol stílár és szituatív monotóniájában, az azonos jelentés gazdag forma mimikrijében nyeri el esztétikai kifejezését.

Az ideális az lenne, ha az opusok, azaz a költői intellektus arcukat az (irodalomelméleti) érzékenység és a (társadalomelméleti) szubjektivitás forrásaiból fakadó s a poézis dominanciájában egyesülő, s annak hatását támogató gondolatenergiák karakterizálhatnák. A payeri költészet azonban nem egy ilyen ideál-típus arcukatú intellektusról árulkodik. A payeri oeuvre, amelynek már korábban kialakult beszédmódbeli jegyeit a *Pattanni*, *hullni* versanyaga inkább megerősítette, semhogy annak belső arányain a poézis hegemoniáját támogató irányokban módosított volna, nem a teljességigényű, a nyelv anyagát a stilsztika szabad felhasználású eszközeivel, autonóm vagy legalábbis egy domináns költői alkat által megformált poézis, hanem egy szubjektív történelemszemlélet által uralt, ám érzékeny irodalomelméleti gondolkodó figyelemre méltó teljesítménye.

A kétféle, a teljességigényű és a nem teljességigényű – hiszen akkor már majdnem mindegy, hogy milyen konkrét történelemszemlélet által befolyásolt – lírai

önreflexió között épp annyi a különbség, mint amennyi az esztétikumnak a műben az igazság történést hordozó és/vagy az imagináció alakját öltő funkciója között van. Hiszen a különböző történeti, elméleti, világnézeti idiomáknak a művészi megismerésben betöltött szerepét innen, ebből az esztétikumban összegezhető, összefogható s az esztétikum minőségét alakító helyzetéből ítélhetjük meg.

Az alkotást az esztétikum értelmezi, az alkotásról szóló beszédet az ismeret, a tudás. Merthogy a műalkotás és a műelemzés eltérő tevékenységek, még ha közös diszciplínák figyelembe vételével történnek is. Az esztétikai tudás relevánsan csak akkor nyilvánulhat meg, ha tárgya, a műalkotás jelenlévőként őrzi magában a működő igazságot. A *Pattanni, hullni* versanyagának igazsága egy, az izolált Én öntükröző (avagy az öntudatlanság nyelvhelyzetébe kódolt) szenvedéstörténete.

Innen a jellegzetes, a korábbi kötetekből átsugárzó déja vu érzés, hiszen az Én és a verskarakter korrelációja mögött itt is a csupán romállapotként aposztrofált, a payeri látásmódra jellemző imaginárius ambivalenciának, valamint a történelmi reáliaként létező neokon világhelyzet és posztmodern művészetideológia kompatibilitásának a diszharmóniáját találjuk.

A modernitás utáni spekulatív esztétikai ideológia annak a történelmi reálfolyamatként lejátszódott neoliberais globalizációnak a szatellit művészetfelfogása, amely a dereguláció neokonzervatív ideológiai fegyverével takarított el érvényesülésének útjából minden lokalitásként létező kollektívizmust és ideologikus világmagyarázatot. Persze ez is csak egy ideologikus érték érdekmeghatározásaként történt. Ezért terméke, a Janus-arcú, műalkotásbeli és társadalmi meghatározottságú Én, ideologikus és természetes vonzatai okán totálisan mégsem lehet mindentől hermetikusan izolált. Már csak azért sem, mert így kívül kerülve életfeltételein, a nyelv művészeti létén, akadályozottá válna számára maga a létezés. Ezért, mint tudjuk százszázalékosan hermetista vers nem létezhet, hiszen ennek, a hermetista toposz szerint a maximálisan izolált Énre vonatkozóan s e létező totálisan dekonstruált nyelvi kodifikációjának kellene lennie.

Payert az egyoldalúságok e szélsőséges megnyilvánulása nem fenyegeti. Ha a vers líraiságáról le is mond (alkatilag nem lírai költő) poézisében elméleti hajlamait igyekszik a kiegyensúlyozottság igényével tovább éltetni. Verseiben emberi és költői énjét alkat és erudíció fényváltakozásai jelzik. A textust fluoreszkáló nyelvi lelemények hatják át, melyek felidéznek a külső tájélmény maga köré szelídített áttetsző kulisszáit. Gyakran a költő szeszélyétől függő időfátylakba rejtett nagyvárosi milió ez, amit hideg pillantásával a szemlélődő Én időről időre vizsgálódásának tárgylemezére helyez. S amit láttat, az jobbadán az, ahogyan lát. Ezért, hogy inkább egy kórház elfekvő pavilonja tárul elénk, ahová mentve a romállapot sérültjeit placebo kúrának vetik alá, mintsem egy mozgalmas műtő, ahol sebesültjeink jövőjéért aggodhatnánk.

Szabad versekkel áradó poézisét egy-egy időmértékes opus, néhány haiku, szonett vagy korábbi köteteiből már ismert vendégvers színesíti. Kedvelt verstechnikai módszere témáit antik hivatkozásokkal jeleníti meg modern környezetben. Odüsszeusz a buszon hol Kalüpszóra, hol Kirkére gondol. Gyakori témaadó élménye a lemondás, az eltehetetlenülés érzése. Felvillantott pillanatképeiben jelenléte a kívülállóé, igazából csak a jelzett Énben otthonos. Az Én-kaleidoszkóp főszereplőjeként az emlékező, az érző, az álmélgodó, az elmélgodó, az elemző, a várakozó, a bizonytalan, a bizakodó, a lemondó stb. szerepében látjuk viszont. Ám annak, hogy Én-szerepei által költői hivatása a poézis dominanciájában teljesedjék ki, az Én-redukciók, a posztmodern textus és szerep-dekonstrukciók állják útját. Ezért poézise nem öntörvényű virágzás. Korpuszait érezhetően nem a nyelv anyagának, mint elsődleges esztétikai értékhozónak a líra szabadon használt, teljes stilisztikai eszköztára s az általa unikális módon megformált szöveg (mondat-, szintagma-, szó- és fonéma-) szintű kapcsolatrendszer karakterizálja, hanem egy kor- és léthelyzetnek az új avantgárd inherens beszédmódja által kijelölt szellemi és stiláris jelzőpontjai.

Végül: neoliberais világhelyzet és posztmodern művészetideológia el nem hagyolható jegye az időlegesen elkülönült akciózásuk termékében, az izolált Énben való diadalmas egymásra találásuk. Amilyen gátlástalanul használta a neoliberais globalizáció az elmélet fegyvereként a dereguláció eszközét, a posztmodern esztétika az unikalitások alkotására hivatott művészi tevékenység uniformizálása (kommercializálása) érdekében ugyanolyan gátlástalanul használta az izolációt eredményező Én- és nyelvredukció eszközét. Mindkét esetben a profitérdek munkál. Az egyre növekvő izolált, mert kötődéseitől megfosztott Én-tömeg az egyre olcsóbban, egyre nagyobb szériákban, mert divatsablonok alapján előállított uniformizált (szellemi, irodalmi) árumennyiségnek folytonosan bővülő és egyre kiszolgáltatottabb felvevőpiaca. A növekvő percent garantált.

Talán az Én-identitás bizonytalansága teszi, hogy a *Pattanni, hullni* versei olykor mintha nem is egy konkrét (a magyar), hanem csupán egy virtuálisan létező nyelvi univerzalizmus tengerében úszkáló halraj volna. S midőn a „szabad” lebegés érzetét keltő, ám az izolált Én fájdalmas, belső feszültségeinek kipattanó jelére riadtan megránduló, irányt váltó s egy pillanatra váratlanul közösséggé lett sok egyívású testen megcsillan a fény, az olvasó bizakodva felderül.

(P'art Könyvek, Budapest, 2009.)

Kusper Judit

Holttér

(Magolcsay Nagy Gábor: 150°)

Ha a szerző célja könyve egyáltalán nem szokványos címével az volt, hogy az olvasó elvárásait már e paratextussal lerombolja, úgy vélem, jó úton jár. Betűk helyett számok, s ha mindez nem lenne elég, még ez a furcsa ° jel is szövegpozíciót szerzett, jelentése lesz, olvasnunk, értelmeznünk kell. Még ne olvassuk el az azonos című verset, nézzük csak a borítót, sokat segít, mutat és elfed. Az alsó sarokból kiindulva árnyak és fények játéka nyit éppen 150°-ot, szép körívben. Messziről nézve egy régi írógép billentyűinek véltem, ám alaposabban szemlélve rájöttem, hogy amiket billentyűknek láttam, azok emberárnyak, egymás mellé montírozva ugyanaz az alak, a látótér minden pontján. Ennyit látunk. Jobbról balra, balról jobbra. Előre, sohasem hátra.

A meghökkentő cím után az avantgárd versnyelvre építő költemények sora már szinte várt és elvárható, ám nincs ilyen egyszerű dolgunk, újra és újra kénytelenek leszünk módosítani a feltevéseinket. A kötet öt ciklusa közül az első, az *indulnék én is* első darabja a *végtelen út* című vers. A mű mind alakzatait, mind képességét tekintve közel áll ahhoz a hagyományhoz, amelyet nálunk Kassák Lajos honosított meg (gondoljunk csak a *Számozott versekre* – s lám, itt is, ott is számok), elég lenne ehhez e vers 4–6. sorát idézni: „a napraforgók elvesztették hatalmas fejüket / és a virágvasárnapok elgyalogoltak a kereszttutakon / igen zárjátok karanténba a szimmetrikusokat” (7.). Azt mondhatnánk, hogy lépten-nyomon anacoluthonnal, a stílustörés alakzatával találkozunk, ha maga az avantgárd már nem lenne önmagában is stílustörés, ám az újraíró és újraértelmeződő fogalmak létrehozzák a kötetten végigvonuló kettősséget, ha úgy tetszik, kettős játékot, amiről most még nem tudjuk, melyik oldalon is állunk: adottak egyrészt a ráció szigorú, de legalábbis pontos fogalmai (csak az első két versben az alábbi szavakra bukkanhatunk: *végtelen, szimmetrikusokat, párhuzamosok, újraszámolják, halmazállapot, elektromosság, axióma*), a segítségükkel szinte kubista festménnyé záródó műalkotás, ugyanakkor a fogalmi apparátus épp ezt a szabályosságot igyekszik felülírni: „a párhuzamosok között nem szokott történni semmi” (7.), „de most kikormányzom / magamból az istent oda / ahol nincs axióma és nincsen felirat” (8.) A látványosan szétváló és egymástól egyre inkább távolodó, szétszóródó létterek fogják uralni a kötetet, s éppen ezért válik roppant izgalmassá, hiszen ha csupán egy univerzálissá növesztett Én (ahogyan a kötet hátsó borítójának ajánlásában olvashatjuk) játékterévé válnának a szövegek, igen kevés hely maradna a befogadónak. Ám az elbizonytalanodó, a

racionális és az emocionális között lebegő (vagy feszülő) én jóval többet kínál, s ha innen olvassuk a szövegeket, valóban érzékeny párbeszéd alakulhat ki.

A kötetnyitó versek fontosságához nem fér kétség: segítségükkel jön létre az a horizont, amelyben mozogni tudunk. Vagy amelytől elmozdulni tudunk. Olvasás közben fölvetődött bennem az a kérdés, vajon találunk-e fix pontot, el tudunk-e mozdulni valamihez képest, ha 150°-ban figyelem a világot, honnan látom olyan-
nak. Nem a narratív linerítésra vágytam, pusztán a beszélő egységességére voltam kíváncsi. Egyre több verset megismerve úgy tűnt, a már fölvezolt kettősség erőteljesen képes szervezni a versnyelvet is, a szubjektumot is. A kötet én(jei) egyszerre vágnak a rendre, ugyanakkor küzdenek is ellene. A *széttöröm elosztom* című vers magát a múltat teszi relatívvá, újraértelmezhetővé, ezáltal megsemmisíti a linearitás szabályosságát: „nézd széttöröm és elosztom múltamat / hogy jusson hogy könnyebb legyen / a kárhozat” (13.) Az újírás, átírás gesztusa a kötet második, *örökség* ciklusának *eltévesztett emlékeim* versében is tetten érhető: „hát leporoltuk végre a nagy szavak hátát és megmostuk a legnagyobb szavak hátát is”, „kezemben az idő nyavalyás ördöglakat / eltévesztett emlékeim íróasztalostul zuhannak lefelé” (17.). A széttört múltból előtörő eltévesztett emlékek nem képesek egységessé konstituálni az ént, de nem is biztos, hogy az én erre vágyik, hiszen a múltba szóródás és a múlt szétszórásának gesztusa belőle indul ki, önmagát fogja a múltjával elosztani, széttörni.

Az *örökség* című vers az előző kettő szintézisének is tekinthető: az önteremtés gesztusa egyben az önrongálás gesztusává is válhat: „hátam kérdőjele a homlokomra csúszott anyám / minden reggel magamra feszítem tükörképedet / magamra erőltetek néhány vakolatlan mosolyt / és hajad selyemvitorláit közé készítem szívemet” (22.). A megszólító és a megszólított kölcsönösen feltételezik egymást, egyik csak a másik által létezhet, az anya tükörképe arccá válik, eltakarva, ugyanakkor meg is teremtvé a beszélőt. A már-már Vörösmarty *Előszó* című verséből felderengő tavaszhoz hasonlatos énteremtés felemás idilljét is szét lehet rombolni: a „kecsesen fordulsz de nem felelsz” sor után, bekezdésnyivel beljebb kezdve ordít ránk a következő sor: „te hitvány naplopó hát miért szültél meg engem” (22.), majd e kiáltás újra lágyabb hangra vált. Az anya tükörképéből megteremtődő arc és hang így rögtön elmosódóvá és többszólamúvá válik, s a szólamok közül, nem tudni, melyiket tünethetjük ki uralkodóként.

A megszólalás eltérő módusai mellett tematikus sokszínűség is jellemzi Magolcsay Nagy kötetét. A már eddig tárgyalt énközpontú vagy énkereső versek mellett nem maradhatnak el a férfi-női kapcsolat hol feltáruló, hol önmagukba forduló kérdései. A *kibomlik körbejárban* megképződő *te*, vagy az *órák és fölemelt galaxishalmazok* megszólítottja ugyanolyan rejtélyes, mint amilyen maga az *én* is. Újra felbukkan az a problematika, mely már a kötet eddig bemutatott műveiben is hangsúlyossá vált:

a két nem relációját sem tudja elképzelni a beszélő a racionális, talán túlságosan is geometriai világ segítségével hívása, ugyanakkor elutasítása nélkül: „igen néha nehéz az álmunk / ilyenkor kristálygyerekeket ringatunk szemünkben / és fölépítjük a holnap eszelős geometriáit / íme hát / még mindig trapézok és eltévedt frekvenciák céltáblája vagyok / de hiszem / hogy lágerek és logarlécek nélkül is megérinthetjük egymást” (*órák és fölemelt galaxishalmazok*, 29.). Gyönyörű harc, hiszen éppen az válik hangsúlyossá, amit hisz, és nem az, amit tud. De legyőzheti-e egyik a másikat? E kötetnek (akárcsak az avantgárd költészetnek is) egyik legmarkánsabb kérdése éppen a túlzásig vitt ráció ábrázolása, értelmezése és elbizonytalanítása. A bizonyosság és a bizonytalanság harcolhat egymással, a bizonyosság menedék, de nem biztos, hogy örök időkre.

A kötet címadó verse is belép ebbe a horizontba: a 150° az egyik legizgalmasabb a gyűjteményben, már címe miatt is kicsinyítő tükörré válhat: „az ember kialakítja életterét / és az legfőljebb százötven fokot zár be / demokratikusak vagyunk mint a proletárdiktatúra / és amit meghúzhatunk azt meg is húzzuk / ezt még a likörgyári veteránoktól tanultam” (57.). Az ember mint általános alany élettere megegyezik látóterével, bezárja önmagát a látás területére, mintha pusztán ez, a hihető, látható jelentené számára az életet, s minden egyéb érzékszervét kizárná. Az ember, aki azt hiszi, ő maga teremti az életteret, már rögtön korlátoz, meghúz, kijelöl – ez idáig valóban értelmezhető a racionalitást felkínáló elméletek iskolapéldájaként, ám az ötödik sor a maga váratlanságával, stílusterésével éppen arra hívja fel a figyelmünket, hogy ez a meghúzás, korlátozás mégsem problémamentes: éppen a nyelv lesz az, ami máris szétrobbantja az adott formát, egy többjelentésű szó kibillenti a filozofikus szót, rögtön ironikussá teszi, ezáltal relativvá. Ebből a kontextusból nézve a vers későbbi sorain is érdemes elgondolkodnunk: „reggel színes utakra engedtem két tonna életfilozófiát / a templomok úgy néztek ki benne mint a kaszinók / és mi önmagunk tömött geometriai alakzatai voltunk” (57.). Honnan látható mindez, milyen perspektívából? Belefér a 150° -ba? Önmagamat láthatom-e innen? Vagy csak kívülről? Vagy mindez már a holtterben helyezkedik el? Nyugtalanító és inspiráló probléma, a teremtés és önteremtés kérdése pedig már megint nyitva marad, csak úgy, mint az *egy derék mérnök asztalán* című versben: „egy derék mérnök asztalán készült ez a világ / s mi egytől egyig benne fészkelünk / valamennyien boldog órák ringatására születtünk / s most mégis mintha valami pimasz rejtvénynek volnánk részesei” (59.) E teória akkor válik igazán érdekessé, ha hozzátesszük az *olaj és akril* első sorait: „mindent előlről kéne kezdeni / mert az úr kezéből bizony szétgurultak a fogaskerekek” (42.) A fogaskerekeket elvesztítő úr néhány oldal múlva derék mesteremberré válhat? Lehet e kettő ugyanaz a teremtő? Akár igen, akár nem, nem tarthatja fenn már a teremtő sem az egységes szubjektum képzetét, mint tegyen akkor az, aki csupán teremtmény?

Nem hoz megnyugvást a kötet záróverse, a *béke van* sem. Újra Vörösmarty verse jut eszembe, a csend, a hó, a halál, majd a vendégajat vevő tavasz, hiszen itt sem a mennyei békéhez közelítünk, csak valamihez, ami már nem a vész, de még nem a boldogság: „aztán a lány teherbe esett én pedig egészségtelenül sokat törődtem / a világ bűnein amiket önmagamból kellett naponta kiolvasnom / és amiket megpecsételt sorsom kalitkáiban őriztem / megbocsáthatatlanul / most béke van / és én nem vagyok apja és ő nem anyja senkinek” (62.) A béke csak a hiányra hívja fel a figyelmünket, a gyermek nélküli világra, az elhallgatásra, sohasem a feltárulkozásra. A látható utak csak „lelkiismeretünk útvesztői” lesznek, egy útvesztőbe lépve pedig igencsak kétséges a cél elérése.

Nyugtalanító, elgondolkodtató verseket olvashatunk az utak, a megoldások kereséséről, a párhuzamosok találkozásának vágyáról, a látómezőn inneni és túli világookról.

(Palatinus Kiadó, Budapest, 2009)

Verók Attila

Amikor a szellem emberei beszélgetnek

(Csillaghy András – Hubay Miklós: *Két kuruc beszélget*)

Az elmúlt időszakban ismét előtérbe került, sőt talán fel is értékelődött a párbeszéd fontossága a világban: az eltérő társadalmi miliőből származó emberek, az egymáshoz közel vagy akár egymástól távol élő kultúrák, a különféle politikai csoportosulások, gazdasági tömörülések, érdekcsoportok – és még hosszan sorolhatnánk, hányféle terület – közötti dialógus. Ennek a párbeszédnek pedig egy alapvető mozgatórugója van: a másik fél mélyrehatóbb megismerése, a világhoz való hozzáállásának kifürkészése által elviselhetőbb együttélési feltételek megteremtése mind a közvetlen, mind a tágabb társadalmi környezetben. A jelenség természetesen nem új keletű, hiszen már Platón is beszél valami hasonlóról, viszont ma különösen aktuális és népszerű kommunikációs formának tűnik. Létjogosultságát az alcímben jelzett beszélgetős könyv is igazolja, melyben egy Olaszországban élő finnugor filológus, illetve nyelvpszichológus, *Csillaghy András* (1940) és a számtalan előkelő díjjal elismert, nemzetközi hírű, karizmatikus drámaíró, *Hubay Miklós* (1918) folytat egymással igen élvezetes és tartalmas, az európai kultúra mélyrétegeit érintő, meghökkentő összefüggésekre is rávilágító dialógust.

A *Két kuruc beszélget* címben igen könnyű felfedezni Ady négy, azonos címet viselő versének meghatározó élményét, amelyek vezérfonalul szolgálnak két lázadó, elégedetlen, szellemi értelemben akár prostitúcióval is vádolható „kuruc” ember gondolatindító diskurzusához. A két beszélgetőtárs nyolc nagyobb téma köré fonva fejt ki az európai kultúráról vallott nézeteit, sokszor messze elkalandozva a kiindulóponttól. A koros, világlátott és hatalmas szellemi örökségből táplálkozó dialogizáló felek elsősorban az irodalom és az esztétikum felől közelítenek az európai „információs kultúrcivilizáció” (182. o.) sarkalatos problémáival kapcsolatban felvetődő kérdésekhez. A tárgyalt témák palettája igen színes, hiszen a hidegháborútól elindulva a világ megváltásáról és a szerintük küldetéstudattal rendelkező magyar líráról szőtt gondolataikon keresztül Istenről és a vallásról, valamint Freudról és a pszichoanalízisről is magvas kijelentéseket tesznek. A gondolatfutamok azonban ezzel nem érnek véget, hiszen például az öregségről, Erdélyről és a Felvidékről vagy az 1956-os magyar eseményekről, illetve általában véve Európáról, az európaiságról is figyelemre méltó elképzeléseket fogalmaznak meg. Mindezt pedig szigorúan a költészet és a drámairodalom nézőpontjából teszik, hiszen Csillaghy megfogalmazásában: „a költészetnek a szavára kellene figyelni, mert tulajdonképpen az egész európai kultúra egy Homéroszból, egy Lucretiusból, aztán a középkori Minnesängerekből származik, Dantéból, lehet folytatni Adyig, Bartsig, Kosztolányiig és Petri Györgyig. Tény, hogy a költők sokkal mélyebben beelát-

nak az emberi lélekbe, a társadalomnak a mély pszichológiájába, mint a filozófusok vagy a pszichológusok, vagy aztán a közgazdászok és a politikusok” (164–165. o.). A költőknek megváltó, de legalábbis vátesz szerepet tulajdonítanak, így nem meglepő, ha a lenyűgöző módon emlékezetből idézett, igen nagyszámú szövegrészlet túlnyomó hányada is versekből származik. A lélek fiatalságát megőrző beszélgetőtársak lenyűgöző mnemotechnikai ismeretei és továbbgondolásra serkentő impressziói igazi intellektuális csemegévé teszik ezt a dialóguskönyvet, amelyet a szó nemes értelmében vett kételkedés vonzó bája leng körül. Ez pedig nem mindenki előjoga sem a történeti, sem a mai társadalomban, hiszen *„a szkepticizmus olyan luxus, amelyet csak az értelmiségiek engedhetnek meg maguknak*” (55. o.). A kijelentés érvényességét természetesen vita tárgyává tehetnénk, viszont a jelen kontextusban ez pusztán meddő diszkussziót eredményezne, mivel Csillaghy és Hubay olyan miliőt teremtenek elmélkedéseik során, amelyben ez az állítás tételmondatná válik, sőt piedesztálra kerül. Büszkén vállalják is a *„kultúra emberei*” (vö. 174. o.) szerepet és az ezzel járó szkeptikus attitűdöt.

A beszélgetésfolyam fentebb említett főbb tárgykörei mellett olyan váratlan témák is terítékre kerülnek, mint az alkoholizmus, a drogfogyasztás, a plasztikai műtétek, az erotika és a szexualitás, a munkanélküliség, az elöregedő társadalom, a pápaság, a szlovák–magyar együttélés, a mobiltelefon és az internet, a piercing és a tetoválás vagy a zene lényege – és a sort még igen hosszan folytathatnánk. Az egész könyvön végighúzódik azonban egy, a humánumhoz, a morálhoz, valamint az élet és a halál létkérdéseihez kapcsolódó rejtett szál, amely több helyen a felszínre törve egybefonja az egymástól eltérő tematikai egységeket. A sokszínű mozaikból ebben az ismertetőben két lényeges komponenst szeretnék kiemelni: a dialógusban a kultúra, konkrétan az európai kultúra fogalmához közvetlenül hozzárendelhető észrevételeket és az európai civilizáció újabb kori történetében a magyar irodalomnak tulajdonított jelentős szerepet.

A könyvből hiányolom azt a részt (talán a szerkesztéskor maradhatott ki), amely alaposabban körbejárna, esetleg definiálná a kultúra fogalmát. Igaz ugyan, hogy elejtett félmondatokból – például Csillaghyt idézve: *„mi tudjuk, hogy mi az, Európa, és legáltalább szeretjük Európát, Magyarországot, az embereket, az életet, az okos derűt, mindazt, amit számomra a kultúra szó magában foglal és még most is képes jelenteni*” (145. o.) – némileg rekonstruálható a beszélgetőpartnerek kultúráképe, ennek bemutatására azonban ezen a helyen nem vállalkozom. A párbeszéd fonala az Európai Kulturális Társaság (SEC) alapítójának, a neves olasz filozófusnak, Umberto Campagnolónak (1904–1976) a megidézésével kezdődik, aki mindkét emberre igen nagy, máig nem múló hatással volt. Ő olyan *„világra nyitott emberek*”-et (11. o.) gyűjtött maga köré, akik hittek *„valamiféle emberiséget megváltó ideológiában*” (14. o.), és az értelmiség, a kultúra aktív szerepvállalását hirdették. A hidegháború idején ez a csoport azon munkálkodott, hogy *„két elmebajos nagyhatalom helyett mit tudnánk kitalálni*” (22. o.), illetve azt vizsgálta, *„hova jutott, miből áll a mostani európai kultúra*” (23. o.), amelyet

tulajdonképpen bizonyos szempontból a világkultúrával, az univerzális civilizációval is azonosíthatónak tartottak. Persze szigorúan a babitsi értelemben! Miként Babits *Az európai irodalom története* című munkájában, amelynél „*nincs az európai szellemnek szebb summázata*” (149. o.), teljes léleknyugalommal kitér az amerikai irodalom tárgyalására is, hiszen azt elválaszthatatlannak tartja az öreg kontinens irodalmától, azonképpen Csillaghy és Hubay is merészen beszél az egybefonódott európai és világkultúráról. Csillaghy András mesterét, Campagnolót idéző megfogalmazásában: „*az európai kultúra univerzális érték a világegyetemben, és sokkal fontosabb, mint maga az európai politikai történelem*”, amelyből mára kissé kifogytak ugyan az „*értékeket, új szintéziseket alkotó szellemek*”, akik „*valami jót, értékeset, szépet*” (26. o.) hagytak maguk után, azaz mindenkor a kultúrához fűződő értékeket teremtettek. Nem lehet azonban elhallgatni azt sem, hogy az értelmiség sokszor fejet hajt az akadémiák, egyetemek, kulturális intézmények életébe beleszólást követelő politikai és gazdasági hatalom előtt, egyszerűen hagyja magát megvenni, lekenyerezni. A szabad szellemi kapacitás lehetőségei ezzel kényszerűen beszűkülnek, ami előbb-utóbb az értelmiség enerváltságához vezet. Valami hasonló folyamat játszódik le ma a magyar társadalomban is: az értelmiség feladni látszik pozícióit, saját megélhetésének biztosítása felőrlő alkotóerejét, ezért inkább aláveti magát a hatalom elvárásainak – feladva ezzel „kuruc”-mivoltát, elapasztva szellemi igényeit. Néha persze van reményre okot adó momentum is, mert „*ott van az irodalom, a zene, a művészet, az alkotás, az írás, amelyben megvalósul a kreativitás és amely, ha tényleg okos és nagy a művész, szükségszerűen kijátssza a hatalom logikáját, és odaáll az emberek józan esze, kreatív szelleme mellé*”. (24. o.) Az optimista kép nyilvánvalóan gyakran csak délibábos képzelgést tesz lehetővé, hiszen a jelen jobbára kiábrándító: „*sehol nem látsz olyan kimagasló egyéniségeket, akinek mondanivalója, üzenete volna Európa népeihez [...] Semmiféle, egy épkézláb gondolattal nem áll elő senki, legfeljebb olyasmivel, hogy a középkor egyik fele nem is történt meg*” stb. (146. o.). A kultúra és a józan ihletek hiányától szenvedő Európával kapcsolatban Csillaghy meglehetősen szkeptikusan nyilatkozik, amikor azt latolgatja, hogy van-e esélye a hatalmas etnikai konglomerációnak, az Európai Uniónak, amelynek Hubay szerint az egyik legjellemzőbb paramétere, hogy „*a megvalósult Európának nincs egyetlenegy kiemelt, reprezentatív gondolkodója, filozófusa, egyetlen reprezentatív költője sem, nincsenek reprezentatív írói. Most, mióta megvan Európa, inkább televíziós személyiségek vannak, akik a televízióban igyekeznek ismertté lenni*” (157. o.). További ismérv lehet, hogy „*az adminisztratív egységes Európában a szellem koherenciája nagyot veszített az erejéből*” (160. o.). A fiatalabb beszélgetőtárs hasonló konklúzióra jut, bár felhívja a figyelmet egy lehetséges kitérési pontra: „*Azt el kell ismernem, hogy a mai világban nincsenek [...] nagy szellemek, amelyek valami újat ki tudnának találni a civilizáció céljaképpen, de az a benyomásom, hogy nincs más kiút, csak az, hogy a nagy feltámadó ázsiai országokkal szemben, és az Atlanti-óceánon túli Amerikákkal szem-*

ben, amelyeknek más-más lesz a sorsa, Dél-Amerikának és Észak-Amerikának, azért velük szemben Európának valamennyire össze kéne fognia, olyan értelemben, hogy ha meg akarja tartani a szokásait és az értékeit – amelyeket nem is igazán ismer –, akkor sok mindent ki kéne találnia ahelyett, hogy Strasbourgban vagy Brüsszelben az állatok jólétéről vitatkoznak. Persze az is fontos. De hát közben a kultúra hallgat az emberekről, az értékekről, a helyes hagyományokról, a jövő értelméről és az álláspontról, amelyet a földgolyón létező többi civilizációval szemben kéne kialakítanunk” (148. o.). Nagyon elszomorító az a jelenség, hogy bár „létrejött egy európai közösség, de az európai népeknek az egymás iránti kölcsönös érdeklődése megszűnt. Csodálatos vagy nem csodálatos módon. Mert amíg idegen volt, érdekelt, most, hogy szomszéd vagy inkább társbérelő lett, kevésbé érdekel” (156. o.). Ahelyett, hogy mondandómat túlságosan hosszúra nyújtánám, a kultúra fogalmát és helyzetét körüljáró részt egy lényegre törő idézettel zárom. Hubay Miklós véleménye szerint a kultúra ott kezdődik, ha az emberek szívét megejti valami esztétikai szépség, mert az a fontos, hogy „a kultúrában lévő üzenetek belevágjanak a gyomromba vagy körülfonják a szívemet valami olyan élménnyel, amit eladdig még soha életemben nem éreztem. A kultúra pedig ezekből a mozzanatokból épül” (182. o.).

Nem számít újdonságnak, hogy az európai közös kultúra nem képzelhető el a gyöke-
rek ismerete nélkül: a helyi, kisebb kultúrák szervesen nőnek össze nagyobb kulturális
egységgé, amely sohasem lehet uniform. Meg kell őrizni a heterogenitást, a sokfélesé-
get még akkor is, ha „a bürokraták nem tudják összerakni Európát, mert nem tudják,
mit kezdenek az európai civilizáció sokszínű értékeinek az ellentmondásosságával. Eh-
hez csak mi [értsd: bujdosók, vándorlók, kozmopoliták, több hazát magukénak vallók,
azaz a kurucok – V. A.] értünk, csak mi tudjuk megmagyarázni egymásnak” (45. o.). A
kultúrák között összekötő szerepet játszó, tehát az éltető, folyamatos dialógust biztosí-
tó személyek nem mások, mint maguk a költők vagy írók, akik a társadalmi problémák
szenzorai, alapos ismerői (vö. a második bekezdésben közölt idézet második felével).
Ezért van az, hogy az egykori birodalmak, kultúrák határvidékén élő, soknemzetiségű
régiónak származó költők bizonyultak, bizonyulnak a legjobbnak ezen a területen, egy-
szóval: ők a kultúráközvetítés legadekvátabb médiumai. Az egykor és ma is két világ-
határán álló, híd szerepét játszó Magyarországról származó költőkről való elmélkedés
során Csillaghy érdekes kijelentést kockáztat meg: „Észrevettem, hogy a magyar költé-
szetnek különleges vonzereje van, és [...] megértettem, hogy olyan szerepe van a magyar
lelkivilágban, ami nem létezik egyetlen más irodalomban sem. [...] A magyar költő nem
a múzsának ír, hanem az embereknek. [...] A magyarok emberi témákkal foglalkoznak”
(36. o.), nem pedig más nemzetek poétáihoz hasonlóan fennkölt, „költői” dolgokkal.
A magyar költészet tehát humanista: közelít az élethez, az emberekhez és a politiká-
hoz. Talán ezzel a tulajdonságával áll kapcsolatban egy másik sajátossága is: egyetemes
mondanivalója van. Márpedig ha ez tényleg így van, akkor legszebb termékeit érdemes

ismertté tenni világnyelveken is. Mivel többször megnevezett dialogizáló partnereink hasonló véleménye kikövetkeztethető szavaikból, nem kell meglepődnünk azon, hogy mindketten sokat tettek azért, hogy a magyar költők és írók művei idegen nyelveken is olvashatók legyenek. Ilyen kontextusban azonnal érthetővé válik, miért mondhatja azt a nyelvész ellentmondást nem tűrő bizonyossággal, hogy „*a magyar nemzet mindig kozmopolita nemzet volt szükségszerűen*” (118. o.). (Persze itt most tekintünk el a „kozmpolita” jelző terhelt és manapság jobbára pejoratív értelmű konnotációjától, és tartjuk meg az eredeti, tiszta, még el nem torzult jelentést.)

A magyar költészet nyelve lehet az az erő Hubay szerint, amely ösztönzést adhat a mai magyar költőknek is, és reményt ébreszthet bennük, illetve tevékenységük nyomán a társadalomban, hogy „*ezt a kicsinyes életet, elbanalizált kulturátlanságba taszított Magyarországot, megválthatja egy új Ady vagy egy új Madách vagy egy új József Attila*” (54. o.). Jobbára az idegen nyelveken hozzáférhető magyar szépirodalmi alkotásoknak és a magyar zeneszerzőknek lehetünk hálásak azért, hogy a magyar kultúra termékeire folyamatos igénye van a külföldnek. Csillaghy *expressis verbis* kimondja: „*Az, hogy annyi külföldi jár Magyarországra, részben a magyar kultúra vonzerejének köszönhető. Az olaszok az évtizedek folyamán egy felsőbbrendű magyar valósággal találkoztak, és sokan tisztelegve jönnek Magyarországra. A magyarok hírnevét a magyar kultúra is megörökítette. És ebben az irodalomnak és a zenének jutott a fő szerep. Nem másnak. Tetszik vagy nem tetszik. Tisztelik. Nem okvetlenül szeretik, de tisztelik*” (53. o.). A kultúra nemzetfelemelő, nemzetjobbító jellegét valló, Olaszországban élő magyar nyelvész megnyugtatóan summázza: „*Ha ma Magyarországot ismerik a világban, főleg Európában, az csak szellemi méltóságának köszönhető. Abban nagyhatalom!*” (54. o.)

Ismertetésemnek ezzel a pozitív képpel, a könyvből sugárzó optimista üzenettel vettek véget: a magyar szellem méltóságába és erejébe vetett hitben némileg megfoghatkozott honfitársainknak legyen az biztatás a jövőre nézve, hogy nem vesztett még el minden! A magyar kultúrában rejlő potenciális lehetőségeket ki kell aknázni, csak ehhez meg kell találni a megfelelő személyeket. Hogy ezek éppen költők, filozófusok vagy bármely tudományterületen tevékenykedő tudósok lesznek-e, azt senki sem tudhatja, de hogy értelmiséginek kell lenniük, az nyilvánvaló. A bemutatott könyv egy bizonyos szempontból, az irodalom szűrőjén át ad lehetséges választ erre a kérdésre. Ahhoz nem férhet kétség, hogy léteznek egyéb megközelítési módok és vélemények is, ez nem képezheti vita tárgyát. Mielőtt azonban ezek megismerésébe kezdene az olvasó, érdemes gondosan áttanulmányoznia ezt a megfontolt bölcsességekkel és remek gondolatokkal átitott, intellektuális örömet nyújtó „beszélgető” könyvecskét, amely kiváló tablót mutat az elmúlt mintegy hatvan év és különösen a ma Európájának és Magyarországnak szellemi miliójéről, kulturális viszonyairól, meghatározó értékrendjéről.

(Napkút Kiadó, Budapest, 2009)

Busku Anita Andrea

Tükrödben légy önmagad; hátad mögött Isten

(Bozók Ferenc: Tükörkrisztus)

Bozók Ferenc második, autobiografikus műve nem más, mint korábbi válogatásának kifejtése. Annak ellenére nevezhető önéletrajznak e múlt évben napvilágra került összeállítás, hogy esszékötetről van szó, amely körülmény szokatlanságával szegezi az olvasónak a kérdést: lehet-e e kijelentésnek valóságtartalma. A válasz ez esetben igenlő lehet, ugyanis nyilvánvalóan az auktor önmeghatározásának részei a – valahol mindig vallási kötődésű – elmélkedések. Ezzel válik teljesen helyénvalóvá a 2007-es megjelenésű *Szélkútya* egyes recenzensek által részben joggal kritizált – máshol az eltérő műfajok igényesség általi összeférhetőséget hangsúlyozó – szerkezete. A szerző bemutatkozó írásgyűjteményében ugyanis a *Tükörkrisztus*ban is fellapozható esszéket követően verseket szemezgethet-morzsolgathat az érdeklődő. Idézzük fel a címadó poémát: „Mert bárhova bújysz, a nyomodba eredne, / és nincs az a zug, hova bújni lehetne / állkapcsa elől harapóskutyaszélnek. // Sztétüzte a szél akiket szeretek, / s hogy visszatereljem az embereket, / sintér leszek én, nekivágok az éjnek!” Talán nem véletlenül szerepel a költeményeket megnyitó, kitéüntetett helyen ezen ars poeticának tekinthető strófafakettős. A költő választott életútjának megfogalmazására és indoklására bukkanhatunk. A *Filc-tolla rubinpirosat visz a Nyárba* szintén szándékos szerkesztés eredményeként található a kötetzáró pozícióban, hiszen az alábbi sorok: „kábeleket, gyökeret huzigálva / lágy hantok alatt tekerészget az Isten”, végképp érthetővé teszik, hogyan férnek bele a *Z-füzetek* ennyire transzcendentális gondolkodású, antik vonzódású szerzőjének világába a jelenkor ama, olykor túlzottan is materiális elemei, mint akár a világháló.

E megnyert tudás révén a *Versek az interneten* sorai is átértékelődnek: „Van hely a gépen, a tárhelye rettenetes nagy, ezért hát / klikkel a nyájas utókor, ugornak elő huzalokból / sorra a rossz, meg a jó irodalmi produktumok immár!” A tárhely a mennyország, s kvázi elődje, Isten akoljának szimbóluma lehet, a különböző színvonalú literatúrai termékek pedig az eltérő gondolkodású-életvitelű-ítéletet érdemlő halandók tömegeit jelképezik. A vallási olvasaton túl azonban érthetően és érezhetően felcsillan a – különösen a kezdő – művész ősi problémája: hol a háttára az önmegvalósításnak, a mások tanításához-jobbitásához hozzásegítő, marandó alkotásokat közreadó küldetésnek, s mikor téved a mű-ész a suta verslábú, elrontott költemények mezsgyéjére. E dilemma megválaszolásától eltekint a szerző, helyette a sötét és a világos ősi sakkjátszmájában lépeget, s készzeti lépésre az

olvasót is egyúttal. Hol a piarista szerzetes, hol a tanár (*Ötödik bé*) hangja szól a bozói Gutenberg-galaxisból: a „sintér”, ki hite biztonságot adó rejtekéből erőt merítve (*Éjjeli Krisztus*) arra vállalkozik, hogy összetelerje a „szél” – jobbra az elidegenedés, kiüresedés, ateizmus, netán bigottság – által szétkergetett embereket (*Szélkutya, Szélkigyó, Szélegér, Éjjeli rém, Éjjeli forradalom*), s ehhez nem fél kényes-kénytelen kérdéseket feltenni (*Roncstelep és temető*), vagy felszámolni akár korábbi önmagát sem (*Búcsú*), de mindenképp, a bátor tettek közt is (*Leviatán*) a feledéstől tartó-rettegő esendő ember (*Senki se tudja, Nem lehetetlen*).

A tükör motívuma láthatóan mélyen foglalkoztatja Bozókot, mely szimbólum köteteinek leginkább összekötő kapcsa. Segítségül hívja az etimológia, a mitológia, a néprajz, a történelem tudományát is, hogy bizonyítsa elhivatottságának hátterét. A „hiúságtól az önszembesítésig” ábrázolt palettából a keresztény tanítás elveit követve elsődlegesnek tekinti ez utóbbit, természetesen önmagunk feltalálását Krisztus képében értelemben. A *Tükörkrisztus* címet viselő esszében magyarázatot kapunk mind a konkrét írás, mind az azt magában foglaló kötet címére: „Az Imitatio Christi nem azt jelenti, hogy Krisztus követése, hanem azt, hogy Krisztus utánzása. Így lesz a tükör: Krisztus. Tükörkrisztus.”

Szerzőnk – pályája kezdetén tartván – korántsem szokatlan jellemzője saját hangjának keresése. Ezzel magyarázhatóak többek között Petőfi Sándor és Weöres Sándor stílusát idéző versgyakorlatai, azonban saját világmépehez igazítva: az embernek a mindenhatóhoz való viszonyát megjelenítve (*Még koppan a léptem..., „Röpteti és kikacagja”*). Utóbbi költemény esetében jóllehet nem tisztán a keresztények – leginkább – szeretetközpontú, de mégcsak nem is a zsidók – gyakran – bosszúálló istenképét festi elénk, sokkal inkább – valamely – olyan görög istenre asszociálhatunk, akinek játék az emberi sorsok alakítása, aki számára a halandó csupán eszköz a saját szórakozásához, s közben még el is várja, hogy jelentéktelen „gumilabdája” mindezt élvezze is, sőt higgyen: bármiféle bizonyíték nélkül az örökkévaló létezésében (hiszen „Ő aki van, s aki nincsen”), a predesztinációt – a Teremtő szándékát – elfogadva, de a szabad akarattal – saját szándékával – kombinálva („Mint gumilabda a kézben, / eszköze vagy felerészben.”) Francois Villonra is csupán halványan emlékeztet az *Egy jámbor henyélő balladája*, hiszen a „Herceg” ez esetben teljesen lecsupasztva magáról a mecénás (kinek kegyeiért esd a lator) alakját, egyértelműen behelyettesíthető Istennel, s e villoni én egyetlen bűne a restség, amely viszont a felvázolt, drogra, szexre, hatalom- és munkamániára épülő, a kiüresedő kapcsolatok elől – éppen a családra való hivatkozással – kirohanással válaszoló világban korántsem tűnik olyan megbocsáthatatlannak, már-már szinte passzív ellenállásként értelmezhető, a civilizáció káros hatásai előli menekülésként.

Önéletrajzának tekinteni a köteteket annál is inkább indokolt lehet, hiszen a *Tü-*

körkrisztus egyik írásában például a *Nárciszi arcom* című saját irományát elemzi a szerző. A mitológiai alak több változatban fennmaradt történetéből csupán a mindennapi szóhasználatban szokásos síkot hasznosítja, a freudi értelemben vett önimádat s a fiatalsághoz való ragaszkodás vonalát. Nárcisz figurájának felidézése azonban az *Árvácskával* foglalkozó írást is át-átlengi, hiszen mindketten a társadalom áldozatainak tekinthetők. Akár a-, akár homoszexualitása folytán, netán más okból hátrította is el Nárcisz Echo vagy általában a nimfák közeledését, a „világ” nem vette figyelembe az ifjú döntését – ahogy Árvácska is sodródott az életéről döntést hozó erők által keltett hullámokon. A kettejük közötti képzet-társítást erősíti a nevek alakja is, hiszen a Nárcisz valójában nem a – hímnemű – Narkisszosz, hanem a – nőnemű – Narkissza rövid változata, ahogy Móricz hősnőjének hivatalos neve a jellegtelen Állami Árvácska, gyakorlatilag pedig az igénytelen Csöre, Pösze. Mindkét esetben az önmeghatározást lehetetlenné tevő esettel van dolgunk: a nemi identitás és a József Attila-i „ki vagyok én?” mindent megrengető kérdés sorok közötti felbukkanásával-lebukásával. Bozók Ferenc esetében a „Tükörkrisztus” alakját láthatjuk materializálódni, a mindannyiunkban ott rejtő, de csupán a – mindennapiságuk, szürkeségük ellenére, vagy talán épp amiatt szivárványként tündöklő – kiválasztottakban felszínre törő jelképet. Így válhat egyszerűen „Szélkutyává” és „Tükörkrisztussá”.

Czóbel Minkával kapcsolatosan (*Egy csésze forró tea és egy Czóbel Minka-kötet*) kissé a poétai vér csörgedezésére figyelhetünk fel szerzőnknel, hiszen misztifikáló az a kijelentése, hogy önmagát falazta volna be anarcspusztai magánya falai közé a költőnő. Valójában a kánonból való kimaradását a szakirodalom különböző okokkal magyarázza: elsődlegesen említve női voltát, valamint azt, hogy nem tartozott semmilyen írói körbe, illetőleg nem utolsó sorban, hogy – a körülményektől legalább olyannyira befolyásolva, mint saját elhatározása által – a világtól eldugottan élt, ráadásul jó anyagi körülmények között, sőt, ad absurdum: sokáig.

Kassák Lajos *Egy ember élete* című memoárját évtizedekig éli, s 8 évig írja; e tény ismeretében az olvasóban felrémlik az a nyilvánvaló lehetőség, hogy Bozók Ferenc szintén számot adjon életének történéseiről, a világról vallott elveiről, nyilván saját egyéniségéhez szabottan, otthonos műfajainak berkein belülről; s nem csalódik, hiszen az 1973-as születésű fiatalember eddigi két kötete ennek az útnak egy-egy részlete. Kassák kívülről mustrálja önmagát, Németh Andor szavaival élve: mintha idegen csillagról szemlélné a történéseket; amely jelentős különbség kortárs írónkkal szemben, aki éppen ellentétes metódust választ; saját pórúsain átszűrve szemléli mindent, s szeretettel, kötődéssel, testmeleggel közelít. Kassák önjellemezése: a „szocialista ember” – de nem a bozóki értelmezésben. Szerzőnk Kassákkal kapcsolatosan ugyanis nem a művészt említi (elutasítja a lecsupasztított ábrázolást, miszerint a költő egyszerűen az avantgárd magyarországi meghono-

sítója), sem a politika eszközei révén, illetve annak ellenére küzdő költőpolitikust (fogházba zárták vallomásregénye miatt, amely akár krisztusi motívumként is értékelhető, a szenvedés, bűnhődés megjelenítődésének), sem az erotikát, ld. pl. „Egy olyan ember tisztaságvágya fogalmazódik meg benne, aki épp tizenévesen egy piros lámpás házból tart hajnalban hazafelé, mély bűnbánattal. De ezt az előzményt talán jobb, ha borítja a feledés jótékony homálya.” Kassák életében ugyanakkor, akárcsak műveiben, különös-különleges helyet foglalt el a lélek és a test küzdelme, a nőkhöz s ebből következően a gyermekekhez fűződő viszony. Sokkal inkább a vallásos író képét domborítja ki, jóllehet többek között azt írja: „Kassák lírájában Jézus rendszerint úgy jelenik meg, mint a proletárhősök előképe”.

Ezzel elérkeztünk a Bozókot minden porcikájában foglalkoztató témához: a katolikus irodalom kérdéséhez. Balla Borisz meghatározásában az alábbi, terminusigényű mondatokkal találkozhatunk: „A katolikus irodalom egyetlen és csalahatatlan ismérve az, hogy Isten felé ragadja a lelket (...) a földi élet és a végtelen koordinált síkján álmodik, alkot és dolgozik. Hogy milyen anyaggal és témaválasztással, az tökéletesen mindegy.” Az 1930-as években, szűkebben '33-ban, vita bontakozott ki a témában, amit a társadalmi, politikai valóság szempontjai – mint oly sokszor – nagyban befolyásoltak. Sík Sándor 1935-ben megjelent írásában (*A katolikus irodalom problémájához*) kifejtett katolikus irodalomkoncepciójában a literatúra autonómiáját hangsúlyozta, a „papköltő” feladatoként megjelölve a következőt: „a tőle telhető legjobb művésznek lenni”; az ún. „keresztény l'art pour l'artot” képviselni. Ugyanúgy hangsúlyozza az „égető kérdések” megválaszolását, miként az imént említett Balla.

Sík Sándor látásmódja meglehetősen közel áll Bozókéhoz, ahogy említett, 1935-ös írásából is kiderül, az egyetemes igényre építő terminus meghatározásából: „A katolikus tanítás szerint az egyház lelkéhez tartozik (tehát valójában katolikus) mindenki, aki jóhiszeműen szolgálja az Istent úgy, amint hite szerint az Isten kívánja. Ez megmagyarázza, miért érezzük sokkal katolikusabbnak nem egy tiszteletre méltó protestáns, sőt zsidó író, mint azokat, akik katolikusnak vannak ugyan anyakönyvelve, de életükben és művészetükben a katolikumnak nyoma sincs, vagy akik katolikusnak vallják ugyan magukat, de írásaikban a katolikumnak csak halvány sejtelmait, nem egyszer valóságos paródiáját adják.” Vessük össze a Bozók gondolkodásában központi jelentőségű, a recenzensek által is egyértelműen kiemelt Kassák-idézzettel: „Egy igaz katolikus és egy igaz szocialista író ezer kérdésben találkozhat, míg egy rossz katolikus és egy rossz szocialista író szükségszerűen ellenfelei egymásnak.” Máshol jézusi tanításra hivatkozva állítja Bozók: „A nyárspolgárok látszatkereszténysége veszélyesebb, mint a nyíltan vállalt ateizmus.” A szeretetet és a gyűlöletet elválasztó vonal igen halvány, amit kiradírozni sokkal egyszerűbb feladat, mint a csíkon egyensúlyozni; akárcsak a mágnes két

pólusát: megalkotni felér a teremtéssel, vonzásának ellenállni a fémkorszakban hasztalan és gyakran visszafordíthatatlan kárral jár.

Bernanos *Egy falusi plébános naplója* című művében Chantal alakja Móricz Árvácskájának Csöréjére emlékeztet, akinek szintén lényeges a címszereplő lényegtelen-ismeretlen neve, e módszer révén megjelenítve valamennyi plébánost, ugyanakkor ellehetetlenítve bármelyikük hasonló szituációba helyezésének mégcsak feltételezését is. Chantal önfájdalmába temetkező, lányát képzeletben fia sírjába temető anyjának szájába adja a francia író e szavakat: „Miért ne mehetne át azokon a szenvedéseken, amiken én?” Ez igen erőteljesen juttatja eszünkbe a legtöbb elemzés során megfogalmazott lélektani magyarázatot, miért bánt az árva kislánnyal a – valós történeteket megelevenítő – regény szinte minden, különböző státusú szereplője olyan hihetetlen szadizmussal, vagy jobb esetben érzéketlenül. Az ember sajátos vonása, hogy az átélt kínokat, a megkeseredett életet mások megnyomorításával teszi elviselhetőbbé, talán a magány elleni egyetlen lehetséges küzdelemként. Az ambicourt-i pap – a címszereplő – fogalmazza meg, hogy „nincs külön birodalmuk az élőknek és a halottaknak. Csak Isten birodalma van, és mi benne vagyunk mindannyian.” Ez összecseng a Balla – és Bozók – által is hangsúlyozott elvvel: nincs katolikus és nem katolikus irodalom, sőt utóbbi szerint nincs katolikus író sem; miként kifejti *Néhány gondolat a katolikus irodalomról* című esszéjében: helyesebb inkább inspirálókról beszélni. A 20. századot említett írásában a „legvallástalanabbnak”, a „leginkább szekularizált kornak” bélyegzi, amely időszak ugyanakkor „a transzcendensről való gondolkodás személyesebb, bensőségebb formáit eredményezi”, s amikor kibontakozik „egy hallatlanul magas művészi árnyaltságot megjelenítő katolikus irodalom”.

Georges Bernanos és a sátán című elemzésében tovább gombolyítja e fonalat, követve a tükrö-szimbólumot, hisz az „ortodox” szerző regényeinek, különösen a *Sátán árnyékában* címűben kulcsmotívumaként fogalmazza meg: „Szembenézni önmagunkkal, tükröt tartani önmagunk elé.” S miközben szembenézünk önmagunkkal, a Sátánnal vívott harcot egyedül, magányosan kell megvívunk, elszakadva az egyház „ólmeleg megtartó közösségétől”. Hasonlóan – immár a korhoz kötöttség igája nélkül – fogalmaz a *Csendes megjegyzések szűkszavú szentekről és költőkről* című művében: „Életünkben az igazi élmények mintha ritkábban lennének harsány csinnadratta eredményei, számos esetben inkább csendes, monasztikus utak vezetnek előrébb minket.” E gondolatmenetet figyelemmel kísérve kétségessé válik a múlt század deszakralizálásának helytálló volta, valójában a magány hősies viaskodásáról van szó, amit Bozók egyelőre sokkal inkább felismer az alkotás személyesebb formájában, a költészet terén, mint elemzéseiben. Az *olajfák hegyén* sorai például e küzdelem nehézségeiről vallanak: „Társak? – Aluszik valahány. (...) s bennem gecsemáni magány.” Felrémlik ugyanakkor esszéi-

ben is ezen érzés, hiszen az ambicourt-i plébános – mint írja – „nem szavakkal, inkább kisugárzásával, lényével készítet megtisztulásra”, amit a modern katolikus írások alapvetőségeként fogalmaz meg, s talán éppen ezért említi olyan szeretettel Pinczési Judit némaságra épülő világát, ahol a hallgatás mint Isten szavának meghallása, és az ezt lehetővé tévő tükör használata realizálódik.

A *Karamazov testvérekről* adott elemzésében (*Dosztojevszkij etikai probléma-érzékenységről a Karamazov testvérek olvasása közben*) „a regény legsugárzóbb alakjának” értelmezésével ugyanezt jeleníti meg: „Aljosa igazi eszköze a mások meghallgatása: csak akkor szólalt meg, ha a véleményét kérték, de akkor kendőzetlenül ki is mondta. Egyébként inkább azzal hatott az emberekre, hogy végighallgatta őket.” Joggal asszociálhatunk Bozókra a következő sorok láttán: „Szerzetes volt, de lelki vezetője, Zoszima sztarec az emberek közé küldte, mert nagyra hivatott lelke csak a világ szenvedéseit megtapasztalva, felebarátai sorsát vállalva juthat el a tökéletességhez.” Bozók Ferenc ízig-vérig katolikus, akit – talán éppen a magyar-történelem szakos tanulmányainak folyamányaként – ugyanakkor komolyan megérintett az antikvitás istenvilága, sőt még a reinkarnáció tanának elfogadása is felrémlik olykor szövegeiből. *Somlyó Zoltán dohányfüstben és parfómillatban* című esszéjében fogalmazza meg példának okáért a következőket: „Előző életemben a huszadik század elején éltem, és ismertem őt, ezt biztosan érzem.” Korántsem ellentmondásos, netán hiteltelen ellenben a világra nyitott és Istennek nyílt odafordulása, miután munkáit a személyesség legmélyebb foka hatja át. Meghatározó élményeként fogalmazódik meg a „parfömös költőhöz” való elszakíthatatlan köteléke; emócióiról számol be a „csend költőnjéhez” vagy első szabadverselő poétánkhoz, a „szoknyás Verlaine-hez” fűződő élményével kapcsolatban; ahogy Móricz regényének – a szakirodalomban alapvetésként elterjedt – „jézusi vonatkozásaira” is állítólagosan a „gyöngyöspatai hetedikese” hívták fel a figyelmét – olvashatjuk, miként egy napló tulajdonosa osztaná meg benyomásait olvasójával. Ettől válik megérthetővé, megérinhetővé önként vállalt, mégis, tőle független erők által vezérelt küldetése, s válik elfogadhatóvá, netán követhetővé, olykor követendővé alapjaiban kisimult, részleteiben még időnként letisztulóban lévő világa.

(Littera Nova Kiadó, Bp., 2009. *Metaphysica et Poetica*, 1, 82 lap.)

Peterdi Nagy László

Az „elérhetetlen” föld bevétele

(Konczek József: *Damó*)

Föld! Föld! – kiáltottak végre az árbockosárból. És 12 év megfeszített munka meg hajózás után, Konczek József ki kellett lépjen az áhított Újvilág földjére. Apa lett, elvált, és megjelent háromszor is az *Elérhetetlen föld* antológiájában. *Damó* című, költői kalandregénynek álcázott önéletrajza 2000-ben jelent meg. Már a műfajon is vitatkoznunk kellene, mert ezzel a mű talán legfőbb értékét ragadhatnánk meg. Jól érezhetően, irodalmunknak egy nagyon mély forrása tör fel itt. De melyik is? Ha Weöres *Psychéjét* nézzük, akkor „verses elbeszélés”. Ha meg Juhász Ferenc stafétabotját, akkor – „eposz”. Magam meg a *commedia dell' arte*, vagy a ma divatos műszóval, a *performance* és a *happening* halhatatlan szellemét látom újra felbukkanni. Nálunk ez a színjátékforma még Balassi Bálint s általában a költői magatartás manierista pózokba való fordulása előtt, a protestáns hitvitákból és iskoladrámákból született meg, de a barokk kastélyszínpadokra, majd a polgári színházakba már nem jutott be. Hosszú ideig előadatlan „tündérajátékokként” (Gyergyai Albert *Árgirusában*, Vörösmarty *Csongor és Tündéjében*), a szentet és a profánt zseniálisan egyesítő archaikus népi imádságainkban, ráolvasásainkban, népballadáinkban bujdosik. 1759-ben a csíksomlyói misztériumdramában bukkan elő, majd a '68-as diákmozgalmakban talál új formára. 20-30 éve például a lengyel „szegény színházban”, ma pedig a mi pincébe és padlásra szorult, alternatív műhelyeinkben jelentkezik. Ezt a nyugtalan szellemet szorítja ki óvatlanul a palackjából Konczek József, amikor 16. századi alteregója, a *Damó* nevű, wittenbergi koldusdiákból lett végvári költő és vásári mutatóványos keszeg kis figurájába igyekszik belegyömöszölni a maga testesebb valóját.

Irritációk és alakoskodások – ezt az alcímet adta művének a költő. – A mű egyik utolsó fejezetében üldözőik félrevezetése végett a szereplők a veszpremi vásártéren hevenyészett színpadon újra előadják a maguk és egymás életszerepeit. És megértik akkor egyszer csak, hogy pontosan így igaz a történet, így áll össze a 16. századi magyar élet teljes valósága. És még valami. – „*Csak az jó benne, hogy magyar szó van a jáccásban. Ez jó. S becsüjjétek is meg, aki eztet beszél, ha nem is nagyon kimódoltan, hanem csak egyszerűen, nem oskolázottan...*”

Itt kell megjegyezni, hogy milyen keveset beszélünk Konczek nyelv és színpad (világ-)teremtő tehetségéről. Egyáltalán, a személyéről. A megjelenéskor pedig Juhász Ferenc igen meleg szavakkal üdvözölte. Alföldy Jenő alapos tanulmányban elemezte, Gyimesi László lelkesen méltatta. De eltelt már azóta is egy évtized. És - 5 évszázad. A már többnyire nyugdíjas korú „ifjú költőket” ma azzal hártjuk, hogy köszönjük, nem kell újra felfedezni Amerikát. Hogy megy minden a maga rendje szerint. A spanyol vitézek

aranymosásra tanítják (kényszerítik) az indián férfiakat, a hittérítők pedig asszonyaikat a tiszteletükre elnevezett szeretkezési pózra. A költő viszont, akinek ajkán valahogy most is kővé (vagy jéggé?) dermedve „csörömpöl a szó”, úgy érzi, hogy ez az egész így nem lehet igaz. Ahogyan naplójában Gorkij jellemezte az orosz értelmiségnek a bolsevik forradalom győzelme utáni közérzetét. *„Olyan az egész, mintha Kolumbusz, amikor eléri végre Amerika partjait, rájönne, hogy tulajdonképpen nem is ide akart ő kilyukadni.”*

Nem titok, hogy az első tapasztalatok a nagyköveteket egy rosszalló levél megírására készítették, és még az utat finanszírozó fenséges királyi párt is igen elkedvetlenítették. Szóval, mi legyen? Vissza az egész? Sokan már-már ezt szorgalmazzák. A költő igen megszerette azonban ezt a földet. Ahogyan mondani szokás, erős férfiszerelemmel. Kicsit mackósan, de mindig őszintén, és valami lebilincselő magabiztossággal. Mint aki tud mindent, és vállal mindent. Ezek után már pedig jogokat is formálhat magának. Van miért, és van mire.

Kaptam tőle egyszer én is egy példányt a *Damóból*, mert utánahoztam az ottfelajtott mobiltelefonját Szigligetről. Úgy van ez, hogy az ilyesmibe éppen csak belelapoz az ember a vonaton. De megakadt a szemem ezen a bekezdésen. – *„Elment a Katona a Paraszthoz. Azt mondja: 'Gyere, testvér háborúba!' Ránéz a Paraszt, megrántja a gatyakorcát, nagyot pök a barázdára. 'Nem lehet most' – mondja. 'De hát mért nem, nézd, mindenütt háborúznak, ölik egymást, te is olyan sorsra jutsz.' 'Milyenre?' 'Hát olyanra, hogy felgyújtják a házadat.' 'Nem a' – feleli a Paraszt. 'Mért nem?' 'Mert a ház kőből van. Ha légy is a teteje, rakok rá új zsuppot.' 'Ejnye, te kolontos. Asszonyod is meggyalázzák, összedíbolják a vetést, téged meg a gémeskút ostornyelére húznak jó magasra.”* *'Nem a' – feleli a paraszt. 'Hát má' mé' nem?' Mer' az asszony nem fog kiabálni. Maga fekszik a szalmára, arcát elfordítja félre, szemét meg becsukja. Engem fog látni akkor is, amikor gyalázzák. Ha élet fogan belőle, nekünk fog felnőni, miénk lesz az is. Mer' a vitéz elmegy lován, ő meg itt marad porontynak ökrök közt meg a barázdán, s mivel félig vér szerint is, sorsa szerint meg egészen bennünket él, mi is éljük, szépre fordítjuk a múltját, amiről ő nem tehet.' 'S hát a vetés?' 'Nem pusztul el minden. Ami marad, majd beérik, egy év múltán ezerannyi lesz. Megórizzük azt is.'*

Ennek a parasztnak ez a talán egy töröktől lett, mindenesetre egy cigányasszony nevelte, de aztán meg koldusdiákként Wittenbergben tanult fia egy görög rableányba lesz szerelmes, és végigharcolja a végvárak minden fontosabb csatáját, karddal, pennával és szerelmi fogásokkal is. Végül visszakeredzkedik a régi asszonyához, és képzelete elég erős még ahhoz is, hogy egy felnőtt, derék fiat is teremteni tudjon magának. Ez a reneszánsz telhetetlenség jellemző magára a költőre is. (Asztaltársak voltunk, mondom, Szigligeten!) De a legképzeltetlenebb kalandok után is mindig vissza lehet lapozni erre az oldalra. Az itt megfogalmazott életigazság (és – program) rántja össze a részleteket egy művészi egészbe, és hitelesíti a történetet. Ehhez mindig hű marad. Ezért sikerül neki ezernyi ízt és zamatot csalni elő belőle, sok népi és természeti titokba, no meg férfitú és asszonyi fortélyba engedve betekintést. – Illyés Gyula vagy Kodolányi? – Erdélyi

József vagy Sántha Ferenc? A tárgyilagosan realista prózának és a megindult költői valomlásnak ez az ötvözete most mindenestre csak Konczek József műhelyében készül.

Akár regény, akár eposz, akár meg vásári színjáték, derekas munka ez. Vérben és verejtékben, tiszta szerelemben, vagy akár kapzsi kalandvágtyból, megszületik egy hitelesen 16. századi szegénylegény (költő és katona, hős és antihős) alakja, akiben sokévi küszködés, kemény munka után, Konczek végül is ujjongva ismerheti fel - önmagát. Ezért már érdemes volt! Az utolsó képben egy tisztavízű, hímes pataknál áll a Hadnagygyá lett költő. – „*Ilyenkor úgy érzem, voltam én már, éltek engem, éltek mások, éltek valamikor engem. Úgy érzem, hogy él a fiam is.*” (104. old.) Ki is hát ez a magyar reneszánsz kópé?– Puck a *Szentivánéji álomból*? Esetleg Méla Jack az *Ahogy tetsziből*? Akárki is, meghódította végül az „elérhetetlen földet”, amelyre mindannyian vágytunk. És most már tudja azt is, hogy mit kezdjen vele. – Ugyanazt, amit sok száz éve a költők. – Élje meg, és értse meg, azzal tegye a magáévá! Vagyis teremtsé újjá mindnyájunk számára!

No, azt hiszem, a költészetből idéztem már eleget. Most a megfigyelőképessegre egy példát, még ha egy kissé illúzióromboló is! Mint afféle vékonypéznű legény, Damó inkább csak figyel a küzdő feleket a csatában is. Kifigyeli például, hogy „*melly fürgék és kecsesek vattok ti, Allahnak vitézeji szép ruhájitokban, finom lovajitokon, professzió szerint való öléseitekben.*” (39. old.) A törökök tehát, profik. Míg a mi harcosaink bizony szedett-vedettek, rosszul kiképzettek, és ami a legnagyobb baj, koldusszegények voltak. Ezért aztán harc közben is minduntalan az elesettek holmija közt kutakodtak, zsákmány után keresgélve, könnyű prédát nyújtva a lóhátról lesújtó ellenfélnek. Nagyon is így lehetett, bizony! Mégis ilyet én csak jóval később, a Bocskai szolgálatában küzdő hajdúkról olvastam ezelőtt, Móricz *Erdély* trilógiájában.

A történet végéhez közeledve, térjünk vissza azért még egyszer a veszprémi vásártér közepén ácsorgó mutatványos kocsihoz, amelynek deszkáin, mintegy jutalomjáték-ként, fellépnek még egyszer a szereplők. Ott van Perényi Pál úr is, Damó pártfogója, a végvári vitézek gazdája. Arról beszélnek, hogy „*mit lehet tenni, amikor minden elvész. Haza, föld, minden.*” – „*Köll jáccani a fájdalomat. Majd elfájik*”, mondja az éppen játékmesterként tündöklő Damó. (90. old.) – „*Szóval, Damó, azt mondd, hogy amíg a történet él, addig mi is élünk? S ha meghalunk, más ember veszi át a helyet, hogy éljen a történet? De miért nem játszhatja mindenki csakis önmagát?*” – értetlenkedik a nagyúr. „*Mert kevesen vagyunk, nagyságos úr. Mi magyarok, kevesen vagyunk. S mást is köll játszsanunk, amiként van a történet*” – hangzik a válasz. (91. old.) Hát, nem is igen tudok én már ehhez mit hozzátenni.

– „*De – fényes égből hull a hó, / virág virít a fán, / s réten-erdőn jár Damó, / az átkozott zsvány.*”

(Masszi Kiadó, Budapest, 2001.)

Koncsek József

Fiatalon a forma fegyelmében

(Baka Györgyi: *Fényfehérben*)

Baka Györgyi kiskötete (47 oldal, 27 vers, Csoma Kiadó, 2008., illusztráció és borítóterv: László Bandy, tipográfia: Orlai Sándor, nyomás: Király Nyomda Kft., nem támogatta szponzor. Apropos, most már a példányszámot is fel lehetne tüntetni. A régi gyakorlat ugyanis állami rendelettel tiltotta a kiadott könyv példányszámának megjelölését. Nem tudom, érvényes-e még ez a szabály. A legenda úgy tudja, hogy az írók folyton összevesztek, hogy kinek több a példányszáma, emiatt a honorárium is, és akkor valami kulturális főguru úgy döntött, hogy ezt az adatot töröljük az impresszumból. Mert azt minden író tudja ugyan, hogy én többet érek, mint te, de az igen rosszul esik neki, ha tudtára adják, hogy mi a miniszteriális zsinórmérce.)

Ma ilyen veszély nincs. Ma az írók békésen eltűrik – és nem olvassák – egymás könyveit. Már-már azt sem, amit a kezükbe nyom valaki, vagy cserebere útján szereztek (a magánkönyv-terjesztés írói gyakorlata ugyanis az „adok-könyvem” és „adod-könyved” módjára zajlik, mindenesetre az én könyvem többet ér).

Mindenesetre igen örülök, hogy Baka Györgyi kezembe adta a *Fényfehérben* című kötetét. Ez olyan könyv, hogy a lélegzés tisztaságával vezet az első sortól az utolsóig. Fiatalon, első könyvvel a világ elé lépve, elismeréssel kell méltatnom gondolati és formai tisztaságát, fegyelmét.

Nem tudom, ki az a Giuseppe Bonaviri, akinek a *Jel-fa* című vers ajánlása szól, s aki Balatonfüreden fát ültetett az Írók Parkjában.

A mű megérintett. Ez komoly, szép mondanivaló. Ez a vers arról szól, hogy Bonaviri kezével megérinti a hársfát, és csodálatos szavai nyomán olyan magasságok nyílnak meg, amelyek kozmikus összefüggésekig vezetnek. Ez a képzet előadása hallatán támadt a költőnőben. „...idő zihál lélegzetében”. Az olvasó szabadon lélegezhet ebben a lírában. Baka Györgyi a hazai magyar lélekvilág érzékeny megjelenítésével és az égen túlig vezető összefüggések láttatásával olyan nyomokon halad, amit Juhász Ferenc, Tornai József a lírában, más írók tanulmányokban tártak föl eddig. Ugyanakkor formai biztonsága a görög verselés rutinos ismeretét is igazolja.

Telihold kacag rám

Telihold kacag rám **most**
s én lebeszélem **magam**
mégis a szerelemről

Fényteli karjait összeszorítva
kedvetlen busong a
szerel**mem ma**

Gyömbér illata terjeng hiába
keserűn köpdös a lelke
magát utálva

Léte ismétlődő sebeit
vizsgálja **magában**
nappal-éjjel
Tévetegen távolba tekint
szemeim csendjét
észre **sem** veszi

A versszakok harmadik sorai adoniszi változatok. A Berzsenyi „izzada orcám” (_ uu _ _). Baka Györgyi változata _ u _ uu . Az adoniszi sor, Sappho zárósora itt olyan változáson ment át, amelyben mégis ott lüktet a klasszikus mérték. Más érdekességei is vannak a versnek. Az „m” hang ősi, emberi hang. A mama, olaszul a mamma, németül a Mutter, angolul a mother, oroszul a máma, stb. szavakban az a hang, amit a kisbaba az elsők közt ejt ki. Az *m* hang varázslatos asszonyi, anyai hang. Györgyit megkérdeztem, tudja-e, mit művelt az „m” hanggal ebben a versben. Vagy tudta vagy nem tudta (szemérmesen elhallgatta) mindenesetre a verset az *m* hang struktúrálja. A másik hang a *t*. Ezt nem fetteztük, de a kedves olvasó kikeresheti a *t* hangokat és megfigyelheti, hogy milyen furcsa összefüggésbe kerül egymással a két hang. Afféle szerkezetet adnak neki, amelyre ráépül ez a feltétlenül sapphói ihletésű érzés. Sappho egyik sokat idézett versében van szó arról a vágyakozásról, amelyet ő érez a leánytársak körében lévő vőlegény szeretete iránt. Ebből ennyi is elég, a kedvese szomorúságát átélő mai költőnő ugyanazon a lelki tájon jár.

(Azt már csak a minden lében kanál tréfálkozó kedvem mondatja, hogy fizikus körökben járja egy közmondás: „A világot a Jóisten, a Heisenberg-képlet alapján teremtette.” Azt értik ezen, hogy kozmikus terjedelmű létezésünknek is van egy

egzakt módon leírható „szüzséje”-lényege, azaz a törvény, amely bele van bújtatva mindenbe, ami organikus, és nem. Én ennek a varázslatnak a nyomára véltem rábukkanni a *Telihold kacag rám* című vers olvasásakor. Mondhatom, hogy nagy örömöm telt benne.)

Baka Györgyit művészbarátság fűzte Nagy Gáspárhoz, akivel együtt járt a szombathelyi főiskolára. Az az időszak, amit együtt töltöttek, a 70-es évek eleje, forrongó korszak volt. Alig egy lépésre a 68-as diákmozgalmaktól, a (talán ezt is) feledtetni akaró televíziós vetélkedők időszakában bátor tett volt, hogy Nagy Gáspár közölte a szombathelyi főiskola KISZ-titkárával, hogy ő bizony kilép a KISZ-ből. A kérdésre, hogy ugyan miért tenné ezt, Gáspár így felelt: „Akár kint vagyok a KISZ-ből, akár benn vagyok a KISZ-ben, teljesen mindegy, nekem is, a KISZ-nek is, ugyanis a KISZ nem végez semmit, semmi érdemlegeset nem cselekszik.” Az idézőjelbe tett mondatot most fogalmazom meg így, de hiteles beszámolóból tudom, hogy így hangzott valahogy. Nagy Gáspár a *SOR* című Vas megyei versantológia (1970) egyik szerzője, olyan fiatalokkal szerepelt együtt, mint Devecsery László, Devecseri Zoltán, Balogh József és Vadász János. Vadász egyébként közművelődési szakszervezet vezetője lett később. A többiek néha publikálnak. Az antológiát, a Vas megyei fiatalok versgyűjteményét, Takács Imre szerkesztette, és ő írt hozzá előszót.

Egy első kötet – szemnyitás a valóságra. Miként a sajnós közülünk régen eltávozott Rózsa Endre (Bandi) ezt a klasszikus értékű két sort hagyta ránk, „Megalapítja az időt / Egy felnyíló tekintet...” ez a kötet is egy felnyíló tekintet, olyan világra nyílik, amely világ nemcsak kívül van, hanem benne is.

(Csoma Kiadó, Budapest, 2008.)

Balázs Beáta

„– ugyan mondjátok, ki érti ezt..”

(Oláh András: *Közjáték vagyunk – 50 év 50 vers*)

Oláh András kopogós támlájú kötetéről kézbevételekor is érezni, nem hétköznapi írásműről van szó. Fél évszázad ötven verse keményedett a lapok közé, és határkőként mutatja a költő által bejárt fizikai és szellemi útvonalat. Az emberi élet öt évtizede akarva-akaratlanul is számvetésre készlet. Általában ezt az évfordulót ünneplik a legnagyobb tisztelettel, hiszen az 50. születésnap olyan állomása az életnek, mikor hálát adunk a megtett útért, de leggyakrabban a további feladatok miatt idézzük meg az elmúlt éveket, és leginkább az erőgyűjtés és a továbbindulásra való felkészülés miatt érezzük mindezt szükségesnek. Nem véletlen, hogy Hodossy Gyula *Szövi a lélek vásznát 50 év 50 vers* című – a közeljövőben bemutatandó - kötete is ezen az emblematikus megfontoláson alapul.

„*Én nem fogom be pörös számat. A tudásnak teszek panaszt.*”- szólnak a költőóriás felejthetetlen sorai, és Oláh András is eleget tesz, mind a poeta natus, mind a poeta doctus igény szintjének. Kegyetlen számvetés, melyben nyoma sincs a „*kagylótürelemnek*”, inkább kapnak helyet benne a hétköznapiokba égett csapdahelyzetek, elvetélt kívánságok, a teremtés vakvágányai, elrabolt sorsok üvöltő sikolyai, a megváltás összekaszabolt ígérete, az Úristen türelmének elpattanó húrja, és az utóbbi irgalmatlan zenebonája, kihűlő emberi kapcsolatok feketelyukká szélesülése, a költő harca gyilkosnak tetsző szavakkal.

S irgalom nélküli számvetés lenne és minden biztonnyal talán közhely, ha nem remegne ott a sorok vékony membránján alig hallhatóan, de tökéletesen érzékelhetően az a fajta „*mégis morál*”-érzés, mely értelmet ad ennek a fél évszázadnak.

Ötven év távlatából minden biztonnyal nehéz a számvetés: jöttek-mentek rendszerek, szerelmek, divatok, elvéreztek korszakalkotó ötletek, változtak a paradigmák, módosult a korszellem, de a költészet kihívása és küldetésjellege, folyton harcolni képes belső izzása állandó maradt. „*Igazam mit sem változott. / Próbára tesz az átkozott / alom- / vadon / (...) Hetero vagyok – s nem menő, / toleranciát szenvedő / kajla / fajta.*”

Az említett korszak verstermése divattalan, távol áll egyenruhába bújtatott tendenciák sorfalától. Egyediségét egyetemes mondandója és értékrendszere miatt tudta mindig tökéletesen függetleníteni másoktól. Ez a globális emberi és művészeti egység tudat akarva-akaratlanul predesztinálja a többes szám második személy gyakori használatát, de a kötet minden sora igazolja az egyetemesség létjogosultságát és az egyén szubjektumának ebben a közegben való kellemes fel-

oldódását. Oláh András lírája kérdez, kétked, sugall, választ, közösséget vállal, de sosem vezet, erőltet vagy kizárólagosít.

Oláh András sajátos isten, és létezésélménye a kötet egyik meghatározó vezérmotívuma. Egyszerre van jelen a nietzsche-i istenhalál sajátos látomása és mindennek a költő általi sajátos továbbgondolása: *„Megöltük őt — ti és én! Gyilkosai vagyunk mindannyian! De hogyan is csináltuk ezt? Hogyan is lehettünk képesek kiinni a tengert?”* A német gondolkodó kétségeire Oláh András a következő magyarázatot adja: *„a nyolcadik napon / Isten felvágta az ereit / vastag sugárban spriccelt a vére (...) / telített ágytála fölbillent / s a föld azóta az ég mocskába fűr-dik.”*

A *„nyolcadik nap misztikuma”* Oláh András költészetének valódi értéke, s a kötetet életre hívó fél évszázados létélményben paradox módon teljesedik ki a szemrehányás és a hála váltakozó jelenléte a versek soraiban.

Isten haldoklása és a pokol egyetemlegessé válásának falanszteri látomása igazolja, azt az axiómát, amivel minden író meg kell, hogy küzdjön, hiszen: aki költő akar lenni, pokolra kell annak menni. A felismerés azonban fájdalmas: *„uram (...) szavak nélkül / is maradj velünk / hisz vakok vagyunk / mindannyian: tükrünk / kettétört s már nem látunk / magunkban téged.”*

A költő viszont szilánkokban is meglátja az egészet, írásai egy nagyon és nálánál hatalmasabb terv részei. Vélt vagy valós, de mindenképp félelmes ars poetica a költő *finálé* című versébe bújtatott ironikus játszadozás a szereptelenség jelenkori és bibliai veszélyeivel: *„halála előtt Jónás még / szerette volna elmondani / miként lett statiszta / Isten monumentális játékában (...) halála előtt az elfuserált rendezésről akart beszélni (...) így hát csak hallgatott / hisz neki az átírt fináléban / szöveges szerep már nem jutott.”*

Oláh András líráját a közösséggel vállalt azonos fátumtudat miatt a következő hamleti kérdés is foglalkoztatja: *„Akkor nemesb-e a lélek, ha tűri / Balsorsa minden nyűgét s nyilait; / Vagy ha kiszáll tenger fájdalomra ellen, / S fegyvert ragadva véget vet neki?”* A költő a válasz megadásához ismert történelmi személyeket választ rezonőrként; Júdás idegörlő tépelődését: *„nem én akartam az Úr akarta így / s vajh kié a nagyobb teher... / hé kocsmáros hozz még egy kört / mindenkinek”* – s halkan súgva kérdi csak: */ - a pénzből kenderkötélre / mondd még futja-e”* vagy Zrínyi Ilona Munkács hősnőjének hiábavaló küzdelmét: *„Ilona először nem értette / miért hallgattak el túlhan a fegyverek / csak azt látta / hogy a várbeliek / sápadt tekintettel borulnak elé / a pap lépett melléje / s a zászlórúddá vált gerendára mutatott: / „ne sírj lányom...az ott Isten uja...” / de Ilona sírt / mert látta: isten uja halott...”*

Az ájult tanácstalanság és a létezés egyetemes kérdéseinek megválaszolatlansá-

gából adódó örökös izgalmi állapot lidérces nyomása az örület határáig kergeti a lírai ént: „*kopott vackán Seherezádé / bomló elmével mélybe zuhan / álomlidérc a királyi szándék / mely fejeket vétet bosszúsan.*”

Korunk lírájának divatok által műtrágyázott táptalaján mostanság nem virágzik az őszinte nemzetféltes, a haza halálvíziójával való rémült fegyvetés. Oláh András nagyszerűsége abban rejlik, hogy ebből – a mostanság sokak által – kapcának vélt témából mentét terít a „hazafias” líra vállára.

Ne bánts d a magyart – Zrínyi Miklós óta és a szállóigévé vált mondata új értelmet nyer az Oláh András nyújtotta értelmezési tartományokban. Költőnk, nem biztat, Adyhoz hasonlóan Moháccsal fenyeget, és az olvasó szemei előtt akarva-akaratlanul megelevenedik Wass Albert *Magyar cirkusza*: „*Mindenki küzdött ott mindenki ellen / és ezer bohóc röhögött! / S a magyarok csak ölték egymást. / Tombolt a halál-zenekar.*” S az előbbi gondolatsor példás Oláh András-i kiegészítője: „*magyarnak látszunk egy masztabálban / tarkónkra festve célkereszt / cédává zülünk egy rongy hazában / – ugyan mondjátok: ki érti ezt...*”

Oláh András látomása azért félelmetes, mert az igazi nemzetnélküliség döbbenetes iszonyát a zsigerekig hatoló illúzióvesztés követi. Az egyetemes értékek összeomlása ütötte ricsaj mégsem képes elhallgattatni a költőt. Túlkiajtva a „*megörült sátán*” sikolyát él a lehetőség, és vállalja Jónás szerepét.

„*Hisz közbjáték vagyunk csupán / Isten elfuserált ötletében*” hangzanak a címadó vers utolsó sorai. A nagy színművek közötti űr kitöltése a létfeladatunk, hangulati ellenpontokként vergődünk, s ütődünk a létezés magasabb szintjeinek keményedő falához. S küldetésünk sem lehet nemesebb, mint fűszálon egy pici él lenni és életünk végéig kutatni a végtelent: „*hajnali fényben dideregnek a szavak / igazoljuk az igazolhatatlant / magára maradt magányunkat / „nem kell, hogy hűséget hazudj” – / tompán zakatolnak a sínek / fintorog a szemafor: keresünk valamit...*”

Fél évszázad a számmisztika nézőpontjából is meghatározó: az ötös szám az öt érzékszervvel bíró kifinomult embert jelöli és az ezzel járó változatosságot, a változásra, megújulásra való törekvést: „*kitört kerítéslecek / lebontott templomok mögött / egymásra dobált álmok / kusza halmazában / az olvadó hó alatt / hóvirág illatába mártva / tócsák kocsonyás iszapjában / lépteid mégis ott maradnak.*”

A nulla képviseli a gyökeres átalakulásokat, a csapások által végbemenő jellemformáló válságokat és az ellentétes erők egymáshoz feszülését: „*a legjobb ha nem gondolsz semmire / a legjobb ha nem mondasz semmit / a csönd vágyaktól vemhes / s mi belülről is fázunk.*”

A mind az öt érzékszervet foglalkoztató s az emberi életet akarva-akaratlanul befolyásoló „*észrevétlen szivarogtál belém*”-érzés, a szerelem olykor harmonikus, máskor diszharmonikus csendülése a kötet elhagyhatatlan tartozéka: „*mikor*

ágyába fektetett / bennünket a vágy és tested / patakmedrében elmerültem / megjelölted azt a délutánt / mint sajátodat / mint egyetlen a hétköznapok / iszapeső – áztatta pillanatai közül / mikor kiforgatva mindenemből / elraboltál végleg.”

A kötet mértani pontossággal elhelyezett verstéglái között az iménti - szerelem által gyengített – sorok tágítanak rést a lírai én sokszor makacsul rejtegetett szubjektuma felé, s bírják szólásra az addig többes szám második személyben létező költőt, s kényszerítik őt a közösségi én ideiglenes háttérbe szorítására: „ *a parkban csitrik fecsegtek / kólát szürcsölve nézték a véneket / ültünk egy padon a fényes ég alatt / figyeltük az idő leszakított levelét / s amint a szökőkút pereméhez ért / megvakult akkor az ég / elfordultak a szégyenlős tekintetek / s csak én maradtam ott - kettesben veled.”*

Oláh András kötetében életművé fonódnak a szavak, mondatok, verssorok. Egymáshoz görcsölte őket a rendíthetetlen tenni akarás és a sors viharaival szembeni szoborszerű tartás, a megalkuvás nélküli magatartás. Az illúziómentes igazságok vélt szigora nem kegyetlenség vagy büntetés, csupán csak felvértez a következő ötven esztendőre, hiszen: „ *botorkálunk álmoktól részegen / – de magunk elöl bújni reménytelen.”*

(Hungarovox Kiadó, Budapest, 2009)

Csiha László

„Most minden hajnalban újra látom a Tabánt”

(*Ferdinandy György: Az amerikai menekült*)

A „nyugati” és az itthoni magyar irodalom ismert alkotója Ferdinandy György újabb regénnyel jelentkezett 2009-ben. Alkotása, *Az amerikai menekült* lényegében trilógia, amelynek részei: *A három torony*, *Captain Frank Nosti* és *Éhínség a paradicsomban*, három szereplő, egy közülük a szerző, elmondja életét.

Az író franciául írt alkotásai sok elismerést kaptak. Egyik írásához Colette Audry írt előszót, elnyerte a Del-Duca díjat, a Le Monde vasárnapi számai közölték novelláit.

Ő azonban megmaradt magyarnak, ez azt is jelenti, hogy műveinek szereplői külföldre menekült hazánkfiai, az emigránsok életét ábrázolja változatos módon, különböző léthelyzetekben. Megjelennek írásaiban a Berettyóújfaluból kivándorolt arisztokrata, a trópusokon tanító egyetemi tanár, a Strasbourghban tanuló 56-os egyetemisták.

A legújabb kötet abban különbözik az előzőektől, hogy nem külföldi környezetben mutatja be a szereplőket, olyanokkal találkozunk, akik hosszabb amerikai tartózkodás után tértek haza, sajátos fedinandys kifejezéssel hazaszakadtak.

A mű háromosztatúsága emlékeztet a *Chica*, *Claudine*, *Cali*, *három lány a világbán* című regényére. Nemcsak a trilógiajelleg miatt, hanem mert mindkét alkotásba magát is beleírja az alkotó.

A most megjelent kötet harmadik része (*Éhínség a paradicsomban*) a művész élet- és pályarajza. Az abszurd cím utal arra a távolságtartó, szkeptikus magatartásra, amellyel Ferdinandy írásaiban a nyugati világot ábrázolja. Realista valóságképe távol áll attól az illúzióktól telített, idealizált szemlélettől, amellyel a magyarok a Rákosi- és a Kádár-diktatúra éveiben a Lajtán túli világot nézték. Ha rendszerváltásunk előtt többen olvasták volna szerzőnk és más külföldi magyar alkotók a kapitalizmust bemutató műveit, talán megtakaríthattuk volna a rendszerváltás néhány tévedését.

A legújabb írás szervesen illeszkedik az író oeuvre-jébe, megtalálhatók benne a régebbi művekből ismert motívumok, problémafelvetések, csak más megközelítésben.

Az amerikai menekült egyes számú címe jelzi, hogy bár háromszereplős az alkotás, egy típust, a menekült típusát mutatja be. A lelki alkatban, egyéni életsorsban megmutatkozó egyéni különbségek ellenére lényeges azonosságokat találunk a szereplők helyzetében és gondolkodásában.

Ilyen közös vonás a hazához való ragaszkodás. A kiutasított asztalos és felesége szeretettel beszélve a magyarok segítőkészségéről, azt mondják, most először boldogok életükben.

A főpilóta így vall: „Aztán, még idejében hazatértem.... most minden hajnalban újra látom gyermekkoromat, a Tabánt...a gettót, ahol a Talpra magyart szavaltam.”

„Tény, hogy amint megnyíltak a napkeleti határok, és hazatérhettem, a világ legtermészetesebb módján megtaláltam a magyar irodalomban a helyemet” – fogalmaz az író.

Ady *Föl-földobott kő* című költeményében a hazaszeretetet a tömegvonzás objektív törvényével szemlélteti. A trilógia egyik szereplője sem kapott túl sok jót Magyarországtól, az itt uralkodó különböző társadalmi rendektől, mégis visszatértek, s bár látják az itteni visszasságokat, jól érzik magukat itthon, hat rájuk az adys vonzástörvény.

A regény abból a szempontból is törekszik a teljességre, hogy a személyei az amerikai menekült típusán belül más-más karaktert, sorsot, társadalmi réteget testesítenek meg. A lumpenlét határán tengődik az asztalos, világfi a pilóta, gondolkodó, elemző, összegező az író, az értelmiségi.

Felületes olvasó szociográfiának tekintheti az írást, de a művészi szerkesztés utal arra, hogy regénnyel van dolgunk. Az első rész sivár nagyvárosi tájleírással indul, a Tömő utcai három toronnyal, s ez a motívum a zárósorokban is megjelenik. A Tabán-motívum is keretként működik a főpilóta emlékezésében.

Ferdinandy sikerének egyik titka, hogy novellái, regényei érdekesek, olvasmányosak. Szereplőinek élete változatos, sok és az átlagolvasó számára szokatlan helyszíneken játszódik.

A külső körülményeken túlmenően alakjainak egyénisége teszi hatásossá az alkotásokat.

Hőseinek többsége különc. Nem csak ebben a regényben. Különc Axel, a levitézlett arisztokrata, az Ardennek agyarasa epithetonnal feldíszített nagybácsi, az elmesztályi létet önként vállaló orvos.

A különc szerzőnk hőseinek esetében azt jelenti: nem alkalmazkodó. Ez a nem-alkalmazkodás többé-kevésbé tudatosan vállalt magatartás, választás eredménye. Legtisztabban *A bolondok királya* című művében jelenik ez meg. Főszereplője a második világháború idején zsidókat mentett, erkölcsiségével különbözött a lakosság többségétől, kockára tette életét, feláldozta egészségét, s a háború után nem állt be az elismerésért kuncsorgók hosszú sorába. Morális igényességből túllép a hétköznapi logika és az egészséges önvédelem, érdekérvényesítés „normális” gyakorlatán, különcsége így etikai tartalmat nyer.

A tárgyalt, legújabb mű első részének központi alakja szintén szakít a „józan” emberek felfogása szerinti érthető önzéssel, mindenkihez jó, felnevel kilenc gyereket, akik közül nem mindegyik az övé, segít a periférikus helyzetben lévő szomszédainak, alkalomadtán a békebíró szerepét is eljátssza, mély baptista meggyőződése segíti ebben az életvitelben.

A szerző más műveiben is utal rá, de ebben is bemutatja, hogy mit jelentenek a kivándorló számára az „idegen asszonyok”. Az ismeretlen, közömbös, sokszor el-lenséges környezetben a túléléshez szükséges emberi melegséget adják, nemcsak a szerelmet, hanem a praktikus segítséget a háztartás vezetéséhez, olykor némi pénzt, és tudatosan vagy ösztönösen nyelvmesternői feladatokat is ellátnak.

A három torony két nőalakja közül az első feleség gyermekszülésben meghal. A második, Shirley eljön Budapestre Amerikából kiutasított férje után, vállalja a sze-génységet és a nyelvi nehézségeket.

Captain Frank Nosti Don Juan-típus. Az ő nőügyeinek az olvastán jut eszünkbe, hogy bármilyen hűségesen jegyzetel is Ferdinándy, az oral history átme-gy fikcióba. Szerelme Kimberly, később felesége sokat segít neki a jamaicai beilleszkedésben, de később elválnak. Hogy mennyire meghatározó volt a repülőtiszt életében, jelzi, hogy álmaiban mindig megjelenik. „Azokról, akiket odakint megismertem, még vé-letlenül sem álmodom, kivéve Kimberlyt.”

Feltételezhető, hogy az író beszélgetőtársai, akik hosszú évtizedeket töltöttek kül-földön, sok idegen szót keverték elbeszélésükbe. A szerző azonban ellenállt a kísér-tésnek, hogy angol kifejezésekkel tegye élményszerűbbé az elbeszélést, csak néhány, a helyzetkomikumot jelző fordulatot vett bele a szövegbe.

„Összekevertem a *hungryt* a *Hungariannal*, ami nem volt baj, mert azokban az időkben mindig éhesek voltak a magyarok.” Vagy: „Pofon vágott az első diáklány, akinek felajánlottam, hogy legyen a tanárnőm. Nem tudtam, hogy ilyen szöveggör-nyezetben a *maitresse* elsősorban nem tanárnőt jelent.”

A trilógia harmadik darabja: *Éhínség a Paradicsomban*, egy önéletrajzba burkolt vallomás a hazáról, a magyar nyelvről. Ez az ars poetica párhuzamba állítja az író-t a regény másik két amerikai menekültjével.

Míg az asztalos, a pilóta nem tudják pontosan megfogalmazni gondolataikat, ér-zéseiket, csak az átélt események elmondásával jelzik azokat, addig az író – termé-szetesen – nagy lélektani kultúrával, mély ember- és valóságismerettel bányássza ki az elrejtettségből az ábrázolt létforma tanulságait.

Mi a közös a három életútban?

A szenvedés s az, hogy a magyarországi élet valamilyen okból, okokból elvisel-hetetlenné vált hőseink számára, majd a külföldi hányattatások, az azokban való helytállás, s végül föl-földobott kőként visszatérés a szülőföldre.

Ferdinandy, a szociografikus módszerhez hűen leírja a kiadókkal folytatott harca-it, segédmunkási és professzori tevékenységét, családi problémáit, s azt, hogyan jön rá, hogy a nyelvtől / Nekem a nyelv a hazám / nem tud elszakadni.

Kis terjedelmű fejlődésregénynek is felfoghatjuk a harmadik részt. Ebben nyomon követhetjük a szerző kudarcokkal és sikerekkel teljes életútját, művészi és emberi kiteljesedését.

Hangsúlyoznunk kell a sikereket, mert az író túlzott öniróniával szemléli francia nyelvű műveit. Azoknak, akik ismerik ezeket az alkotásokat, az erős önbírálat alaptalannak tűnik. A bevezetőben utalás történt a francia irodalom részéről megnyilvánuló elismerésekre, és a sok kiválóság mellett egy André Maurois is felfigyelt a fiatal magyar tollforgatóra.

Ezeket a tényeket figyelembe véve inkább megértjük, jobban értékeljük a szerző elkötelezett magyarságát.

A könyv a hazaszeretet regénye. Nem a romantikus, szép szavakkal felékesített honszerelemé, hanem a túlzott lelkesedést nélkülöző, önkritikus, de génekbe beivódott, kitörölhetetlen patriotizmus vallomása.

(Magyar Napló Kiadó – Írott Szó Alapítvány, Budapest, 2009.)

Zolcsák Tamás

Politikai nyomozás

Egy rendőrfőkapitány-helyettes jelentései

„A Magyar Országos Levéltár XIX-J-1a jelzete alatt a 6: doboz II-2 tétele rejti az egyik legtöbbet hivatkozott forrást a magyar szélsőjobboldali-nyilas mozgalmakra vonatkozóan” – írja dokumentumkötetének bevezetőjében Kovács Tamás, aki 2003-ban végzett a Pécsi Tudományegyetemen történelem szakon, s doktori képzését az elismert történész, Ormos Mária segítette. Jelenleg a Magyar Országos Levéltárban, a gazdasági kormányzatszervek osztályán referensként dolgozik. Munkáinak nagy része a 20. századi magyar történelemre, különös tekintettel a gazdaságra és az államhatalomra irányul. 2009-ben jelent meg a forrásfeldolgozó könyve *Rendőrségi célkeresztben a szélsőjobb* címmel. A könyv dr. Sombor-Schweinitzer József rendőrfőkapitány-helyettes feljegyzéseit tartalmazza az 1932–1943 közötti időszak szélsőjobboldali mozgalmairól. E rendőr legendás alakját még 70 év után is érdeklődés övezi. Talán az egyik legismertebb alak a rendőrség két világháború közötti időszakában, aki nagy erőt fordított a szélsőjobboldal visszaszorítására. 1943-ban feljegyzéseket készített, amelyekben saját tapasztalatait, illetve a rendőrség által véghezvitt nyomozásokat vetette papírra. Ezek a bizalmas iratok hónapról hónapra követik az eseményeket az említett bő évtizedben. A szerző furcsa megállapítása szerint az anyag elsősorban nem az akkori hatalmon levőknek készült, hanem a háború utáni béketárgyalásokra. Viszont a forrásban többször is kitűnik, hogy ezeket a beszámolókat elsősorban az akkori miniszterelnököknek, sőt magának Horthy Miklósnak jelentették. Főszereplőnk sorsa akkor vált rosszabbra, amikor 1944-ben a németek megszállták az országot, és a nácik is felfigyeltek személyére: elfogták, majd a flossenburgi lágerbe vitték. A német bukást követően viszont ismét szerepet kapott: segédkezett a magyar háborús bűnösök kézre kerítésében. Ekkor már elszegült az Amerikai Egyesült Államok által fenntartott titkosszolgálat szervezetébe, ahol a negyvenes évek végéig dolgozott. Az 50-es évek elején tudott csak kiköltözni Amerikába. Itt viszont már nem folytatta eddigi életvitelét, és 1953-ban meg is halt.

A tanulmány elején megismerkedhetünk dr. Sombor-Schweinitzer József életével, munkásságával és a háború utáni sorsával. Kovács Tamás a könyvében izgalmas dokumentumokat tár elénk, s rávilágít a Horthy-rendszer által kiépített titkosrendőrség szerepére. A tanulmány elején részletesen ismerteti a rendőrség összetételét. Leírja, hogy milyen osztályokra, alosztályokra osztották a Belügyminisztériumot. Ezek után pedig bővebben szól az információszerzésről. A hatalmon

levők egyik célkitűzése ugyanis az volt, hogy az ellenzéki erőket megtörve minél népszerűbbek maradjanak. Ezért jól kiépített titkosrendőrség működött, így szinte mindent tudtak a politikai szereplőkről, terveikről, elképzeléseikről. Annyira szervezeten működtek, hogy még a legkisebb falusi összejövetelekről is pontos leírással rendelkeztek. Ezt a tényt szem előtt tartva dr. Sombor-Schweinitzer József viszonylag részletes képet tudott alkotni a szélsőjobb tevékenységéről, bár hozzátenném, hogy ez csak az egyik oldalról történő megvilágítást segíti elő.

A bevezető és a szerkesztői megjegyzések után következik tehát a rendőrfőkapitány-helyettes által leírt összefoglaló *A magyar nemzetiszocialista mozgalmak története* címmel. Szinte a kezdetektől, 1932-től mutatja be a szélsőjobboldali tábor. Viszont csak az 1937-es évtől kezdi meg a hónapról hónapra történő leírásokat. Bizonyára azért, mert ettől az évtől kezd kibontakozni, megerősödni e tábor, és ekkor figyelnek oda a szélsőjobboldali mozgalmak tevékenységeire. A rendőrfőkapitány-helyettes meglepő részletességgel tárja eléink az egyes hónapokban történt eseményeket. Mindenhol név szerint megemlíti az egyes cselekmények szereplőit is.

Viszont a Kovács Tamás által összeállított jegyzetekben, kommentárokban, életrajzi összefoglalókban néhány hiba is előfordul. Az első szembetűnő tévedés, hogy a forrásban a szélsőjobb leírásánál megemlíti a szerző Augustulus utolsó római császár nevét, aki a germán Odoaker csapatait beengedte a városba. A szerző itt a germán vezért is császárnak titulálja.

Néhány helyen a nyilasmozgalommal kapcsolatos tényeket is rosszul közli. A forrásban megemlített neveknel a jegyzetben több helyen pontatlan leírások történtek. Például a Kisgazdapárt tevékenységénél megemlítődik Oltoványi Imre, aki 1945-ben pénzügyminiszter is volt. A jegyzetben viszont Oltovány Imreként van feltüntetve. Wirth Károly halálának időpontjáról sincs információja a szerzőnek. Ez a személy 1941-ben el akarta rabolni a kormányzót, s így akarta kieroszakolni Szálasi szabadon engedését, viszont a rendőrség leleplezte, és 15 év börtönre ítélte. 1944-ben szabadult ki a szegedi csillagbörtönből, ezután országos munkás üzemszervező vezetővé nevezték ki, majd bombatámadás áldozata lett 1944. december 10-én. Csia Sándor személyét pedig – aki Szálasi egyik helyettese volt – tévesen összekeveri az ugyanezen néven szereplő kilenc évvel idősebb orvossal. Mindezekre a tévedésekre utal Pethő Tibor is a recenziójában (Magyar Nemzet, 2009. szept. 19.).

Pontosítások viszont még más helyen is szükségesek lennének. Héjjas István például, aki a kezdetektől fogva a szélsőjobboldali tábort erősítette, s többször is bekerült a parlamentbe, 1938–39-ben a Rongyos Gárda egyik vezetője volt. Viszont a szerző csak az 1927–1931-es képviselőségét említi meg, pedig az 1939-es parlamenti választáskor is bekerült a Magyar Fajvédő Párt berkeibe.

Szalai Pál körül ugyancsak zavarosak az adatok. Illetve Borbély Andort és Uy Károly Miklóst a cikkeikért 4 év börtönre ítélik, viszont a szerző nem említi meg, hogy milyen cikkekért is ítélték el őket, csak azt írja le, hogy a *Virradat* című újságban jelentek meg az írások.

Feltűnő hiba, hogy az 1939-es parlamenti választáskor ahhoz, hogy valaki indulhasson a választáson 10 000 pengő kauciót ír a történész. Ezzel szemben az 1938: XIX. tc. alapján beiktatott új választójogi törvény szerint a legfontosabb változás a nyílt szavazás megszüntetése volt. S kettős struktúrát építettek ki: voltak az egyéni választókerületek, ahol összesen 135 képviselő kerülhetett be a parlamentbe, a másik pedig a listán szerezhető mandátum volt, ahonnan 125 képviselő juthatott be. Vidéken a szavazó egyaránt voksolhatott a választókerület egyéni képviselőjére és a területi listára is, a nagyvárosok lakói azonban csak pártlistára szavazhattak. A képviselő-jelöltséget pedig úgy próbálták megszigorítani, hogy minden egyéni jelöléshez 2000 pengőt, listához pedig 3000 pengőt (s nem tízezret!) kellett előzetesen letenni biztosítékként. Ennek eredményeként több kisebb párt nem tudott elindulni a megmérettetésen, hiszen nem tudta kifizetni ezt az összeget.

A 146 oldalas könyv második fejezete *A magyarországi nemzetiszocializmus a német birodalom szolgálatában* címmel folytatja a szélsőjobb körüli rejtélyek vizsgálatát. Ebben a fejezetben a legfontosabb megállapítás a következő: a hazai nemzetiszocialista vezérkar az erőszakos cselekedeteken túl egyetlen célt tűzött ki maga elé „ez pedig a német birodalmat minden eszközzel, még Magyarország függetlensége árán is kiszolgálja.”

A harmadik fejezet címe: *Hogyan támogatta Németország a nyilasokat?* Itt szó van a legismertebb vádról, a „guruló márkákról” is, ami azt állította, hogy a Harmadik Birodalom támogatta a hazai szélsőjobb erőket. Komoly német állami támogatásra azonban nincs bizonyíték. 1938-ban Hitler kifejtette, hogy számára jobb a jelenlegi magyar kormány, mint egy kiszámíthatatlan nemzetiszocialista. S amikor 1939 februárjában a hungarista pártot feloszlatták, a pártkassza szinte üres volt. Miután Habay megalapította a Nyilaskeresztes Pártot, természetesen szponzorok, támogatók után néztek a párt hívei. Mivel a választás már nagyon közel volt, szükségük volt pénzre, hiszen a kaució miatt üres zsebbel nem tudtak volna indulni a megmérettetésen. Így több vezetőségi párttag végigjárta a bankokat, s nem hagyták ki a német érdekeltségű Wiener Bankverein budapesti vállalatát sem. Azonban itt is elutasították őket. A titkosszolgálat viszont rögtön jelentette, hogy a párt három vezetője egy német érdekeltségű bankba lépett be. Természetesen ők nem tudhatták, hogy próbálkozásuk sikeres volt-e vagy sem. De ebből rögtön a fentebb említett megállapítást szűrték le. A Nyilas Párt a mozgalom tagjaitól kapott adományokból tudta magát fenntartani és vállalni a választási küzdelmet. Dr. Sombor-Schweinitzer feljegyzései között találunk egy érdekes

megállapítást (hogy mennyire valós vagy kitalált, azt nem tudhatjuk), miszerint a pártnak nincs elegendő pénze a választási harcra, ezért a kampány előtt Kovarcz Emil két megbeszélést is tartott. „E két megbeszélés során a volt hungaristák elfogadták Kovarcznak azt az ajánlatát, hogy a pártvezetőség jelöltjei közül 50% hungaristákból fog állni, a többi pedig azokból, akik a választási költségeket fedezik.”

A könyv a szélsőjobboldal tevékenységét és az általuk létrehozott rendszer működését kiválóan bemutatja. Talán nem derülhet fény a teljes igazságra, viszont ha elolvassuk ezt az értekezést, mindenféleképpen világosabb rálátással fogunk rendelkezni e csoportosulásokat illetően, s ízelítőt kaphatunk a Horthy-rendszer színpadok mögötti ténykedéséről is. Ezt a kötetet nemcsak a történészeknek ajánlom, hanem azoknak is, akiket érdekel, hogyan jutottak el a hatalom megszerzéséig a kezdetleges szélsőjobb mozgalmak.

Rendőrségi célkeresztben a szélsőjobb. Dr. Sombor-Schweinitzer József feljegyzése a szélsőjobboldali mozgalmakról, 1932–1943. A bevezetőt írta és jegyzetekkel ellátta: Kovács Tamás.

(Gondolat Kiadó, Budapest, 2009.)

Máriás József

A szeretet vár valahol

– Válogatás Gál Elemér kisprózáiból –

A szerző hátrahagyott írásaiból e címmel megjelentetett kötetet* kézbesített a posta. A 2007-ben elhunyt író nevét a 2004-ben Egerben, 2008-ban pedig a csíkszeredai Pallas–Akadémia kiadásában újra megjelent *Héthavas* című östörténeti hitregény tett ismertté a mai magyar irodalmi köztudatban. A mostani kötet írásai mintegy körülírják azt az írói „hátországot”, amelynek miliójében a Mű megszületett. Ötvenegy kispróza, igen változatos műfajban: a napi sajtó jegyzeteitől a mesei elemekkel átszőtt írásokon át a novelláig terjed a skála. Mi bennük a közös nevező, sokféle ágazó erővonalak szintézisaként meghúzható eredő? Mi az a szervező elv, amely mögé felsorakoztathatók a kötet írásai? Igen találóan fejezi ezt ki a kötet elé jelikeként választott, az említett regényből kiragadott gondolat: „...csak szeretet épít tartós falakat, hogy őrzője legyen léleknek, szellemnek; unokáknak is emel majd ilyen hajlékot.”

E kötetnek ez a kulcsszava: a Szeretet. Szeretetteljes kötődés a szülőföldhöz, az őt körülvevő emberekhez, az élethez. Továbbá: hit az életben, hit az eszmék továbbélésében. Anakronisztikus gondolatok egy önző érdekekre épülő és hasznosuló világban, amikor sorsunk fölött ma is oly sokszor elhangzik a herderi jóslat? Kötetnyitó publicisztikai írásában ott a szép metaforába rejtett „ellensúly”: a megmaradásba vetett mély hit. Pusztítson bármilyen vész, sújtson bármilyen csapás, „itt maradtok akkor is jelnek, és suttogják a hajladozó ágak, hogy az ősök földjét újra kell szántani, vetni és aratni (...) ágaid hegyén írva vagyon, hogy itt élned s haldnod kell”. (*Magyar fák*)

Maga is tudta, hisz megélte, megszenvedte, megtapasztalta azt a kort, amikor az embert kiszolgáltatott bábukká aljasították. Pedig ők is „szerettek volna álmaik szerint élni, ami csak az övék, hogy boldogok legyenek, de a taposómalomban nem lehet álma egy dróton rángó babának. Erős, akaratos, diktátori kezek parancsa szerint jár keze-lába, forog a feje, mozog a teste...” És mégis voltak álmaik! János vitéznek az igazságról, a Tolvajnak a becsületességről, a Bohócnak az örök vidámságról, a Mostohának a bölcsőről, a Rabnak a szabadságról. Hitte, hogy eljön az idő, amikor „szivárvány öleli körül át a földet és nincs többé rabság.” (*Bábuk ébredése*) Bízott abban, hogy – ismét egy szép metafora – a Fehér, Vörös

* Gál Elemér: *A szeretet vár valahol*. Válogatás a szerző kisprózáiból. Megjelent a 2009. évben a Segít a Város Alapítvány gondozásában, Egerben

vagy Fekete császárok időlegesen elpusztíthatták ugyan a kertek szép virágait, de „a madarak a szelekkel összefogva hozták-vitték a magokat a föld egyik sarkából a másikba, és nem szakadt magva a kertnek...” (*A kertész virágai*) Abban is bizonyos volt, hogy egyszer eljön az ideje – mindig eljött! – annak, hogy a zsoldosok is fellázadnak uruk ellen, s kimondják: „Készülj végnapjaidra, ütött az órad, császár. Már nem vagyunk a te vak robotjaid.” (*A katonák ébredése*) A Mátyás király szobrára szállt varjú is hiába károgja az emlékmű pusztulását, akad egy gyermek, aki csúszlijával végét veszi vészjósoló szavának. (*A király*)

Az élet, a lélek rezdüléseire odafigyelő emberként mondja azt, hogy „a szem csak néz, de a lélek lát is”. Az író adománya, kegyelmi ihlete, hogy a bennünket körülvevő világból azt is észrevegyük, regisztráljuk, ami a szem horizontján túl van, ami valahol bennünk munkál, gondolkodásunkat formálja, cselekvéseinket irányítja, magatartásunkat meghatározza. Mi az a többlet, ami abban rejlik? „A lélekben őrzött világ minősíti magát az embert is a maga kultúrájával, teljes emberségével.” (*A szem csak néz, de a lélek lát is*) Lelki tulajdonságaink legnemesebbike a szeretet, mely enyhíteni tudja az édesanya elvesztése okozta fájdalmat (*A szeretet mindenkire vár valahol*). De a szeretet nem csupán egy gesztus, egy szép szó, egy ölelés. Több annál: cselekedet, melynek kisugárzásában, varázskörében „a szegény gazdagnak érzi magát, a megalázott büszkének, a rab szabadnak, akit meglóptak, visszanyeri mindenét, a csalódott hitét az emberekben, ha kap valakitől egy igaz szót, igaz szívektől”. (*Mikulás haragja és békülése*) De hiánya, kinyilvánításának elmulasztása tragédia forrása is lehet: „Ha akkor mellém áll valaki, és csak annyit mond, ne tedd, Ernő, biztos, hogy nem kötöm meg a hurkot (...) Megtettem, mert elkésett, igen nagyon elkésett a szó, amelyik megmenthetett volna.” (*Találkozás a temetőben*) Oly erő van benne, amely a repülőgéprablást színlelő kisfiúban váltságdíjként tételeződik: „engem is szeressen valaki”. (*Váltságdíj ég és föld között*)

Gál Elemér pedagógus volt évtizedeken át. Nem véletlen, hogy különösen odafigyel az emberi karakterek, jellemek alakulására, formálódására, azokra a jelenségekre, tulajdonságokra, amelyek az emberség, a humánus jeleiként vannak jelen környezetünkben, társadalmunkban. A lélek látása kellett ahhoz, hogy egy kis hétköznapi jó cselekedet tollán novellává nemesedjék. (*A figyelmességnek nincsen szava*) Amint ahhoz is, a kapzsiságnak még a becsületét is alárendelő férfit megalázza. (*A sétálóutca titkaiból*) Továbbá ahhoz is, hogy meglássuk, érzékeljük, szeretetünkre nemcsak embertársunk, hanem a bennünket körülvevő növényvilágnak is szüksége van. (*Zokogott az erdő*)

Az idős ember a harmadik életkor bölcsességével tekint a világra. Az önvizsgálat során figyelme befelé fordul, nemcsak az őt körülvevő anyagi világ, hanem a transzcendens, misztikus dolgok is foglalkoztatják. Ez magyarázza azt, hogy az

írásaiban oly nagy súlyt helyez a lelki tulajdonságokra: a lelkünk lelkére, mely valamiféle legfőbb rendezőelvként van jelen életünkben, társadalmunkban, a történelemben. (*Lelkünk lelke*) A haldokló zongoristával maga is hiszi: „hódolói szemében van egy másik élete, amelyik nem hal meg soha.” (*A zongorahúr megszólal*) A szülőföld iránti örök vágyakozásnak ad hangot a kötet utolsó írása: *A fenyők meséje*. Hívta a regényében az oly szépen megrajzolt Héthavas, a Hargita. Írása hőseihez hasonlóan ő is felkerekedett, hogy jobb hazát keressen. Csakhogy egy idő után az ő lelkében is fölébredt a vágy: haza kellene menni, s hőseivel együtt kérte: „Segíts vissza szép hazánkba, Napisten!” Nem ok nélkül: „lelke egy darabját hagyta ott az otthon maradottnál.” (Murawszki Magdolna) S ha már nem jöhet – teste ott pihen az egri temetőben –, könyveit „küldi”. Épülünk és gazdagodjunk általuk.

Murawszki Magdolna és Gál Elemérné válogatásában és szerkesztésében megjelent kötetet Simon András tizenkét rajza díszíti, gazdagítja, ráérezve az írói mondanivaló lényegére, üzeneteire.

(Segít a Város Alapítvány, Eger, 2009.)

Antal Attila

Irodalomról, tudományról – felelősen

(Ködöböcz Gábor: Megtartó párbeszéd)

A lengyel író, Łukasz Gałuszek egy Kós Károlyról szóló esszéjében megjegyzi: „...nem szabad elfelejteni, hogy művészek lenni: építésznek vagy szobrásznak a kontinens e felén sohasem csak szakma, még ha a művészi tökély magaslatára is emelkedik. Mindig kapcsolódik hozzá egyfajta küldetés, a közösséggel vagy néppel szembeni kötelesség és az ehhez kötődő étosz vagy társadalmi funkció.” (Új Forrás, 2009/6.) Bár itt szobrászt és építést említ Gałuszek, írása logikája alapján biztosan állítható, hogy a Kelet-Európában élő zeneszerzőkről, festőkről, költőkről, írókról hasonlóan vélekedik.

A magyar szó művészeinek e szerepéről és arról, hogy az általános emberit irodalmunk csak nemzeti sajátosságainkon át közelítheti meg, Németh László beszélt a múlt században a legszuggesztívebben s ennél fogva a leginkább máig ható módon. Ködöböcz Gábor új könyvét olvasva úgy éreztem, hogy a különböző írások között ez a Németh László-i látásmód teremt szoros kapcsolatot, ez biztosítja leginkább a kötet kohézióját.

A könyv első fejezetének tanulmányai, esszéi (egy írástól eltekintve) költészeti tárgyúak, s száz évnél régebbre nem tekintenek vissza. Jellemző a líratörténész Ködöböcz Gáborra, hogy fürkészsze bár Ady műhelytitkait, a szabadság és rend József Attila-i motívumának jelentésváltozásait vagy Nagy Gáspár költészetének '56-os vonulatát, mindig az életmű egészének fényében vizsgálódik, mindenkor a költői világkép alaposabb megrajzolásának szándéka vezeti. A fejezetben szóba kerülő egyetlen prózaíró az erdélyi származású, ám 1991 óta Magyarországon élő Csenger Levente. A róla készült portré olyan fametszetre emlékeztet, melynek mély árcai, éles, kemény ívei hűen fejeznek ki küzdelmet, sorsot, illúziótlanságot.

A könyv második egysége a kortárs magyar szépirodalomra, irodalomtudományra és kritikára figyelő recenziók, születésnap-i köszöntők, emlékezők gyűjteménye.

A fejezet élén – egy-egy könyvük kapcsán – azokról az idősebb pályatársairól (Görömbei Andrásról, Bertha Zoltánról, Szakolczay Lajosról) nyilatkozik Ködöböcz Gábor, akiket mestereiként tisztel. Olyan recenziók ezek, melyek egyszerre mutatják be a szerzőt és munkáját. A legtalálóbb és legszebb jellemzés Bertha Zoltánról olvasható itt a két tanulmánykötetét – *Sorsjelző; Erdélyiség és modernség* – értőn elemző-értékelő írásban. Amikor a *Megtartó párbeszédet* először a kezembe vettem, s felütöttem úgy középtájon, épp ez a textus bukkant

elém. Átfutottam, tetszett, majd szétnéztem a környezetében. Hasonló élményt nyújtott Görömbei András Csoóri-monográfiájának tömör, lényeglátó bemutatása, valamint a másik szomszéd írás, a Szakolczay-kötetről (*Erdélyi ősz*) készített, koncentrátságot és empátiát egyszerre mutató dolgozat. (Kedvem is támadt – immár módszeresen, az elején kezdve – nekilátni azonnal a *Megtartó párbeszéd* tanulmányozásának.)

A fejezet többi szövege szintén gazdag vallomásos részletekben. Ködöböcz Gábor rendszeresen beszámol bennük olvasói rácsodálkozásairól, a művekkel s megidézett szerzőikkel kapcsolatos személyes élményeiről. Ezek a megnyilatkozások emberi hitelességet adnak munkáinak, bensőséges légkört teremtenek. (Lásd pl. a Serfőző Simonról, Kányádi Sándorról, Sütő Andrásról szóló írásokat.) Szimpatikussá teszi a könyv e második szövegegyüttesét az is, hogy szerzőjük a kevésbé ismert alkotókról ugyanolyan „szellemi erőbedobással” ír, mint nevesebb pályatársaikról, éljenek bár a határon innen avagy túl. (Ilyen felkészültség birtokában ugyanakkor megengedhetne magának több bíráló megjegyzést, a tárgyalt írók, költők továbblépését segítő észrevételt.)

A könyv utolsó fejezetében hét interjú ad közre Ködöböcz Gábor. Beszélgetőtársai – Szakolczay Lajost leszámítva – költők, írók: Csiki László, Farkas Árpád, Ferenczes István, Serfőző Simon, Konczek József, Nagy Gáspár. A felsoroltak sok mindenben hasonlítanak egymáshoz. Nem csupán az értékekhez, közösséghez, alkotáshoz való viszonyulás rokonítja őket, hanem személyes sorsuk küzdelmesége is. Emlékezéseiket olvasva elcsodálkozik az ember, hogyan futhattak be akkora távot az örökös ellenszélben, miképp sikerült maradandó életművet teremteniük anyagi gondjaikkal s a hatalom arroganciájával küszködve.

Az interjúk nem publicisztikai jellegűek, készítőjük nem akar elmésségével feltűnni, alanyait sem kívánja zavarba hozni. Tud hallgatni is, ám amire kíváncsi, azt sikerül elbeszéltetnie, kimondatnia. Kérdései, megjegyzései, rövid összegzései összetettek, sokszor a létezés értelmét, az otthonra találás esélyeit is firtatók. Pontosságuk és árnyaltságuk a megszólított munkásságának alapos ismeretéről tanúskodik. Példaként íme egy Ferenczes Istvánhoz intézett kérdést bevezető (kötet)jellemzés: „Közel három évtized munkásságát bemutató válogatott versgyűjteménye (*Bacchatio Transsylvanica*, 2002) a kisebbségi létezés szorongató gondjait, az erdélyi identitás lassú felmorzsolódását, a pusztulástudat állandósult tapasztalatát az illúziótlan bátorság csendes heroizmusával, a szürkületbe takart, halovány reménység atmoszférájával állítja elénk.”

A diskurzusok során a kérdező gyakran hivatkozik beszélgetőtársa más interjúkban kifejtett gondolataira. Az olvasó ennek révén úgy érzi, mintha egy évtizedek óta tartó beszélgetésnek lenne tanúja, melynek a megszólított alkotó az állandó résztvevője, míg partnerei cserélődnek. A „megtartó párbeszédbe”, sugallják to-

vábbbá a szövegek, bármikor bekapcsolódhat az ember. Ködöböcz Gábor könyvének egésze egyébként arra is példa, hogy a művekkel és létrehozóikkal folytatott (tanulmányokban, kritikákban, interjúkban rögzített) párbeszédekkel is lehet és érdemes bármikor diskurzusba bocsátkozni.

A *Megtartó párbeszéd* a szerző harmadik kötete. (A korábbiak: *Hagyomány és újítás Kányádi Sándor költészetében*, 2002; *Értékvilág és formarend*, 2003.) Mindhárom könyv felfedi – legjobban talán épp az utolsó – az irodalomtörténész és kritikus Ködöböcz Gábornak egy olyan tulajdonságát, melyről még feltétlenül szólnom kell. Ez pedig: a mobilitása. Ott van minden fontos konferencián, előadást tart a Petőfi Irodalmi Múzeumban, Egerben, Nagyváradon, folyóiratot szerkeszt, rendszeres látogatója a Tokaji Írótábornak. Főiskolai munkája mellett hogyan jut minderre ideje, energiája, rejtély. Amikor könyvét olvasva egy-egy utalás, hivatkozás révén felidéződött bennem alakja, amint épp egyik helyszínről a másikra utazik, mindig úgy éreztem, azoknak a vándorló diákoknak és tanároknak az utóda ő, akiket Lászlóffy Aladár idéz meg ismert, szép versében: „Ahogy a táj ölen a patakok: / eredt, szaladt, találkozott a sok / tudásra éhes és tudást-hozó, / csizmáik alatt ropogott a hó. / A rókaprémek és a kisgubák... / Ó, iskoláim, drága iskolák!”

(*Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 2009*)

Safranka János

Ágh István a Fénylő Parnasszuson, Egerben

Ágh István költőt, író, műfordítót látta vendégül Somodyné Jámbor Ildikó főszerző, Szokolczay Lajos irodalom- és művészetkritikus, illetve Serfőző Simon író a Magyar Költészet Napja alkalmából az április 20-án rendezett irodalmi esten. Az egri Bartakovics Béla Közösségi Házban tartott esemény létrejöttében közreműködött az *Agria* folyóirat is. A szerző idén kapta meg a Balassi-emlékkardot. Erről, az életéről, irodalomról, politikáról is elénk tárta gondolatait.

– *Idén kapta meg a Balassi-emlékkardot. Számított erre a kitüntetésre?*

– Amióta létezik, mindig ünnepi alkalomnak, nagyon szép kitüntetésnek tartottam. Nagyon örültem azoknak, akik megkapták. Nem türelmetlenkedtem, nem kell az embernek díjra menni, de tudtam, hogy egyszer úgyis megkapom. Jó, hogy akiknek nem ítélték oda annyi díjat, mint énnekem, megkapták előttem. Ez egy jó társaság, szép az ünnepség is, és valahogy az egész megható.

– *Tart rangsort a díjai között?*

– Nem tartok. Pénzben biztosan. Azért van valami abban, hogy ki adja. Jobban szeretem, ha kedves ember vagy kedves társaság, de ebből problémám nem volt. Nem adódott olyan, hogy vissza kellett volna utasítani.

– *Az Ön eredeti neve: Nagy István. Miért változtatott nevet?*

– Alapvető oka az volt, hogy két Nagy István – egy költő, aki akkor publikált és az erdélyi prózairó – már alkotott. Végül is aki később indul, annak kötelessége magát megkülönböztetni.

Lehetett volna betűt odarakni, vagy három nevet, inkább ezt választottam.

– *A bátyja miatt nem érzi magát megkülönböztetett helyzetben a magyar irodalmon belül?*

– Nem vitás, hogy másabb helyzetben vagyok, így alakult. Voltak néha problémák. Azt nézték, mennyire hasonlítok a bátyámra. Ez tulajdonképpen annyira nyilvánvalóan nem zavart. Inkább kerülőutakon tudtam ezt meg. Nem mondták a szemembe, de érezni lehetett.

– *Részt vett a lakitelki találkozón, a rendszerváltás idején. Hogyan élte ezt meg? Utólag hogyan értékeli az eseményeket?*

– Nagy dolog volt, egy értelmiségi társaság magára ébredése. Még senki sem tudta, hogy mi lesz, de mindenki reménykedett valami jobban. Aztán nem lett jó, de a történelmet le kell jegyezni ilyen dátumokban is, mint Lakitelek 1987. szeptember 27.

– *Akik akkor ott voltak közülük sokan kihasználták a lehetőséget politikailag, vagy más módon és azóta is...*

– Én nem nagyon, de a legtöbben politikusi alkatok voltak, még az írók is. Engem Lezsák meghívott mint barátot, de nem voltam benne ezekben a mozgólódásokban. Nem vagyok alkatilag ilyenre alkalmas. Mégiscsak író vagyok és nem politikus.

– *Mit szól a politika és magyar irodalom mai összefonódásaihoz?*

– 20 évvel ezelőtt nem gondoltam volna ezt. Lakitelken már szó esett a népi-urbánus ellentét újjáéledéséről, de nem hittem el, ott tájékoztattak. A kozmopolita az egyik, amelyik lenézi kíméletlenül a másikat, és viszont a népi is kíméletlen, de nem nézi le az urbánusokat. Jó, hogy az avantgárd felfrissítette a magyar irodalmat, de a posztmodern már semmi. Irányíthatatlan hatású.

– *Mi a véleménye az újabb generációkról? Akad közöttük követője?*

– Nagy a generációs szakadék. A mi viszonyunk az idősebbekhez még más volt. Nem szeretem a mesteri szituációt. A Hitel szerkesztőjeként tudok örülni, ha jó verset találok, de túl sok a mű, nincs rá kapacitásom. Jó művek vannak, de már az idősebbek sem okoznak megdöbbenést, megrendülést. Ez egyfajta kortünet.

– *Tervez-e újabb kötetet kiadni?*

– Először is írogatok, aztán rendezem a munkáimat, és így megy el az idő lassan-lassan, de biztosan.

Kis Pál István

Kortyadagoló időmértékek

*(melyekkel Dúzsi Tamás borait dicsértük Szekszárdon,
a pincéjében, 2010. május 19-én)*

Alisca*

Őrzi e táj – Pannónia földje – a római kor hagyatékát,
hajt venyigét szaporán, oltja a bölcs veterán,
tudta Alisca, e hegy leve, mustja, ha mennyei lét ad,
lepheti múlt, s vele por, hírneve lesz ez a bor.

Olaszrizling

Hamvas a rizling, így üde mustja az illatok ágya,
sápad utána az ősz, fátyla a lombon időz,
teste simul, ha az ászok ölén buja társam a vágyra;
Csókra hetéra pohár! Szép dalom érted az ár!

Rozé

Hűs poharában a tünde Rozé puha szárnya a harmat,
Lágy szziromágy-halovány ez a szín, noha tükre a bíbor,
Száll a virágbibe-illat, lengeti égi sugallat,
Íze gyümölcskosarától boldog e dalra a pásztor!

Kadarka

Dombok ölén kicsi bakhát szopja a keblet,
lány teje néki a lét, érlel erős venyigét.
Érve a két szeme, úgy megigéz vele a bűnre is rászed,
ajkadon csókja a vér... szűz a Kadar, de ledér.

* Alisca: Szekszárd neve a római korban

Kékfrankos

Kéklík a frankos a rőt puha lombok fényszövet ágján,
hercegi vére rubinsugarán lila árnyak a pillék,
bársonyos illata ármány, nyelven az íze szivárvány,
már ide várnak a pincék, jönni, ha jární se tudnék.

Cabernet

Kádra felülve sárkalap illeti, törkölye szunnyad,
ékköve gránát, ó-bora charme-ját kelleti illat,
fűszere mákony, az íze meg asszonyi kétely a szón,
lágú puha ágy a Cabernet, s férfira les Sauvignon.

Merlot

Vére arany, neve Merlot, keccsel acélos e pejkó,
ajkon aszalt aromája málna, szeder üde bája,
illata szűz kelevéze, s mézajak jár a sebére,
év sora, szépül az asszony, csókban a vágy ne apadjon!

A borok házassága

Drága barátom! Igéd sose zengjen rosszat e nászról!
Borban a férfierély párja a női szeszély,
Frankos a férj, neje Merlot, hitvesi ágyuk a hordó,
titkuk a vágy, amivé... válik e drága Cuvée.

Dúzsi Tamás poharára

Int a gyümölcs, kecses illat üzen, nyoszolyát vet az Éden.
Tudva mitől aromás, titkot idéz ma Tamás,
Dúzsi-tanyán az a bor, ha kiforr, neki hír, neki érdem;
Hús poharával a száz, dalra tereljen imát.

E számunk szerzői

- Anga Mária (1955) Eger
Antal Attila (1956) Nyíregyháza
Ágh István (1938) Budapest
Baka Györgyi (1951) Érd
Balázs Beáta (1984) Etes
Bálint Péter (1958) Debrecen
Barabás Zoltán (1955) Nagyvárad
Báti Zsuzsa (1938) Lendva
Bence Lajos (1956) Lendva
Bereti Gábor (1948) Miskolc
Bertha Zoltán (1955) Debrecen
Bozók Ferenc (1973) Kecskemét
Bódai-Soós Judit (1974) Budapest
Busku Anita Andrea (1978) Tiszaújváros
Csatáné Bartha Irénke (1941) Eger
Csiha László (1938) Hajdúböszörmény
Csík Mónika (1978) Kispic
Dénes László (1959) Nagyvárad
Dusa Lajos (1948) Debrecen
Fazekas István (1967) Százhalombatta
Fátyol Zoltán (1954) Debrecen
Fecske Csaba (1948) Miskolc
Finta Éva (1954) Sárospatak
Göncz László (1960) Alsólendva
Győrffy Sándor (1951) Budapest
Hadnagy József (1950) Debrecen
Halász Albert (1969) Lendva
Hutvágner Éva (1988) Dunaújváros
Iancu Laura (1978) Magyarfalu
Karádi Márton (1985) Mosonbánfalva
Kányádi Sándor (1929) Budapest
Kelemen Erzsébet (1964) Debrecen
Kis Pál István (1951) Szekszárd
Kiss Benedek (1943) Budapest
Kocsis Csaba (1959) Berettyóújfalu
G. Komoróczy Emőke (1939) Budapest
Konczek József (1942) Pomáz
Korányi Mátyás (1975) Budapest
Kusper Judit (1976) Eger
Lapis József (1981) Debrecen
Lászlóffy Csaba (1939) Kolozsvár
Lengyel János (1973) Beregszász
Lipcsei Márta (1943) Nagyvárad
Máriás József (1940) Nyíregyháza
Mátyus Aliz (1948) Budapest
Nyilasy Balázs (1950) Budapest
Oláh András (1959) Mátészalka
Ószabó István (1952) Debrecen
Papp Für János (1976) Hajdúböszörmény
Pápes Éva (1954) Szatta
Pécsi Györgyi (1958) Budapest
Peterdi Nagy László (1937) Budapest
Renn Oszkár (1933) Eger
Safranka János (1982) Kerecsend
Serfőző Simon (1942) Miskolc
Soltész Márton (1987) Budapest
Szakolczay Lajos (1941) Budapest
Szakonyi Károly (1931) Budapest
Szécsényi Barbara (1977) Hódmezővásárhely
Szénási Miklós (1967) Debrecen
Szűk Balázs (1960) Debrecen
Tarján Tamás (1949) Budapest
Tóth-Máthé Miklós (1936) Debrecen
Verók Attila (1975) Eger
Vitéz Ferenc (1965) Debrecen
Zágorec-Csuka Judit (1967) Lendva
Zolcsák Tamás (1986) Debrecen